

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากหลักฐาน
ทางโบราณคดี

โดย
นายอริย์รัช นกงาม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จาก
หลักฐานทางโบราณคดี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A RELATIONSHIP BETWEEN NAN SUKHOTHAI AND LANNAIN 14TH - 17TH
CENTURY FROM ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

By
MR. Arithach NOKNGAM

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (Archaeology)
Department of Archaeology
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2018
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากหลักฐานทางโบราณคดี

โดย อริย์รัช นกงาม

สาขาวิชา โบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สฤณีพงศ์ ขุนทรง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร. จิรัสสา คชาชีวะ)

57101210 : โบราณคดี แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : โบราณคดี, น่าน, สุโขทัย, ล้านนา

นาย อริย์ชัย นกงาม: ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากหลักฐานทางโบราณคดี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัย และล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี ร่วมกับหลักฐานที่ได้จากการสำรวจทางโบราณคดีในพื้นที่ 3 พื้นที่ ได้แก่ อำเภอบัว อำเภอกู่เพียง และอำเภอเมืองน่าน โดยผลการวิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 6 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานก่อนสมัยพญาภูคา (ราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 18) พบเพียงหลักฐานเอกสารพื้นเมืองพะเยาที่แสดงให้เห็นร่องรอยการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดน่าน

ระยะที่ 2 สมัยพญาภูคา (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18) การตั้งถิ่นฐานมีความชัดเจนและสัมพันธ์กับล้านนาเป็นครั้งแรกแต่เป็นด้านการขยายอำนาจ

ระยะที่ 3 กำเนิดเมืองพลัว (บัว) (ก่อน พ.ศ. 1835 - 1881) เมืองพลัวอาจเกิดขึ้นบนเส้นทางเครือข่ายการค้า และเป็นครั้งแรกที่สุโขทัยแผ่อำนาจขึ้นมาถึงเมืองน่าน

ระยะที่ 4 เวียงกู่เพียงแช่แห้งและเวียงน่าน (พ.ศ. 1899 - 1985) เมืองน่านสัมพันธ์กับสุโขทัยอย่างใกล้ชิดทั้งการเมืองและเครือญาติรวมถึงงานศิลปกรรม ขณะที่หลักฐานทางโบราณคดีและการผลิตภาชนะดินเผาเมืองน่านแสดงถึงความสัมพันธ์กับทั้งสุโขทัยและล้านนา

ระยะที่ 5 เมืองน่านภายใต้การปกครองของล้านนา (พ.ศ. 1993 - 2101) อิทธิพลทางการเมืองจากล้านนาเข้าสู่เมืองน่านเป็นครั้งแรกพร้อมกับงานศิลปกรรม ทั้งยังอาจทำให้ล้านนาได้ประโยชน์ด้านทรัพยากรอีกด้วย

ระยะที่ 6 เมืองน่านขึ้นกับพม่า (พ.ศ. 2101 - 2326) แม้พม่าจะเข้าปกครองเมืองน่านแต่อิทธิพลด้านงานศิลปกรรมจากล้านนายังคงสืบมา

57101210 : Major (Archaeology)

Keyword : Archaeology, Nan, Sukhothai, Lanna

MR. ARITHACH NOKNGAM : A RELATIONSHIP BETWEEN NAN SUKHOTHAI AND LANNAIN 14TH - 17TH CENTURY FROM ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE THESIS ADVISOR : KANNIKA SUTEERATTANAPIROM

The purpose of this research is to study the relationship between Nan, Sukhothai and Lanna during 14th - 17th century A.D. The study is based on historical evidence, archaeological reports, and archaeological survey in 3 areas (Pua, Phu-Phiang, and Muang-Nan District). The results demonstrate the sequences of Nan which can be divided into 6 phases:

Phases I (12th – 13th century A.D.) Evidence of settlement in Nan area at the time was only mentioned in local historical record of Phayao.

Phases II (late 13th century A.D.) First settlement, Political relationship with Lanna is also started in this period but was unstable.

Phases III (before A.D. 1292 – A.D. 1338) Pua ancient city flourished on the grounds of trading network in the area which brought Sukhothai political connection into Nan for the first time.

Phases IV (A.D. 1356 – A.D. 1442) The period of close relationship of Nan and Sukhothai in the aspect of religion, kinship, arts, and politic. The archaeological evidence and Nan pottery also indicate relationship with Sukhothai and Lanna.

Phases V (A.D. 1450 – A.D. 1558) Nan under the conquering of Lanna. Nan accepted Lanna art influence.

Phases VI (A.D. 1558 – A.D. 1783) Nan under the conquering of Burma. Still, Lanna art influence was carried on.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุนจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.สฤณีพงศ์ ขุนทรง ที่ดูแลและให้ความกระจ่างตลอดการทำงานวิจัยครั้งนี้

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทรารุช ผู้เป็นครูทั้งทางโลกและทางธรรม

รองศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ ครูที่รักและเคารพ ผู้เสียสละเวลามาสอบและตรวจทานข้อผิดพลาดต่างๆ ให้เล่มวิทยานิพนธ์สมบูรณ์

คณาจารย์ภาควิชาโบราณคดี และภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะผู้มอบวิชาความรู้ด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะอันเป็นส่วนสำคัญในการวิจัยในครั้งนี้

คุณชลลดา สัจวร หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน ผู้ที่เข้าใจ เห็นใจและมีน้ำใจช่วยเหลือตลอดการทำงาน รวมถึงเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่หน่วยงาน

กลุ่มโบราณคดีและอนุรักษ์โบราณสถานสาขาน่าน สำหรับการสนับสนุนข้อมูลทางวิชาการ โดยเฉพาะคุณพลพยุหะ ไชยรส ผู้แนะนำหัวข้องานวิจัยอันเป็นประโยชน์นี้พร้อมกับคอยเป็นห่วงเสมอ และคุณจตุรพร เทียมทินกฤต ผู้ตอบคำถามข้อสงสัยต่างๆ และให้กำลังใจเสมอมา

ปวิรรษ เจริญจิตต์ น้องชายที่มีน้ำใจกับทุกคนเสมอมา

วิภาดา อ่อนวิมล ผู้อยู่เคียงข้างและเป็นกำลังใจที่แสนสำคัญเสมอมา

จุฑามาส เรืองยศจินทนา พิชญ ปานมี ภิญโญ เสาร์วันดี พลวัฒน์ อารมณ กลุ่มเพื่อนที่คอยเป็นกำลังใจมาเสมอ รวมถึงเด็กหญิงณัฐรงค์พร ปานมี กำลังใจเล็กๆ ระหว่างการทำงาน

ณัฐวดี สัตนันท์ ผู้มีน้ำใจให้ความช่วยเหลือการจัดการเนื้อหาในระบอบ thesis

ขอขอบคุณผู้ที่ข้าพเจ้าอาจเอ่ยนามตกหล่นไป ณ ที่นี้ จากใจของข้าพเจ้า

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณ นายเทียนชัย และนางวัชร นกงาม ผู้ให้ทุนแห่งชีวิตในทุกด้านเสมอมา

อริย์ธัช นกงาม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	9
ประโยชน์ของการศึกษา.....	9
ขอบเขตของการศึกษา.....	9
ขั้นตอนการศึกษา.....	9
วิธีการศึกษา.....	10
แหล่งข้อมูล.....	11
ข้อจำกัดของการศึกษา.....	11
บทที่ 2 น่าน ข้อมูลทั่วไปและการศึกษาที่ผ่านมา.....	12
คำนิยาม “เมืองน่าน”	12
ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์.....	13
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองในจังหวัดน่าน.....	16
เส้นทางการติดต่อระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองอื่น.....	49
ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา.....	54

ประเด็นการศึกษาที่ผ่านมา.....	55
สรุปองค์ความรู้จากหลักฐานเอกสาร.....	65
บทที่ 3 การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา.....	70
การสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา	70
การขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา	91
สรุปองค์ความรู้จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา	153
แนวทางการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา	155
บทที่ 4 การสำรวจทางโบราณคดี และการจัดจำแนกหลักฐาน	156
บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านดอยทุ่งกวาง ตำบลแง อำเภอบัว จังหวัดน่าน	158
บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านบัว ตำบลบัว อำเภอบัว จังหวัดน่าน	164
บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านสวนดอก ตำบลบัว อำเภอบัว จังหวัดน่าน	175
บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา ตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน	177
บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่พระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน	180
บริเวณเวียงน่าน (เวียงใต้) ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน	191
การจัดจำแนกหลักฐานจากการสำรวจ.....	244
บทที่ 5 บทวิเคราะห์.....	278
วิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีจากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา	278
อภิปรายเชื่อมโยงข้อมูล และการสร้างภาพอดีตในเชิงพื้นที่และเวลา	310
บทที่ 6 สรุปและเสนอแนะ	320
พัฒนาการและภาพสะท้อนความสัมพันธ์กับสุโขทัยและล้านนา	320
ข้อเสนอแนะ	324
รายการอ้างอิง	325
ประวัติผู้เขียน	331

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงลำดับกษัตริย์และเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์น่าน.....	43
ตารางที่ 2 แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณในจังหวัดน่าน.....	71
ตารางที่ 3 แสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน.....	95
ตารางที่ 4 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายในประเทศ.....	95
ตารางที่ 5 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างประเทศ.....	96
ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลอิฐมีจารึก.....	96
ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากหลุมขุดทดสอบที่ 1.....	100
ตารางที่ 8 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากหลุมขุดทดสอบที่ 2.....	101
ตารางที่ 9 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง จากหลุมขุดทดสอบที่ 2.....	101
ตารางที่ 10 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ จากหลุมขุดทดสอบที่ 1 และ 2.....	102
ตารางที่ 11 ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากการบูรณะองค์เจดีย์.....	106
ตารางที่ 12 แสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน.....	108
ตารางที่ 13 ตัวอย่างโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้น.....	108
ตารางที่ 14 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุตามชั้นดินทางโบราณคดี จากการขุดค้นวัดหนองบัว.....	113
ตารางที่ 15 แสดงโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	124
ตารางที่ 16 แสดงเศษภาชนะดินเผาพบจากการขุดค้นวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	125
ตารางที่ 17 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	129
ตารางที่ 18 ตารางแสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน.....	133
ตารางที่ 19 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายในประเทศ.....	134
ตารางที่ 20 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างประเทศ.....	134
ตารางที่ 21 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ.....	135

ตารางที่ 22 แสดงโบราณวัตถุที่พบจากการสำรวจ แหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	139
ตารางที่ 23 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา.....	141
ตารางที่ 24 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง.....	141
ตารางที่ 25 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง.....	142
ตารางที่ 26 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	142
ตารางที่ 27 แสดงข้อมูลเตาเผา พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	144
ตารางที่ 28 แสดงข้อมูลโครงกระดูกมนุษย์ พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	145
ตารางที่ 29 แสดงการหาค่าอายุหลักฐานจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	147
ตารางที่ 30 แสดงเศษภาชนะดินเผาภายในประเทศ.....	150
ตารางที่ 31 แสดงเศษภาชนะดินเผาต่างประเทศ.....	151
ตารางที่ 32 แสดงโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้น.....	152
ตารางที่ 33 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดหัวเมือง.....	159
ตารางที่ 34 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดดอนมูล.....	161
ตารางที่ 35 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดท่าล้อ.....	162
ตารางที่ 36 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดทุ่งชัย.....	163
ตารางที่ 37 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุเบ็งสกัด.....	166
ตารางที่ 38 แสดงรายการโบราณวัตถุที่วัดปรางค์.....	172
ตารางที่ 39 แสดงรายการโบราณวัตถุที่วัดต้นแหลง.....	174
ตารางที่ 40 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดรังษี.....	176
ตารางที่ 41 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดนาคำ.....	178
ตารางที่ 42 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดดอนแก้ว.....	179
ตารางที่ 43 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุแช่แห้ง.....	182
ตารางที่ 44 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดศรีบุญเรือง.....	185
ตารางที่ 45 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดบุปผาราม.....	186

ตารางที่ 46 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดนาปัง	187
ตารางที่ 47 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดกอก	189
ตารางที่ 48 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน	193
ตารางที่ 49 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร	204
ตารางที่ 50 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดภูมินทร์	217
ตารางที่ 51 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดหัวข่วง	220
ตารางที่ 52 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดไม้เหลือง	224
ตารางที่ 53 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดกู่คำ	226
ตารางที่ 54 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดพญาภู	228
ตารางที่ 55 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดหัวเวียงใต้	232
ตารางที่ 56 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดสวนตาล	234
ตารางที่ 57 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระเนตร	237
ตารางที่ 58 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพญาวัด	239
ตารางที่ 59 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดเจดีย์	243
ตารางที่ 60 แสดงหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นและขุดแต่งในพื้นที่จังหวัดน่าน และการกำหนดอายุโดยนักโบราณคดี	279
ตารางที่ 61 แสดงการกระจายตัวและปริมาณของหลักฐานศิลปกรรมจากการสำรวจ	291

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 แสดงเขตการปกครองของเมืองน่านในปัจจุบัน	13
รูปที่ 2 ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองโดยรอบ	14
รูปที่ 3 แผนที่แสดงแม่น้ำสายสำคัญ และตำแหน่งศูนย์กลางของน่าน 5 สมัย	16
รูปที่ 4 ตัวอย่างเครื่องมือหิน พบที่เสาดินนาน้อย อำเภอพาน้อย จังหวัดน่าน.....	17
รูปที่ 5 ขวานหินกะเทาะ พบที่แหล่งโบราณคดีเขาแก้วและเขาชมพู.....	17
รูปที่ 6 ภาพเขียนสีที่แหล่งโบราณคดีผาห่อ อุทยานแห่งชาติแม่จริม จังหวัดน่าน.....	18
รูปที่ 7 กลองมโหระทึก พบที่บ้านบ่อหลวง อำเภอปัว จังหวัดน่าน.....	18
รูปที่ 8 ศิลารจริกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง	22
รูปที่ 9 แสดงขอบเขตเมืองปัวในอดีต	24
รูปที่ 10 แสดงขอบเขตเวียงภูเพียงแช่แห้งในอดีต.....	27
รูปที่ 11 ศิลารจริกหลักที่ 64 (จารึกคำปู่สภ).....	28
รูปที่ 12 ศิลารจริกหลักที่ 45 (จารึกปู่ขุนจิตขุนจวด).....	29
รูปที่ 13 แผนที่แสดงขอบเขตเวียงใต้ในอดีต.....	37
รูปที่ 14 แผนที่แสดงขอบเขตเวียงเหนือในอดีต.....	41
รูปที่ 15 แผนที่แสดงขอบเขตเมืองน่านในอดีต	42
รูปที่ 16 แสดงเส้นทางการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองต่างๆ	53
รูปที่ 17 แสดงตำแหน่งชุมชนโบราณที่พบจากการสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา.....	72
รูปที่ 18 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองน่าน.....	73
รูปที่ 19 แสดงสภาพคูน้ำขั้นในที่บ้านปัว	74
รูปที่ 20 แนวคูน้ำคันดินบ้านสวนดอก	75
รูปที่ 21 แนวคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา.....	76

รูปที่ 22 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชนโบราณวัดพระธาตุแช่แห้ง.....	77
รูปที่ 23 แนวคูน้ำคันดินที่บ้านมหาโพธิ.....	78
รูปที่ 24 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแหว.....	79
รูปที่ 25 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านน้ำคา.....	80
รูปที่ 26 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านพร้าว (บ้านเด่นธารา).....	81
รูปที่ 27 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งของกลุ่มชุมชนโบราณบ้านเสี้ยว.....	82
รูปที่ 28 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านเสี้ยว.....	83
รูปที่ 29 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่ด้านทิศใต้ของบ้านเสี้ยว.....	84
รูปที่ 30 ร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณฉาปนสถาน.....	85
รูปที่ 31 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านต้นผึ้ง.....	86
รูปที่ 32 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแลว.....	88
รูปที่ 33 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแดด.....	89
รูปที่ 34 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านคือเวียง.....	90
รูปที่ 35 แสดงตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีที่มีการดำเนินงานขุดค้น-ขุดแต่ง.....	91
รูปที่ 36 แสดงผังเมืองน่านและตำแหน่งกำแพงเมืองน่านโดยสังเขป.....	93
รูปที่ 37 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นกำแพงเมืองน่าน.....	93
รูปที่ 38 แสดงแบบบูรณะและภาพหลักการบูรณะกำแพงเมืองน่าน.....	97
รูปที่ 39 แสดงที่ตั้งวัดพญาวัต.....	98
รูปที่ 40 เจดีย์วัดพญาวัต (ซ้าย).....	99
รูปที่ 41 โบราณสถานหมายเลข 2 (ขวา).....	99
รูปที่ 42 แสดงตำแหน่งหลุมขุดทดสอบ การขุดค้นเจดีย์วัดพญาวัต.....	99
รูปที่ 43 แสดงชั้นดินทางโบราณคดีของหลุมขุดทดสอบที่ 1 - 2.....	104
รูปที่ 44 แสดงตำแหน่งหลุมขุดทดสอบ การขุดค้นพระธาตุยอยหงส์.....	107
รูปที่ 45 แสดงชั้นดินทางโบราณคดี จากการขุดค้นพระธาตุยอยหงส์.....	109

รูปที่ 46 แผนที่แสดงที่ตั้งวัดหนองบัว.....	110
รูปที่ 47 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว.....	111
รูปที่ 48 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านบ่อสวก.....	114
รูปที่ 49 แสดงตำแหน่งหลุมขุดตรวจ และหลุมขุดทดสอบ แหล่งเตาแดงปู่ฮ่อ.....	115
รูปที่ 50 แสดงภาพเตาเผาหมายเลข 1 และแบบสันนิษฐาน.....	116
รูปที่ 51 แสดงภาพเตาเผาหมายเลข 1 และแบบสันนิษฐาน.....	117
รูปที่ 52 ตัวอย่างรูปแบบผลิตภัณฑ์ของเตาแดงปู่ฮ่อ ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี.....	118
รูปที่ 53 ตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทดินเผาอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี.....	119
รูปที่ 54 แสดงขอบเขตหัวแหวนเมืองน่าน และที่ตั้งวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	122
รูปที่ 55 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้น-ขุดแต่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	123
รูปที่ 56 แสดงผังชั้นดินของหลุมขุดค้น วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	126
รูปที่ 57 แสดงขอบเขตหัวแหวนเมืองน่าน และที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	127
รูปที่ 58 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	128
รูปที่ 59 แสดงผังชั้นดินของหลุมขุดค้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	130
รูปที่ 60 ตำแหน่งกำแพงเมืองบริเวณบ้านพญาวัด.....	131
รูปที่ 61 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นกำแพงเมืองบริเวณบ้านพญาวัด.....	132
รูปที่ 62 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านสันติภาพ 2.....	138
รูปที่ 63 พื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดี แหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2.....	140
รูปที่ 64 โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข 1 และ 2.....	146
รูปที่ 65 แผนที่แสดงที่ตั้งวัดสวนตาล.....	148
รูปที่ 66 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดสวนตาล.....	148
รูปที่ 67 แสดงตำแหน่งพื้นที่ที่ทำการสำรวจทางโบราณคดี.....	157
รูปที่ 68 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านทุ่งกวาว และวัดที่สำรวจพบหลักฐาน ทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth.....	158

รูปที่ 69 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านปัว และวัดที่สำรวจพบหลักฐาน ทางโบราณคดีโดย การวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth.....	164
รูปที่ 70 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านสวนดอก และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี	175
รูปที่ 71 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth.....	177
รูปที่ 72 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณพระธาตุแช่แห้ง และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทาง โบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth.....	180
รูปที่ 73 แสดงผังเมืองน่าน ตำแหน่งประตูเมือง วัด และคุ้มเจ้านาย.....	191
รูปที่ 74 แสดงตำแหน่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	192
รูปที่ 75 แสดงตำแหน่งวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	203
รูปที่ 76 แสดงตำแหน่งวัดภูมินทร์.....	216
รูปที่ 77 แสดงตำแหน่งวัดหัวข่วง.....	219
รูปที่ 78 แสดงตำแหน่งวัดไม้เหลือ้ง.....	223
รูปที่ 79 แสดงตำแหน่งวัดกุคำ.....	225
รูปที่ 80 แสดงตำแหน่งวัดพญาภู.....	227
รูปที่ 81 แสดงตำแหน่งวัดหัวเวียงใต้ และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน.....	231
รูปที่ 82 แสดงตำแหน่งวัดสวนตาล และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth.....	233
รูปที่ 83 แสดงตำแหน่งวัดพระเนตร และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth.....	236
รูปที่ 84 แสดงตำแหน่งวัดพญาวัด และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth.....	238
รูปที่ 85 แสดงตำแหน่งวัดเจติย และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth.....	242
รูปที่ 86 เจติยช้างล้อม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	245

รูปที่ 87 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ยอดดอกบัวตูม) วัดสวนตาล.....	245
รูปที่ 88 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดนาปัง (ซ้าย).....	246
รูปที่ 89 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก (ขวา).....	246
รูปที่ 90 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาภู (ซ้าย).....	246
รูปที่ 91 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดศรีบุญเรือง (ขวา).....	246
รูปที่ 92 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง (ซ้าย).....	247
รูปที่ 93 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง (ขวา).....	247
รูปที่ 94 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดเจดีย์ (ซ้าย).....	247
รูปที่ 95 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดปรางค์ (ขวา).....	247
รูปที่ 96 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	248
รูปที่ 97 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก.....	248
รูปที่ 98 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกู่คำ.....	248
รูปที่ 99 พระพุทธรูปลีลาปูนปั้นที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง เมืองศรีสขาลัย.....	249
รูปที่ 100 พระพุทธรูปแสดงปางประทานอภัยสองพระหัตถ์ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร มีจารึกระบุว่า สร้างโดยสมเด็จพระยาสารผาสุม ราว พ.ศ. 1969/1970.....	250
รูปที่ 101 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพญาภู มีจารึกระบุว่าสร้างโดยสมเด็จพระยาสารผาสุม.....	250
รูปที่ 102 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูป.....	251
รูปที่ 103 พระพุทธรูปปางลีลา วัดนาปัง.....	251
รูปที่ 104 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	252
รูปที่ 105 พระพิมพ์ที่พบจากแหล่งเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน.....	253
รูปที่ 106 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	254
รูปที่ 107 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	254
รูปที่ 108 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	254
รูปที่ 109 พระพุทธรูปแบบสิ่งหนึ่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	255

รูปที่ 110 พระธาตุแช่แห้ง.....	256
รูปที่ 111 กู่ภายในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	256
รูปที่ 112 ลวดลายปูนปั้นประดับกู่ภายในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร.....	257
รูปที่ 113 ลวดลายปูนปั้นบริเวณซุ้มประตูทางเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง.....	257
รูปที่ 114 โคมไฟสำริด/สลูปลำลอง(?) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	258
รูปที่ 115 วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง.....	258
รูปที่ 116 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	259
รูปที่ 117 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	260
รูปที่ 118 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	260
รูปที่ 119 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	260
รูปที่ 120 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.....	260
รูปที่ 121 พระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล (ซ้าย).....	261
รูปที่ 122 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดบุปผาราม (ขวา).....	261
รูปที่ 123 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดรังษี (ซ้าย).....	262
รูปที่ 124 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ขวา).....	262
รูปที่ 125 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดปรางค์.....	263
รูปที่ 126 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวเวียงใต้.....	263
รูปที่ 127 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาภู.....	263
รูปที่ 128 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระเนตร.....	264
รูปที่ 129 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวเวียงใต้.....	264
รูปที่ 130 พระพุทธรูปปางมารวิชัย คลังโบราณวัดฤทธิพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ซ้าย).....	265
รูปที่ 131 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา).....	265
รูปที่ 132 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดดอนแก้ว (ซ้าย).....	265
รูปที่ 133 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา).....	265

รูปที่ 134 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดดอนมูล (ซ้าย).....	266
รูปที่ 135 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา).....	266
รูปที่ 136 พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุแช่แห้ง.....	266
รูปที่ 137 พระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่อง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน	267
รูปที่ 138 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ซ้าย).....	268
รูปที่ 139 พระพุทธรูปปางลีลา วัดไผ่เหลือง (ขวา).....	268
รูปที่ 140 เจดีย์วัดพญาวัด (ซ้าย).....	269
รูปที่ 141 กุฏิวัดพญาวัด (ขวา).....	269
รูปที่ 142 เจดีย์วัดหัวข่วง (ซ้าย).....	270
รูปที่ 143 เจดีย์วัดโลกโมฬี (ขวา).....	270
รูปที่ 144 พระธาตุเบ็งสกัด (ซ้าย).....	270
รูปที่ 145 พระธาตุคอกยสุเทพ (ขวา).....	270
รูปที่ 146 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดภูมินทร์ (ซ้าย).....	272
รูปที่ 147 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดนาคำ (ขวา).....	272
รูปที่ 148 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ซ้าย).....	272
รูปที่ 149 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดทุ่งชัย (ขวา).....	272
รูปที่ 150 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดท่าล้อ (ซ้าย).....	273
รูปที่ 151 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดต้นแหลง (ขวา).....	273
รูปที่ 152 พระพุทธรูปประทับยืน วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร	273
รูปที่ 153 พระพุทธรูปประธานในพระวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร	274
รูปที่ 154 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน	274
รูปที่ 155 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน	274
รูปที่ 156 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง	275
รูปที่ 157 พระเจ้าอุ่นเมือง วัดพระธาตุแช่แห้ง	275

รูปที่ 158 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาวัด.....	275
รูปที่ 159 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ซ้าย).....	276
รูปที่ 160 พระพุทธรูปประทับยืน จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ขวา).....	276
รูปที่ 161 กลุ่มพระพุทธรูปขนาดเล็ก วัดหัวเมือง	277
รูปที่ 162 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี	287
รูปที่ 163 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี	288
รูปที่ 164 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี	289
รูปที่ 165 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 1.....	294
รูปที่ 166 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 2.....	295
รูปที่ 167 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 3.....	296
รูปที่ 168 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 4.....	297
รูปที่ 169 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 5.....	298
รูปที่ 170 เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน	304
รูปที่ 171 สุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน.....	305
รูปที่ 172 กู่คำ เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่.....	305
รูปที่ 173 เจดีย์เหลี่ยม วัดพระพายหลวง	306
รูปที่ 174 เจดีย์บริวารของเจดีย์หมายเลข 16 วัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย.....	306
รูปที่ 175 เจดีย์บริวาร วัดบุปผาราม จังหวัดเชียงใหม่.....	307
รูปที่ 176 เจดีย์วัดธาตุกลาง จังหวัดเชียงใหม่.....	308
รูปที่ 177 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย พบจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่านบริเวณบ้านพญาวัด	309

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ทิศเหนือและทิศตะวันออกจรดพรมแดน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้ติดต่อกับเขตจังหวัดแพร่และจังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันตกติดต่อกับเขตจังหวัดพะเยา พื้นที่มีสภาพเป็นที่ราบแคบๆ ขนานกับลำน้ำในหุบเขา โดยพื้นที่ราบที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่เป็นแหล่งเกษตรกรรม คือ ที่ราบซึ่งขนานกับแม่น้ำน่านเป็นแนวยาว เริ่มต้นจากอำเภอทุ่งช้างจนถึงอำเภอท่าวังผา และอำเภอเมืองถึงอำเภอเวียงสา นอกจากนี้ยังมี ที่ราบแคบๆ ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำสาขาแม่น้ำน่านกระจายกันอยู่โดยทั่วไป ในหุบเขาอีกหลายแห่ง¹

นอกจากนี้ น่านยังเป็นชุมทางติดต่อกับบ้านเมืองอื่นในลักษณะการเป็นชุมทางการค้า มานับตั้งแต่อดีต ดังมีผู้ศึกษาเส้นทางการติดต่อโดยใช้เอกสารชาวต่างชาติ และเส้นทางการเดินทัพ ในสมัยหลัง (ราวพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา) พบว่าจากเมืองน่านสามารถเดินทางไปสู่โขทัย และเดินทางต่อไปยังเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นเมืองทำการค้าสำคัญแห่งหนึ่ง อีกทั้งยังสามารถเดินทางผ่าน เมืองบัวขามไปยังหลวงพระบาง อันเป็นเมืองการค้าสำคัญก่อนการเจริญขึ้นของเวียงจันทน์ หรืออาจเดินทางไปเมืองเชียงแสน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มเมืองในสิบสองปันนาได้ และท้ายที่สุด สามารถติดต่อกับเชียงใหม่ ที่นับว่าเป็นตลาดการค้าสำคัญของล้านนาได้ โดยผ่านไปทางเมืองปง ในเขตจังหวัดพะเยา² สอดคล้องกับงานศึกษาเชียงใหม่และลาวล้านช้างในฐานะตลาดการค้า

¹ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537), 43.

² สิ้นชัย กระบวนแสง, ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519), 101; ศรีศักร วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2552), 103; วินัย พงษ์ศรีเพชร, “จารึกพระธาตุศรีสองรัก : มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลย ว่าด้วยสัญญาทางไมตรี ศรีอยุธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2103,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6 (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยฯ, 2554), 23 – 25.

ซึ่งต่างกล่าวสอดคล้องกันว่าน่านถือเป็นชุมชนทางการค้าสำคัญของล้านนาฝั่งตะวันออก ซึ่งมีเส้นทางติดต่อกับทั้งเชียงใหม่ อ่าวเกาะตะมะ หลวงพระบาง และสิบสองปันนา³

พื้นที่จังหวัดน่านพบร่องรอยการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังพบเครื่องมือหินกระเทาะที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำที่แหล่งโบราณคดีถ้ำอมรินทร์ (ปูเล่่ม) ตำบลสัน อำเภอเวียงสา กำหนดอายุราว 35,000 – 25,000 ปีมาแล้ว⁴ เครื่องมือหินกระเทาะหน้าเดียวที่แหล่งโบราณคดีเสาตินนาน้อย ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย อายุราว 10,000 – 20,000 ปีมาแล้ว และแหล่งโบราณคดีภูซางซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินแหล่งใหญ่ ครอบคลุมเขตบ้านก้อด บ่อนดอนคีรี และบ้านสะไมย์ ตำบลนาซาว อำเภอมืองน่าน มีการใช้พื้นที่ราว 4,000 ปีมาแล้ว⁵ ทั้งยังพบกลองมโหระทึกแบบวัฒนธรรมดองซอน ประเทศเวียดนาม อายุราว 2,500 ปีที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ⁶

น่านในสมัยประวัติศาสตร์มีอายุร่วมสมัยและมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา ทั้งนี้ประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดน่านเกิดขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 โดยการนำของพญาภูคา ซึ่งครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่านบริเวณเมืองย่าง (ปัจจุบันสันนิษฐานว่าอาจอยู่บริเวณแม่น้ำย่าง อำเภอน้ำวาง) ภายหลังได้ขยายเครือข่ายทางการเมืองโดยให้ขุนนุ่นไปตั้งเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง) ส่วนขุนฟองผู้น้องตั้งเมืองวรนคร (เมืองบัว)

³ ชวิศา ศิริ, “การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 158, 180 – 182.

⁴ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 45.

⁵ จตุรพร เทียมทินกฤต และสิริพัฒน์ บุญใหญ่, อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีภูซาง (เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, 2549), 13 - 28.

⁶ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2544), 36.

⁷ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 51.

ขุนฟองมีบุตรชาย 1 คน ชื่อเจ้าแก้วเลื่อน ภายหลังจากขึ้นครองราชย์ต่อจากบิดาไม่นาน ก็ถูกพญาภูคาให้อำมาตย์มาเชิญไปครองเมืองย่างและมอบให้นางพญาแม่ท้าวคำปิ่น (ชายา) ครองเมืองปัวแทน พญาจำเมืองแห่งพะเยาถือโอกาสขยายอาณาเขตเข้าครอบครองเมืองปัว ทำให้นางพญาแม่ท้าวคำปิ่นต้องหลบหนีไปจนกระทั่งคลอดบุตรชาย บุตรชายนี้เมื่อโตขึ้นรับราชการ กับพญาจำเมืองก่อนที่ภายหลังรวบรวมกำลังต่อสู้จนหลุดพ้นจากการครอบครองของ เมืองพะเยา และสถาปนาตนเองเป็นพญาผานองมีบุตรสืบทอดตำแหน่งมาจนกระทั่งพญาการเมือง ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1896⁸

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ศิลปจารึกหลักที่ 1 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง) จารึกขึ้นราว พ.ศ. 1835 ปรากฏชื่อเมืองพลัว (ปัว) ว่าอยู่ในอาณาเขตของสุโขทัยร่วมกับเมืองอื่นๆ⁹ ต่อมา พ.ศ. 1899 (เอกสารบางฉบับ ระบุ พ.ศ. 1896) พญาการเมือง (กษัตริย์น่าน) ได้รับเชิญจากพระมหาธรรมราชา พญาสิทธิไทยให้ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย และได้รับพระธาตุ 7 องค์ พร้อมพระพิมพ์ทองและเงิน อย่างละ 20 องค์ ทั้งยังได้นิมนต์มหาเถรธรรมपालกลับมาด้วย นำไปสู่การก่อสร้างพระธาตุแห่งขึ้น บริเวณภูเพียง ซึ่งเป็นการระดมผู้คนเพื่อก่อสร้างพระธาตุและเป็นผลให้เกิดการสร้างเมืองขึ้นใหม่ บริเวณภูเพียงแห่ง ในปี พ.ศ. 1902 ก่อนที่ พ.ศ. 1906 พญาการเมืองจะถูกลอบปลงพระชนม์ โดยเชื่อว่าเป็นฝีมือของอยุธยา ทำให้พญาผากองผู้เป็นบุตรได้ครองเมืองต่อมา¹⁰

เวียงภูเพียงแห่งนี้เป็นศูนย์กลางเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ เนื่องจากประสบปัญหาแล้งน้ำ พญาผากองจึงได้ย้ายเมืองไปยังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน บริเวณบ้านห้วยไค้ อันเป็นที่ตั้งเมืองน่าน ในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 1911¹¹ เมืองน่านในระยะนี้ปรากฏชื่อขึ้นอีกครั้งราว พ.ศ. 1915 ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 นับเป็นการปรากฏชื่อเมืองน่านขึ้นเป็นครั้งแรกบนศิลปจารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภู) ว่า “..เบื้องเหนือน่าน..ถึ..เจ้าพญาผากองเจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว..”¹²

⁸ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 2 – 11.

⁹ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2521), 26.

¹⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 10.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 11.

¹² คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 112.

ต่อมาได้พบศิลาจารึกหลักที่ 64 (วัดพระธาตุช้างค้ำฯ) กล่าวถึงการทำสัตย์สาบานระหว่าง ปู่พระยา (เจ้าคำตัน เจ้าเมืองน่าน) กับหลาน (พระมหาธรรมราชาไสยลือไทย กษัตริย์สุโขทัย) ให้ช่วยเหลือกันเมื่อเกิดศึกสงคราม เทียบเนื้อความได้กับศิลาจารึกหลักที่ 45 (จารึกวิหารหลวง วัดมหาธาตุ) พบที่เมืองเก่าสุโขทัย จารึกขึ้นใน พ.ศ. 1935¹³ โดยการเอ่ยคำว่า ปู่ และ หลาน แสดงให้เห็นว่าสุโขทัยกับน่านน่าจะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ

ความสัมพันธ์ของทั้งสองเมืองเห็นได้จาก เมื่อ พ.ศ. 1919 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพ่องั่ว) ยกทัพขึ้นมาตีเมืองกำแพงเพชร พญาผากองได้ยกทัพจากเมืองน่านลงไปช่วยสุโขทัย แต่ไม่ประสบความสำเร็จ¹⁴ ขณะที่เมื่อใดที่เมืองน่านเกิดปัญหาทางการเมืองจะหนีลงไปพึ่งพาสุโขทัยที่เมืองเซียงเสมอ เช่น พ.ศ. 1942 พญาเถร เจ้าเมืองแพร่ และพญาอุ่นเมือง เข้ายึดเมืองน่าน และฆ่าศรีจันต๊ะ เจ้าหญิงผู้เป็นน้องหนีไปพึ่งพญาเซียง อีกทั้ง พ.ศ. 1976 เกิดการชิงราชสมบัติระหว่าง เจ้าแปงและเจ้าหอพรหมที่ชิงเมืองจากผู้เป็นพี่ (เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว) ทำให้ผู้เป็นพี่หนีไปยังเมืองเซียง ก่อนขอไพร่พลมาตีเอาเมืองคืนและครองราชย์เป็นครั้งที่สอง (พ.ศ. 1978 - 1993)¹⁵

เมืองน่านถูกพระเจ้าติโลกราชผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา พ.ศ. 1993 ระยะเวลาแรกน่านมีสถานะเป็นเมืองประเทศราช แต่หลังพญาผาแสงผู้ครองนครราชวงศ์ภูคาองค์สุดท้ายพิราลัย เมืองน่านกลายเป็นหัวเมืองในอาณาจักรล้านนา โดยเอกสารพื้นเมืองน่านกล่าวว่าเพราะพญาอินต๊ะแก่นท้าวส่งเกลือบ่อมางไปถวายพระเจ้าติโลกราช ทำให้เมืองเชียงใหม่ต้องการส่วยเกลือจึงยกทัพมาตีเมืองน่านและทำให้พญาแก่นท้าวต้องหนีไปเมืองเซียง¹⁶

¹³ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 62, 148.

¹⁴ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538), 53; พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์) (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2498. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงพยุงเวชชศาสตร์ (พยุง พยุงเวช) และ แพทย์หญิงสุภาณี พยุงเวช) 2498), 131.

¹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 12 - 14.

¹⁶ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช, ผู้รวบรวม, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 เรื่องราชวงศ์ขจรบุรี พงศาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง (น่าน: สโมสร, 2535), 41 - 42; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 18; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 106 - 107.

ล้านนาส่งเจ้าเมืองผลัดเปลี่ยนมาครองเมืองน่านกระทั่งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองตีได้เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2101 ทางด้านเจ้าพระยาพลเทพฤชัยผู้ครองเมืองน่านจึงหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง

ปัจจุบันพื้นที่จังหวัดน่านยังปรากฏร่องรอยหลักฐานที่สำคัญที่แสดงถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากทั้งสุโขทัยและล้านนาในรูปแบบงานศิลปกรรมจำนวนมาก ซึ่งร่องรอยหลักฐานไม่ได้ปรากฏเพียงแค่ตัวเมืองน่าน หากแต่ปรากฏอยู่ทั่วไปตามวัดต่างๆ ดังหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงเมืองพลัว (ปัว) และเวียงภูเพียงแซ่แห่งที่มีมาแล้วก่อนเมืองน่าน

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเมืองน่านส่วนใหญ่เป็นการศึกษาด้านการเมือง ดังการศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับขอบเขตของสุโขทัยจากการตีความหลักฐานศิลาจารึกและกล่าวสรุปว่าเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของสุโขทัยมีเพียง 24 เมือง อย่างไรก็ตามได้ให้ความเห็นว่าขอบเขตการปกครองของสุโขทัยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือสิ้นสุดเพียงแค่เมืองแพร่ ขณะที่ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ ใช้หลักฐานคล้ายกับศรีศักร วัลลิโภดม เพียงแต่การตีความต่างออกไป กล่าวคือในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยอำนาจของสุโขทัยได้แผ่ขึ้นมาถึงเมืองน่านเป็นครั้งแรกทางด้าน ประเสริฐ ญ นคร เสนอว่าเมืองน่านอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหาธรรมราชาลิไทย และพระมหาธรรมราชาที่ 2 และตีความไปถึงการที่เมืองน่านคือเมืองรัตและอาจความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับสุโขทัยมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์¹⁷

¹⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, 15 – 23; พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์, “สุโขทัยกับอาเซียน มองประวัติศาสตร์สองแนว,” ใน สุโขทัยกับอาเซียน: มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี (ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), 13 – 20; ประเสริฐ ญ นคร, “ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก,” ใน ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด : รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ญ นคร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), 20 - 22.

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของน่านและสุโขทัย โดย เฉลิวุฒิ ต๊ะคำมี ตีความใหม่ว่าการทำสัตย์สาบานระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยนั้นอาจเกิดขึ้น 2 ครั้ง คือในสมัยพญาผากองกับพระมหาธรรมราชาที่ 1 และครั้งที่สองระหว่างเจ้าคำตันกับพระมหาธรรมราชาที่ 2 ซึ่งในประเด็นนี้ รุ่งโรจน์ อภิรมย์อนุกุล เห็นแย้งว่าควรเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว และให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าคงเกิดขึ้นจากการฉวยโอกาสช่วงอยุธยาเกิดความวุ่นวายทางการเมือง (สมเด็จพระราเมศวรสำเร็จโทษพระเจ้าทองล้าน)¹⁸

ทั้งยังมีความเห็นจาก สรัสวดี อ๋องสกุล ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ล้านนาว่าการขยายอำนาจของล้านนาสู่เมืองน่านเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทำให้อยุธาไม่สามารถขยายอำนาจสู่เมืองน่านได้ พร้อมทั้งเป็นการสร้างความมั่นใจว่าจะไม่ถูกเมืองน่านตีกลับหลังขณะที่ทำศึกใหญ่กับอยุธยา¹⁹

ด้านเศรษฐกิจ รัตนาพร เศรษฐกุล กล่าวในเชิงการค้าว่าเกลือเป็นสินค้าที่สำคัญ มีราคา และเป็นที่ต้องการจึงเกิดการหลั่งไหลเข้ามาของพ่อค้าต่างถิ่นเพื่อติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้า²⁰ ทางด้านวลัยลักษณ์ ทรงศิริ เคยศึกษาเรื่องเกลือเมืองน่านไว้และมีความเห็นว่าปริมาณการผลิตเกลือเมืองน่านไม่น่าจะเพียงพอสำหรับการค้า แต่ก็ไม่ได้ตัดสินอย่างเด็ดขาดว่าเกลือเมืองน่านไม่ได้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยน²¹

ขณะที่แหล่งเตาเมืองน่านเป็นที่สนใจในการศึกษาที่ผ่านมามอสมควร โดยการศึกษาส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อจัดรูปแบบและลวดลาย เช่น อมรรัตน์ ชูพล ศึกษาเตาสุนันและเตาจำมนัส แล้วมีความเห็นว่าแหล่งเตาทั้งสองไม่มีพัฒนาการของแหล่งเตาซึ่งอาจเกิดจากการใช้งานภายในท้องถิ่นและไม่ได้มีการผลิตเพื่อส่งขาย แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบของภาชนะมีลักษณะร่วมกับทั้งแหล่งเตาในล้านนาและ

¹⁸ เฉลิวุฒิ ต๊ะคำมี, ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย: ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 15 – 25; รุ่งโรจน์ อภิรมย์อนุกุล, “สุโขทัยหลังพ่อขุนรามคำแหง : ปรับตัว ฟังฟัง กับการอยู่รอดของราชวงศ์พระร่วง,” ใน สุโขทัยกับอาเซียน: มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี (ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), 192 – 194.

¹⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 117.

²⁰ รัตนาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2552), 125 - 127.

²¹ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ความสำคัญของเกลือสินเธาว์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนโบราณ : กรณีศึกษาบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ จังหวัดน่าน” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 190 - 191.

สุโขทัย²² โดยภายหลัง กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์ ศึกษาต่อยอดแหล่งเตาเมืองน่าน แล้วพบว่าสามารถจัดจำแนกออกเป็น 2 สมัย คือ ระยะเวลาราวพุทธศตวรรษที่ 19 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับทางสุโขทัย และในระยะหลังราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 มีรูปแบบร่วมกับเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาที่ผลิตในดินแดนล้านนา²³

สำหรับการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา นั้น ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน ถือเป็นงานบุกเบิกในการสำรวจร่องรอยชุมชนที่มีคูน้ำคันดินในจังหวัดน่าน โดยใช้วิธีโทรสัมผัส (Remote Sensing) ด้วยการใช้ภาพถ่ายทางอากาศและแผนที่ทหาร โดยงานในครั้งนั้นมีการบันทึกว่าพบร่องรอยชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดน่านทั้งสิ้น 15 แห่ง คือ เขตอำเภอเมือง 3 แห่ง เขตอำเภอภูเพียง 1 แห่ง เขตอำเภอบัว 4 แห่ง เขตอำเภอทุ่งช้าง 1 แห่ง เขตอำเภอเชียงกลาง 2 แห่ง เขตอำเภอสันติสุข 2 แห่ง และเขตอำเภอเวียงสา 1 แห่ง²⁴ ภายหลังคณะจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน และสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (ในขณะนั้น) ได้ลงพื้นที่จริงในการสำรวจในเวลาต่อมา ด้วยการบันทึกภาพร่องรอยคูน้ำคันดินที่เหลือร่องรอยในขณะนั้น²⁵ หากแต่น่าเสียดายว่ายังไม่มีการศึกษาวิจัยที่ทำการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีต่อเนื่องจากข้อมูลการสำรวจข้างต้น ตลอดจนงานขุดค้นทางโบราณคดีที่ครอบคลุมทุกพื้นที่เพื่อตรวจสอบอายุสมัย

สำหรับการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดน่าน มีจำนวน 12 แห่ง คือ 1. การขุดแต่งและบูรณปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองน่าน 2. การขุดค้นเจดีย์วัดพญาวัด 3. การขุดค้นพระธาตุยอยหงส์ 4. การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว 5. การขุดค้นแหล่งเตาแดงปู่ฮ่อ 6. การขุดค้นวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร 7. การขุดค้นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน 8. การขุดค้นกำแพงเมืองบริเวณชุมชนบ้านพญาวัด 9. การขุดค้นวัดสวนตาล 10. การขุดค้นวัดนาปัง 11. การขุดค้นแหล่ง

²² อมรรัตน์ ชูพล, “การศึกษาแหล่งเตาเผาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 89 - 90.

²³ กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย ล้านนา พุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานด้านเครื่องถ้วยบ่อสวก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 55 - 64.

²⁴ ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน, ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 10 - 25.

²⁵ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด น่าน, 86 - 93; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน, 65 - 79.

โบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ 2 และ 12. การขุดค้นพระธาตุแช่แห้งน้อย การขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีแต่ละแห่งนั้นล้วนต้องค้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา หากพบว่ายังไม่มีการศึกษาครั้งใดที่เชื่อมข้อมูลที่ได้จากการขุดค้นและขุดแต่งจากแหล่งต่างๆ เข้าด้วยกัน รวมไปถึงการนำหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้นไปวิเคราะห์ร่วมกับงานวิจัยทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะ ทั้งนี้องค์ความรู้และหลักฐานทางโบราณคดีเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมและยืนยันองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ทั้งยังนำไปสอบทานได้กับหลักฐานเอกสารเพื่อเติมต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้ใช้หลักฐานทางโบราณคดีในทุกๆ ด้าน ทั้งหลักฐานเอกสาร การสำรวจทางโบราณคดี และการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อตรวจสอบและเพิ่มพูนความรู้ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับสุโขทัยและล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 โดยมุ่งศึกษาพื้นที่อำเภอปัว อำเภอภูเพียง และอำเภอเมืองน่าน ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ถึงความเป็นเมืองศูนย์กลางที่มีการเคลื่อนย้ายเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ ซึ่งยังไม่เคยมีการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อำเภอปัว ก่อนที่จะนำมาเชื่อมโยงข้อมูลหลักฐานขุดต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างภาพในอดีตที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย และล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานทางโบราณคดี

ประโยชน์ของการศึกษา

1. ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย และล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานทางโบราณคดี
2. การเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลชุดต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ การสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโบราณคดีและประวัติศาสตร์ล้านนา

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยขอบเขตการศึกษา 2 ส่วนสำคัญ คือ

1. ขอบเขตของพื้นที่ที่ศึกษาวิจัย การศึกษาในครั้งนี้จะเน้นการศึกษาเฉพาะพื้นที่อำเภอปัว อำเภอภูเพียง และอำเภอเมืองน่าน
2. ขอบเขตด้านเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัย การศึกษาในครั้งนี้จะทำการศึกษาโดยเน้นตั้งแต่พื้นที่จังหวัดน่านมีหลักฐานการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้น กล่าวคือ ตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 จนกระทั่งสิ้นสุดการเป็นเมืองขึ้นของล้านนา (พม่าเข้าปกครองดินแดนล้านนา) พ.ศ. 2101 เท่านั้น

ขั้นตอนการศึกษา

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22
2. รวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสำรวจทางโบราณคดี ในพื้นที่อำเภอปัว อำเภอภูเพียง และอำเภอเมืองน่าน
3. วิเคราะห์หลักฐานจากการสำรวจทางโบราณคดี ร่วมกับหลักฐานเอกสารที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม
4. สังเคราะห์ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัย และล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22
5. สรุป และนำเสนอผลการศึกษา

วิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีวิธีการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดจากข้อมูลพื้นฐานประเภทต่างๆ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบสู่กระบวนการวิเคราะห์ต่อไป ข้อมูลเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1.1 ข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ เอกสารประวัติศาสตร์ทั้งของไทยและต่างประเทศ ทั้งนี้หมายถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ ตำนานพื้นเมืองจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือ พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกต่างๆ ศิลปจารึก ภาพถ่ายโบราณ การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา รวมไปถึงการศึกษาวิจัยต่างๆ ที่เคยมีผู้ศึกษาไว้

1.2 ข้อมูลจากภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจากสถานที่ปัจจุบันในพื้นที่อำเภอป่า อำเภอภูเพียง และอำเภอเมืองน่าน เพื่อรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี

2. การจัดระเบียบ และประเมินข้อมูล

2.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาขั้นต้นทั้งหมด มาทำการรวบรวมเพื่อประเมินเนื้อหาที่น่าเชื่อถือ

2.2 จัดจำแนก (Typology) ข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งตามรูปแบบและอายุสมัยของหลักฐาน พร้อมบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ต่อไป

3. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำหลักฐานเอกสาร และหลักฐานจากการสำรวจทางโบราณคดี ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกัน

4. การสรุปผลการศึกษา จากผลการศึกษาที่ได้ทั้งหมด และนำเสนอผลการศึกษา

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. หอสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
4. กลุ่มโบราณคดีและอนุรักษ์โบราณสถาน สาขาน่าน
5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน
6. สำนักศิลปากรที่ 7 เชียงใหม่
7. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
8. โบราณวัตถุในครอบครองของวัดและเอกชน

ข้อจำกัดของการศึกษา

1. มีข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดีที่จำกัดเพียงบริเวณอำเภอเมืองน่านเป็นส่วนใหญ่ ทำให้การศึกษาพื้นที่อื่นๆ ขาดข้อมูลจากการขุดค้นทางโบราณคดีมาช่วยยืนยัน
2. รายงานการขุดค้นค่อนข้างจะมีมาตรฐานการเรียบเรียงที่แตกต่างกันไปตามนักโบราณคดีผู้รับผิดชอบ
3. ไม่ได้รับการอำนวยความสะดวกจากแหล่งข้อมูลในบางพื้นที่

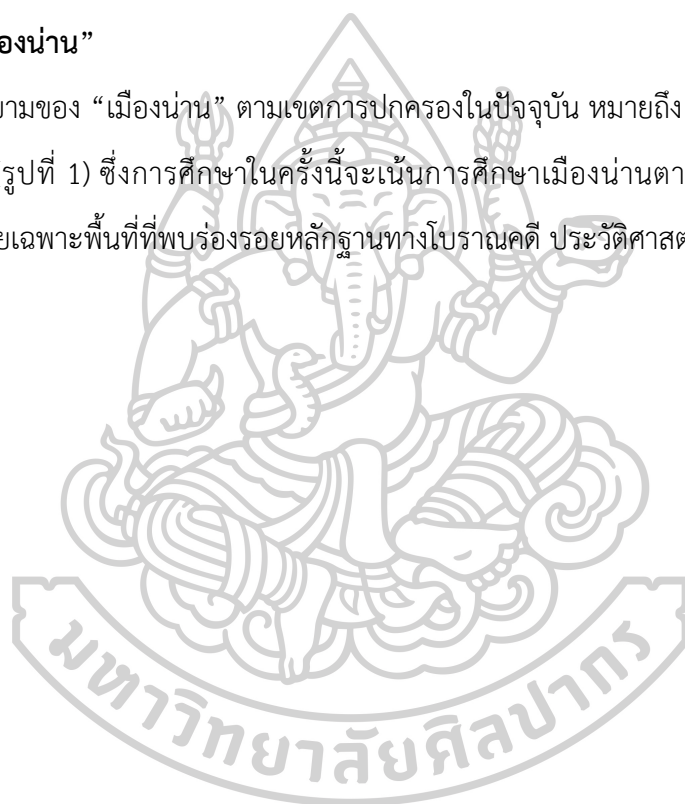
บทที่ 2

น่าน ข้อมูลทั่วไปและการศึกษาที่ผ่านมา

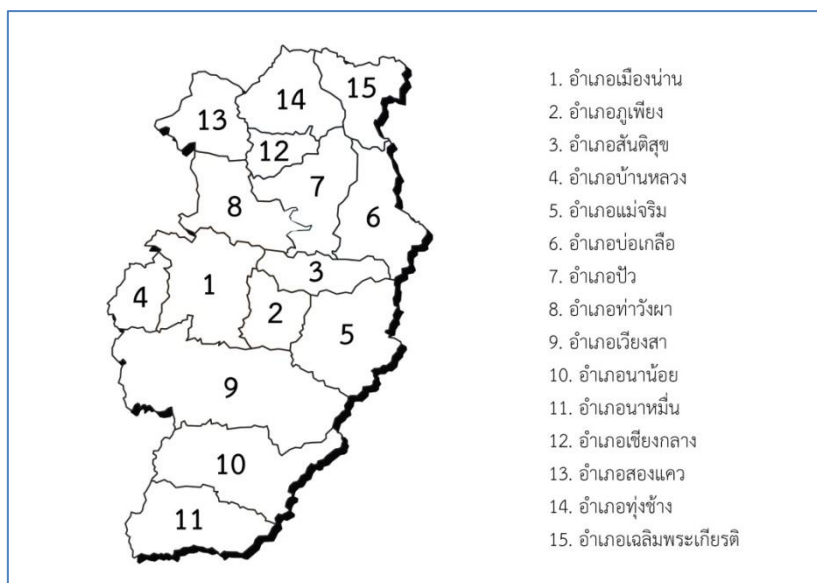
น่าน เป็นพื้นที่ที่มีการเจริญขึ้นของบ้านเมืองร่วมสมัยกับสุโขทัย ล้านนา และรวมถึงอยุธยา อย่างไรก็ตาม ในบทนี้จะทบทวนข้อมูลทั่วไปของเมืองน่าน ตลอดจนการศึกษาที่ผ่านมาเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โบราณคดีพื้นที่จังหวัดน่าน

คำนิยาม “เมืองน่าน”

คำนิยามของ “เมืองน่าน” ตามเขตการปกครองในปัจจุบัน หมายถึง พื้นที่ซึ่งประกอบไปด้วย 15 อำเภอ²⁶ (รูปที่ 1) ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้จะเน้นการศึกษาเมืองน่านตามขอบเขตการปกครองในปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่ที่พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม เป็นสำคัญ

²⁶ สำนักงานจังหวัดน่าน, ที่ตั้งอาณาเขต เข้าถึงเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก http://www.nan.go.th/webjo/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=22

รูปที่ 1 แสดงเขตการปกครองของเมืองน่านในปัจจุบัน

ที่มา: ดัดแปลงจาก สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดน่าน, รูปแบบการแบ่งเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดน่าน เข้าถึงเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก https://www.ect.go.th/nan/download/article/article_20181005160943.pdf

ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

1. ที่ตั้ง

จังหวัดน่านตั้งอยู่ที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ละติจูด $17^{\circ} 59' N - 19^{\circ} 37' N$ ลองจิจูด $100^{\circ} 18' E - 101^{\circ} 22' E$ ²⁷ มีพื้นที่รวม 7,170,045 ไร่ หรือ 11,472.072 ตารางกิโลเมตร (รูปที่ 2)

ทิศเหนือ ติดต่อกับ แขวงไชยบุรีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ แขวงไชยบุรีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดอุตรดิตถ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดพะเยา และจังหวัดแพร่

²⁷ กวี วรกวิน, แผนที่ความรู้ท้องถิ่นไทย : ภาคเหนือ (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), 2547), 56.

รูปที่ 2 ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองโดยรอบ

2. ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดน่านมีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเทือกเขาสูง มีพื้นที่ราบที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่เป็นแหล่งเกษตรกรรม คือ ที่ราบซึ่งขนานกับแม่น้ำน่านเป็นแนวยาว เริ่มต้นจากอำเภอทุ่งช้างจนถึงอำเภอท่าวังผา และอำเภอเมืองถึงอำเภอเวียงสา นอกจากนี้ยังมีที่ราบแคบๆ ที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำสาขาแม่น้ำน่านกระจายกันอยู่โดยทั่วไปในหุบเขาอีกหลายแห่ง²⁸ โดยมีแม่น้ำสำคัญคือ แม่น้ำน่าน ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิต ทั้งอุปโภค บริโภค ตลอดจนด้านการคมนาคม ซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยที่แม่น้ำน่านตั้งอยู่ระหว่างทิวเขาฝิ่ปันน้ำตะวันออกและทิวเขาหลวงพระบาง มีต้นกำเนิดจากดอยขุนน้ำน่าน และลำธารหลายสายในหุบเขาด้านทิศตะวันออกของอำเภอปัว ไหลขึ้นไปทางเหนือใกล้กับพรมแดนไทย-ลาว แล้วกลับมาทางตะวันตกบริเวณอำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอท่าวังผา อำเภอเมืองน่าน อำเภอเวียงสา ก่อนจะเข้าสู่เขตจังหวัดอุดรธานี จังหวัดพิษณุโลก ลงไปบรรจบกับแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ รวมความยาวทั้งสิ้น 627 กิโลเมตร²⁹

²⁸ สุรศักดิ์ ศรีสาอาง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537), 43.

²⁹ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์, ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย (เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534), 30; สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), 50.

นอกจากนี้จังหวัดน่านยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติ จำนวน 871 สาย ซึ่งในจำนวนนี้มีที่ใช้งานได้ ในฤดูแล้ง 858 สาย มีหนองบึง 86 แห่ง ที่มีสภาพใช้งานได้ ในฤดูแล้ง 28 แห่ง แหล่งน้ำสาขาที่สำคัญของจังหวัดน่านซึ่งใช้ในการเกษตร อุปโภค บริโภค ดังนี้³⁰ (รูปที่ 3)

ลำน้ำว้า มีต้นกำเนิดจากลำธารน้ำในเทือกเขาจอม อำเภอบัว ไหลผ่านอำเภอแม่จริม ไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ตำบลซึ้ง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

ลำน้ำสา มีต้นกำเนิดจากลำธารในเทือกเขาเขตอำเภอเวียงสา ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่าน ที่ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา

ลำน้ำสมุน มีต้นกำเนิดจากลำธารในเทือกเขาผาจิ ไหลผ่านตำบลถ้ำมือง และตำบลไชยสถาน ไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ตำบลตุ๊ใต้

ลำน้ำแหง มีต้นกำเนิดจากลำธารน้ำในเทือกเขาแปะข้าง ไหลผ่านที่ราบอำเภอนาน้อย แล้วย้อนขึ้นไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บรรจบกับแม่น้ำน่านที่ปากน้ำแหง อำเภอเวียงสา

ลำน้ำละ มีต้นกำเนิดจากลำธารน้ำในเทือกเขาเขตอำเภอทุ่งช้าง มาบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บ้านมอญ อำเภอบัว

ลำน้ำปัว มีต้นกำเนิดจากลำธารในเทือกเขาทางทิศตะวันออกของลำน้ำปัว ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บ้านสบปัว

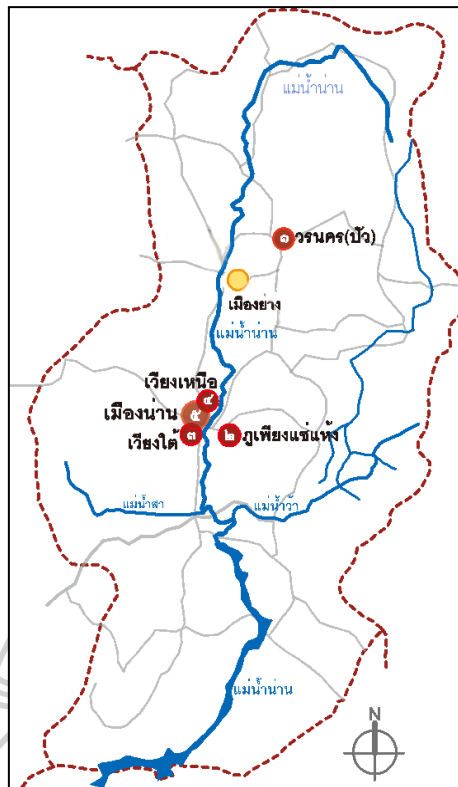
ลำน้ำกอน มีต้นกำเนิดจากดอยภูคา ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บ้านสบกอน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ลำน้ำยาว มีต้นกำเนิดจากดอยภูคา ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บ้านสบกอน อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน

ลำน้ำย่าง มีต้นกำเนิดจากดอยภูคา ไหลผ่านอำเภอบัว บรรจบแม่น้ำน่านที่อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ลำน้ำอวน มีต้นกำเนิดจากดอยภูคา ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บ้านสบยาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

³⁰ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2544), 7.

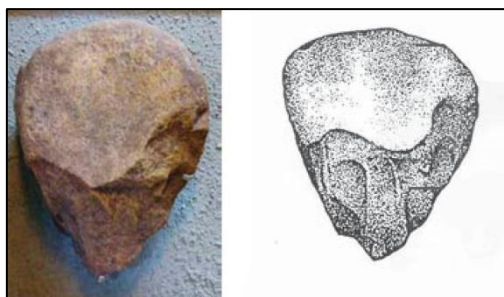
รูปที่ 3 แผนที่แสดงแม่น้ำสายสำคัญ และตำแหน่งศูนย์กลางของน่าน 5 สมัย

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนที่ชุมชนเมืองเก่า
น่าน (กรุงเทพฯ: สำนัก, 2548), 6.

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองในจังหวัดน่าน

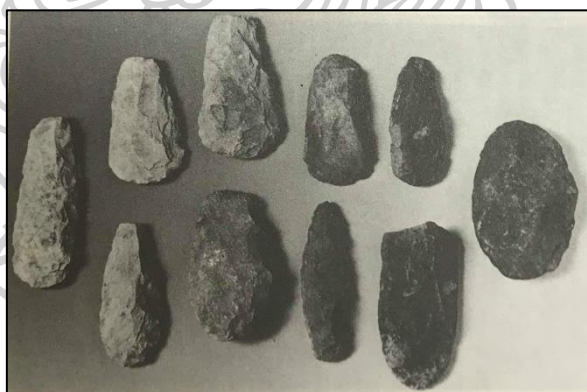
1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

พื้นที่จังหวัดน่านเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏหลักฐานเครื่องมือหินสมัยหินเก่า เป็นเครื่องมือที่ทำจากหินกรวดแม่น้ำบริเวณถ้ำอัมรินทร์ (ถ้ำปู่เล่ม) ตำบลส้าน อำเภอเวียงสา กำหนดอายุราว 35,000 – 25,000 ปีมาแล้ว และที่เสาดินนาน้อย ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่ามีอายุราว 10,000 – 20,000 ปีมาแล้ว (รูปที่ 4) นอกจากนี้ ยังพบเครื่องมือหินในยุคหินใหม่ซึ่งกำหนดอายุราว 4,000 ปีมาแล้ว โดยมากจะมีลักษณะเป็นขวานหินขัด และขวานหินกะเทาะ พบกระจายทั่วไปจากเหนือสุดบริเวณอำเภอบ่อเกลือ อำเภอบัว อำเภอนันทบุรี อำเภอน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จนใต้สุดเขตอำเภอนาหมื่น

รูปที่ 4 ตัวอย่างเครื่องมือหิน พบที่เสาดินนาน้อย อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน
ที่มา: ชาตรี เจริญศิริ, น่านยุคก่อนประวัติศาสตร์ เรื่องราวก่อนมีการบันทึกด้วยอักษร
(น่าน: สำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน, 2549), 3.

ทั้งนี้เชื่อว่าแหล่งผลิตเครื่องมือหินเหล่านี้อยู่บริเวณป่าอนุรักษ์ของตำบลแม่สา และดอยภูตอก อำเภอเวียงสา รวมถึงดอยภูซางซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหินแก้ว เขาชมพู และดอยปู่แก้ว อำเภอมือ จังหวัดน่าน (รูปที่ 5) นอกจากนี้ ยังพบแหล่งภาพเขียนสีบนเพิงผาที่แหล่งโบราณคดี ผาห่อ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่จริม อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน (รูปที่ 6) และกลองมโหระทึกที่บ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ กำหนดอายุราว 1,400 – 1,900 ปีมาแล้ว (รูปที่ 7)³¹

รูปที่ 5 ขวานหินกะเทาะ พบที่แหล่งโบราณคดีเขาแก้วและเขาชมพู
ที่มา: สุรศักดิ์ ศรีสำออง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 33.

³¹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),

รูปที่ 6 ภาพเขียนสีที่แหล่งโบราณคดีผาหน่อ อุทยานแห่งชาติแม่จริม จังหวัดน่าน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน

รูปที่ 7 กลองมโหระทึก พบที่บ้านบ่อหลวง อำเภอป่อเกลือ จังหวัดน่าน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน

2. สมัยประวัติศาสตร์

แนวทางการเขียนประวัติศาสตร์เมืองน่านที่ผ่านมามีกระแสวิียงจากพื้นเมืองน่านเป็นหลัก ดังที่กล่าวมาแล้วในบทก่อนหน้า ซึ่งการทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยในส่วนนี้เป็นการนำเอกสารฉบับอื่นๆ เข้ามาประกอบและเทียบเคียงเพื่อให้เห็นภาพทางประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยที่ยังคงแบ่งช่วงสมัยตามเดิม อย่างไรก็ตามผู้วิจัยจะทำการแบ่งช่วงสมัยประวัติศาสตร์ขึ้นใหม่ในส่วนของบทวิเคราะห์ต่อไป

เอกสารหลักฐานเมืองน่านระบุเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดน่านว่าเริ่มต้นขึ้นสมัยพญาภูคา (ปฐมกษัตริย์น่าน ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18) แต่ปรากฏว่าเอกสารพื้นเมืองพะเยาได้บันทึกเกี่ยวกับพื้นที่จังหวัดน่านโดยเรื่องราวดังกล่าวปรากฏจากเอกสารพื้นเมืองพะเยา กล่าวคือ

เอกสารตำนานพื้นเมืองพะเยา มีการกล่าวถึงบุตรชายของลาวจิง ราชชนกหนึ่งชื่อว่า ลาวเกล้าแก้วเมืองมา (ต่อมาเป็นผู้ครองเมืองเงินยางต่อจากลาวจิง ราชชนก ในปี พ.ศ. 1304) ได้มีการอภิเษกสมรสกับนางแก้วรูปทิบ ลูกสาวพญาพูฆา³² ซึ่งคำว่า “พูฆา” พ้องกับชื่อปฐมกษัตริย์น่าน คือ พญาภูคา แต่ช่วงเวลาที่พญาภูคาซึ่งครองเมืองอย่างไม่ตรงกับเรื่องราวในส่วนนี้ อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังไม่มีการศึกษาในประเด็นนี้

ต่อมาในปี พ.ศ. 1658 มีการบันทึกว่าพญาเจือง (ขุนเจือง ภายหลังครองเมืองพุกามยาว ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากลาวจิง ราชชนก) มาคล้องช้างที่เมืองน่าน พญาน่านชื่อพละเทวะเห็นดังนั้นก็ได้นางจันทะเทวี (บุตรสาว) ให้ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 1701 พญาเจืองครองราชย์ต่อจากบิดาได้เกิดศึกกับแก้ว (ชนชาติญวน ทางตอนเหนือของเวียดนาม) และหลวงพระบาง (จันทบุรี) ที่เข้าโจมตีเมืองเงินยางซึ่งถือเป็นเครือญาติกับเมืองพุกามยาว (พะเยา) พญาเจืองจึงเรียกชุมนุมทัพเพื่อยกไปช่วยเมืองเงินยาง หนึ่งในชื่อเมืองที่ถูกเรียกระดมพลนั้นมีเมืองกาว³³ (กาว) ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของเมืองน่าน (และกลุ่มชนที่อาศัยในพื้นที่จังหวัดน่าน) ในอดีต ดังนั้นอาจแสดงให้เห็นว่าเมืองน่านและเมืองพะเยา มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันมาแต่อดีต

³² เถลิวุฒิ ต๊ะคำมี, ตำนานพื้นเมืองพะเยา (เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์, 2557), 4 – 5.

³³ เรื่องเดียวกัน, 40 – 41.

ประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดน่านตามเอกสารพื้นเมืองน่านล้วนเริ่มต้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 แบ่งออกเป็น 5 สมัย³⁴ (ตารางที่ 1, รูปที่ 3) คือ

2.1 สมัยวรรณครหรือเมืองปัว (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - พ.ศ. 1902) (รูปที่ 9)

ประวัติศาสตร์ฝ่ายน่าน

ประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดน่านเกิดขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 โดยการนำของพญาภูคา ซึ่งครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่านบริเวณเมืองย่าง (ปัจจุบันมีการสันนิษฐานว่าอาจอยู่บริเวณแม่น้ำย่าง อำเภอท่าวังผา)³⁵ ประวัติศาสตร์ในช่วงต้นจะเป็นเชิงตำนาน โดยเล่าถึงพรานป่าผู้หนึ่งได้ตามรอยสัตว์ขึ้นไปยังดอยภูคาจนไปพบกับไขขนาดใหญ่เท่าลูกมะพร้าว จำนวน 2 ฟอง จึงนำกลับมาถวายพญาภูคา พญาภูคาก็ดูแลอย่างดีกระทั่งไขฝักออกมาเป็นบุรุษ 2 คน คนที่ชื่อว่า ขุนนุ่น คนน้องชื่อว่า ขุนฟอง ครั้นเมื่อเติบโตใหญ่ ขุนนุ่นผู้พี่ก็ได้ไปตั้งเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง ซึ่งในส่วนี้ประวัติศาสตร์ลาวได้กล่าวต่างออกไป) ส่วนขุนฟองผู้น้องได้ตั้งเมืองวรรณคร (เมืองปัว) โดยขุนฟองมีบุตรชาย 1 คน ชื่อว่าเจ้าแก้วเถื่อน

ภายหลังเจ้าแก้วเถื่อนขึ้นครองราชย์ต่อจากขุนฟองได้ไม่นานได้ถูกพญาภูคาให้อำมาตย์มาเชิญไปครองเมืองย่าง และมอบให้นางพญาแม่ท้าวคำป็นผู้เป็นชายาครองเมืองปัวแทนพญาเมืองแห่งพะเยาจึงขยายอาณาเขตเข้าครอบครองเมืองปัว นางพญาแม่ท้าวคำป็นต้องหลบหนีไปจนกระทั่งคลอดบุตรชาย เมื่อเติบโตได้รับราชการกับพญาเมืองและเป็นทีโปรดปรานก่อนที่ภายหลังจะรวบรวมกำลังต่อสู้จนหลุดพ้นจากการครอบครองของเมืองพะเยา และสถาปนาตนเองเป็น พญาผานอง และมีบุตรสืบทอดตำแหน่งมาจนกระทั่ง พญาการเมือง ขึ้นครองราชย์ พ.ศ. 1896³⁶

การต่อสู้กับเมืองพะเยานั้น พื้นเมืองน่าน ฦบวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร บันทึกเพียงพญาผานองรวบรวมกำลังต่อสู้จนหลุดพ้นจากการครอบครองของเมืองพะเยา แต่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และพงศาวดารโยนก กล่าวถึงปี พ.ศ. 1881 พญาคำฟู กษัตริย์ราชวงศ์มังราย ขวนพญาภาวน่านทำศึกกับเมืองพะเยาและได้รับชัยชนะ แต่ด้วยกองทัพของพญาคำฟูเข้าเมืองพะเยาได้ก่อนจึงได้ผู้คน ช้าง ม้า และทรัพย์สินจำนวนมาก และไม่ได้แบ่ง

³⁴ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน, 49 – 64.

³⁵ สุรศักดิ์ ศรีสาอง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 51.

³⁶ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฦบวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 2 – 11.

ให้พญากาวน่าน เมื่อน่านจึงรบกับพญาคำฟูจนต้องหนีกลับไปเมืองเชียงแสน และเข้าปล้นเมืองฝาง พญาคำฟูจึงกลับไปยังเชียงแสนยกกองทัพใหญ่ไปเมืองฝาง พญากาวน่านสู้ไม่ได้จึงกลับเมื่อน่าน³⁷

ขณะที่พื้นเมื่อน่าน ฉบับวัดพระเกิด ให้รายละเอียดต่างออกไปว่า ทางฝ่ายพญางำเมืองหยอกลือนางอ้วสมิม (ชายาซึ่งถูกส่งไปปกครองเมืองบัว) ว่าแกงใส่น้ำมากเกินไป นางเกิดความโกรธจึงส่งหนังสือเชิญถึงพญาผานองเจ้าเมืองปราด (บุตรนางพญาแม่ท้าวคำปิ่น) ยกทัพมา ก่อนได้เสียดกับนางอ้วสมิมและร่วมกันรบกับเมืองพะเยา โดยมีเจ้าอามป้อม (บุตรชายพญางำเมืองกับนางอ้วสมิม) เป็นแม่ทัพ เมื่อพญางำเมืองเห็นลูกชายก็ใจอ่อนและกลับเมืองพะเยา³⁸

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า บุตรของนางพญาแม่ท้าวคำปิ่นเติบโตขึ้นได้รับราชการกับพญางำเมืองจนได้ครองเมืองปราด และได้ร่วมกับพญาคำฟูโจมตีเมืองพะเยาในปี พ.ศ. 1881 จนสำเร็จ (ภายหลังขัดแย้งเรื่องการแบ่งทรัพย์สินจากการปล้นเมืองพะเยา) และกลับมาครองเมื่อน่านพร้อมสถาปนาตนเองเป็นพญาผานอง

ส่วนเรื่องราวของนางอ้วสมิมนั้น อาจมองเป็นสองทาง ทางแรกเป็นเรื่องที่เติมแต่งขึ้นมาตั้งพื้นเมืองเชียงใหม่แต่ถึงนางอ้วสมิมว่าเป็นผู้กับพระร่วงจนนำไปสู่เหตุการณ์สร้างพันธมิตรระหว่างพระยามังราย พญางำเมือง และพ่อขุนรามคำแหง³⁹ ทางที่สองเป็นเรื่องจริงที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในของพะเยา

ประวัติศาสตร์ฝ่ายสุโขทัย

ศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง (รูปที่ 8) ซึ่งจารึกขึ้นราว พ.ศ. 1835 ปรากฏชื่อเมืองพลัว (บัว) ว่าเป็นเมืองที่อยู่ในอาณาเขตของสุโขทัยร่วมกับเมืองอื่นๆ⁴⁰

³⁷ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547), 62 – 63; พระยาประชากิจกรจักร, พงศาวดารโยนก (นทบุรี: ศรีปัญญา, 2557), 301.

³⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมื่อน่าน ฉบับวัดพระเกิด (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 56 – 57; สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2557), 109.

³⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538), 18 - 20.

⁴⁰ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2521), 26.

รูปที่ 8 ศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ที่มา: จารึกพ่อขุนรามคำแหง เข้าถึงเมื่อ 27 มิถุนายน 2562, เข้าถึงได้จาก th.wikipedia.org/wiki/จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ช่วงต้นรัชกาลพระมหาธรรมราชาพญาสิทธิไทย (ขึ้นครองราชย์ราว พ.ศ. 1890) พบว่าบ้านเมืองมีความแตกแยก ซึ่งอาจเกิดมาแล้วตั้งแต่สมัยพระยาเลอไทย ทั้งยังส่งผลทางเศรษฐกิจ ดังการส่งทูตไปจีนหยุดชะงักในช่วง พ.ศ. 1854 - 1867 ก่อนจะกลับมาส่งอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. 1857, 1862 และ 1866 เป็นปีสุดท้าย⁴¹ ทำให้พระมหาธรรมราชาพญาสิทธิไทยต้องรวบรวมบ้านเมืองอีกครั้ง ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุมร ราว พ.ศ. 1900) ด้านที่ 2 สรุปความได้ว่าเมื่อพระยาพญาสิทธิไทยครองราชย์บ้านเมืองที่เคยพยายามแยกตัวจากอำนาจของสุโขทัยก็เกิดความสงบ⁴²

ทั้งยังมีการดำเนินงานทางพุทธศาสนา ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 1892 - 1902 เช่น อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากลังกา พร้อมหน่ออ่อนต้นศรีมหาโพธิ์ มาไว้ที่นครชุมร อีกทั้งประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่จำลองจากเขาสุมนกูฏของทางลังกามาไว้บนเขาของหัวเมืองต่างๆ⁴³

⁴¹ สืบแสง พรหมบุญ และกาญจณี ละอองศรี, แพล, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย: ค.ศ. 1282 - 1853 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525), 60 - 61.

⁴² ประเสริฐ วัฒนคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ วัฒนคร (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541), 302; คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 57.

⁴³ อมรา ศรีสุชาติ, ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สุโขทัย (กรุงเทพฯ: สมาพันธ์, 2546), 33.

ประวัติศาสตร์ฝ่ายล้านนา

อาจกล่าวได้ว่าในระยะเวลาที่ ล้านนาโดยการนำของพญามังรายอยู่ในช่วงรวบรวมเมืองเล็กเมืองน้อยไว้ในอำนาจพร้อมกับสร้างเมืองเชียงราย ทั้งนี้อาจเพราะต้องการขยายอำนาจลงใต้ และเกรงอันตรายจากมองโกลซึ่งแผ่อำนาจเข้าไปยังยูนนานแล้ว⁴⁴ มีการสร้างเมืองฝางเพื่อต่อ ยอดสู่การแผ่อำนาจลงไปยังทริภุญไชย ด้วยการส่งเสด็จไปสร้างความอ่อนแอ ทั้งนี้เพราะทริภุญไชยเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจสำคัญนับแต่อดีต อีกทั้งระหว่างการเดินทางแผนการยึดทริภุญไชย พญามังรายพยายามแผ่อำนาจไปยังเมืองต่างๆ ดัง พ.ศ. 1819 ยกไปหวังจะรบกับเมืองพะเยา แต่ในท้ายที่สุดก็เป็นการเจรจาผูกพันมิตรกัน จนภายหลังเกิดการทำสัญญาสามกษัตริย์ (พญามังราย พญาเจ้าเมือง และพ่อขุนรามคำแหง)⁴⁵ แต่ขณะเดียวกันเอกสารจีนกลับบันทึกว่าโยนกแผ่อำนาจเหนือเมืองฝาง สาด หาง พยาก เลน เชียงลาบ เชียงแข็ง ภูคา เชียงตุง เชียงของ เทิง ลอ และพาน เป็นต้น⁴⁶ ซึ่งล่อน่าจะหมายถึงเวียงลอในจังหวัดพะเยา อย่างไรก็ตามอาจสันนิษฐานได้ว่าขณะนั้นเวียงลออาจไม่ได้อยู่ภายใต้การปกครองของพะเยา

นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อภูคาซึ่งพ้องกับชื่อพญาภูคาแห่งเมืองพลัว (ปัว) กษัตริย์น่านในช่วงเวลานี้ ตรงกับชินกาลมาลีปกรณ์ที่ได้กล่าวว่า สมัยพระยามังราย พ.ศ. 1819 (แต่พื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงในช่วงก่อน พ.ศ. 1805) มีการทำศึกกับพญากว๋านแล้วยึดได้เมืองทหบุรี (ผู้แปลให้ความเห็นว่าเป็นเมืองมอญ เนื่องจาก “ทห” แปลว่า ให้ สละ มอญ แต่ไม่ได้กล่าวว่าเมืองดังกล่าวตั้งอยู่ที่ใด)⁴⁷ เมื่อสอบถามกับเอกสารด้านเมืองเชียงใหม่ก็พบว่า มีเรื่องราวตรงกัน ทั้งยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่านอกจากเมืองมอญยังมีการตีเมืองไร และเมืองเชียงคำ (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่จังหวัดพะเยา)⁴⁸

⁴⁴ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี 13; สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา 119.

⁴⁵ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี 17; เฉลิวุฒิ ต๊ะคำมี, ตำนานพื้นเมืองพะเยา 47 - 48.

⁴⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน : เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2539), 36.

⁴⁷ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501), 93.

⁴⁸ สมหมาย เปรมจิตต์, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540), 13 - 14; คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี 13.

ภายหลัง ล້านนาเจริญขึ้นอย่างมาก จนในสมัยพระยาคำฟู (พ.ศ. 1878 - 1879) ได้มารบเอาเมืองตากไปถวายพระราชบิดา⁴⁹ อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ล້านนาเจริญด้านการค้า

รูปที่ 9 แสดงขอบเขตเมืองปัวในอดีต

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนที่ชุมชนเมืองเก่า นาน 7.

ระยะที่ 1 อาจสรุปได้ว่า พื้นที่จังหวัดน่านคงเริ่มมีการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นแล้วบริเวณพื้นที่ราบทางตอนบนของจังหวัดน่าน ซึ่งตามพื้นเมืองน่านกล่าวว่าเริ่มขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 (แต่ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ที่จะมีการสร้างบ้านแปงเมืองมาก่อนแล้วดังปรากฏเรื่องราวในพื้นที่เมืองพะเยา) โดยมีศูนย์กลางที่เมืองพลัว (บริเวณพื้นที่อำเภอปัว จังหวัดน่าน) โดยเป็นเมืองในเครือข่ายความสัมพันธ์ของสุโขทัยกระทั่งช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 คงเป็นระยะแรกที่เริ่มได้รับผลกระทบจากการพยายามขยายอำนาจของพญามังราย ดังที่ต้องเสียเมืองมอ (ไม่สามารถระบุที่ตั้ง) และภายหลังถูกพะเยายึดเมืองปัวไปช่วงหนึ่ง ก่อนร่วมมือกับพญาคำฟูแห่งล້านนาโจมตีเมืองพะเยาเป็นผลให้กลับมามีอิสระอีกครั้ง แต่นำไปสู่ความขัดแย้งกับล້านนา

⁴⁹ บำเพ็ญ ระวิน, มุลสาสนา ล້านนา : รายงานการวิจัย (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538), 143.

2.2 สมัยเวียงญ่เพียงแซ่แห่ง (พ.ศ. 1902 - 1911) (รูปที่ 10)

ประวัติศาสตร์ฝ่ายน่าน

ตามเนื้อความของพื้นเมืองน่าน ในปี พ.ศ. 1899 (ปีพุทธศักราชของพื้นเมืองน่าน แต่ละฉบับมีความแตกต่างกันไปเล็กน้อย แต่ในที่นี้จะขอยึดตามฉบับวัดพระเกิดที่ปริวรรตโดยสร้อยดี อ่องสกุล) พญาการเมืองถูกเชิญจากพระมหาธรรมราชาพญาลีไทยให้ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัยและได้พระธาตุ 7 องค์ พร้อมพระพิมพ์ทองและเงิน อย่างละ 20 องค์ อีกทั้งยังได้นิมนต์มหาเถรธรรมपालกลับมาด้วย นำไปสู่การก่อสร้างพระธาตุแซ่แห่งขึ้นบริเวณภูเพียงซึ่งเป็นการระดมผู้คนเพื่อก่อสร้างพระธาตุ และเป็นผลให้เกิดการสร้างเมืองขึ้นใหม่บริเวณภูเพียงแซ่แห่ง ในปี พ.ศ. 1902 ก่อนที่ พ.ศ. 1906 พญาการเมืองได้ถูกลอบปลงพระชนม์ โดยเชื่อว่าเป็นฝีมือของอยุธยา ทำให้พญาผากองผู้เป็นบุตรได้ครองเมืองต่อมา⁵⁰

ประวัติศาสตร์ฝ่ายสุโขทัย

ใน พ.ศ. 1903 ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงว่าเมืองสุโขทัยเกิดแล้งน้ำ พระเจ้าอู่ทองจึงปลอมตัวมาขายข้าวก่อนที่จะเข้ายึดเมืองชัยนาท (อีกชื่อเรียกหนึ่งของเมืองพิษณุโลก) และให้วัดติเตศอมาตย์ (สันนิษฐานว่าเป็นขุนหลวงพะงั่ว) ปกครองฝ่ายพระมหาธรรมราชาพญาลีไทย จึงถวายบรรณาการแก่พระเจ้าอู่ทองเพื่อขอคืนเมืองพิษณุโลก พระเจ้าอู่ทองจึงยอมให้พระมหาธรรมราชาพญาลีไทยไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ส่วนเมืองสุโขทัยให้พระขนิษฐาไปครองพร้อมให้ติปัญญาอมาตย์ครองเมืองกำแพงเพชร⁵¹ เหตุการณ์นี้อาจเป็นการถือโอกาสโจมตีสุโขทัยในช่วงรวบรวมบ้านเมืองก็ได้ และอาจเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร (หลักที่ 4) จารึกขึ้นราว พ.ศ. 1905 ซึ่งกล่าวว่าพระยาพญาลีไทยระดมพลจากเมืองศรีสัชชนาลัยเข้ายึดสุโขทัยและประหารศัตรู⁵² และในปีเดียวกันพระองค์ก็ได้ออกผนวช ดังศิลาจารึกศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร (หลักที่ 4) ว่าพระมหาธรรมราชาพญาลีไทยออกผนวชเมื่อ พ.ศ. 1905⁵³

ตำนานมูลศาสนาฝ่ายวัดยางควง เชียงตุง ได้กล่าวถึงพระอโนมทสสี และพระสุมนเถรแห่งสุโขทัยไปบวชเรียนที่สำนักพระมหาอุทุมพรเมืองพัน (เมืองมอญ) เมื่อกลับมาก็ได้นำศิษย์จำนวน 8 รูป กลับไปศึกษาที่เมืองพัน ก่อนที่ภายหลังจะกลับมาและทั้ง 8 รูป ก็ถูกส่งไปยังเมืองต่างๆ คือ

⁵⁰ สร้อยดี อ่องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 10.

⁵¹ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย แสง มนวิฑูร, 102 - 103; พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, 108.

⁵² คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 68.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 57.

ปิยทัสสีไปเมืองอยุธยา สุวรรณคีรีไปเมืองหลวงพระบาง เวสสภูไปเมืองน่าน อานนท์อยู่วัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัยแทนและส่งสุนทรไปเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1912 ส่วนที่เหลือ คือ พุทธสาคร สุขาคะ เขมะ และสัทธาติสสะ ไปอยู่ที่เมืองสองแคว ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าว ตำนานมูลศาสนาฝ่ายวัดป่าแดง เชียงตุง ระบุว่าปีที่มีการนำศิษย์ทั้ง 8 รูป ไปยังเมืองพันเกิดขึ้น พ.ศ. 1905⁵⁴ ส่วนฉบับที่แปล โดยกรมศิลปากรให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าทั้ง 8 รูป บวชเรียนได้เพียง 3 เดือน ก็กลับมา⁵⁵

ประวัติศาสตร์ฝ่ายล้านนา

ไม่ปรากฏความเกี่ยวข้องระหว่างน่านกับล้านนาในช่วงนี้อาจเพราะเป็นเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ก็ได้มีเหตุการณ์ทางฝั่งล้านนาซึ่งอยู่ในช่วงสมัยพระยากือนาได้ปฏิเสธการส่งส่วยแก่จีน ดังความว่า “...ส่วยเข้า (ข้าว) 9000 คาน งาม้าง 20 หาบ ฝ้าขาว 400 รำ ถ้วยแช่สัก 1,000 ดวง... เปนส่วยแก่เจ้าลุ่มฟ้า...”⁵⁶ ซึ่งการส่งส่วยแก่จีนปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมัยพญาไชยสงคราม⁵⁷ ทั้งนี้อาจแสดงให้เห็นว่าล้านนาคงมีความเข้มแข็งขึ้นมาก

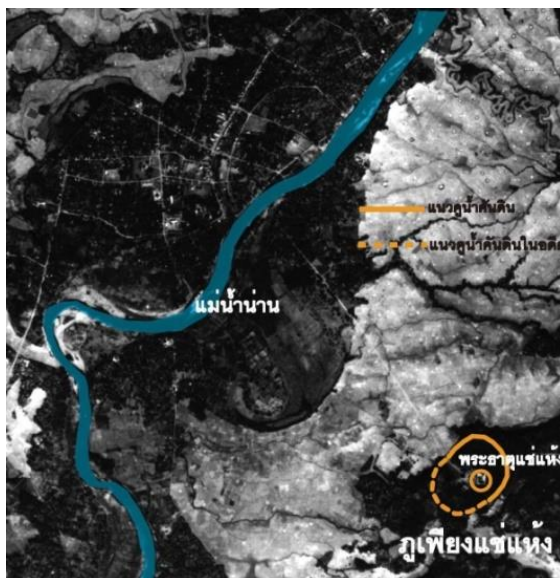

⁵⁴ ประเสริฐ ฤ ณคร และปางคำ ตุ่นเขียว, ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์, 2537), 85, 138.

⁵⁵ รวี สิริอิสสระนันท์, บรรณาธิการ, ตำนานมูลศาสนา (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2557), 224.

⁵⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 59.

⁵⁷ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน : เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 107.

รูปที่ 10 แสดงขอบเขตเวียงภูเพียงแช่แห้งในอดีต

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนที่ชุมชนเมืองเก่า นาน 8.

ระยะที่ 2 เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ก็ยังเป็นช่วงสำคัญที่แสดงให้เห็นการรับพระพุทธศาสนาถึงกวางค์จากสุโขทัยเข้ามาเป็นครั้งแรก และนำไปสู่การสร้างเวียงภูเพียงแช่แห้งขึ้น (ยังเป็นที่ถกเถียงว่าเวียงแห่งนี้ควรเป็นศูนย์กลางหรือมีสถานะเป็นเพียงเวียงพระธาตุ) ยิ่งตอกย้ำความสัมพันธ์ระหว่างเมืองทั้งสอง ขณะที่หลังจากนั้นอยุธยาซึ่งตั้งขึ้นไม่นานเข้ามามีบทบาทแทรกแซงสุโขทัย และอาจสันนิษฐานต่อไปได้ว่าอาจเป็นผลให้พระมหาธรรมราชา พญาลิไทยออกผนวช ในปี พ.ศ. 1905 ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่มีการส่งพระสงฆ์ไปยังน่าน และหลวงพระบาง อันอาจจะเป็นการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการระดมพลเพื่อยึดสุโขทัยกลับคืน ดังความในจารึกวัดป่ามะม่วง และภายหลังอาจส่งผลให้อยุธาตอับได้ด้วยการลอบฆ่าพญาการเมือง ในปี พ.ศ. 1906 ก็เป็นไปได้

2.3 สมัยเวียงใต้ (พ.ศ. 1911 - 2362) (รูปที่ 13)

เวียงภูเพียงแช่แห้งประสบปัญหาแล้งน้ำ พญาผากองจึงได้ย้ายเมืองไปยังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน บริเวณบ้านห้วยไค้ อันเป็นที่ตั้งของเมืองน่านในปัจจุบัน ในปี พ.ศ. 1911⁵⁸

ก่อนที่ถัดมาราว พ.ศ. 1915 สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 เกิดการรวบรวมสุโขทัยขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏชื่อเมืองน่าน ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภูฏ) ตอนหนึ่งว่า “...เบื้องเหนือบ้าน...ถึง...เจ้าพญาผากองเจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว...”⁵⁹

ต่อมา ได้พบศิลาจารึกหลักที่ 64 (จารึกคำปู่สบล) (รูปที่ 11) ซึ่งกล่าวถึงการทำสัตย์สาบานระหว่างปู่พระยา (เจ้าคำตัน เจ้าเมืองน่าน) กับหลาน (พระมหาธรรมราชาไสยลือไทย กษัตริย์สุโขทัย) ให้ช่วยเหลือกันเมื่อเกิดศึกสงคราม ถึงแม้ว่าจารึกหลักนี้ไม่สมบูรณ์ ทำให้ไม่สามารถระบุปีที่จารึกได้ แต่ก็สามารถนำไปเทียบเคียงเนื้อความกับศิลาจารึกหลักที่ 45 (จารึกปู่ขุนจิต ขุนจอด) (รูปที่ 12) พบที่เมืองเก่าสุโขทัย ซึ่งจารึกขึ้นใน พ.ศ. 1935⁶⁰

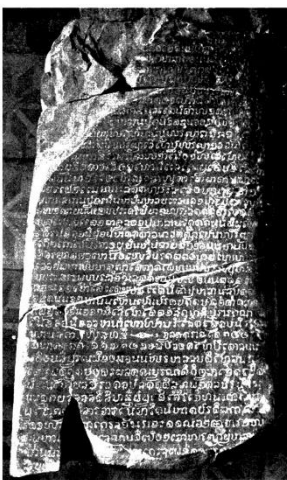
รูปที่ 11 ศิลาจารึกหลักที่ 64 (จารึกคำปู่สบล)

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, [จารึกคำปู่สบล](https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/225) เข้าถึงเมื่อ 27 มิถุนายน 2562, เข้าถึงได้จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/225>

⁵⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 11.

⁵⁹ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 112.

⁶⁰ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 62, 148.

รูปที่ 12 ศิลาจารึกหลักที่ 45 (จารึกปู่ขุนจิตขุนจอต)

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกปู่ขุนจิตขุนจอต เข้าถึงเมื่อ 27 มิถุนายน 2562, เข้าถึงได้จาก https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/108

หลังจากพญาผากองพิราลัย เมืองน่านก็ระส่ำระสายเรื่อยมา ตั้งแต่เจ้าคำตัน ถูกกรุงศรีอยุธยาครอบงำมา พ.ศ. 1941 ต่อมา พ.ศ. 1942 พญาเถร เจ้าเมืองแพร่ และพญาอู่เมือง เข้ายึดเมืองน่านด้วยการฆ่าศรีจันต๊ะ อนุชาเจ้าคำตัน เป็นผลให้เจ้าหุงผู้เป็นน้องหนีไปพึ่งพญาเชลียง (ศรีสีขนาลัย) ฝ่ายพญาเถรครองเมืองน่านได้เพียง 6 เดือน 10 วัน ก็พิราลัยด้วยไข้มาลาเรีย พญาอู่เมืองผู้น้องจึงครองราชย์แทนได้ 1 ปี พ.ศ. 1943 เจ้าหุงก็ได้ยกมาตีเมืองคืนได้ ก่อนที่ภายหลังจะพิราลัยด้วยอาการผิเมะหลากอาก (แผลเรื้อรังติดเชื้อบาดทะยัก) หลังจากนั้นเมืองน่านก็มีผู้ปกครองต่อมา คือ เจ้าปู่เซ่ง เจ้าพันตัน จนกระทั่งพญาจ้าวหารผาสุมพิราลัย (พ.ศ. 1976) ซึ่งมีโอรส จำนวน 3 คน ที่ภายหลังได้แย่งชิงสมบัติกัน กล่าวคือ เจ้าแบ่ง และเจ้าหอพรหม ซึ่งเมืองจากผู้เป็นพี่ คือ เจ้าอินตะแก่นท้าว ทำให้ผู้เป็นพี่หลบหนีไปยังเมืองเชลียง ก่อนจะขอไพร่พลมาตีเอาเมืองคืน และครองราชย์เป็นครั้งที่สอง (พ.ศ. 1978 - 1993)⁶¹

เมืองน่านถูกพระเจ้าติโลกราชเข้ายึดในปี พ.ศ. 1993 โดยระยะแรกเมืองน่านมีสถานะเป็นเมืองประเทศราช แต่หลังจากพญาผาแสง ผู้ครองนครราชวงศ์ภูคองค์สุดท้ายพิราลัย เมืองน่านกลายเป็นหัวเมืองในอาณาจักรล้านนา

⁶¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 12 - 14.

การยึดเมืองน่านนั้น พื้นที่เมืองเชียงใหม่และพงศาวดารโยนก กล่าวตรงกันว่า เมื่อ พ.ศ. 1986 พญาแก่นท้าว เจ้าเมืองน่าน ลวงพระเจ้าติโลกราชว่ามีศึกแคว (ญวน) จึงขอกองทัพไปช่วยเหลือ ซึ่งพระเจ้าติโลกราชไม่ได้ระแวงว่าเป็นแผนลวงจึงให้กองทัพไปเป็นจำนวนมาก กระทั่ง ภายหลัง จึงรู้ว่าถูกหลอก จึงยกทัพไปตีเมืองน่าน พร้อมกันนั้นก็แบ่งทัพให้พระมหาเทวีไปตีเมืองแพร่ ในที่สุดก็ยึดได้ทั้งเมืองน่านและเมืองแพร่ ทำให้พญาแก่นท้าวหนีลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา⁶²

ขณะที่เอกสารพื้นเมืองน่านกล่าวต่างออกไปว่าการที่พระเจ้าติโลกราชมาตีเมืองน่าน เนื่องจากพญาอินต๊ะแก่นท้าว (พญาแก่นท้าว) ส่งเกลือบ่อมางไปถวายพระเจ้าติโลกราช ทำให้เมืองเชียงใหม่ต้องการส่วยเกลือบ่อมางไปถวายพระเจ้าติโลกราช และทำให้พญาแก่นท้าวต้องหนีไปยังเมืองเชียง⁶³ ขณะที่เอกสารจีนบันทึกเกี่ยวกับเรื่องราวนี้ไว้ว่า จากการที่พระเจ้าติโลกราชแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา จึงทำให้ขุนนางหัวเมืองไม่เห็นด้วย ดังเช่นเจ้าเมืองฝางที่พยายามนำพญาสามฝั่งแกนกลับมาครองราชย์ใหม่ นอกจากนี้กรุงศรีอยุธยาก็พยายามเข้าแทรกแซง พร้อมกันนั้นที่เมืองน่านก็ได้ก่อการกบฏซึ่งอาจเกิดจากความไม่ศรัทธาในสิทธิธรรม⁶⁴

ล้านนาส่งเจ้าเมืองผลัดเปลี่ยนมาปกครองเมืองน่าน และมีเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2023 แกวรุกรานเข้าสู่หลวงพระบางและมาถึงยังเมืองน่าน ทำให้ท้าวซาก่าน เจ้าเมืองที่ถูกส่งมาปกครองในเวลานั้น เอากำลังจำนวนสี่หมื่นซึ่งได้จากพระเจ้าติโลกราชขอกรบบกับแกวจนได้รับชัยชนะ เป็นผลให้ล้านนามีเมตริที่ติดกับท้าวแทนคำ กษัตริย์ล้านช้าง อีกทั้งราชสำนักจีนก็ได้ประทานรางวัลและเกียรติยศในฐานะผู้พิทักษ์อาณาจักรเพื่อนบ้านตามชายแดนของจีน⁶⁵

ล้านนาหลังสิ้นพระเจ้าติโลกราชอ่อนแอลงเรื่อยมากระทั่งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกทัพมาตีได้เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. 2101 ทางด้านเจ้าพระยาพลเทพฤชัย ผู้ครองเมืองน่าน จึงหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง

⁶² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลลาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ 82 – 84; พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, 301 - 302.

⁶³ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช, ผู้รวบรวม, ประชุมพงษาวดารภาคที่ 10 เรื่องราชวงศ์จักรี พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง (น่าน: สโมสร, 2535), 41 – 42; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 18; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 106 – 107.

⁶⁴ วินัย พงษ์ศรีเพชร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู – ปาไปต้าเตียน: เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 125 – 126.

⁶⁵ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 20; คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 79 – 82.

หลังจากเจ้าพระยาพลเทพฤชัยหนีไปเมืองหลวงพระบาง พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงให้พระยาหน่อคำเสถียรชัยสงครามมาเป็นเจ้าเมืองน่านแทน เป็นช่วงที่หัวเมืองล้านนาทั้งปวงอยู่ในความระส่ำระสายจนกระทั่ง พ.ศ. 2269 พระยานาขวา (น้อยอินทร์) ผู้รักษาเมืองข่านานได้ขอพระราชทานุญาตพระเจ้ากรุงอังวะ เชิญพระยาหลวงดินมหวางค์เจ้าเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าเมืองน่านและกลับมาเป็นผู้ครองนครสืบเชื้อสายลำดับราชวงศ์อีกครั้ง

แม้ว่าภายหลังสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะสามารถตีได้เมืองเชียงใหม่คืนจากพม่าและให้เจ้าพระยาจักรี (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี) ปกครองหัวเมืองล้านนา แต่เจ้าเมืองน่านคือ เจ้าน้อยวิฑูรย์ยังสวามิภักดิ์ต่อพม่าจนในที่สุดถูกพระยาภาววิละเจ้าผู้ครองนครลำปางควบคุมตัวส่งไปยังกรุงธนบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2321 ขณะที่เจ้านายเชื้อสายหลวงดินมหวางค์ก็แตกความสามัคคีบ้างเข้าข้างพม่าบ้างเข้าข้างไทย ทั้งทางกรุงธนบุรีก็เกิดการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินสู่กรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. 2326 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแต่งตั้งเจ้านานจันทปโชติเป็นพระยามงคลวรยศไปครองเมืองน่าน พระยามงคลวรยศตั้งมั่นอยู่ที่บ้านท่าปลา ฝ่ายพม่าแต่งตั้งเจ้าอัครวรปัญญาเป็นเจ้าเมืองน่านในปีต่อมาและตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเทิง ส่วนเจ้าสุมนเทวราชอยู่ที่อำเภอเวียงสา ก่อนที่ 3 ปีต่อมา พ.ศ. 2329 เมืองเชียงแสนถูกกำลังหัวเมืองฝ่ายเหนือตีได้ พระยามงคลวรยศจึงเข้าใกล้เกลี้ยกระหว่างเจ้าอัครวรปัญญาและเจ้าสุมนเทวราช ก่อนจะให้เจ้าอัครวรปัญญาครองเมืองน่านและได้ขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมารัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2331

ประวัติศาสตร์ฝ่ายสุโขทัย

ศิลาจารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภู) กล่าวถึง พ.ศ. 1912 พระมหากษัตริย์ราชอาญาธิไทยประทับที่เมืองพิษณุโลกได้ 7 ปี ก็นำไพร่พล 11 เมือง ไปไหว้พระพุทธรูป⁶⁶ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าหลังขอคืนเมืองพิษณุโลกจากอยุธยาท่านก็ประทับที่พิษณุโลกเรื่อยมา เนื่องจากสุโขทัยเสียเสถียรภาพทางการเมืองให้กับอยุธยา แต่ก็ได้ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการผูกพันมิตรกับเมืองต่างๆ และอาจมีการสั่งสมกำลังพล ดังปรากฏว่า ปี พ.ศ. 1912 พระยาก็อนาเจรจาขอพระสุมนเถรจากสุโขทัยไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังล้านนา⁶⁷ ท้ายที่สุดพระสุมนเถรก็ได้เดินทางไปหริภุญไชย และเชียงใหม่

⁶⁶ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 113 - 114.

⁶⁷ ประเสริฐ ณ นคร และปางคำ ดุ่นเขียว, ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง, 161.

ตามความในศิลาจารึกหลักที่ 9 (วัดป่าแดง)⁶⁸ ซึ่งการส่งพระสุมนเถรไปยังล้านนายังเป็นผลดีกับสุโขทัยทั้งทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ได้รับการผ่อนปรนให้เมืองตากเป็นเมืองกลางภายใต้การปกครองของหลานพระสุมนเถร ทำให้เส้นทางการค้าที่สุโขทัยจะผ่านเมืองตากไปยังเกาะตะมะเป็นไปอย่างสะดวก ในทางการเมืองยังเป็นการผูกมิตรกับล้านนา เนื่องจากสุโขทัยกำลังเผชิญกับอำนาจของอยุธยา แต่ไม่นานหลังจากนั้นพระมหาธรรมราชาพญาธิไทยสวรรคตลงในช่วง พ.ศ. 1912 - 1917

พ.ศ. 1931 เมืองซำก้งราวแข็งเมืองต่ออยุธยาพร้อมทั้งส่งทูตไปเฝ้าเจ้าแสนเมืองมาแห่งเชียงใหม่และขอกองทัพไปช่วย แต่ด้วยขุนหลวงพะงั่วแห่งอยุธยาสวรรคตลงก่อนจึงทำให้สุโขทัยกลับเปลี่ยนใจปล้นทัพของพระเจ้าแสนเมืองมาแทน⁶⁹ ก่อนที่ พ.ศ. 1945 สุโขทัยจะเข้าตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้งในสมัยพระมหาธรรมราชาพญาไสยลือไทย ซึ่งเป็นการไปช่วยท้าวยี่กุมกามชิงราชสมบัติ⁷⁰ ภายหลังจากพระยาสามฝั่งแกนสวรรคต พ.ศ. 1962 เมืองเหนือทั้งปวงก็เกิดจลาจลขึ้น⁷¹

พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) เสวยราชย์ปี พ.ศ. 1962 โดยที่เรื่องราวในพงศาวดารฉบับปลีกกล่าววว่า พ.ศ. 2027(?) ลงไปเฝ้าสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ที่อยุธยา เรื่องช่วยพญาแก่นท้าวเมืองน่านชิงราชบัลลังก์คืน⁷² ซึ่งในส่วนนี้ศักราชดูจะคลาดเคลื่อนไปที่ถูกควรเป็นปี พ.ศ. 1975 อีกทั้งภายหลังการยึดอำนาจของพระเจ้าติโลกราช (ราว พ.ศ. 1985) หมื่นเชริงสามไซได้ขอทัพอยุธยาไปปราบ แต่ท่ายที่สุดก็พ่ายแพ้ทัพเชียงใหม่ของพระเจ้าติโลกราช และพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल/พญาสองแคว) ก็ได้ช่วยกันท่ายทัพไม่ให้ทัพเชียงใหม่ตามทัพหลวงทัน⁷³ และอาจสอดคล้องกับตำนานมูลศาสนาฝ่ายวัดยางควงที่กล่าวว่าพระยาบ้านเมือง (บรมपाल) รบแพ้ อีกทั้งเป็นโรคเรื้อนอยู่ปีเศษก็สวรรคต⁷⁴

พระยาอุธิษฐิยรครองพิษณุโลกต่อมากระทั่ง พ.ศ. 1994 เกิดความไม่พอใจพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันที่ไม่แต่งตั้งให้เป็นมหาอุปราช (พระมหาธรรมราชา?) จึงไปเข้ากับพระเจ้าติโลกราช แห่งล้านนา

⁶⁸ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 123.

⁶⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 53.

⁷⁰ ประเสริฐ ญ นคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ ญ นคร, 302 - 303.

⁷¹ พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์) (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2498). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงพ่วงเวชศาสตร์ (พวง พ่วงเวช) และ แพทย์หญิงสุภาณี พ่วงเวช) 2498), 132.

⁷² วินัย พงษ์ศรีเพียร, ความยกย่องของประวัติศาสตร์, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2539), 177 - 179.

⁷³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วยอจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 81 - 84.

⁷⁴ ประเสริฐ ญ นคร และปางคำ ดุ่นเขียว, ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง, 113.

ประวัติศาสตร์ฝ่ายล้านนา

พ.ศ. 1915 ล้านนาในสมัยพญาเกือนาได้ส่งพญาอ้ายออนกษัตริย์เมืองเชียงตุงมารบกับอยุธยาแต่ก็ได้ถูกจับตัวไว้ ซึ่งเหตุการณ์นี้อาจเป็นการที่ล้านนาส่งทัพมาช่วยเหลือสุโขทัย อันเป็นผลจากการสานสัมพันธ์เมื่อครั้งพระมหาธรรมราชาพญาลีไทย⁷⁵

ล้านนามีความพยายามขยายอำนาจตลอดมา ดังเช่นสงครามกับมวหลวง (เกิดจากรวบรวมรัฐไทใหญ่ที่เคยเป็นอิสระต่อกัน) นับแต่สมัยพญาแสนเมืองมา แต่คงเป็นสงครามที่สืบเนื่องยาวนานโดยมีการผูกพันมิตรกับจีนและพม่า ท้ายที่สุดก็ได้ถูกจีนปราบลงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 กลายเป็นบ้านเมืองขนาดเล็กกระจัดกระจายในเขตรัฐฉานของพม่า⁷⁶ และน่าจะเกี่ยวข้องกับการขับไล่ฮ่อออกจากเมืองยองในสมัยพญาสามฝั่งแกนอีกด้วย⁷⁷ ภายหลังในสมัยพญาสามฝั่งแกนเกิดขัดแย้งกับจีนใน พ.ศ. 1948 ด้วยล้านนาไม่ส่งส่วยโดยจีนได้รับการสนับสนุนจากเชียงรุ่ง เชียงตุง และสุโขทัย ส่วนฝ่ายล้านนามีเชียงใหม่ เชียงแสน ผาง เชียงราย เชียงของ และพะเยา ซึ่งหลักฐานฝั่งล้านนากล่าวว่าสามารถชนะฮ่อได้ ขณะฝั่งจีนกล่าวว่าเมืองเชียงแสนแตก⁷⁸ แต่ท้ายที่สุดคงมีการเจรจาและยอมส่งส่วยแก่จีน

ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราชขยายอำนาจสู่ล้านและแพร่ ก่อนที่ภายหลังพระยาอริยธรรมาธิราชพิชฌุโลก และพระยาเชลียงจะมาขอสวามิภักดิ์ ในปี พ.ศ. 1994 และ 2003 ตามลำดับ นำไปสู่การโจมตีกำแพงเพชร พิชฌุโลก สุโขทัย และเชลียง (ภายใต้อำนาจของอยุธยา) เรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2017 พระบรมไตรโลกนาถยึดเมืองเชลียงได้ ถัดมาอีก 1 ปี พระเจ้าติโลกราชจึงยุติสงคราม ซึ่งเวลาเดียวกันกับที่ทำสงครามกับอยุธยา (ราว พ.ศ. 2005) ก็ยังไปรบ

⁷⁵ ประเสริฐ ธิ นคร และปางคำ ต้นเขียว, ตำนานมรดกศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง, 12, 163 – 164.

⁷⁶ วินัย พงษ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู – ปาไปต้าเตียน: เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 75 – 77; สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธ์ุ, ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2544), 180 – 196.

⁷⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองเชียงแสน (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546), 98 – 100.

⁷⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 80; วินัย พงษ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู – ปาไปต้าเตียน: เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 107.

เอาเมืองเล็กเมืองน้อยแถบรัฐฉานและสิบสองปันนา เช่น เมืองนาย สีป้อ เชียงทอง ฯลฯ และกวาด
 ต้อนผู้คนมาได้จำนวนมาก⁷⁹

อย่างไรก็ตามในปลายสมัยพระเจ้าติโลกราชเกิดความขัดแย้งภายในขึ้น กล่าวคือ
 มีความพยายามในการรวมศูนย์กลางอำนาจไว้ที่เชียงใหม่และได้มีการประหารขุนนางสำคัญหลายคน
 ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจขึ้นในเหล่าขุนนางจนเกิดก่อกบฏขึ้นแต่ก็ไม่สำเร็จ⁸⁰ ก่อนที่ปี พ.ศ. 2030
 พระเจ้าติโลกราชสวรรคตลง

หลังสมัยพระเจ้าติโลกราชลงมา ขุนนางมีอำนาจและบทบาทขึ้นมากดังการปลดพระเจ้า
 ยอดเชียงรายเนื่องจากตั้งบุตรบุญธรรมซึ่งเป็นชาวฮ่อไปครองเมืองพร้าว แต่เอาใจออกห่างเจ้าแก้วผู้
 เป็นราชบุตร (กับนางโป่งน้อย ธิดาขุนนางใหญ่ผู้ครองเขลางค์นคร) ก่อนที่เหล่าขุนนางจะยก
 พญาแก้ว (พระเมืองแก้ว) ขึ้นครองล้านนาต่อมา ซึ่งในสมัยนี้เน้นการขยายอำนาจลงไปทางใต้
 โดยมีศึกกับอยุธยาในลักษณะมุ่งเน้นในการกวาดต้อนผู้คนระหว่างกันเรื่อยมา นับแต่ปี
 พ.ศ. 2050 - 2058 ซึ่งเมืองลำปางแตก⁸¹ หลังจากนั้นล้านนาก็กลายเป็นฝ่ายรับกองทัพอยุธยา
 ที่ขึ้นมาทำสงครามตลอดมา อีกทั้ง พ.ศ. 2066 ยังรบแพ้ให้กับเมืองเชียงตุง จากผลของสงคราม
 ทั้งด้านเหนือและใต้ ทำให้ล้านนาเสียขุนนางสำคัญไปมาก รวมถึงในระยะเวลาใกล้เคียงกันก็ยัง
 เสียกำลังคนไปอีก จากเหตุการณ์อุทกภัยใน พ.ศ. 2067⁸²

ดังกล่าวมาแล้วว่าอำนาจขุนนางเพิ่มมากขึ้นซึ่งหลังจากนี้ (พ.ศ. 2069 - 2101)
 ขุนนางมีอำนาจแต่งตั้งกษัตริย์ ถอดถอน กระทบปลงพระชนม์ แต่ด้วยความที่ขุนนางไม่สามารถ
 ขึ้นครองบัลลังก์ได้ตามจารีตที่มีมาแต่เดิมทำให้ในหมู่ขุนนางเองก็เกิดความแตกแยก เพราะขุนนาง
 แต่ละกลุ่มก็พยายามสนับสนุนเจ้านายของตัวเอง กระทบ พ.ศ. 2088 - 2089 ก็ยก
 มหาเทวีจिरประภาขึ้นเป็นกษัตริย์ชั่วคราว พร้อมทั้งเชิญพระไชยเชษฐาจากล้านช้างซึ่งมีพระมารดา
 เป็นเจ้าหญิงเมืองเชียงใหม่ ครองเชียงใหม่ต่อมา (พ.ศ. 2089 - 2090) ภายหลังพระเจ้าโพธิสารราช
 สิ้นพระชนม์ พระไชยเชษฐาจึงเสด็จกลับล้านช้างพร้อมมหาเทวีจिरประภาและพระแก้วมรกต

⁷⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 78 - 79.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 83.

⁸¹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 83 - 85; คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร: คลังวิทยา, 2515), 453.

⁸² คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 85 - 87.

ทางฝั่งเชียงใหม่จึงเกิดวิกฤตในการตั้งกษัตริย์อีกครั้ง จน พ.ศ. 2094 ยกพญาเมกุขึ้นครองราชย์⁸³ ต่อมาล้านนาพบกับศึกหลายทาง ได้แก่ การเข้าตีเมืองเชียงแสนของพระไชยเชษฐา ในปี พ.ศ. 2098 และ พ.ศ. 2100 ไปรบกับพระเจ้าบุเรงนองที่ล้อมเมืองนายเอาไว้อันพม่าจึงตอบโต้ด้วยการตีล้านนา จนสิ้นสลายลงและตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าภายในระยะเวลาเพียง 3 วัน โดยในระยะแรกยังให้พระเจ้าเมกุครองล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า แต่ภายหลังไม่ร่วมมือในการสงครามจึงถูกนำตัวไปพม่าใน พ.ศ. 2107⁸⁴

ด้านเศรษฐกิจเชื่อว่าคงเสื่อมลงตั้งแต่สมัยพระเมืองแก้ว เรื่อยมาจนเกิดหายนะทางเศรษฐกิจในสมัยพญาเมกุ ตรงข้ามกับราชวงศ์ตองอูและฝั่งอยุธยาที่ถือว่าปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นยุคทองของการค้าด้วยสถานะความเป็นเมืองท่า ซึ่งส่งผลกับพัฒนาการของยุโรปกรณด้วย ดังในปี พ.ศ. 2084 ที่พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ขยายอำนาจสู่เมืองมอญ มีการใช้ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส⁸⁵ (ซึ่งคงมีอาวุธนำเข้ามาจากตะวันตกด้วย) และการยกมาล้อมเมืองเชียงใหม่อีกครั้งของอยุธยา (พ.ศ. 2089) ก็มีทั้งการใช้กองทัพและอาวุธจากโปรตุเกสเช่นกัน ขณะที่ล้านนาอาวุธของล้านนาค่อยประสิทธิภาพกว่ามาก⁸⁶

ประวัติศาสตร์ฝ่ายอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) สวรรคตลงเมื่อ พ.ศ. 1912 ก่อให้เกิดความวุ่นวายตั้งที่ขุนหลวงพะงั่วเสด็จจากสุพรรณภูมิมาชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระบรม-

นอกจากนี้หลักฐานเอกสารทางกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึง พ.ศ. 1914 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) เสด็จไปเอาเมืองเหนือทั้งปวง⁸⁷ ทั้งยังโจมตีเมืองเหนืออีกหลายครั้ง คือ ตีเมืองซากังราว (พ.ศ. 1916, 1919 และ 1922) ตีเมืองพิษณุโลก (พ.ศ. 1918) กระทั่งพระมหาธรรมราชาที่ 2 (โอรสพญาลิไทย) เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงออกถวายบังคม

⁸³ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 88 - 92.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, 92 - 96.

⁸⁵ ฮอลล์, ดี.จี.อี., ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), 329.

⁸⁶ นันทา วรเนติวงศ์, “การท่องเที่ยว การเดินทาง และการเผชิญภัยของเฟอร์ดินันท์ เมนเดซ ปินโต,” ใน รวมเรื่องแปล หนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 3 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2538), 9 - 13.

⁸⁷ พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์), 129 - 130.

หลังจากนั้น พ.ศ. 1929 อยุธยาก็ตได้เข้าปล้นเมืองลำปางแต่ไม่สำเร็จ⁸⁸ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 1931 คงมีการแข็งเมืองขึ้นขุนหลวงพะงั่วจึงยกทัพมาปราบอีกครั้งแต่เกิดสวรรคตก่อน⁸⁹

หลังการยึดอำนาจของพระเจ้าติโลกราช (ราว พ.ศ. 1985) หมื่นเซริงสามไซ (ท้าวซ้อย) ได้ขอทัพอยุธยาไปปราบ แต่ท้ายที่สุดก็พ่ายแพ้ทัพเชียงใหม่ของพระเจ้าติโลกราช⁹⁰

พ.ศ. 1962 สมเด็จพระนครินทราราชไปถึงเมืองพระบาง (นครสวรรค์) พระยาบาลเมือง และพระยาราม (พระโอรสต่างมารดาในพระมหาธรรมราชาพญาไสยลือไทย) ออกถวายบังคม แสดงให้เห็นถึงอำนาจของอยุธยาที่อยู่เหนือสุโขทัย และจัดการแบ่งสุโขทัยออกเป็น 4 ส่วน คือ พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) ครองพิษณุโลก พระยารามครองสุโขทัย พระยาเชลียงครองเมืองเชลียง (สวรรคโลก) พระยาแสนสอยดาวครองกำแพงเพชร และท้ายที่สุด พ.ศ. 2006 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปครองพิษณุโลก ผนวกเอาสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา⁹¹

พ.ศ. 2069 สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ขึ้นไปครองพิษณุโลกในฐานะอุปราช ก่อนที่ พ.ศ. 2072 จะกลับมาเป็นกษัตริย์อยุธยา

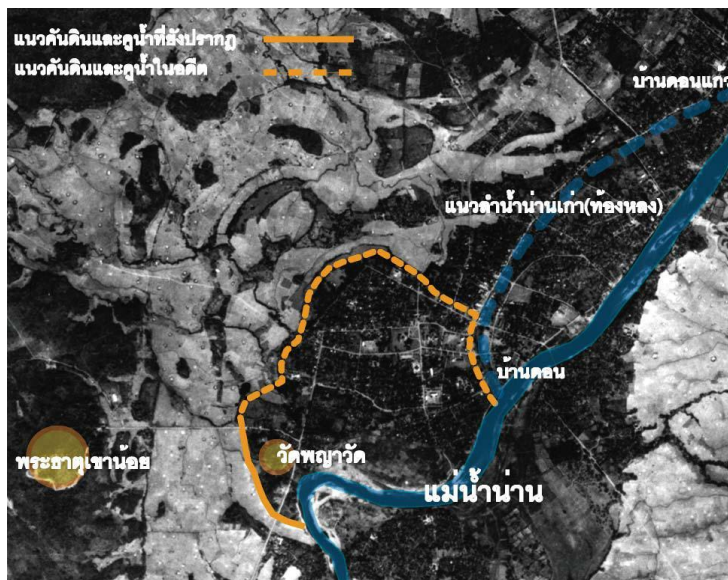

⁸⁸ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 53; พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ), 131.

⁸⁹ พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ), 130 - 131.

⁹⁰ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, 447.

⁹¹ ประเสริฐ ฉน นคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ ฉน นคร, 290.

รูปที่ 13 แผนที่แสดงขอบเขตเวียงใต้ในอดีต

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แผนที่ชุมชนเมืองเก่า นาน 9.

ระยะที่ 3 เป็นระยะเวลาที่ยาวนานที่สุด อาจกล่าวแยกเป็นช่วงเวลาย่อยๆ ได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 พ.ศ. 1911 – 1935

น่านย้ายศูนย์กลางจากเวียงภูเพียงแช่มาที่เวียงน่าน ในปี พ.ศ. 1911 ด้วยปัญหาขาดแคลนน้ำ หลังจากนั้น 1 ปี (พ.ศ. 1912) พระเจ้าอยู่หัวแห่งอยุธยาได้สวรรคต อีกทั้งเกิดเหตุการณ์ที่ขุนหลวงพะงั่วเสด็จจากสุพรรณบุรีมาชิงราชสมบัติอยุธยาจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นเวลาเดียวกับที่พระมหารัชมหาราชพญาสิทธิไทยแห่งสุโขทัยเคลื่อนไหวด้วยการส่งพระสุมนเถรไปผูกสัมพันธ์กับเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องกับการขอผ่อนปรนให้เมืองตากเป็นเมืองกลาง เพื่อประโยชน์ด้านเส้นทางการค้าที่จะผ่านไปยังเกาะตะมาะ ทั้งยังส่งพระสงฆ์ไปยังเมืองต่างๆ ได้แก่ น่าน และหลวงพระบาง รวมถึงหลักฐานศิลาจารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภู) กล่าวว่าในปีเดียวกันนี้ พระมหารัชมหาราชพญาสิทธิไทย นำไพร่พล 11 เมือง ไปไหว้พระพุทธรูป ซึ่งทั้งหมดนี้อาจเป็นการฉวยโอกาสดำเนินการทางการเมืองในการต่อต้านฝ่ายอยุธยา แต่แฝงไปกับการศาสนา

แต่กระนั้นทางฝั่งอยุธยาคงควบคุมสถานการณ์ได้รวดเร็วทำให้หลังจากนั้น 2 ปี (พ.ศ. 1914) เอกสารทางอยุธยาจึงบันทึกว่า ขุนหลวงพะงั่วเสด็จไปเอาเมืองเหนือได้ทั้งปวง ขณะที่ศิลาจารึกหลักที่ 8 (จารึกเขาสุมณภู) ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 (โอรสพญาลิไทย) จารึกถึงเขตแดนของสุโขทัย ซึ่งรวมถึงเมืองน่านและเมืองปัวด้วย อย่างไรก็ตามสงครามก็ยังต่อเนื่องมาอีกหลายครั้ง ได้แก่ พ.ศ. 1916, 1918 และ 1922 ตีเมืองซากังราว (กำแพงเพชร) พ.ศ. 1918 ตีเมืองพิษณุโลก จนท้ายที่สุดพระมหาธรรมราชาที่ 2 (โอรสพญาลิไทย) ออกถวายบังคม ซึ่งการยกทัพมาทำสงครามจำนวนหลายต่อหลายครั้งอาจแสดงถึงการที่อยุธยาควบคุมพื้นที่ดังกล่าวได้ไม่นานนัก ก็เกิดการแข็งเมืองขึ้นอีก จนในที่สุดทางฝั่งสุโขทัยได้ยอมเข้าด้วยกับอยุธยาในขณะที่ล้านนาคงมีการส่งทัพเชียงตุงมาช่วยในปี พ.ศ. 1915 แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ

หลังจากนั้นหลายปี พ.ศ. 1929 อยุธยาได้ยกทัพเข้าปล้นเมืองลำปาง ซึ่งไม่มีการรบกับทางสุโขทัยเกิดขึ้น ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าสุโขทัยคงจะยังอยู่ใต้อำนาจอยุธยา แต่การทำศึกกับเมืองลำปางนั้นไม่ประสบความสำเร็จ อีก 2 ปีต่อมา (พ.ศ. 1931) สุโขทัยจึงเกิดแข็งเมืองขึ้นอีก โดยมีกองทัพของเจ้าแสนเมืองมาไปช่วย แต่ด้วยขุนหลวงพะงั่วสวรรคตลงก่อนจึงทำให้สุโขทัยกลับไปปล้นทัพของพระเจ้าแสนเมืองมาแทน ทำให้ล้านนาเกิดความเสียหายอย่างมาก เป็นผลให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างสุโขทัยกับล้านนา

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 1935 - 1985

ต่อมา พ.ศ. 1935 มีการสาบานระหว่างปูพระยา (เจ้าคำตัน เจ้าเมืองน่าน) กับหลาน (พระมหาธรรมราชาไสยลือไทย กษัตริย์สุโขทัย) ให้ช่วยเหลือกันเมื่อเกิดศึกสงคราม ตามศิลาจารึกหลักที่ 64 และหลักที่ 45 อาจเป็นไปได้ว่าในเวลาใญ่สุโขทัยมีความเป็นอิสระและพยายามเชื่อมสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นๆ เพื่อความมั่นคงทางการเมือง แต่จากการสาบานกันนั้น เป็นผลให้ในปี พ.ศ. 1941 เจ้าคำตันถูกอยุธยาวางยาพิษ และเมืองแพร่ซึ่งนำโดยพญาเถรและพญาอุ่นเมืองเข้ายึดเมืองน่าน ระหว่างผลัดเปลี่ยนกษัตริย์ ด้วยการฆ่าศรีจันตะ อนุชาเจ้าคำตัน เป็นผลให้เจ้าหญิงผู้เป็นน้องหนีไปพึ่งพญาเซลิ้ง และได้ยึดเมืองคืนในปี พ.ศ. 1943 และอีก 2 ปีต่อมาสุโขทัยก็ได้ช่วยเจ้ายี่กุมกามตีเมืองเชียงใหม่เพื่อยึดราชบัลลังก์แต่ไม่สำเร็จ แต่ต่อมา พ.ศ. 1948 เชียงใหม่เกิดพิศอกกับจีน เพราะไม่ยอมส่งส่วยให้จีน แต่ท้ายที่สุดก็ยอมส่งส่วยแก่จีนเหตุการณ์จึงคลี่คลาย

ภายหลัง ใน พ.ศ. 1962 เป็นปีที่พญาสามฝั่งแกนสวรรคต และเกิดการจลาจลขึ้นในเมืองเหนือ และเป็นปีเดียวกับที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชไปตั้งเมืองพระบาง (นครสวรรค์) พระยาบาลเมืองและพระยาราม (พระโอรสต่างมารดาในพระมหาธรรมราชาพญาไสยลือไทย) ออกถวายบังคม แสดงให้เห็นถึงอำนาจของอยุธยาที่อยู่เหนือสุโขทัยทั้งยังถูกทำลายเสถียรภาพทางการเมืองด้วยการแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) ครองพิษณุโลก พระยารามครองสุโขทัย พระยาเซลิ้งครองเมืองเซลิ้ง (สวรรคโลก) พระยาแสนสอยดาวครองกำแพงเพชร และอาจสันนิษฐานว่าอาจเป็นการชิงความได้เปรียบของทางอยุธยาในช่วงที่เมืองเหนือเกิดความวุ่นวาย

พ.ศ. 1976 เกิดการชิงสมบัติที่เมืองน่าน โดยเจ้าแบ่งและเจ้าหอพรหมชิงเมืองจากเจ้าอินต๊ะแก่นท้าว จนต้องหลบหนีไปพึ่งเมืองเซลิ้ง สอดคล้องกับหลักฐานที่พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) ขอกำลังจากอยุธยาเพื่อไปช่วยเมืองน่าน และสามารถชิงเมืองน่านกลับคืนได้ใน พ.ศ. 1978

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 1985 - 2030

ปี พ.ศ. 1985 พระเจ้าติโลกราชชิงราชสมบัติจากเจ้าสามฝั่งแกนผู้เป็นบิดา ทำให้เกิดความไม่พอใจแก่ขุนนาง ดังที่หมื่นเซริงสามใจได้ขอทัพอยุธยาไปปราบ แต่ท้ายที่สุดก็พ่ายแพ้ ทั้งยังเป็นผลให้พระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल) สวรรคตอีกด้วย ทั้งนี้ฝ่ายเมืองน่านก็มีส่วนร่วม ดังปรากฏว่า เมื่อ พ.ศ. 1986 พญาแก่นท้าว เจ้าเมืองน่าน ลวงเอาไพร่พลพระเจ้าติโลกราชเป็นผลให้เมืองน่าน (รวมถึงเมืองแพร่) ถูกล้านนาโจมตี พญาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านจึงต้องหนีลงไปพึ่งอยุธยา ซึ่งเหตุการณ์ยึดเมืองน่านนี้ตรงกับบันทึกของจีนและเชียงใหม่ แต่ทางฝ่ายพื้นเมืองน่าน

กล่าวว่า เพราะพระเจ้าติโลกราชต้องการได้ส่วยเกลือจากน่าน อย่างไรก็ตามน้ำหนักของความต้องการส่วยเกลือยังคงค่อนข้างน้อย แต่จะขอกว่าต่อไปในส่วนบทวิเคราะห์

ในสมัยพระเจ้าติโลกราชนี้ล้านนาเจริญถึงขีดสุด โดยเฉพาะทางการเมืองที่ขยายอำนาจออกไปมาก อีกทั้งยังมีผู้มาเข้าสวามิภักดิ์ ดังที่ พระยาบุรุษไชย และพระยาเชลียง นำไพร่พลไปเข้ากับล้านนาในปี พ.ศ. 1994 และ 2003 ตามลำดับ หลังจากนั้นเป็นศึกระหว่างล้านนากับบอญุยาที่สืบเนื่องยาวนานตั้งแต่ราว พ.ศ. 2005 – 2017 และยังทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องเปลี่ยนไปครองเมืองพิษณุโลกเพื่อบัญชาการรบ ซึ่งสงครามมีลักษณะเน้นการกวาดต้อนผู้คนมากกว่าการเข้ายึดดินแดน นอกจากนี้ช่วงเวลาเดียวกับการรบกับบอญุยา ล้านนายังทำสงครามและกวาดต้อนผู้คนจากรัฐฉานและสิบสองปันนาไปพร้อมๆ กันด้วย กระทั่งพระบรมไตรโลกนาถยึดเมืองเชลียงได้ในปี พ.ศ. 2017 ถัดมาอีก 1 ปี พระเจ้าติโลกราชจึงยุติสงคราม ทั้งนี้ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าการยุติสงครามครั้งนั้นเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2023 ที่แกวรุกราชเข้าสู่หลวงพระบางและมาถึงยังเมืองน่านหรือไม่ แต่ในที่สุดท้าวขาก่านเจ้าเมืองที่ถูกส่งมาปกครองน่านในเวลานั้นก็ประสบชะตากรรม เป็นผลให้ล้านนามีเมตริที่ติดกับกษัตริย์ล้านช้าง อีกทั้งราชสำนักจีนก็ได้ประทานรางวัล

ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2030 – 2101

หลังจากสมัยพระเจ้าติโลกราชแล้ว ล้านนาก็อ่อนแอลงเรื่อยมาด้วยปัญหาภายในที่เกิดจากการที่ขุนนางมีอำนาจมากทัดเทียมหรืออาจมากกว่ากษัตริย์ พร้อมกันนี้ยังเผชิญศึกรอบด้าน ได้แก่ การรบกับบอญุยาในช่วง พ.ศ. 2050 – 2058 จนท้ายที่สุดเมืองลำปางแตก พ.ศ. 2066 รบแพ้เชียงตุงยับเยินก่อนที่พระไชยเชษฐาธิราชจากล้านช้างจะเข้าโจมตีเมื่อ พ.ศ. 2098 จนท้ายที่สุดล้านนาพยายามจะช่วยเมืองนายซึ่งเกิดศึกกับพม่า ทำให้เกิดความขัดแย้งกับพม่าจนถูกพม่าเข้าตีเมืองเชียงใหม่แตกใน พ.ศ. 2101 ขณะที่ทางเมืองน่านล้านนาก็ส่งเจ้าเมืองผลัดเปลี่ยนมาปกครองเสมอ กระทั่ง พ.ศ. 2101 เมืองเชียงใหม่แตก เจ้าพระยาพลเทพฤชัย ผู้ครองเมืองน่านขณะนั้นจึงหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง

2.4 สมัยเวียงเหนือ (พ.ศ. 2362 – 2397) (รูปที่ 14)

เจ้าสุมนเทวราชครองราชย์ต่อจากเจ้าอัตถวรปัญญาผู้เป็นพี่เมื่อ พ.ศ. 2353 กระทั่ง พ.ศ. 2360 แม่น่านานไหลท่วมเมืองน่านจึงมีการย้ายเมืองไปยังดงพระเนตรช้าง ห่างจากเวียงใต้ไปทางเหนือราว 2 กิโลเมตร ใน พ.ศ. 2362 สันนิษฐานว่าเวียงเหนือมีวัดสภารศเป็นวัดหลวง

โดยที่ศูนย์กลางเมืองน่านอยู่ที่เวียงเหนือเป็นเวลา 36 ปี จนถึงสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช จึงได้ย้ายเมืองกลับมามาตั้งปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2397⁹²

รูปที่ 14 แผนที่แสดงขอบเขตเวียงเหนือในอดีต

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนที่ชุมชนเมืองเก่า น่าน 10.

2.5 สมัยเมืองน่าน (พ.ศ. 2397 – ปัจจุบัน) (รูปที่ 15)

เมื่อ พ.ศ. 2397 เจ้าอนันตวรฤทธิเดช ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ย้ายเมืองน่านจากเวียงเหนือกลับมาตั้งเวียงใต้ พร้อมปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2400⁹³

⁹² สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 80 – 102.

⁹³ เรื่องเดียวกัน.

รูปที่ 15 แผนที่แสดงขอบเขตเมืองนนทบุรีในอดีต

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แผนที่ชุมชนเมืองเก่านนทบุรี 11.

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่านับตั้งแต่ท่านได้เริ่มสร้างบ้านแปงเมืองในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พบว่ามีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองต่างๆ ทั้งการรับเอาพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยมายังเมืองนนทบุรี และความเป็นเครือญาติซึ่งปรากฏจากการที่ทั้งสองทำสัตย์สาบานกัน ดังศิลาจารึกหลักที่ 45 และ 64 และการช่วยเหลือทางการเมืองอีกหลายครั้ง ขณะที่ล้านนามีความสัมพันธ์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเมืองทั้งสิ้น นับตั้งแต่การขอความร่วมมือในการตีเมืองพะเยาในสมัยพญาคำฟู พ.ศ. 1881 เช่นเดียวกับอยุธยาที่พยายามแสวงหาเส้นทางเมืองด้วยการลอบฆ่าผู้ปกครองเมืองนนทบุรีหลายครั้ง เพื่อทำลายเสถียรภาพที่จะปกป้องสุโขทัย และหลังจากที่อยุธยาได้ผนวกสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งด้วยแล้ว เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ที่มีความเป็นไปได้ว่าทั้งล้านนา และอยุธยา ต่างต้องการแผ่อำนาจเข้าสู่่าน (รวมถึงแพร่) แต่ในท้ายที่สุดล้านนาก็ประสบผลสำเร็จ

ตารางที่ 1 แสดงลำดับกษัตริย์และเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์น่าน

สมัยวรรณคร (เมืองบัว)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
เจ้าขุนฟอง	กลาง พศ. 18	พญาภูคาครองเมืองย่าง และ ให้ขุนฟองไปสร้างเมืองพลั่ว
เจ้าแก้วเถื่อน	-	บุตรเจ้าขุนฟอง ครองเมืองย่าง
นางพญาแม่ท้าวคำปิ่น	ต้น พศ. 19	ชายาเจ้าแก้วเถื่อนอยู่รักษาเมืองบัว และถูกพญาจ่าเมืองยกทัพมาตี
สมัยวรรณคร (เมืองบัว) (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
พญาผานอง	1865 - 1894	บุตรเจ้าแก้วเถื่อน ชิงเมืองบัวคืนจากพญาจ่าเมือง
เจ้าขุนใส	1894 - 1896	บุตรพญาผานอง
พญาการเมือง	1899	สร้างพระธาตุแช่แห้ง
สมัยเวียงภูเพียงแช่แห้ง		
พญาการเมือง	1902 - 1906	ย้ายศูนย์กลางมาที่ภูเพียงแช่แห้ง ภายหลังถูกลอบปลงพระชนม์
พญาผากอง	1906 - 1911	ย้ายศูนย์กลางมาที่เวียงน่าน เมื่อ พ.ศ. 1911
สมัยเวียงใต้ (เวียงน่าน)		
พญาผากอง	1911 - 1931	
เจ้าคำตัน	1936 - 1941	ถูกลอบปลงพระชนม์
เจ้าศรีจันท๊ะ	1941 - 1942	ถูกกษัตริย์พญาเถรและพญาอุ้นเมือง ยึดอำนาจ

สมัยเวียงใต้ (เวียงน่าน) (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
พญาเถร	1942	
พญาอุ่นเมือง	1942 - 1943	ถูกเจ้าหุงยิตอำนาจคืน
เจ้าหุง	1943 - 1950	ยึดเมืองน่านคืนจากพญาอุ่นเมือง
เจ้าปู่แข็ง (บุตรเจ้าหุง)	1950 - 1960	
พญาจ้าวพารผาสุม	1969 - 1976	สร้างกำแพงเมืองจากซุงทั้งท่อน
เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว (ครั้งที่ 1)	1976	ถูกพระอนุชายิตอำนาจ จึงหนีไปขอความช่วยเหลือจากสุโขทัย
เจ้าแปง	1977 - 1978	
เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว (ครั้งที่ 2)	1978 - 1993	ครองเมืองครั้งที่ 2 ถูกพระเจ้าติโลกราชผนวก เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา
เจ้าผาแสง (บุตรเจ้าแปง)	1993 - 2004	เจ้าองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ภูคา ต่อจากนั้นกษัตริย์ล้านนา ตั้งขุนนางมาครองเมืองน่าน
หมื่นสร้อยเชียงทอง	2005 - 2009	-
หมื่นน้อยโน	2009 - 2011	-
หมื่นขวาเด่าบางจาย	2012 - 2018	-
หมื่นคำ	2016 - 2018	-
ท้าวขาก่าน	2019 - 2023	ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง และปราบญวนที่มารุกรานเมืองน่าน
ท้าวอ้ายยม	2024 - 2028	สร้างเสริมพระธาตุแช่แห้ง

สมัยเวียงใต้ (เวียงน่าน) (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
ท้าวเมือง	2028 - 2032	-
หมื่นโหมงเชียงเรือ	2032	-
ท้าวบุญแฝง (ครั้งที่ 1)	2032 - 2039	-
หมื่นตื่นเชียง	2039 - 2040	-
ท้าวบุญแฝง (ครั้งที่ 2)	2040 - 2050	-
หมื่นสามล้าน	2050 - 2052	-
เจ้าเมืองแพะสร้อย	2053 - 2056	-
หมื่นท้าวบุญแฝง	2056 - 2058	-
เจ้าเมืองฝาง	2059	-
พระยาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ 1)	2059	-
เจ้าพระยาหน่อ เชียงแสน	2060 - 2062	-
พระยาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ 2)	2062 - 2069	สร้างพระเจ้าล้านทอง และบูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง
เจ้าแสนสงคราม	2069	-
พระยาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ 3)	2069 - 2070	-
เจ้าพระยาพลเทพฤชัย	2070 - 2101	พ.ศ. 2101 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยึดเมืองเชียงใหม่ได้ จึงได้หนีไป เมืองหลวงพระบาง

สมัยเวียงใต้ (เวียงน่าน) (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
พระยา หน่อคำเสถียรชัยสงคราม	2103 - 2134	ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง
เจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ (ครั้งที่ 1)	2134 - 2140	พ.ศ. 2140 รบ กับ มังนรธาช่อ โอรสพระเจ้าบุเรงนอง แต่แพ้จึงหนีไป เมืองหลวงพระบาง
พระยาแขก	2140 - 2143	ถูกเจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ยึดเมืองคืน
เจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ (ครั้งที่ 2)	2143 - 2146	มังนรธาช่อยกมาตีเมืองน่าน เจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ ถูกจับและนำไปประหารที่เชียงใหม่
เจ้าศรีสองเมือง	2146 - 2158	-
เจ้าอุ่นเมือง	2158 - 2168	ต่อต้านพม่าแต่ท้ายที่สุดพ่ายแพ้และ หนีไปเมืองหลวงพระบาง
พระยาหลวงเมืองนคร	2168 - 2181	ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง และวัดกู่คำ
เจ้าพระยาเชียงราย	2181 - 2191	-
เจ้าพระยาแหลมมุ่ม	2192 - 2205	ถูกกรุงศรีอยุธยาโจมตี และคุมตัวไป
พระยาอดใจ	2208 - 2230	-
พระเมืองราชา	2232 - 2246	แข็งเมืองกับพม่า ภายหลังจึงถูกพม่า ยกมาตีและทำลายเมือง ทำให้เมือง น่านร้างครั้งแรก ส่วนพระเมืองราชา หนีไปเมืองหลวงพระบางและกรุงศรี อยุธยา ตามลำดับ
พระนาซ้าย (น้อยอินทร์)	2250 - 2251	-

สมัยเวียงใต้ (เวียงน่าน) (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
เจ้าฟ้าเมืองคอง (เจี้ยว)	2251 - 2257	รวมผู้คนตั้งเมืองน่านขึ้นใหม่
เจ้าฟ้าเมียวซา (พม่า)	2257 - 2259	ซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง และสร้างวัดภูเก้า
พระนาขวา (น้อยอินทร์)	2260 - 2268	ผู้รักษาเมือง และไปขอให้ เจ้าพระยาหลวงตีนมหาวงศ์ เจ้าเมืองเชียงใหม่มาครองเมืองน่าน
เจ้าพระยาหลวงตีนมหาวงศ์	2269 - 2294	เมืองน่านมีราชวงศ์สืบเชื้อสายอีกครั้ง
เจ้าอริยวงศ์ (ห้วยท้อก)	2297 - 2311	ระยะแรกพยายามแข็งเมืองกับพม่า แต่ไม่สำเร็จ จึงอ่อนน้อม และช่วยยก ไปตั้งอยุธยา ในปี พ.ศ. 2310
เจ้านายอ้าย	2311 - 2312	-
เจ้าหนานมโน	2312 - 2317	-
เจ้าน้อยวิฑูร	2317 - 2321	ไม่ตั้งในสัจจะที่จะขึ้นต่อกรุงธนบุรี จึง ถูกเจ้ากาวิละ เจ้าเมืองลำปางคุมตัว และส่งไปยังกรุงธนบุรี
สมัยเวียงเหนือ		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
เจ้ามงคลวรยศ	2326 - 2329	รัชกาลที่ 1 โปรดให้ครองเมืองน่าน แต่ภายหลังได้สละอำนาจให้หลานครอง เมือง
เจ้าอัครวรปัญญา	2329 - 2353	เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 เพื่อขอเป็นข้าขอบ ขันฑสีมา

สมัยเวียงเหนือ (ต่อ)		
เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. / พุทธศตวรรษ	เหตุการณ์สำคัญ
เจ้าสุมนเทวราช	2353 - 2362	พ.ศ. 2354 กวาดต้อนครัวเรือนเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงแข็ง และเมืองหลวง ภูคา มาไว้ที่น่าน พ.ศ. 2360 น้ำท่วมครั้งใหญ่ จึงย้ายศูนย์กลางไปยังเวียงเหนือ
เจ้าสุมนเทวราช	2362 - 2367	-
เจ้ามหายศ	2368 - 2378	พ.ศ. 2369 เกณฑ์กำลังพลเมืองน่านไป ช่วยปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่เมือง เวียงจันทน์
เจ้าอชิตวงศ์	2379	-
เจ้ามทาวงศ์	2381 - 2394	-
เจ้านันทวรฤทธิเดช	2395 - 2398	พ.ศ. 2396 - 2398 ช่วยกรุงรัตนโกสินทร์ทำศึกกับ สิบสองปันนา เชียงรุ่ง และเชียงตุง
เมืองน่าน (พ.ศ. 2397 - ปัจจุบัน)		
เจ้านันทวรฤทธิเดช	2398 - 2434	พ.ศ. 2398 ย้ายศูนย์กลางกลับมา เวียงน่าน (เวียงใต้)
พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ	2436 - 2461	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวให้สถาปนาเลื่อนยศขึ้นเป็น พระเจ้าน่าน
เจ้ามหาพรหมสุรธาตา	2461 - 2474	เมื่อถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครอง นครน่านได้ถูกยุบเลิกแต่นั้นมา

เส้นทางการติดต่อระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองอื่น

เส้นทางการติดต่อสัมพันธ์ของผู้คนในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา นั้นไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่อาจพิจารณาจากเส้นทางการเดินทางในสมัยหลังลงมา ซึ่งสามารถสรุปเส้นทางต่างๆ ดังนี้ (แผนที่ที่ 9)

1. สุโขทัย – น่าน – หลวงพระบาง

จากสุโขทัยผ่านขึ้นมาทางเมืองฝาง (ตำบลผาจุก จังหวัดอุตรดิตถ์) และหลักพระโคน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดอุตรดิตถ์ เข้าสู่เมืองจริม (ปัจจุบันอยู่ใต้เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์) ก่อนผ่านอำเภอยางชุมน้อย (จังหวัดน่าน) เข้าสู่เมืองน่าน จากเมืองน่านเดินทางขึ้นไปทางทิศเหนือ ผ่านอำเภอบัว และบ้านห้วยสะแตง/ห้วยโก๋น อำเภอลำปาง จังหวัดน่าน เข้าสู่เขตประเทศลาว โดยผ่านเมืองหงสา แล้วไปสู่หลวงพระบาง⁹⁴ อีกทั้งจากหลวงพระบางยังสามารถเดินทางไปยังเมืองต่างๆ

- ผ่านเทือกเขาคว่ำเราไปยังอาณาจักรไตเวียด⁹⁵
- ขึ้นไปเมืองสิง อุเหนือ (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของพงสาลี) และไปยังยูนนาน⁹⁶
- ข้ามเรือข้ามปากไปยังเชียงของ⁹⁷

ขณะที่จากสุโขทัยก็เป็นเมืองสำคัญในทางการค้า โดยที่มีเส้นทางติดต่อกับอ่าวมะตะมะ ซึ่งเป็นชุมทางการค้าสำคัญ โดยที่จากสุโขทัย ผ่านบางพาน (อำเภอรามกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร) เชียงทอง (อำเภอลำปาง จังหวัดตาก) ฉอด (อำเภอสอด จังหวัดตาก) ซึ่งเส้นทางดังกล่าวถูกกล่าวถึงในการเดินทางของพระมหาสังฆราชมหาสามี ในจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร⁹⁸

⁹⁴ ธีระวัฒน์ แสนคำ, “เส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสุโขทัยกับกลุ่มบ้านเมืองในลุ่มน้ำโขง,” ใน สุโขทัยกับอาเซียน: มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี (ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), 57 - 59.

⁹⁵ หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพฯ: บริษัทรุ่งเรืองการพิมพ์, 2535), 237.

⁹⁶ วราภรณ์ เรืองศรี, การรื้อฟื้นพ่อค้าทางไกล : การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), 47.

⁹⁷ เดเนียล แมคกิลวารี, กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและลาว : อดีตชีวิตประวัติดั้งเดิม แปลโดย จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล (กรุงเทพฯ: สยามประเทศ, 2537), 202 - 203, 468.

⁹⁸ กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527), 235.

เส้นทางนี้พบหลักฐานยืนยันในสมัยหลังลงมา ดังปรากฏในนิราศหลวงพระบาง เรื่องราว ถูกบันทึกขึ้นเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เมื่อครั้งเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกทัพไทยไปปราบฮ่อที่เมืองหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. 2428 แม้ว่าเส้นทางตามบันทึกนี้จะแตกต่างออกไปเล็กน้อย เนื่องจากเดินทางมาจากกรุงเทพฯ แต่จากอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นต้นไป มีการใช้เส้นทางเดียวกัน

ผู้บันทึกกล่าวถึงการใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาในการเดินทางจากกรุงเทพฯ ผ่านเมือง วิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง เมืองพรหมบุรีและเมืองอินทร์บุรี(ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดสิงห์บุรี) เมืองชัยนาทและเมืองมโนรมย์(ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดชัยนาท) เมืองนครสวรรค์ ปากน้ำเกยไชย เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองพิชัย แล้วเดินทางต่อทางบกผ่านเมืองทุ่งยั้ง ท่าอิฐ เมืองฝาง ท่าปลา และท่าแฝก (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์) เมืองสา(ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดน่าน) จนกระทั่งถึง เมืองน่าน ทั้งนี้ตามเนื้อความที่ถูกบันทึกทำให้สันนิษฐานได้ว่าผู้บันทึกคงเดินทางร่วมไปกับทัพใหญ่ โดยเดินไปตามไหล่เขาผ่านบริเวณที่ผู้บันทึกเรียกว่าเขากวางเขาแก้วและตอยโป่งอุ่น (ปัจจุบันไม่พบ ชื่อดังกล่าวว่าเป็นบริเวณใด แต่สันนิษฐานตามลักษณะภูมิประเทศว่าคงจะอยู่บริเวณด้านห้วยไกร่น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่านในปัจจุบัน) ก่อนจะข้ามเข้าเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ซึ่งจะผ่านบ้านนาดินดำและบ้านนาแลก่อนจะเข้าสู่เมืองหลวงพระบาง⁹⁹

อย่างไรก็ตาม ตามข้อมูลเส้นทางการเดินทางของเจ้าหมื่นไวยวรนาถนั้น ยังมีการแยก กองทัพออกไปอีก 2 เส้นทาง คือ ในส่วนเครื่องใช้สำหรับกองทัพให้นายทหารจำนวนหนึ่งคุมกำลังยก ไปทางเมืองน้ำปาด (จังหวัดอุตรดิตถ์) ตรงไปยังปากกลาย (เขตประเทศลาว) แล้วก็บรรทุกเรือ ส่งไปทางลำน้ำโขงจนถึงเมืองหลวงพระบาง นอกจากนี้พวกปืนใหญ่และกระสุนดินดำให้กองทัพ อีกกองหนึ่งแยกออกจากทัพหลวงที่เมืองน่าน แล้วคุมอาวุธเหล่านี้ไปลงท่าขุนริมแม่น้ำโขง จัดบรรทุกเรือส่งไปเมืองหลวงพระบาง¹⁰⁰ ซึ่งเส้นทางจากท่าขุนเป็นเส้นทางเดียวกับที่ เจมส์ พิตเซอร์ย แมคคาร์ธี หรือพระวิภาคววดล นักสำรวจและนักเขียนแผนที่ชาวไอริช เจ้ากรมแผนที่คนแรก เคยเดินทางสำรวจและจดบันทึกสิ่งต่างๆ ในเส้นทางเดียวกับครั้งสงครามปราบฮ่อ ก่อนที่ภายหลัง จะมีการจัดทำแผนที่ที่มักถูกเรียกว่า “แผนที่สยามฉบับพระวิภาคววดล”¹⁰¹

⁹⁹ นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบฮ่อ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548), 53 – 141.

¹⁰⁰ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 24 จดหมายเหตุเรื่อง กองทัพปราบฮ่อ (พระนคร: ก้าวหน้า, 2507), 349.

¹⁰¹ พระวิภาคววดล, บุกเบิกสยาม : การสำรวจของพระวิภาคววดล (เจมส์ แมคคาร์ธี) พ.ศ. 2424 – 2436, แปลโดย สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์ (กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์), 80 – 84.

2. สุโขทัย – น่าน – เชียงแสน

จากสุโขทัย ผ่านเมืองศรีสัชชาลัย เข้าเมืองพายสลอบ (อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่) ผ่านอำเภอลอง เมืองแพร่ ก่อนจะเข้าเมืองน่านและเดินทางขึ้นเหนือไปอำเภอบัว ก่อนจะข้ามไปเมืองปง (จังหวัดพะเยา) ทางตะวันตก ขึ้นเหนือไปเมืองเชียงคำ เมืองเทิง (จังหวัดเชียงราย) จากเมืองเทิงอาจแยกไปเวียงชัย (จังหวัดเชียงราย) เข้าเมืองเชียงรายแล้วผ่านไปยังเมืองเชียงแสน (จังหวัดเชียงราย) หรืออาจแยกไปเมืองเชียงของ และเดินทางต่อไปยังเมืองเชียงแสน¹⁰² ขณะที่จากเมืองเชียงแสนยังสามารถติดต่อไปยังเมืองเชียงตุง และเชียงรุ่ง (ในเขตสิบสองปันนา) ได้หลากหลายเส้นทาง¹⁰³

เมื่อครั้งศึกเชียงตุง พ.ศ. 2395 ใช้เส้นทางเดียวกับครั้งปราบฮ่อที่หลวงพระบาง ผิดกันแต่เพียงในครั้งนั้นมีการขึ้นบกที่ท่าอิฐ ก่อนจะเดินทางผ่านเมืองน่าน เมืองสาด เมืองปง เมืองสะเลา เมืองเทิง เมืองเชียงของ ก่อนจะข้ามแม่น้ำกกไปยังเมืองเชียงแสน และแยกออกเป็นสองทัพ โดยทัพแรก (เจ้าพระยายมราช) ผ่านเมืองพยากไปถึงเชียงตุง ส่วนทัพใหญ่ (พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงวงษาราชสนิท) ออกเดินทางที่หลังไปทางสบรวก ปางหัด ห้วยสะเลา เมืองพยาก บ้านหนองยาง เมืองขร ก่อนจะข้ามเขาจากเมืองขรสู่เมืองเชียงตุง¹⁰⁴ ซึ่งเส้นทางเดินทัพของเจ้าพระยายมราชนั้นยังเป็นเส้นทางสัญจรของผู้คนในสมัยหลังลงมา ดังเช่นบันทึกการเดินทางของ นายยอร์ช ยังฮัสแบนด์ บุคคลที่อังกฤษส่งไปสืบราชการลับที่เมืองเชียงตุง ในช่วงปี พ.ศ. 2430¹⁰⁵

¹⁰² ลินชัย กระบวนแสง, ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ: หน่วยงานพิเศษ กรมการฝึกหัดครู, 2519), 101; ศรีศักร วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2552), 103; วินัย พงษ์ศรีเพียร, “จารึกพระธาตุนครศรีสองรัก : มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลย ว่าด้วยสัญญาทางไมตรีศรีอโยธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2103,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6 (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยฯ, 2554), 23 – 25; ศรีศักร วัลลิโภดม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 217 – 218.

¹⁰³ วราภรณ์ เรืองศรี, คาราวานพ่อค้าทางไกล : การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 45 - 54.

¹⁰⁴ จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2459), 48 – 54.

¹⁰⁵ ยอร์ช ยังฮัสแบนด์, พันแปดร้อยไมล์จากพม่าสู่สยาม : ปฏิบัติการลับในเมืองเชียงตุง แปลโดย สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์ (กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2559), 98 – 120.

3. เชียงใหม่ – น่าน

จากเมืองน่าน เดินทางไปทางทิศใต้ถึงอำเภอเวียงสา ก่อนจะผ่านอำเภอร้องกวาง เมืองแพร่ และเมืองสอง (จังหวัดแพร่) จากเมืองสองสามารถแยกออกได้เป็น 2 เส้นทาง **เส้นทางแรก** เดินทางต่อไปเมืองพายสลอบ (อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่) เถิน (จังหวัดลำปาง) ลี้ (จังหวัดลำพูน) ผ่านเวียงท่ากาน (อ.สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) เข้าสู่เมืองเชียงใหม่ หรือ **เส้นทางที่สอง** จากเมืองสองขึ้นไปยังเมืองลำปาง วังเหนือ (จังหวัดลำปาง) เวียงป่าเป้า (จังหวัดเชียงราย) ผ่านดอยสะเก็ด และเข้าสู่เมืองเชียงใหม่¹⁰⁶

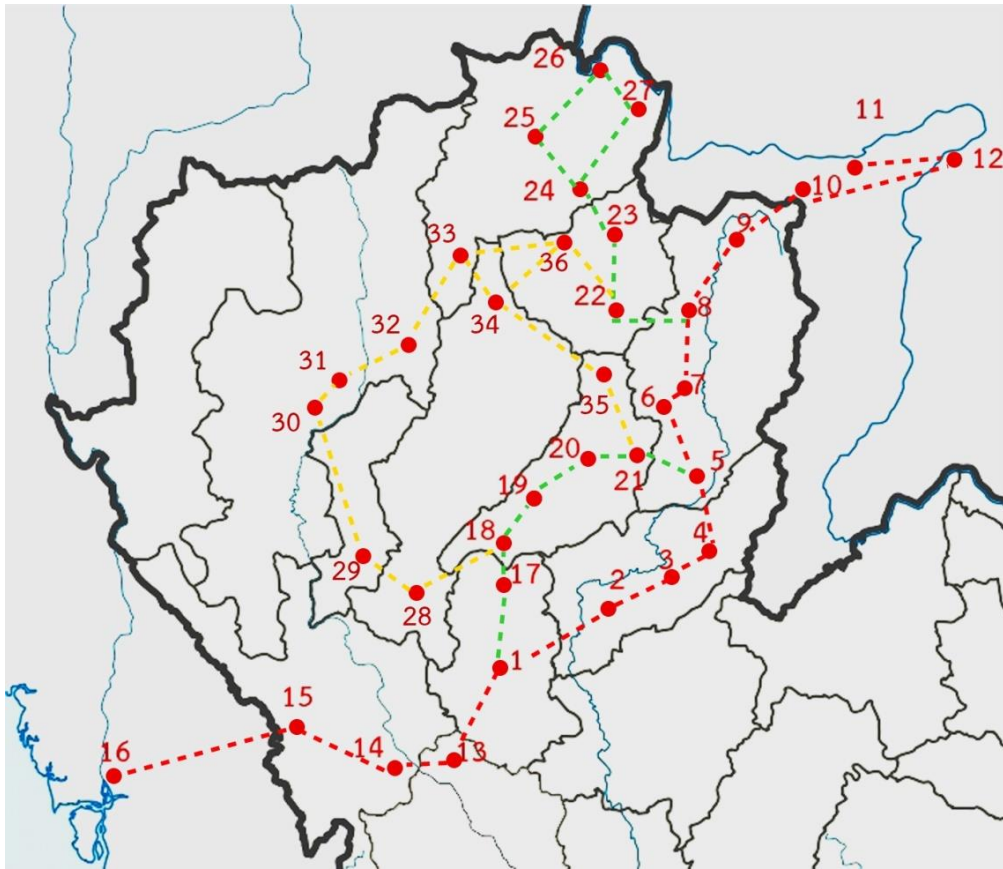
อีกเส้นทางหนึ่ง คือ จากเมืองน่านเดินทางขึ้นเหนือไปอำเภอปัว ก่อนจะข้ามไปเมืองปง (จังหวัดพะเยา) ทางตะวันตก ผ่านเวียงลอ (จังหวัดพะเยา) ไปสู่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเส้นทางนี้เป็นเส้นทางครั้งที่พระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาเดินทางมาตีเมืองน่าน¹⁰⁷

ขณะที่บันทึกในสมัยหลังของ นายปีแอร์ โอรต์ กล่าวถึงเส้นทางการเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ไปยังเมืองน่านในช่วง พ.ศ. 2440 ว่าผ่านเมืองลำพูนและหมู่บ้านแม่ทา ในเขตเมืองลำพูน หมู่บ้านห้างฉัตรและเมืองลำปาง เดินทางเลียบบแม่น้ำวังและแม่น้ำหวดไป ผ่านหมู่บ้านหวดไปยังเมืองงาว หมู่บ้านแม่ทะ เข้าสู่เมืองพะเยา เมืองพาน ข้ามแม่น้ำลาว ผ่านหมู่บ้านยางโทนก่อนจะถึงเมืองเชียงราย ออกจากเชียงรายไปหมู่บ้านเชียงเคี่ยน หมู่บ้านป่อง เมืองเทิง ผ่านลงไปทางทิศใต้ถึงแม่น้ำยม และเดินเรียบไปตามแม่น้ำไปจนถึงหมู่บ้านท่าฟ้า จากนั้นเดินเท้า จนถึงเมืองเชียงม่วน ก่อนจะได้ช้างเพื่อผ่านเมืองสวด และถึงเมืองน่าน¹⁰⁸

¹⁰⁶ ชวิศา ศิริ, “การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 187 – 192.

¹⁰⁷ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 18.

¹⁰⁸ ปีแอร์ โอรต์ ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, แปลโดย พิษณุ จันทร์วิทัน (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2555), 129 – 183.

รูปที่ 16 แสดงเส้นทางการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับบ้านเมืองต่างๆ

1. เมืองสุโขทัย	2. เมืองฝาง	3. อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์
4. เมืองจรัล	5. อ.น่านน้อย จ.น่าน	6. อ.เวียงสา จ.น่าน
7. เมืองน่าน	8. อ.ปัว จ.น่าน	9. ห้วยโก๋น
10. เมืองหงสา ประเทศลาว	11. ท่าขุันธ์ ประเทศลาว	12. เมืองหลวงพระบาง
13. เมืองบางพาน	14. เมืองเชียงทอง	15. เมืองฉอด
16. เมืองเกาะตะมา	17. เมืองพิษณุโลก	18. เมืองพลายสლობ
19. เมืองลอง	20. เมืองแพร่	21. อ.ร้องกวาง จ.แพร่
22. เมืองปาง	23. เวียงเชียงคำ	24. เมืองเทิง
25. จ.เชียงราย	26. เชียงแสน	27. เชียงของ
28. อ.เถิน จ.ลำปาง	29. อ.ลี้ จ.ลำพูน	30. เวียงท่ากาน อ.สันป่าตอง
31. เมืองเชียงใหม่	32. อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่	33. อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย
34. อ.วังเหนือ จ.ลำปาง	35. อ.สอง จ.แพร่	36. เวียงลอ

ประวัติการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา

1. การสำรวจทางโบราณคดี

งานโบราณคดีเริ่มเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่จังหวัดน่านครั้งแรก โดยการบุกเบิกการสำรวจด้วยวิธีโทรสัมผัส โดยใช้แผนที่ทางอากาศและแผนที่ทหารของ ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน โดยพบชุมชนโบราณที่พบทั้งสิ้นมีจำนวน 15 แห่ง¹⁰⁹ ต่อมาภายหลังคณะจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน จึงเริ่มลงพื้นที่สำรวจร่องรอยคูน้ำคันดินเหล่านั้นเป็นครั้งแรก¹¹⁰ ภายหลังมีการตั้ง สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (ขณะนั้น) ลงพื้นที่สำรวจทางโบราณคดีเพื่อบันทึกภาพร่องรอยคูน้ำคันดิน ที่เหลือร่องรอยในปัจจุบัน¹¹¹

2. การขุดค้น-ขุดแต่ง ทางโบราณคดี

การขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดีของกรมศิลปากรนับแต่อดีต เท่าที่ผู้วิจัยรวบรวมทั้งหมด พบว่ามีการดำเนินงานมาแล้วทั้งสิ้น 12 ครั้ง เป็นอย่างน้อย โดยแบ่งออกเป็นการขุดแต่ง จำนวน 2 แห่ง คือ กำแพงเมืองน่าน และกำแพงเมืองที่ชุมชนบ้านพญาวัด ขณะที่การขุดค้นเกิดขึ้น จำนวน 9 แห่ง คือ เจดีย์วัดพญาวัด พระธาตุยอยหงส์ วัดหนองบัว วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน วัดสวนตาล วัดนาบึง บ้านสันติภาพ 2 และพระธาตุแช่แห้งน้อย

โดยที่การขุดค้นส่วนใหญ่มีงบประมาณค่อนข้างจำกัดเนื่องจากการขุดค้นทางโบราณคดี ที่พุ่งเข้าไปกับงานบูรณะโบราณสถานทำให้การขุดค้นมีพื้นที่และเวลาที่จำกัด นอกจากนี้ ยังมีการขุดแหล่งเตาแดงปู้ฮ้อ ซึ่งเป็นการขุดค้นแหล่งผลิตภาชนะดินเผาเพียงครั้งเดียว อย่างไรก็ตาม รายละเอียดและข้อมูล การขุดค้นจะกล่าวต่อไปในบทที่ 3 ต่อไป

¹⁰⁹ ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน, ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 10 – 25.

¹¹⁰ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด น่าน, 86 – 93.

¹¹¹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน, 65 – 79.

ประเด็นการศึกษาที่ผ่านมา

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับพื้นที่จังหวัดน่าน กล่าวได้ว่ามีการศึกษาเมืองน่านโดยตรง ได้แก่ การศึกษาเรื่องแหล่งเตาเมืองน่าน และทรัพยากรเกลือ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นการศึกษาในพื้นที่อื่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องถึงเมืองน่าน ได้แก่ การศึกษาเมืองเชียงใหม่ และหลวงพระบางในฐานะศูนย์กลางทางการเมืองและการค้าโดยกล่าวถึงเมืองน่านว่าเป็นชุมทางการค้าสำคัญที่ตั้งอยู่บริเวณล่านาฝั่งตะวันออก เป็นต้น ทั้งนี้เราอาจแบ่งกลุ่มประเด็นการศึกษาได้ดังนี้

1. ประเด็นด้านการเมือง

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่าการศึกษาจารึกหลักที่ 1 เพื่อบอกขอบเขตของสุโขทัย เป็นการกล่าวเกินจริง โดยอ้างถึงศิลาจารึกหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) หลักที่ 3 (นครชุม) หลักที่ 46 (วัดตาเถรชิงหนัง) และหลักที่ 93 (วัดอโสกாரาม) และนำมาวิเคราะห์ขอบเขตของสุโขทัยซึ่งมีเมืองในอาณาเขตจำนวน 24 เมือง ได้แก่ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย สระหลวง สองแคว บางฉลิ่ง นครชุม ฉอด เชียงทอง บางพาน บางจันทน์ พระบาง คนตี วัชระปุระ รัต ปากยม ชากังราว สุพรรณภาว สะค้า หล่มบาจาย กำแพงเพชร แพร่ ตาก ไตรตรังส์ และนครไทย โดยแบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ

ระยะแรก สมัยพ่อขุนศรีนาวนำถม - พ่อขุนรามคำแหง (ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19) สุโขทัยมีพัฒนาการขึ้นในกลุ่มน้ำยม-น่าน ก่อนขยายตัวไปตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยมีระบบเมืองคูในกลุ่มน้ำยม (สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย) และลุ่มน้ำน่าน (สระหลวง-สองแคว)

ระยะที่สอง สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย เป็นต้นมา ขยายอำนาจสู่ลุ่มน้ำปิงด้วยการสร้างมหาธาตุที่นครชุม อีกทั้งศิลาจารึกก็มีการกล่าวถึงเมืองไตรตรังส์และกำแพงเพชร อีกทั้งขยายอาณาเขตไปถึงเมืองแพร่ และเพชรบูรณ์

อย่างไรก็ดี ทางด้านทิศเหนือสุดเชื่อว่าอำนาจของสุโขทัยถึงเพียงแค่มืองแพร่ โดยศรีศักรเชื่อว่าเมืองอื่นๆ ที่ปรากฏบนศิลาจารึกหลักที่ 1 นั้น เป็นเพียงบ้านเมืองในเครือข่ายความสัมพันธ์เท่านั้น¹¹²

ขณะที่พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ ได้กล่าวถึงอาณาเขตของสุโขทัยไว้สองระยะเช่นกัน คือ **ระยะแรก** เมืองในจารึกหลักที่ 2 กล่าวถึงขุนลุนตาขุนดาขุนด่าน (ซึ่งอาจเป็นอุตรดิตถ์?) เป็นเมืองทางใต้ เมืองฉอด (แม่สอด) และเวียงเหล็ก (บ้านตาก?) อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เมืองละพูน (ลำพูน) อยู่ทางทิศตะวันตก และท้ายสุดเชียงแสนและพะเยาอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

¹¹² ศรีศักร วัลลิโภดม, เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย, 15 - 23.

ส่วนเมืองทางทิศอื่นๆ ไม่อาจบอกได้เนื่องจากจารึกขำรุดมาก อีกทั้ง เมืองราด เมืองลุม และเมืองบางยาง ก็ยังเป็นข้อถกเถียงไม่สิ้นสุดว่าอยู่บริเวณใด

ส่วน**ระยะที่สอง** สมัยพระมหากษัตริย์ราชธานีไทยซึ่งมีการประกาศเขตแดนอย่างชัดเจน กล่าวคือ เมืองนครไทย (พิษณุโลก) ทางทิศตะวันออก เมืองวัชชะปุระ (เพชรบูรณ์) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ดอยอ้อย/เมืองพระบาง (นครสวรรค์) ทางทิศใต้ เมืองเชียงทอง (บ้านเกาะฤๅษี จังหวัดตาก) ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เมืองนาคปุระ (เมืองตากเก่า ตำบลเกาะตะเภา) ทางทิศตะวันตก เมืองลักชะ (อำเภอคลอง จังหวัดแพร่) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และเมืองน่าน ทางทิศเหนือ¹¹³

ด้านประเสริฐ ญ นคร มองว่าเมืองน่านอยู่ภายใต้อำนาจของสุโขทัยเพียงแค่ว่า สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตามความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) และสมัยพระมหากษัตริย์ราชธานีที่ 2 ซึ่งปรากฏข้อความในศิลาจารึกวัดบูรพารามว่าเมืองน่านอยู่ในพื้นที่การปกครอง

อีกทั้งยังมีการตีความเพิ่มเติมว่า เมืองราด เมืองสะค้า เมืองลุมบาจาย น่าจะอยู่ในลุ่มน้ำน่าน เนื่องจากเมืองทั้งสามอยู่ในบริเวณทิศเหนือถึงทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัยตามระบบการจดบันทึกเมืองต่างๆ ในขอบเขตที่จะไล่ตั้งแต่ทิศตะวันออก เวียนขวาไปจนถึงทิศเหนือ และคงเป็นเมืองที่ไม่ไกลจากสุโขทัย โดยเห็นว่าเมืองราด คือ เมืองน่าน ด้วยคำว่า “ผา” ปรากฏในชื่อของกษัตริย์เมืองน่าน เช่น ผากอง ผานอง ผาสุม และไม่ปรากฏบนนามกษัตริย์เมืองอื่น พ้องกับชื่อพ่อขุน “ผาเมือง” ซึ่งเป็นเจ้าเมืองราด นอกจากนี้ ยังมีโอรสกษัตริย์เมืองน่านชื่อว่า “บาจาย” ซึ่งอาจไปเกิดที่เมืองบาจายหรือตั้งชื่อแสดงถึงอำนาจเหนือเมืองบาจาย เช่นเดียวกับกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ที่แสดงถึงกรุงเทพฯ มีอำนาจเหนือเมืองชุมพร¹¹⁴ ซึ่งประเสริฐ ญ นคร เคยกล่าวถึงประเด็นนี้มาก่อน ทั้งยังกล่าวว่าหากข้อสันนิษฐานเป็นจริงแสดงว่าราชวงศ์พระร่วงก็บราชวงศ์น่านมีความสัมพันธ์มาตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้ว¹¹⁵

¹¹³ พิชัย กระจ่างจันทร์, “สุโขทัยกับอาณาจักรมองประวัติศาสตร์สองแนว,” ใน สุโขทัยกับอาณาจักร: มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี (ปฐมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), 13 - 20.

¹¹⁴ ประเสริฐ ญ นคร, ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด : รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ญ นคร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), 20 - 22.

¹¹⁵ ประเสริฐ ญ นคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ ญ นคร, 403.

เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของสุโขทัยและน่านเป็น 3 ประเด็น¹¹⁶ คือ

ประเด็นแรก การทำสัตย์สาบานระหว่างสุโขทัยกับเมืองน่าน ซึ่งปรากฏบนศิลาจารึกหลักที่ 64 (คำปู่สวด) พบจากวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน และหลักที่ 45 (ปู่ขุนจิตขุนจอต) พบที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย โดยเนื้อความเรียกชนชั้นปกครองเมืองน่านว่า เบื้องปู่พระยาและเรียกฝ่ายสุโขทัยว่า เบื้องเจ้าพระยาผู้หลาน อาจแสดงว่าเมืองทั้งสองมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ประเด็นที่สอง การทำสัตย์สาบานดังกล่าวคงเกิดขึ้น 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกระหว่างพญาผากองกับพระมหาธรรมราชาที่ 1 และครั้งที่สองสมัยเจ้าคำตันกับพระมหาธรรมราชาที่ 2 ใน พ.ศ. 1935

ประเด็นที่สาม การปรากฏชื่อพระยาคำฟูในตำแหน่งกษัตริย์หรืออดีตผู้ครองเมืองน่าน อาจสอดคล้องกับชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงพระยาคำฟูมาทำศึกกับพญากวนน่านแล้วยึดได้เมืองแพร่ ซึ่งจุดนี้ผู้เขียนให้ความเห็นว่าอาจเป็นการบันทึกผิดพลาด ระหว่างคำว่า “พลนคร” หมายถึงเมืองแพร่ กับ “พลวนคร” ซึ่งหมายถึงเมืองน่าน เพราะหากกล่าวว่าการสงครามกับเมืองน่าน ควรยึดได้เมืองน่านไม่ใช่เมืองแพร่ ด้วยเหตุนี้พระยาคำฟูจึงปรากฏในรายชื่ออดีตผู้ครองเมืองน่าน

ในประเด็นเดียวกันนี้ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล เห็นว่าการที่สุโขทัยทำสัตย์สาบานกับน่านเป็นการฉวยโอกาสของเชื้อวงศ์พระร่วงในช่วงที่อยุธยาเกิดเหตุการณ์วุ่นวาย (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 สวรรคต และสมเด็จพระราเมศวรสำเร็จโทษพระเจ้าทองล้าน นำไปสู่การเปลี่ยนจากราชวงศ์สุพรรณภูมิกลับมาเป็นราชวงศ์อู่ทองอีกครั้งหนึ่ง) แต่กระนั้นก็ต้องการพันธมิตร ทั้งนี้ น่านเองก็มีข้อบาดหมางกับราชวงศ์สุพรรณภูมิมาแต่เดิมแล้ว โดยเห็นไม่ตรงกับเฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี ที่ว่าการกระทำสัตย์สาบานมีเพียงครั้งเดียว ระหว่างเจ้าคำตัน (เมืองน่าน) กับพระมหาธรรมราชาไสยลือไทย ซึ่งสอดคล้องกับประเสริฐ ญ นคร ซึ่งได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกด้วยว่าชื่อ ปู่พระยาคำฟู ในตำแหน่งกษัตริย์เมืองน่าน คือ พญาการเมือง¹¹⁷

¹¹⁶ เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี, ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย: ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 15 - 25.

¹¹⁷ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, “สุโขทัยหลังพ่อขุนรามคำแหง : ปรับตัว พึ่งพิง กับการอยู่รอดของราชวงศ์พระร่วง,” ใน สุโขทัยกับอาเซียน: มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี (ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558) 192 - 194; ประเสริฐ ญ นคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ ญ นคร, 402.

นอกจากนี้ วัฑฒณ พัทททอง ยังสันนิษฐานจากเนื้อความในจารึกว่าเป็นข้อตกลงว่าด้วยเรื่อง การลักพาผู้คน คดีผู้ร้ายข้ามแดน และควบคุมจำนวนประชากรไม่ให้ตกไปอยู่กับมุลนายซึ่งจะทำให้ อำนาจของขุนนางเหล่านี้เพิ่มขึ้น¹¹⁸

สุรศักดิ์ ศรีสำออง วิเคราะห์จารึกบนขอบฐาน “หลวงพ่อบุช” พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยองค์ หนึ่งซึ่งย้ายจากเมืองเหนือมาไว้ที่พระอุโบสถหลังเก่า วัดหงส์รัตนารามฯ กล่าวถึง “พญาศรียศราช” ถวายพระพุทธรูปองค์นี้แก่วัด เมื่อ พ.ศ. 1967” และนำไปสู่การตีความใหม่ว่า พญาอินต๊ะแก่นท้าว เป็นบุตรของพญาศรียศราช เมืองเซลิยง และสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์พระร่วง โดยใช้ข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก ซึ่งข้อมูลดังกล่าวผิดกับข้อมูลในพื้นที่เมืองน่านและพงศาวดารเมืองน่านที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นพระราชโอรสของพญาสารผาสุมอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งให้เหตุผลว่า การที่ท้าวแพงซึ่งยึดอำนาจจากการขึ้นครองราชย์ของพญาอินต๊ะแก่นท้าวไม่ได้ประหารพระองค์อาจ เพราะเป็นญาติ โดยมีเชื้อสายฝ่ายมารดาซึ่งอาจเป็นพี่หรือน้องกับพญาสารผาสุม และเมื่อ พญาสารผาสุมถึงแก่พิราลัยก็เป็นโอกาสในการควบคุมเมืองน่านด้วยการส่งพญาอินต๊ะแก่นท้าว ไปอ้างสิทธิธรรม¹¹⁹

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล กล่าวว่า การที่ล้านนาขยายอำนาจเข้าสู่เมืองน่าน เนื่องจากเป็นเมืองที่มี สัมพันธ์ทางเครือญาติแน่นกับทางสุโขทัย อีกทั้งเมืองน่านก็ยังเป็นที่สนใจของกษัตริย์อยุธยา ดังนั้น การขยายอำนาจเข้าสู่เมืองน่านก็เป็นการช่วงชิงพื้นที่ทำให้อยุธยาไม่สามารถขยายอำนาจเข้าสู่ เมืองน่านได้ อีกทั้งทำให้มั่นใจได้ว่าก่อนทำศึกระยะยาวกับอยุธยาจะไม่ถูกเมืองน่านโจมตี¹²⁰

¹¹⁸ วัฑฒณ พัทททอง, “เอกสารลำดับที่ 29 จารึกปูหลานสบถกัน (หลักที่ 45) พันธะกฎหมายระหว่างเมือง สุโขทัยและเมืองน่าน,” ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 5 (กรุงเทพฯ: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553), 14.

¹¹⁹ สุรศักดิ์ ศรีสำออง, “จารึกบนฐานพระพุทธรูป “พระญาศรียศราช” : ที่มาของ “ขุนพล พระญา เซลิยง” และศึกเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. 1987,” ใน ล้านนา-สุโขทัย : จารึก : สารัตถะทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2553), 65 – 86.

¹²⁰ สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, 160.

จากที่มีผู้ศึกษาประเด็นทางการเมือง อาจสรุปได้ว่ามีประเด็นการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ คือ

ประเด็นแรก ขอบเขตอำนาจของสุโขทัย ซึ่ง ศรีศักร วัลลิโภดม วิเคราะห์ว่าอำนาจของสุโขทัยแผ่ไปไกลสุดเพียงแค่เมืองแพร่ ส่วนเมืองอื่นๆ ที่ปรากฏในจารึกของสุโขทัย (รวมถึงเมืองน่าน) เป็นเพียงเมืองเครือข่ายความสัมพันธ์เท่านั้น ขณะที่ พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ ใช้หลักฐานด้านจารึกตีความต่างออกไปว่าสมัยพระมหาธรรมราชาพญาลีไทย น่านเป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัย ส่วน ประเสริฐ วัฒน นร เห็นว่าน่านน่าจะอยู่ภายใต้อำนาจของสุโขทัยแค่ช่วงพ่อขุนรามคำแหง พระมหาธรรมราชาที่ 1 และ 2 เท่านั้น และยังสันนิษฐานเพิ่มเติมว่าเมืองราด คือ เมืองน่าน นอกจากนี้ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ยังเสริมว่า การศาสนาในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยแล้วแต่แอบแฝงการดำเนินการทางการเมือง ซึ่งล้วนเป็นการสร้างเครือข่ายของทางสุโขทัยเพื่อรับมือกับอยุธยาทั้งสิ้น

ประเด็นที่สอง การทำสัตย์สาบานระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัย โดย เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี ให้ความเห็นที่แตกต่างจากเดิมที่ผ่านมา คือ การทำสัตย์สาบานเกิดขึ้นสองครั้ง ซึ่งแต่เดิมเชื่อว่าเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว และยังคงคิดเห็นต่อไปว่าพญาคำฟู กษัตริย์ล้านนา ที่ปรากฏชื่อเป็นฝัฝ่ายเมืองน่าน เพราะครั้งหนึ่งเคยทำสงครามและได้เมืองน่าน ซึ่งในประเด็นนี้ รุ่งโรจน์ อภิรมย์นุกูล ประเสริฐ วัฒน นร และวาทัญญู พิภทอง เห็นว่า เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว โดยที่ รุ่งโรจน์ อภิรมย์นุกูล มองว่าเป็นการฉวยโอกาสในช่วงอยุธยาเกิดความวุ่นวายจากการสำเร็จโทษพระเจ้าทองล้าน ส่วน ประเสริฐ วัฒน นร เพิ่มเติมว่าชื่อ ปู่พระยาคำฟู ในตำนานพงศาวดาร คือ พญาการเมือง ขณะที่ วาทัญญู พิภทอง สันนิษฐานว่า นอกจากการช่วยเหลือด้านการศึกสงครามแก่กัน ยังเป็นการตกลงเรื่องการลักพาผู้คน คดีผู้ร้ายข้ามแดน และควบคุมจำนวนประชากรอีกด้วย

ประเด็นที่สาม การตีความใหม่เรื่องกษัตริย์เมืองน่าน กล่าวคือ สุรศักดิ์ ศรีสำออง วิเคราะห์จารึกบนขอบฐานพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยองค์หนึ่ง นำไปสู่การตีความใหม่ว่า พญาอินต๊ะแก่นท้าว เป็นบุตรของพญาศรียศราช เมืองเซลิยง และสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์พระร่วง ไม่ใช่พระราชโอรสของพญาสารคามสูม

2. ทรัพยากร และเศรษฐกิจ

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล รวบรวมข้อมูลและความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองค้าไว้ว่า หลังอาณาจักรศรีวิชัยล่มสลายทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้า กล่าวคือ จีนติดต่อการค้าโดยตรงกับเมืองท่าต่างๆ โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง พร้อมกับพัฒนาการของเรือสำเภาขนาดใหญ่ของจีน ดังนั้นแล้วนอกจากเมืองท่าชายฝั่งยังเกิดการเติบโตขึ้นของบ้านเมืองภายในภาคพื้นทวีปซึ่งเป็นชุมทาง

หรือตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าจนส่งผลให้บ้านเมืองเหล่านั้นกลายเป็นทั้งศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางการค้า¹²¹

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ ศึกษาแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่บ้านบ่อหลวง จังหวัดน่าน ด้วยการรวบรวมเอกสารและลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งผลการศึกษาพบว่าเมืองน่านผลิตเกลือได้ราว 850,000 กิโลกรัมต่อปี ซึ่งถือเป็นปริมาณที่ไม่มาก อีกทั้งการค้าเกลือน่าจะมีลักษณะการค้าขายในระยะทางที่ไม่ไกลนัก เนื่องจากปัญหาด้านน้ำหนักและความชื้นของเกลือ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นว่าเกลือเมืองน่านน่าจะมีปริมาณสำหรับล้านนาฝั่งตะวันออกเท่านั้น ส่วนล้านนาฝั่งตะวันตกน่าจะมีการนำเข้าจากทั้งสิบสองปันนาและเกลือทะเลจากมะละแหม่งเป็นหลัก แต่กระนั้นก็ยังเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่เกลือเมืองน่านอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระเจ้าติโลกราชส่งกองทัพมาผนวกเมืองน่านเข้ากับเชียงใหม่เพื่อควบคุมแหล่งเกลือ¹²²

ชวิศา ศิริ ได้ศึกษาการค้าของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อันเป็นช่วงสมัยราชวงศ์มังรายโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง และได้กล่าวถึงเส้นทางและเครือข่ายการค้าโบราณที่เชื่อมโยงทั้งกลุ่มเมืองภายในอาณาจักรล้านนาและกลุ่มเมืองเพื่อนบ้านในทิศทางต่างๆ ทั้งยังกล่าวว่าเมืองน่านเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญทางทิศตะวันออก¹²³ สอดคล้องกับมาซูฮาราที่เสนอว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 เมืองน่านอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างยูนนาน-หลวงพระบาง-สุโขทัย ซึ่งเชื่อมโยงกับเครือข่ายการค้าทั้งฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย¹²⁴ ขณะเดียวกันก็มีการติดต่อกับศูนย์กลางการค้าที่เมืองเชียงใหม่ โดยที่พ่อค้าเหล่านี้จะมีลักษณะเป็นกองคาราวานจากเมืองต่างๆ ประกอบด้วยสัตว์ต่างทั้งล่อต่าง วัวต่าง และม้าต่าง

¹²¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, 117; อาคม พัฒนยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีธรรมเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2527), 81 – 86.

¹²² วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ความสำคัญของเกลือสินเธาว์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนโบราณ : กรณีศึกษาบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ กิ่งอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 188 - 193.

¹²³ ชวิศา ศิริ, “การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” 158, 180 – 182.

¹²⁴ โยชิยุกิ มาซูฮารา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีปไปสู่รัฐกึ่งเมืองท่า, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 11 – 12, 25 – 34.

มากนัก้อยแตกต่างกันไป โดยสินค้ามีทั้งจากเมืองของตนและสินค้าที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนกับคนท้องถิ่นตามเมืองต่างๆ ตลอดเส้นทาง¹²⁵

โดยที่ รัตนพร เศรษฐกุล เห็นว่าแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดเครือข่ายการค้าเกิดจากความแตกต่างด้านการผลิตของแต่ละชุมชน จึงเกิดความต้องการสิ่งของต่างถิ่น ทั้งกล่าวว่าเกลือเป็นสินค้าสำคัญและมีราคาสูงอย่างหนึ่งบริเวณสิบสองปันนา รอยต่อระหว่างเมืองลำ น่าน และหลวงพระบาง¹²⁶ นอกจากนี้ พ่อค้าทำการค้าในหลายระดับ ทั้งหมู่บ้านกับหมู่บ้านและเมืองกับเมือง เช่น พ่อค้าเมืองน่านนำเกลือ และของที่ซื้อจากพ่อค้าลื้อและฮ่อ เช่น เครื่องโลหะ เครื่องเหล็ก น้ำอ้อย หนังกวางแห้ง มาขายที่เชียงใหม่¹²⁷ ส่วนด้านพ่อค้าเงี้ยว มักนำของป่า ทาส และเกลือจากสิบสองปันนาและเมืองน่านไปแลกเปลี่ยนกับเชียงใหม่ และพ่อค้าไทลื้อ ไทเขิน ไทยอง (สิบสองปันนา) จากแถบเมืองเงิน (หลวงพระบาง) และบางส่วนจากกวางสี จะเข้ามาด้านเชียงของ เชียงแสน และน่าน โดยวิธีต่าง ม้าต่าง นำสินค้าข้าว พริกแห้ง ยาสูบ น้ำอ้อย เนื้อสัตว์ป่าแห้ง และหนังกวาง มาแลกเปลี่ยนของจำเป็นโดยเฉพาะเกลือ¹²⁸

สรุปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงด้านการค้าในภูมิภาคเอเชียเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บ้านเมืองภายในภาคพื้นทวีปที่สัมพันธ์กับเส้นทางการค้า นอกจากนี้ความต้องการสินค้าต่างถิ่นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนขึ้น ยังส่งผลให้เกิดพ่อค้าระดับหมู่บ้านและระดับเมือง รวมถึงพ่อค้าจากต่างถิ่นอันมีลักษณะเป็นกองคาราวาน เมืองน่านเองก็ถือเป็นชุมทางการค้าสำคัญแห่งหนึ่งทางฝั่งตะวันออกของล้านนา เชื่อมโยงเครือข่ายการค้าทั้งหลวงพระบาง สิบสองปันนา ล้านนา และสุโขทัย อีกทั้งน่านยังมีแหล่งเกลือซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญและมีราคาสูง และแม้ว่าเกลือเมืองน่านน่าจะมีปริมาณไม่มากพอสำหรับเป็นสินค้า แต่ผู้ที่เคยทำการศึกษาก็ยังไม่อาจยืนยันอย่างชัดเจนว่าเกลือจะไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้พระเจ้าติโลกราชเข้ายึดเมืองน่าน

¹²⁵ Louis de Carne, *Travels on the Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan : the political and trade report of the Mekong exploration commission (June 1866 - June 1868)* (Bangkok: White Lotus, 1995), 155 – 158.

¹²⁶ รัตนพร เศรษฐกุล, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2552), 125 - 127.

¹²⁷ ขวีสภา ศิริ, “การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22” 58, 120 – 121.

¹²⁸ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ความสำคัญของเกลือสินเธาว์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนโบราณ : กรณีศึกษาบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ กิ่งอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน” 190 - 191.

3. ภาชนะดินเผาเมืองน่าน

อมรรัตน์ ชูพูล ได้ศึกษาแหล่งเตาและรูปแบบผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาที่บ้านบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน โดยศึกษาจากแหล่งเตา 2 แหล่ง คือ เตาสุ่นันและเตาจ่ามนัส ซึ่งมีการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ไว้ดังนี้

เตาดังอยู่บริเวณริมน้ำสาขา คือ แม่น้ำสวก และห้วยปวน อีกทั้งกระจายตัวไปตามลำน้ำ ข้ามไปยังเขตบ้านหนองโต้มและบ้านเชียงยืน โดยรูปแบบของเตามีลักษณะเป็นเตาดินขนาดใหญ่ ห้อยเดี่ยว ก่อแบบระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น เป็นรูปแบบเตาที่มีการเรียกอย่างรวมๆ ว่า “เตาล้านนา” แต่อย่างไรก็ตามก็พบเตารูปแบบดังกล่าวที่เมืองอื่นๆ เช่น เมืองเซียงและศรีสขณาชัย รุ่งแรกๆ แหล่งเตาบริเวณลุ่มแม่น้ำสงคราม ฯลฯ มีการใช้วิธีการกำหนดอายุด้วยคาร์บอน 14 พบว่าเตาจ่ามนัส มีอายุระหว่าง พ.ศ. 1772 - 1892 อีกทั้งยังมีร่องรอยภายในเตาผนังว่าเคยมีเตาที่ใช้งานมาก่อนเตาผนังสออีกด้วย

ขณะที่เตาสุ่นัน กำหนดอายุระหว่าง พ.ศ. 1983 - 2103 ซึ่งห่างจากเตาผนังสราว 200 ปี แต่กลับมีรูปแบบเตาไม่ต่างกัน สะท้อนให้เห็นว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 - 22 อาจไม่มีพัฒนาการของแหล่งเตาเมืองน่าน ส่งผลให้การตีความในเรื่องขนาดของเตาที่มีขนาดใหญ่ อาจบ่งบอกถึงการผลิตเพื่อขาย แต่การที่ไม่มีการพัฒนาของแหล่งเตาดังในล้านนาและสุโขทัยอาจตีความได้ว่า 1. ผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาเมืองน่านมีคุณภาพดีอยู่แล้ว 2. แหล่งเตาเมืองน่านไม่ได้ผลิตเพื่อค้าขาย หรือ 3. แหล่งเตาเมืองน่านอาจมีพัฒนาการ และผลิตเพื่อการค้า แต่ในปัจจุบันยังทำการชุดแต่งไปเพียงสองแหล่ง ซึ่งอาจต้องอาศัยหลักฐานการชุดแต่งในอนาคตต่อไป

รูปแบบของผลิตภัณฑ์ มีความคล้ายกับแหล่งเตาทั้งทางล้านนาและสุโขทัย แตกต่างในรายละเอียด เช่น ผลิตภัณฑ์จาน/ชาม มีรูปทรงคล้ายแหล่งเตาสันกำแพง แต่ไม่พบว่ามีารตกแต่งลายปลาคุหรือชุดขีดลวดลาย ครกจะไม่สูงอย่างสุโขทัย และมีการเคลือบผิว ไหปากแตร คล้ายกับกลุ่มเตาสันกำแพงและเวียงกาหลง แต่ก็มีรูปแบบเฉพาะตัวที่พบในภาชนะดินเผาประเภทไหประดับลายอินธนูที่ภายในมีลวดลายก้านต่อดอก

วิทยาการในการใช้กลองดิน (จ้อ) ทรงกระบอก มีฝาปิดและรูระบาย เป็นการป้องกันฝุ่นซี้เข้าจากการเผาที่จะมาติดบนภาชนะ โดยที่กลองขนาดใหญ่จะวางภาชนะภายในแบบปากประกบปาก และกันซ้อนกัน และมีกลองขนาดเล็กที่วางภาชนะเพียงใบเดียว ก่อนที่จะนำไปวางซ้อนกันในเตาเผา

ทำให้ประหยัดพื้นที่และผลิตภาชนะได้มากขึ้น ต่างออกไปจากทั้งทางสุโขทัยและล้านนา ที่มักใช้กึ่งและงบน้ำอ้อย แต่เป็นพบว่ามีการใช้กันอย่างแพร่หลายในจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม¹²⁹

กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย และล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากเครื่องถ้วยเตาบ้านบ่อสวก โดยเน้นการจัดจำแนกรูปแบบและนำไปวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับทั้งสุโขทัยและล้านนา ผลการศึกษาพบว่าผู้ศึกษาแบ่งช่วงเวลาออกเป็น 2 ช่วง คือ

ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (สมัยพญาการเมือง) พบว่ามีเทคนิคการเซঁदन้ำดินก่อนเคลือบและปาดน้ำเคลือบบริเวณของปากก่อนที่จะนำไปเผา เป็นเทคนิคร่วมกับแหล่งเตาเกาะน้อย ศรีสัชชาลัย แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาวังเหนือ นอกจากนี้ยังพบการตกแต่งด้วยการกดประทับรูปปลาคู่ ซึ่งพบในแหล่งเตาสันกำแพง และแหล่งเตาเวียงบัว และภาชนะดินเผารูปทรงไหทั้งแบบที่ขอบปากทรงสามและขอบปากสองชั้น คล้ายกับที่แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาเวียงกาหลง

กลางพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 พบภาชนะดินเผาทรงตะเกียง และประติมากรรมขนาดเล็กเคลือบเขียว คล้ายกับที่พบที่แหล่งเตาศรีสัชชาลัย อีกทั้งพบเทคนิคการเขียนสีดำเคลือบ ซึ่งเป็นเทคนิคที่พบทั้งแหล่งเตาสุโขทัยและแหล่งเตาเวียงกาหลง แต่ที่เตาบ่อสวกพบปริมาณน้อยมาก

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้มีการวิเคราะห์ร่วมกับพื้นเมืองน่าน พบว่ามีการกล่าวถึงบ้านเตาไหและบ้านเตาไหแช่เลี้ยง ครั้งที่พญาอินต๊ะแก่นท้าวหนีไปซ่อนตัวก่อนที่จะหนีไปเมืองเซียง โดยนายสามออน (อาจเกี่ยวข้องกับเตาแม่ออน สันกำแพง) ส่วนบ้านเตาไหแช่เลี้ยง เชื่อว่าเป็นบ้านบ่อสวกโดยที่อาจมีชาวเซียงเป็นผู้ผลิต คำว่าแช่เลี้ยง อาจสอดคล้องกับคำว่า เซียง ทั้งนี้ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าแหล่งเตาแห่งนี้คงจะผลิตเพื่อใช้ในพื้นที่ย่านน่านเป็นหลัก และจากการขุดค้นพบปริมาณภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาอื่นๆ จากภายนอกน้อยมาก สอดคล้องกับการพบภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาแห่งนี้ที่อำเภออมก๋อย และพื้นที่เทือกเขาถนนธงชัย ทั้งในจังหวัดตาก และจังหวัดเชียงใหม่ แต่ก็พบจำนวนน้อยมากจนไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นสินค้าที่ผลิตเพื่อขาย และการผลิตของแหล่งเตาแห่งนี้อาจสิ้นสุดการผลิตในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า¹³⁰

¹²⁹ อมรรัตน์ ชูพล, “การศึกษาแหล่งเตาเผาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 73 – 75, 89 - 90.

¹³⁰ กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย ล้านนา พุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานด้านเครื่องถ้วยบ่อสวก” 55 - 64.

ภัทรमुख พงษธา ศึกษาภาชนะจากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก โดยเน้นเฉพาะรูปแบบที่เป็นไห เนื่องจากเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุด และมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า แหล่งเตาทั้งสองมีรูปแบบภาชนะและการตกแต่ง ที่เหมือนกัน คือ พบไหปากชั้นเดียว ซึ่งแบ่งรูปแบบย่อยออกเป็นแบบที่ปากผายออก (ปากแตร) และแบบคอสั้น ปากตัดตรง และไหปากสองชั้น ซึ่งมีคอสั้น โดยที่การตกแต่งลวดลายที่พบมากที่สุด คือ 1. การขีดขีดลายคลื่นสลับกับลายจุดเส้นคู่ขนานบริเวณไหล่ 2. ขูดขีดลายคลื่นซ้อนกันหลายชั้น และ 3. ขูดเส้นคู่ขนานบริเวณไหล่

อีกทั้งอุณหภูมิการเผาซึ่งวิเคราะห์จากการหาค่าความพรุน ยังพบว่าแหล่งเตาทั้งสองเผาภาชนะด้วยอุณหภูมิ 900 - 1200°C และผลการศึกษาด้วยวิธีศิลาวรรณนาที่ยืนยันว่าแหล่งเตาทั้งสองน่าจะใช้วัตถุดิบจากแหล่งเดียวกัน เนื่องจากการศึกษาด้วยวิธีศิลาวรรณนาพบองค์ประกอบแร่ทั้งเนื้อหยาบและเนื้อละเอียดที่เหมือนกัน แร่มีการเรียงตัวอย่างเป็นระเบียบเช่นเดียวกัน อาจเกิดจากการนำดินไปบดและร่อนดินก่อนนำมาใช้งาน¹³¹

สรุปได้ว่า แหล่งเตาเมืองน่าน มีรูปแบบของเตาเรียกอย่างรวมๆ ว่า “เตาล้านนา” แต่ก็พบเตารูปแบบดังกล่าวที่เมืองอื่นๆ เช่น เมืองเซลียงและเมืองศรีสัชชนาลัยรุ่นแรกๆ มีเตาสำคัญ คือ เตาจ่ามนัส (อายุระหว่าง พ.ศ. 1772 - 1892) และเตาสุนัน (อายุระหว่าง พ.ศ. 1983 - 2103) แม้อายุจะต่างกันราว 200 ปี แต่กลับไม่มีพัฒนาการของแหล่งเตา

รูปแบบของผลิตภัณฑ์มีความคล้ายกับแหล่งเตาทั้งทางล้านนาและสุโขทัย โดยอาจแบ่งออกเป็น ระยะที่ 1 ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (สมัยพญาการเมือง) คงจะรับเทคโนโลยีจากสุโขทัย ดังปรากฏชื่อ เตาไหแช่เสียง ซึ่งพ้องกับคำว่าเซลียง เทคนิคการผลิตร่วมกับแหล่งเตาเกาะน้อย สันกำแพง เวียงบัว และวังเหนือ ส่วนการตกแต่งคล้ายกับแหล่งเตาสันกำแพง และเวียงบัว ระยะที่ 2 กลางพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 รูปแบบภาชนะคล้ายกับแหล่งเตาศรีสัชชนาลัย อีกทั้งพบเทคนิคการตกแต่งเหมือนแหล่งเตาสุโขทัย และเวียงกาหลง แต่จะมีการประดับลายอินธนูที่ภายในมีลวดลายก้านต่อดอกเป็นรูปแบบเฉพาะตัว และวิทยาการในการใช้ถลุงดิน (จี้) ซึ่งต่างออกไปจากทั้งทางสุโขทัยและล้านนา แต่พบการใช้อย่างแพร่หลายในจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม

แหล่งเตาแห่งนี้ยังเป็นที่ถกเถียงว่า ผลิตเพื่อใช้เฉพาะเมืองน่านหรือไม่ เนื่องจากเตามีขนาดใหญ่ แต่ก็ไม่พบการกระจายตัวของผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตานี้ในพื้นที่อื่นมากนัก ทั้งนี้การผลิตของแหล่งเตาแห่งนี้อาจสิ้นสุดการผลิตในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

¹³¹ ภัทรमुख พงษธา, “การศึกษาภาชนะดินเผาประเภทไหจากเตาจ่ามนัสและเตาสุนัน ที่แหล่งเตาเผาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน โดยวิธีศิลาวรรณนา” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 86 - 93.

สรุปองค์ความรู้จากหลักฐานเอกสาร

1. ประวัติศาสตร์จากการสอบทานหลักฐานเอกสาร

1.1 ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 พื้นที่จังหวัดน่านคงเริ่มมีการสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นบริเวณที่ราบทางตอนบนของจังหวัด โดยที่มีร่องรอยจากหลักฐานพื้นเมืองพะเยาที่กล่าวถึงอย่างน้อยราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 ขณะที่พื้นเมืองน่านบันทึกว่าเริ่มขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ที่เมืองย่าง (อำเภอท่าวังผา?) เมืองพลัว (อำเภอปัว) แต่คงเป็นบ้านเมืองขนาดเล็กดังถูกกล่าวว่ายู่ภายใต้อำนาจสุโขทัย และปรากฏการถูกรุกรานจากเมืองพะเยา ทั้งยังเป็นระยะแรกที่พบความสัมพันธ์ด้านการสงครามกับล้านนา

1.2 ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 แสดงให้เห็นการรับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาเป็นครั้งแรก และเกิดการย้ายศูนย์กลางไปที่เวียงญ่เพียงแห่งเดียว ราว พ.ศ. 1902 แต่เป็นเพียงระยะสั้นๆ เนื่องจากเวียงญ่เพียงแห่งเดียวมีปัญหา น้ำแล้ง จึงมีการย้ายศูนย์กลางอีกครั้งสู่เวียงน่าน (ที่ตั้งของเมืองน่านในปัจจุบัน) ราว พ.ศ. 1911 ขณะที่อยุธยาเข้ามามีบทบาทแทรกแซงทางการเมืองสุโขทัยอยู่เรื่อยๆ ทำให้สุโขทัยดำเนินนโยบายทางศาสนาเพื่อสร้างเครือข่ายและรักษาเสถียรภาพทางการเมือง เป็นผลให้บ้านเมืองต่างๆ รวมถึงเมืองน่าน ได้รับเอาอิทธิพลทางศาสนาและศิลปกรรมจากสุโขทัยเป็นอย่างมาก อีกทั้งพบว่าเมืองน่านยังมีความสัมพันธ์กับสุโขทัยทางเครือญาติอีกด้วย ท้ายที่สุดสุโขทัยถูกผนวกรวมเข้ากับอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1981

1.3 ราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 เมืองน่านถูกล้านนาผนวกรวมราว พ.ศ. 1993 ซึ่งพื้นเมืองน่านกล่าวว่าเป็นเพราะพระเจ้าติโลกราชต้องการได้ช่วยเหลือ และหลังจากนั้นล้านนาก็กับอยุธยาสืบเนื่องยาวนาน ตั้งแต่ราว พ.ศ. 2005 – 2017 โดยเน้นการกวาดต้อนผู้คนมากกว่าการเข้ายึดดินแดน

1.4 ราวพุทธศตวรรษที่ 22 หลังจากสมัยพระเจ้าติโลกราช ล้านนาก็อ่อนแอลงเรื่อยมา จนท้ายที่สุดถูกพม่าเข้าตีเมืองเชียงใหม่แตกใน พ.ศ. 2101 ขณะที่ทางเมืองน่านที่ล้านนาก็ส่งเจ้าเมืองผลัดเปลี่ยนมาปกครอง ผู้ครองเมืองน่านขณะนั้นจึงหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง

2. ความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นร่วมสมัย

2.1 ประเด็นความรู้ด้านอิทธิพลทางการเมืองของสุโขทัยต่อเมืองน่าน

การศึกษาและข้อถกเถียงที่ผ่านมามากเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัย ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม มองว่าอำนาจของสุโขทัยถึงเพียงแค่เมืองแพร่ ขณะที่เมืองอื่นๆ ที่ปรากฏบนศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นเพียงบ้านเมืองในเครือข่ายความสัมพันธ์เท่านั้น ซึ่งพิพัฒน์ กระแจะจันทร์ เห็นด้วยเพียงครึ่งเดียวโดยมองว่าสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย อำนาจของสุโขทัยแผ่ขึ้นไปถึงเมืองน่าน แต่ประเสริฐ ญ นคร มองว่าเมืองน่านอยู่ภายใต้อำนาจของสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหง และสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 โดยที่ทั้งสามท่านใช้หลักฐานด้านศิลาจารึกมาตีความเช่นเดียวกัน

2.2 ประเด็นความรู้ด้านความเป็นเครือญาติระหว่างสุโขทัยกับเมืองน่าน

ประเสริฐ ญ นคร รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี และนักวิชาการ ต่างกล่าวตรงกันว่า การทำสัตย์สาบานระหว่างสุโขทัยกับเมืองน่าน ซึ่งปรากฏบนศิลาจารึกหลักที่ 64 (คำปู่สบถ) ซึ่งพบจากวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน และหลักที่ 45 (ปู่ขุนจิตขุนจอต) พบที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย แสดงว่าเมืองทั้งสองมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

ทั้งนี้ เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี เห็นว่าการทำสัตย์สาบานดังกล่าวเกิดขึ้น 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกระหว่างพญาผากองกับพระมหาธรรมราชาที่ 1 และครั้งที่สองสมัยเจ้าคำตันกับพระมหาธรรมราชาที่ 2 อย่างไรก็ตาม รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล และประเสริฐ ญ นคร ต่างเห็นว่า การกระทำสัตย์สาบานมีเพียงครั้งเดียว ระหว่างเจ้าคำตัน (เมืองน่าน) กับพระมหาธรรมราชาไสยลือไทย เท่านั้น โดยที่ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล มองว่าการทำสัตย์สาบานเป็นการฉวยโอกาสของเชื้อวงศ์พระร่วงในช่วงที่อยู่ยงเยือกเย็นราชวงศ์ ขณะที่ วทัญญู พักทองสันนิษฐานจากเนื้อความในจารึกว่า ยังอาจเป็นข้อตกลงว่าด้วยเรื่องการลักพาผู้คน คดีผู้ร้ายข้ามแดน และควบคุมจำนวนประชากรไม่ให้ตกไปอยู่กับมุลนายซึ่งจะทำให้อำนาจของขุนนางเหล่านี้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีการตีความประเด็นที่ย่อยลงไปอีก ได้แก่ ปรากฏชื่อพญาคำฟูซึ่งเป็นกษัตริย์ล้านนาในตำแหน่งกาวหรืออดีตผู้ครองเมืองน่าน เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี จึงมองว่าอาจเป็นครั้งที่พญาคำฟูมาตีเมืองน่านตามข้อความในชินกาลมาลีปกรณ์ ดังนั้นพญาคำฟูจึงปรากฏในรายชื่ออดีตผู้ครองเมืองน่าน ต่างจากประเสริฐ ญ นคร ซึ่งมีความเห็นว่าพญาคำฟูในตำแหน่งกาว ตรงกับกษัตริย์น่านช่วงสมัยพญาการเมือง ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่าชื่อพญาคำฟูในตำแหน่งกาวคือพญาการเมือง

ประเสริฐ ญ นคร ให้ความเห็นว่าเมืองรัต คือ เมืองน่าน เพราะคำว่า “ผา” มักปรากฏในชื่อกษัตริย์เมืองน่าน เช่น ผากอง ผานอง ผาสุม ซึ่งการตั้งชื่อเช่นนี้ไม่ปรากฏกับกษัตริย์เมืองอื่น และพ้องกับพ่อขุน “ผาเมือง” ซึ่งเป็นเจ้าเมืองรัต ทั้งยังกล่าวว่าหากข้อสันนิษฐานเป็นจริงแสดงว่าราชวงศ์พระร่วงกับราชวงศ์น่านมีความสัมพันธ์กันมาแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้ว

2.3 ประเด็นความรู้ด้านอิทธิพลทางการเมืองของล้านนาต่อเมืองน่าน

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล กล่าวว่า การที่ล้านนาขยายอำนาจเข้าสู่เมืองน่าน เนื่องจากเป็นเมืองที่มีสัมพันธ์ทางเครือญาติแน่นแฟ้นกับทางสุโขทัยที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจอยุธยาซึ่งให้ความสนใจเมืองน่าน ดังนั้นการขยายอำนาจเข้าสู่เมืองน่านก็เป็นการช่วงชิงพื้นที่กับอยุธยา และเป็นการทำให้มั่นใจได้ว่า ก่อนทำศึกระยะยาวกับอยุธยาจะไม่ถูกเมืองน่านโจมตี

3. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

หลังอาณาจักรศรีวิชัยล่มสลายทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงนโยบายการค้า กล่าวคือ จีนติดต่อการค้าโดยตรงกับเมืองท่าต่างๆ โดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง พร้อมกับพัฒนาการของเรือสำเภาขนาดใหญ่ของจีน ทำให้เกิดการเติบโตขึ้นของบ้านเมืองภายในภาคพื้นทวีปซึ่งเป็นชุมทางหรือตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าจนส่งผลให้บ้านเมืองเหล่านั้นกลายเป็นทั้งศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางการค้า ทั้งนี้การศึกษาของ ชิวสา ศิริ เห็นตรงกันกับมาซูฮารา ว่าเมืองน่านอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างยูนนาน-หลวงพระบาง-สุโขทัย และมีการติดต่อกับศูนย์กลางการค้าที่เมืองเชียงใหม่

ทั้งนี้ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ ศึกษาแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ที่บ้านบ่อหลวง จังหวัดน่านมองว่า ปริมาณการผลิตเกลือเมืองน่านน่าจะเป็นไปเพื่อใช้สอยมากกว่าการค้าขาย แต่กระนั้นก็ได้ตัดสินอย่างชัดเจนว่าเกลือเมืองน่านจะไม่มีการส่งออกเลย ดังที่ รัตนพร เศรษฐกุล ผู้คนต่างต้องการสิ่งของต่างกัน ทั้งกล่าวว่าเกลือเป็นสินค้าสำคัญและมีราคาสูงอย่างหนึ่งบริเวณสิบสองปันนา รอยต่อระหว่างเมืองลำ น่าน และหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการที่พ่อค้าเมืองน่านนำเกลือไปขายที่เชียงใหม่อีกด้วย

4. เทคโนโลยีการผลิตภาชนะดินเผาเมืองน่าน อาจแบ่งประเด็นย่อยได้ดังนี้

4.1 รูปแบบเตา

มีลักษณะเป็นเตาดินขนาดใหญ่ห้องเดียว ก่อแบบระบายความร้อนผ่านเฉียงขึ้น เป็นรูปแบบเตาที่มีการเรียกอย่างรวมๆ ว่า “เตาล้านนา” แต่อย่างไรก็ตามยังพบเตารูปแบบดังกล่าวที่เมืองอื่นๆ เช่น เมืองเซียงและเมืองศรีสัชชนาลัยรุ่นแรกๆ แหล่งเตาบริเวณลุ่มแม่น้ำสงคราม ฯลฯ

4.2 รูปแบบผลิตภัณฑ์

รูปแบบของผลิตภัณฑ์ มีความคล้ายกับแหล่งเตาทั้งทางล้านนาและสุโขทัย แต่จะมีข้อแตกต่างในรายละเอียด เช่น ผลิตภัณฑ์จาน/ชาม มีรูปทรงคล้ายแหล่งเตาสันกำแพง แต่ไม่พบว่ามีกรตกแต่งลายปลาคู่หรือชุดขีดลวดลาย ครกจะไม่สูงอย่างสุโขทัย และมีการเคลือบผิว ไหมปากแตร

คล้ายกับกลุ่มเตาสันกำแพงและเวียงกาหลง แต่ก็มีรูปแบบเฉพาะตัวที่พบในภาชนะดินเผาประเภทไหประดับลายอินธนูที่ภายในมีลวดลายก้านต่อดอก

กลมทึบ ธารสว่างดำรงค์ แบ่งรูปแบบและเทคนิคภาชนะดินเผาออกเป็น 2 ระยะ คือ **ระยะแรก ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (สมัยพญาการเมือง)** พบว่ามีเทคนิคการเข้ดินก่อนเคลือบและปาดน้ำเคลือบบริเวณของปากก่อนที่จะนำไปเผา เป็นเทคนิคร่วมกับแหล่งเตาเกาะน้อย เมืองศรีสัชชนาลัย แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาวังเหนือ นอกจากนี้ยังพบการตกแต่งด้วยการกดประทับรูปปลาคู่ ซึ่งพบในแหล่งเตาสันกำแพง และแหล่งเตาเวียงบัว ภาชนะดินเผารูปทรงไห ทั้งแบบที่ขอบปากทรงสามและขอบปากสองชั้น คล้ายกับที่แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาเวียงกาหลง **ระยะที่สอง กลางพุทธศตวรรษที่ 20 - 21** พบภาชนะดินเผาทรงตะเกียง และประติมากรรมขนาดเล็กเคลือบเขียว คล้ายกับที่พบที่แหล่งเตาศรีสัชชนาลัย อีกทั้งพบเทคนิคการเขียนสีดำใต้เคลือบ ซึ่งเป็นเทคนิคที่พบทั้งแหล่งเตาสุโขทัย และแหล่งเตาเวียงกาหลง แต่ที่เตาบ่อสวกพบปริมาณน้อยมาก

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้กลองดิน (จ้อ) ทรงกระบอกมีฝาปิดและรูระบาย เป็นการป้องกันฝุ่นซึ่ไถ้จากการเผาที่จะมาติดบนภาชนะ เทคโนโลยีดังกล่าวต่างออกไปจากทั้งทางสุโขทัย และล้านนา ซึ่งมักจะใช้ก็้และงบน้ำอ้อย แต่พบว่ามีการใช้กันอย่างแพร่หลายในจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม

4.3 การกำหนดอายุ แบ่งออกเป็น

การกำหนดอายุด้วยการเทียบประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นแนวทางที่นิยมกันมาก กล่าวคือ ในระยะแรกอ้างถึงบ้านเตาไห และบ้านเตาไหแช่เลี้ยงที่พญาอินตะแก่นท้าวหนีไปซ่อนตัวก่อนที่จะหนีไปเมืองเซียง และเชื่อว่าเป็นบ้านบ่อสวกโดยที่อาจมีชาวเซียงเป็นผู้ผลิต ซึ่งคำว่า “แช่เลี้ยง” อาจสอดคล้องกับคำว่า “เซียง” ทั้งนี้ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าแหล่งเตาแห่งนี้คงจะผลิตเพื่อใช้ในพื้นที่เมืองน่านเป็นหลัก และจากการขุดค้นพบปริมาณภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาอื่นๆ จากภายนอกน้อยมาก

อีกแนวทางหนึ่งคือการกำหนดอายุด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ ได้แก่ เตาจ๋ามันส์ ได้ค่าอายุระหว่าง พ.ศ. 1772 - 1892 อีกทั้งยังมีร่องรอยภายในเตามันส์ว่าเคยมีเตาที่ใช้งานมาก่อนอีกด้วย ขณะที่เตาสุนัน กำหนดอายุระหว่าง พ.ศ. 1983 - 2103 ซึ่งห่างจากเตามันส์ราว 200 ปี แต่กลับมีรูปแบบเตาไม่ต่างกัน สะท้อนให้เห็นว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 - 22 อาจไม่มีพัฒนาการของแหล่งเตาเมืองน่าน ส่งผลให้การตีความในเรื่องขนาดของเตาที่มีขนาดใหญ่ อาจบ่งบอกถึงการผลิตเพื่อขาย แต่การที่ไม่มีการพัฒนาของแหล่งเตา ดังเช่นแหล่งเตาในล้านนาและสุโขทัย อาจตีความได้ว่า 1. ผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาเมืองน่านมีคุณภาพดีอยู่แล้ว 2. แหล่งเตาเมืองน่านไม่ได้

ผลิตเพื่อค้าขาย หรือ 3. แหล่งเตาเมืองน่านอาจมีพัฒนาการ และผลิตเพื่อการค้า และการผลิตของ แหล่งเตาแห่งนี้อาจสิ้นสุดการผลิตในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า

บทที่ 3

การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา

การดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดน่านเกิดขึ้นราว พ.ศ. 2536 ทั้งในด้านการสำรวจทางโบราณคดี และการขุดค้น - ขุดแต่งทางโบราณคดี โดยผู้วิจัยได้รวบรวมและเรียงเรียงผลการดำเนินงานที่ผ่านมา และนำไปสู่การที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเพิ่มเติมในส่วนที่เห็นว่าข้อมูลทางโบราณคดียังขาดหายไป ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

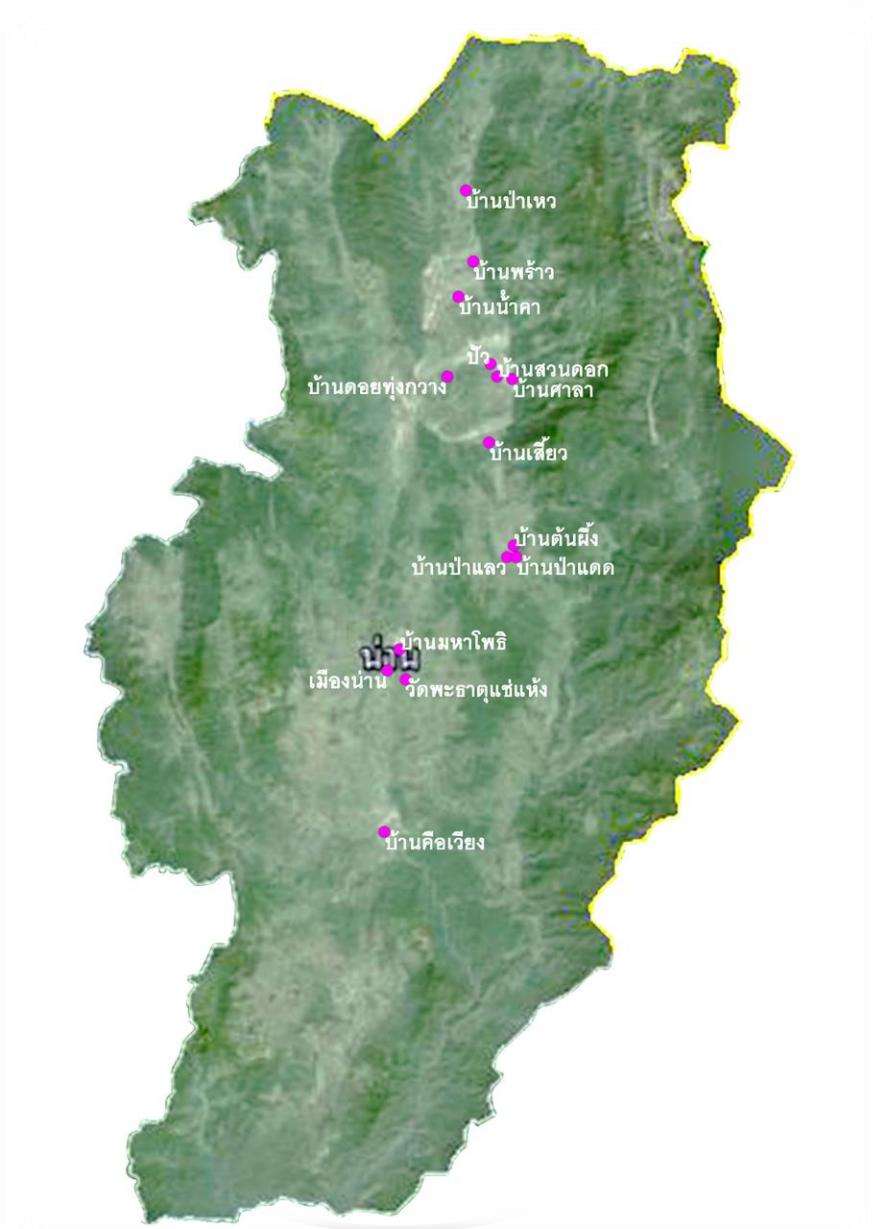
การสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา

การสำรวจทางโบราณคดี โดย ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน ถือเป็นงานบุกเบิกในการสำรวจด้วยวิธีโทรสัมผัส โดยใช้แผนที่ทางอากาศและแผนที่ทหาร ภายหลังจากจัดทำหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน บุกเบิกด้านการลงพื้นที่จริงในการสำรวจ ก่อนที่ภายหลังสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (ในขณะนั้น) ก็ได้ทำการลงพื้นที่สำรวจซ้ำอีกครั้ง และบันทึกภาพร่องรอยคูน้ำคันดินที่ยังคงเหลือร่องรอยในขณะนั้น โดยพบชุมชนโบราณที่พบทั้งสิ้น 15 แห่ง¹³² ดังนี้ (ตารางที่ 2) (รูปที่ 17)

¹³² สรุปความจาก ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน, ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 10 – 25; คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด น่าน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544), 86 – 93; สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.) 65 – 79.

ตารางที่ 2 แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณในจังหวัดน่าน

ที่	ชื่อแหล่ง	ที่ตั้ง	พิกัดทางภูมิศาสตร์	
			เส้นรุ้ง - N	เส้นแวง - E
1	เมืองน่าน	ต.โนนเวียง อ.เมืองน่าน	18° 40' 30"	100° 46' 44"
2	บ้านปัว	บ้านแก้ม ม.5 ต.ปัว อ.ปัว	19° 10' 32"	100° 55' 13"
3	บ้านสวนดอก	บ้านสวนดอก ต.ปัว อ.ปัว	19° 10' 02"	100° 55' 47"
4	บ้านศาลา	บ้านศาลา ต.ศิลาแดง อ.ปัว	19° 09' 49"	100° 57' 05"
5	เวียงภูเพียง	บ้านหนองเต่า ต.ม่วงตึ๊ด อ.ภูเพียง	18° 45' 24"	100° 47' 39"
6	บ้านมหาโพธิ์	บ้านมหาโพธิ์ ต.โนนเวียง อ.เมืองน่าน	18° 47' 51"	100° 47' 09"
7	บ้านป่าแหว	บ้านเวียงสอง ต.และ อ.ทุ่งช้าง	19° 25' 15"	100° 53' 16"
8	บ้านน้ำคาคา	บ้านน้ำคาคา ต.พญาแก้ว อ.เขียงกลาง	19° 16' 35"	100° 52' 32"
9	บ้านพร้าว	บ้านเด่นธारा ต.เขียงกลาง อ.เขียงกลาง	19° 19' 27"	100° 53' 50"
10	บ้านเสี้ยว	บ้านเสี้ยว ต.ยม อ.ท่าวังผา	19° 04' 40"	100° 55' 01"
11	บ้านต้นผึ้ง	บ้านต้นผึ้ง ต.พงษ์ อ.สันติสุข	18° 45' 16"	100° 57' 01"
12	บ้านป่าแลว	บ้านอภัยศิริ ต.ป่าแลวหลวง อ.สันติสุข	18° 56' 13"	100° 56' 28"
13	บ้าน ดอยทุ่งกวาง	บ้านดอยทุ่งกวาง ต.แงง อ.ปัว	19° 10' 05"	100° 51' 31"
14	บ้านป่าแดด	บ้านป่าแดด ต.พงษ์ อ.สันติสุข	18° 55' 17"	100° 57' 15"
15	บ้านค้อเวียง	บ้านค้อเวียง ต.สำน อ.เวียงสา	18° 32' 58"	100° 45' 42"

รูปที่ 17 แสดงตำแหน่งชุมชนโบราณที่พบจากการสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา

1. เมืองน่าน (รูปที่ 18)

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนโบราณเมืองน่านตั้งอยู่บนที่ราบในแอ่งที่ราบแม่น้ำน่านซึ่งเป็นแอ่งที่ราบที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัด โดยตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำน่านซึ่งไหลผ่านเมืองน่านจากด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ราบโอบล้อมโดยรอบ ตัวเมืองสร้างขนานไปกับแม่น้ำตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ - ตะวันออกเฉียงใต้ มีคูน้ำและคันดินเพียง 3 ด้าน ยกเว้นด้านที่ติดกับแม่น้ำน่านที่ใช้แม่น้ำน่านเป็นแนวคูเมืองธรรมชาติ

สภาพคูน้ำคันดิน

ชุมชนโบราณเวียงน่านตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองน่านปัจจุบัน และซ้อนทับอยู่ในบริเวณของเวียงใต้เดิมแต่มีขนาดเล็กกว่าเวียงใต้ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบชั้นเดียวโดยมีคูน้ำอยู่ด้านนอกและมีคันดินอยู่ด้านใน รูปร่างของเมืองมีลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศใต้ และใช้แม่น้ำน่านเป็นคูเมืองธรรมชาติด้านทิศตะวันออก มีประตูเมืองทั้งหมด 7 ประตู ประกอบด้วย ประตูชัย ประตูน้ำเข็ม อยู่ทางด้านทิศตะวันออก ประตูริมหรือประตูมอญ อยู่ทางด้านทิศเหนือ ประตูปล่องน้ำ ประตูหนองห้า อยู่ทางด้านทิศตะวันตก ประตูเชียงใหม่ และประตูท่าลี่ อยู่ทางด้านทิศใต้

รูปที่ 18 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองน่าน

2. เมืองโบราณที่บ้านปัว (รูปที่ 19)

สภาพภูมิศาสตร์

เมืองปัวตั้งอยู่บนส่วนปลายเนินสูงของขอบแอ่งที่ราบแม่น้ำปัวด้านทิศใต้ มีแม่น้ำขวาง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำปัวไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง โดยอยู่ห่างออกไปประมาณ 500 เมตร รวมทั้งเป็นแอ่งที่ราบที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับสองรองจากแอ่งที่ราบแม่น้ำน่าน และตั้งอยู่ทางตอนเหนือของแอ่งที่ราบแม่น้ำย่าง

สภาพคูน้ำคันดิน

รูปร่างของชุมชนมีลักษณะยาวรี มีคูน้ำคันดินชั้นเดียว ตั้งอยู่บนที่ราบแคบๆ ห่างจากแม่น้ำปัวลงมาทางทิศใต้ประมาณ 1.2 กิโลเมตร สภาพทั่วไปเป็นเมื่อโบราณที่มี คูน้ำคันดินและกำแพงคันดินล้อมรอบสองชั้นอยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ขนาดประมาณ 500 x 1,500 เมตร หลักฐานสำคัญ คือ พระธาตุเบ็งสกัด มีการกำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 21

ปัจจุบันเหลือเพียงแนวกำแพงเมือง (กำแพงดิน) และร่องรอยคูเมืองเท่านั้น จากการสำรวจบนผิวดินไม่พบโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

รูปที่ 19 แสดงสภาพคูน้ำชั้นในที่บ้านปัว

3. เมืองโบราณบ้านสวนดอก (รูปที่ 20)

สภาพภูมิศาสตร์

พื้นที่ค่อนข้างซับซ้อนเนื่องจากมีลำน้ำธรรมชาติตัดผ่านหรืออยู่ใกล้เคียงหลายจุด บางช่วงคล้ายกับร่องเขาตามธรรมชาติ มีการขยายหรือต่อเนื่องไปยังบ้านเกิด ตำบลวรรณคร และมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องมาจากบริเวณบ้านแก้มและบ้านปัว

สภาพคูน้ำคันดิน

ลักษณะพื้นที่เป็นรูปกลมมน พบร่องรอยคูน้ำคันดินเพียงชั้นเดียวแต่บางช่วงไม่ชัดเจน ลักษณะของชุมชนอยู่บนที่ดอนสูงและลาดต่ำไปทางด้านทิศเหนือและที่ด้านนี้ปรากฏแนวร่องน้ำใหญ่ที่เชื่อมต่อกับพื้นที่สูงอีกฝั่งหนึ่ง ภายหลังมีการสำรวจอีกครั้งของกรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2555 ระบุว่าไม่พบร่องรอยคูน้ำคันดินดังกล่าวแล้วในปัจจุบัน อีกทั้งไม่พบโบราณวัตถุบนผิวดิน

รูปที่ 20 แนวคูน้ำคันดินบ้านสวนดอก

4. บ้านศาลา (รูปที่ 21)

สภาพภูมิศาสตร์

รูปร่างชุมชนมีลักษณะค่อนข้างกลม พบร่องรอยคูน้ำคันดินชั้นเดียว พื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

สภาพคูน้ำคันดิน

คันดินเห็นชัดเจน มีต้นไม้ ต้นไผ่ และวัชพืชขึ้นปกคลุม ไม่พบหลักฐานอื่นๆ ปัจจุบันใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม

รูปที่ 21 แนวคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา

5. บ้านพระธาตุแช่แห้ง (รูปที่ 22)

สภาพภูมิศาสตร์

ตั้งอยู่บนเนินสูงบริเวณขอบแอ่งที่ราบแม่น้ำน่านด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถูกโอบล้อมไปด้วยที่ราบโดยรอบ มีห้วยน้ำเกียนซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลผ่านทางทิศใต้ ห่างออกไปประมาณ 500 เมตร เมืองมีลักษณะยาวรี วางตัวทิศตะวันออกเฉียงเหนือ – ตะวันตกเฉียงใต้ มีหนองเต่าเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ (กว้างราว 25 – 30 เมตร)

สภาพคูน้ำคันดิน

ส่วนมากถูกทำลายเกือบหมด คงเหลืออยู่บางตอนที่เห็นได้ชัดคือ ด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ซึ่งมีร่องรอยขุดคูเชื่อมกับลำน้ำเกียน โดยคูน้ำคันดินจะโอบล้อมวัดพระธาตุแช่แห้งไว้ภายในเมือง

รูปที่ 22 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณชุมชนโบราณวัดพระธาตุแช่แห้ง

6. บ้านมหาโพธิ์ (รูปที่ 23)

สภาพภูมิศาสตร์

ลักษณะคูน้ำคั่นดินชั้นเดียวรูปทรงสี่เหลี่ยม ด้านทิศเหนือติดกับสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

สภาพคูน้ำคั่นดิน

ปัจจุบัน ด้านทิศเหนือเปลี่ยนแปลงเป็นถนนลาดยาง และคูน้ำถูกขุดลอกเพื่อประโยชน์ในการระบายน้ำ ด้านทิศใต้พบร่องรอยบริเวณโรงเรียนน่านคริสเตียนถูกใช้เป็นถนนและระบายน้ำ ส่วนด้านทิศตะวันตกถูกปรับสภาพเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ เช่น บางส่วนอยู่ในพื้นที่สนามบิน ส่วนที่ยังมีสภาพเป็นคูน้ำคั่นดินมีลักษณะต้นเงิน ต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุมโดยทั่วไป ชุมชนนี้มีวัดมหาโพธิ์เป็นวัดสำคัญ สร้างราว พ.ศ. 2362

รูปที่ 23 แนวคูน้ำคั่นดินที่บ้านมหาโพธิ์

7. บ้านป่าแหว (บ้านเวียงสอง) (รูปที่ 24)

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนตั้งอยู่บนเนินสูงรูปยวรี ล้อมรอบด้วยที่ราบ ร่องรอยคูน้ำคันดินซับซ้อน บางช่วงมีคูน้ำคันดินชั้นเดียว แต่บางช่วงมีสองชั้น มีห้วยน้ำสองซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลผ่านชายเนินด้านทิศเหนือจากทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก โดยไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่านซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนโบราณไปทางทิศตะวันตกประมาณ 500 เมตร

สภาพคูน้ำคันดิน

คูน้ำคันดินที่ยังเหลืออยู่พบมีต้นไม้และวัชพืชปกคลุมเป็นป่ารก พื้นที่โดยรอบใช้เป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ชุมชนต่อเนื่องกัน

ปัจจุบันแนวคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ของหมู่บ้านถูกถนนตัดผ่าน และเปลี่ยนสภาพไปบางส่วน

รูปที่ 24 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแหว

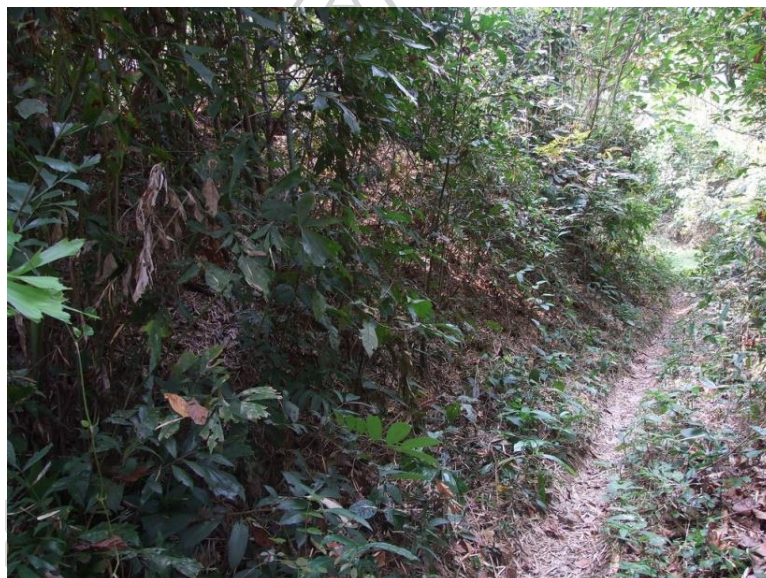
8. บ้านน้ำคา (รูปที่ 25)

สภาพภูมิศาสตร์

คูเมืองทางด้านทิศเหนือใช้ทางน้ำธรรมชาติ คูน้ำคันดินบางช่วงมีชั้นเดียวและบางช่วงมีสองชั้น โอบล้อมพื้นที่ราบบนเนิน รูปร่างของเมืองมีลักษณะยาวรีตามแนวทิศตะวันออก - ตะวันตก ภายในคูน้ำคันดินบางพื้นที่เป็นที่ลุ่มตอน และบางบริเวณเป็นบ่อน้ำขนาดเล็ก

สภาพคูน้ำคันดิน

ปัจจุบันมีสภาพทั่วไปเป็นป่ารก ปกคลุมด้วยต้นไม้และวัชพืช คูน้ำคันดินด้านทิศใต้เหลือเพียงคันดินเตี้ยๆ และคูน้ำตื้นเขิน บางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

รูปที่ 25 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านน้ำคา

9. บ้านพร้าว (บ้านเด่นธารา) (รูปที่ 26)

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนโบราณบ้านพร้าวตั้งอยู่บนส่วนปลายเนินสูงบริเวณขอบแอ่งที่ราบห้วยน้ำเปือ ด้านทิศใต้ พื้นที่ยาวขนานในแนวทิศตะวันออก - ตะวันตก พื้นที่ทางตอนเหนือของชุมชนโบราณ เป็นพื้นที่ราบ มีห้วยน้ำเปือซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่านไหลผ่านจากทางทิศตะวันออกไปทาง ทิศตะวันตก โดยอยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 800 เมตร มีคูน้ำคันดิน 2 ชั้น โอบล้อม พื้นที่ราบบนเนิน รูปร่างของเมืองมีลักษณะยาวรีตามแนวตะวันออก - ตะวันตก

สภาพคูน้ำคันดิน

ปัจจุบันชุมชนโบราณแห่งนี้ได้กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และที่ตั้งของโรงเรียนขนาดใหญ่ คูน้ำและคันดินมีสภาพเป็นป่ารกทึบ เหลือเพียงคูน้ำคันดินด้านทิศใต้ที่ยังค่อนข้างสมบูรณ์

รูปที่ 26 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านพร้าว (บ้านเด่นธารา)

10. บ้านเสี้ยว

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่บนเนินสูงใกล้กับแม่น้ำย่างซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน โดยอยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 500 เมตร พื้นที่โดยรอบเป็นแอ่งที่ราบมีแม่น้ำย่างไหลผ่าน จากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก ด้านทิศใต้ของเนินเป็นร่องน้ำลึกปัจจุบันได้กลายเป็นอ่างเก็บน้ำ และเป็นแอ่งที่ราบที่อยู่ระหว่างแอ่งที่ราบแม่น้ำปัว อำเภอปัว ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือและแอ่งที่ราบแม่น้ำน่านที่อยู่ทางทิศตะวันตกบริเวณอำเภอท่าวังผา และทางทิศตะวันตกเฉียงใต้บริเวณเมืองน่าน

สภาพคูน้ำคันดิน

ในพื้นที่ของแอ่งที่ราบแม่น้ำย่างได้พบร่องรอยของชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินปรากฏ อยู่บริเวณบ้านเสี้ยวและพื้นที่เนินสูงที่อยู่โดยรอบหมู่บ้าน รวมทั้งพบว่าเป็นกลุ่มชุมชนโบราณที่อยู่ในบริเวณเดียวกันอย่างน้อย 3 แห่ง โดยตั้งอยู่บนเนินสูง 3 ลูก มีร่องน้ำลึกตามธรรมชาติแยกเนิน ทั้งสามออกจากกัน (รูปที่ 27) ดังนี้

รูปที่ 27 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งของกลุ่มชุมชนโบราณบ้านเสี้ยว

ชุมชนโบราณบ้านเสี้ยว (รูปที่ 18)

บริเวณที่ตั้งของบ้านเสี้ยวในปัจจุบันอยู่บนเนินสูงและเป็นที่ตั้งของพระธาตุจอมพริก
พบร่องรอยของคูน้ำคันดินหลงเหลืออยู่บริเวณด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก

รูปที่ 28 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านเสี้ยว

ชุมชนโบราณบนเนินสูงด้านทิศใต้ของบ้านเสี้ยว (รูปที่ 29)

ปัจจุบันเนินเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และพบร่องรอยของคูน้ำคันดินอย่างชัดเจน ลักษณะเป็นคันดิน 2 ชั้น และมีคูน้ำชั้นเดียวคั่นกลาง คันดินกว้างประมาณ 2 - 3 เมตร สูง 1 - 2 เมตร คูน้ำกว้างประมาณ 5 - 6 เมตร รูปร่างของเมืองคล้ายรูปสี่เหลี่ยมมุมมน โดยมีคูน้ำคันดินทั้งทางทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้

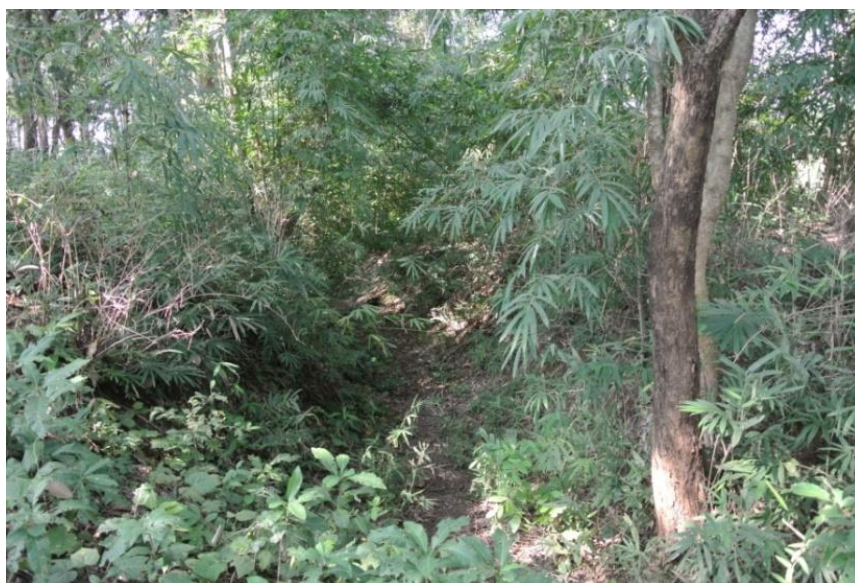

รูปที่ 29 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่ด้านทิศใต้ของบ้านเสี้ยว

ชุมชนโบราณบริเวณที่ตั้งของฌาปนสถาน (รูปที่ 30)

ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่บนเนินสูงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้านเสี้ยว ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของฌาปนสถาน ปรางค์ร่องรอยคันดิน 2 ชั้น มีคูน้ำคั่นกลาง คันดินกว้างประมาณ 2 - 3 เมตร สูงประมาณ 1 เมตร คูน้ำกว้างประมาณ 2 - 3 เมตร และลึกประมาณ 1 - 2 เมตร สภาพโดยทั่วไปเป็นป่าจึงสังเกตเห็นคูน้ำและคันดินได้ยาก

รูปที่ 30 ร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณฌาปนสถาน

11. บ้านผึ้ง (ต้นผึ้ง)

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนโบราณบ้านต้นผึ้งตั้งอยู่ขอบแอ่งที่ราบแม่น้ำมวบ พื้นที่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของชุมชน เป็นพื้นที่ราบ มีแม่น้ำมวบซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำยาวไหลผ่านทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 500 เมตร แอ่งที่ราบแม่น้ำมวบเป็นแอ่งเล็กๆ อยู่ทางตอนใต้ของแอ่งที่ราบแม่น้ำพอง

สภาพคูน้ำคันดิน

ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของบ้านต้นผึ้งและพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน สามารถสังเกตเห็นคูน้ำได้ อย่างชัดเจนซึ่งอยู่ติดกับถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้าน จากภาพถ่ายทางอากาศสามารถแบ่งชุมชนโบราณตาม ตำแหน่งที่ตั้งออกเป็น 4 กลุ่ม (รูปที่ 31) ดังนี้

รูปที่ 31 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านต้นผึ้ง

- ชุมชนโบราณด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ้านต้นผึ้ง

ชุมชนโบราณกลุ่มนี้ตั้งอยู่บริเวณเนินด้านหลังบ้านต้นผึ้ง มีแอ่งที่ราบเล็กๆ แยกเนิน บ้านต้นผึ้งออกจากเนินชุมชนโบราณ ลักษณะของชุมชนโบราณเป็นวงต่อกัน 3 แห่ง มีคูน้ำคันดิน ล้อมรอบ 2 ชั้น แนวของคูน้ำและคันดินโอบล้อมพื้นที่ราบบนเนินและไหล่เนิน ลงไปจนถึงชายเนิน ด้านทิศใต้ สภาพในปัจจุบันเป็นพื้นที่การเกษตรทั้งป่าสักและสวนยางพารา คูน้ำคันดินส่วนใหญ่ ถูกทำลายแต่ก็ยังสามารถสังเกตเห็นได้

- ชุมชนโบราณด้านทิศใต้ของบ้านต้นผึ้ง

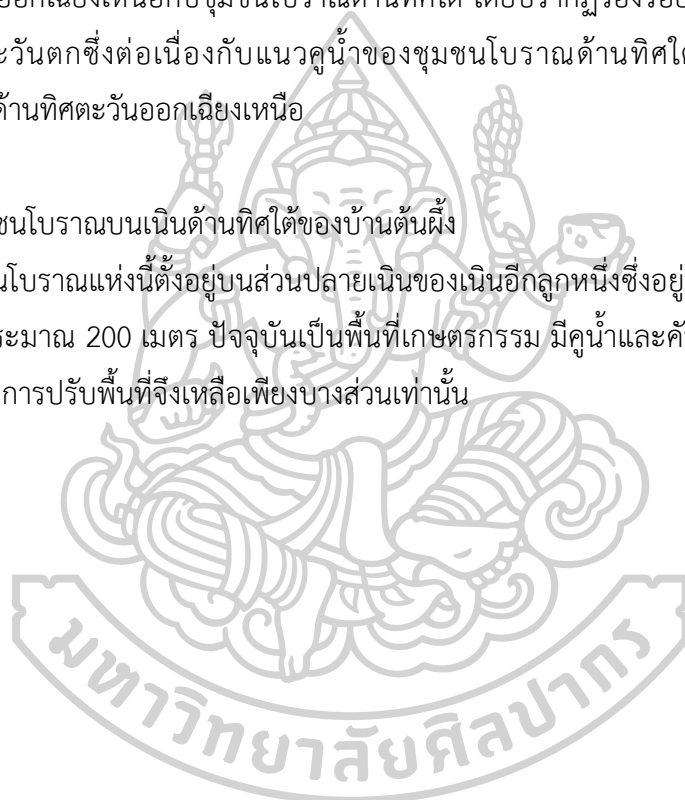
ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่ภายในหมู่บ้านต้นผึ้งบริเวณส่วนปลายเนิน สภาพในปัจจุบันเป็นที่ตั้งชุมชนแต่ก็ยังสามารถเห็นร่องรอยของคูน้ำได้ซึ่งเหลือเพียงชั้นเดียวเท่านั้น แนวของคูน้ำโอบล้อมพื้นที่ราบบนเนินและไหล่เนิน ลงไปจนถึงชายเนินด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

- ชุมชนโบราณด้านทิศตะวันออกของบ้านต้นผึ้ง

ปัจจุบันเป็นที่ตั้งชุมชนและพื้นที่ทางการเกษตรและตั้งอยู่ระหว่างชุมชนโบราณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือกับชุมชนโบราณด้านทิศใต้ โดยปรากฏร่องรอยของคูน้ำเพียงด้านเดียวคือด้านทิศตะวันตกซึ่งต่อเนื่องกับแนวคูน้ำของชุมชนโบราณด้านทิศใต้ และยาวขึ้นไปจนถึงชุมชนโบราณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

- ชุมชนโบราณบนเนินด้านทิศใต้ของบ้านต้นผึ้ง

ชุมชนโบราณแห่งนี้ตั้งอยู่บนส่วนปลายเนินของเนินอีกลูกหนึ่งซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของบ้านต้นผึ้งห่างออกไปประมาณ 200 เมตร ปัจจุบันเป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีคูน้ำและคันดิน 2 ชั้น แต่ส่วนใหญ่ถูกทำลายจากการปรับพื้นที่จึงเหลือเพียงบางส่วนเท่านั้น

12. บ้านป่าแลว (รูปที่ 32)

สภาพภูมิศาสตร์

ผู้สำรวจไม่ได้กล่าวถึง

สภาพคูน้ำคันดิน

ปัจจุบันพื้นที่ถูกใช้ในการเกษตรกรรม แต่ร่องรอยคูน้ำคันดินยังมีความชัดเจน มีวัชพืชขึ้นปกคลุมโดยทั่วไป

รูปที่ 32 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแลว

13. บ้านตอยทุ่งกวาง

จากการลงพื้นที่สำรวจโดยกรมศิลปากร ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน

14. บ้านป่าแดด (รูปที่ 33)

สภาพภูมิศาสตร์

ชุมชนโบราณบ้านป่าแดดอยู่บนส่วนปลายเนินสูงบริเวณขอบแอ่งที่ราบแม่น้ำพอง ด้านทิศตะวันออก พื้นที่ทางทิศใต้ของชุมชนโบราณเป็นพื้นที่ราบ มีร่องน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำพองล้อมเนินทั้งทางทิศเหนือและทางทิศใต้ โดยไหลไปบรรจบกันที่ด้านตะวันตกของเนินด้านตะวันออกเป็นเนินสูงต่างระดับกัน 3 ชั้น ชาวบ้านมักเรียกบริเวณเนินดินนี้ว่าเนินหลบวัวโพง

สภาพคูน้ำคันดิน

ปัจจุบันชุมชนโบราณบ้านป่าแดดกลายเป็นที่ตั้งของโรงรับซื้อเมล็ดข้าวโพด มีการปรับพื้นที่ จึงไม่เหลือร่องรอยของคูน้ำคันดินให้เห็น

รูปที่ 33 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านป่าแดด

15. บ้านคือเวียง (รูปที่ 34)

สภาพภูมิศาสตร์

บ้านคือเวียงตั้งอยู่บนเนินสูงรูปยาวรี ในแอ่งที่ราบแม่น้ำน่านด้านทิศใต้ของเมืองน่าน มีแม่น้ำน่านไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออก พบร่องรอยของแนวคูน้ำคันดินขนาดเล็กทางด้านทิศใต้ของบ้านคือเวียงภายในไร่ของนายสัน อินตะวิชัย

สภาพคูน้ำคันดิน

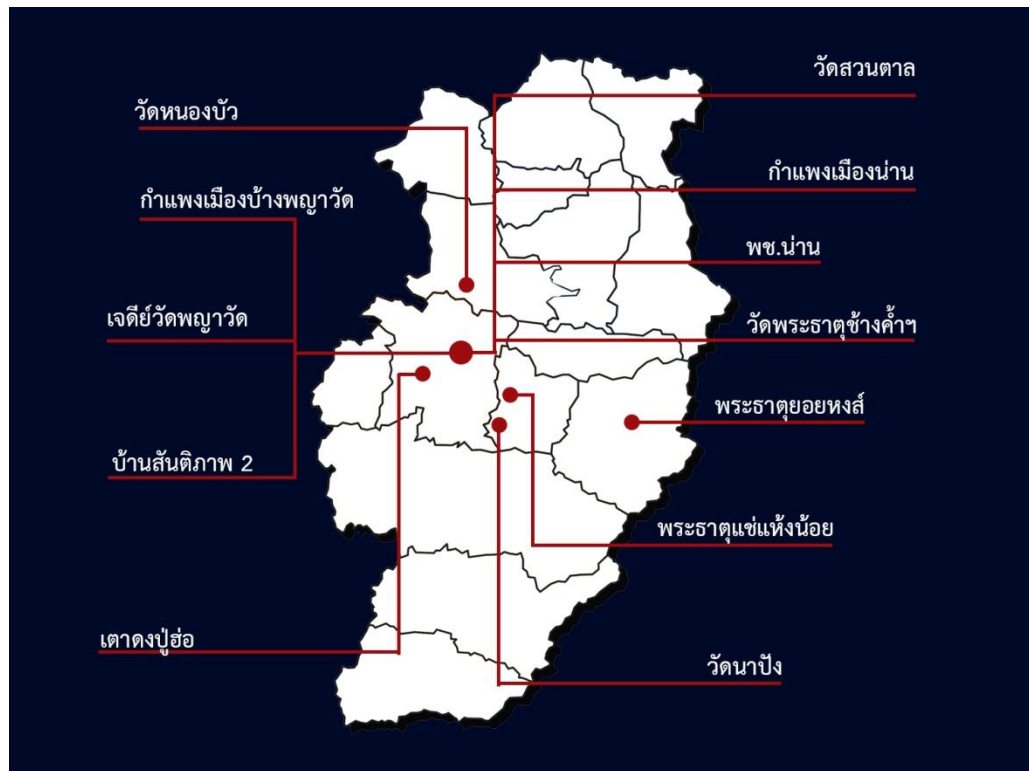
สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรม แนวคูน้ำคันดินที่พบร่องรอยอยู่ทางด้านทิศใต้ซึ่งเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

รูปที่ 34 ร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านคือเวียง

การชุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา

ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดี 12 แหล่ง (รูปที่ 35) ดังจะกล่าวถึงข้อมูลที่ได้จากการดำเนินงานทางโบราณคดี ดังต่อไปนี้

รูปที่ 35 แสดงตำแหน่งที่ตั้งแหล่งโบราณคดีที่มีการดำเนินงานชุดค้น-ชุดแต่ง

1. การขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน¹³³

การดำเนินงานทางโบราณคดีที่กำแพงเมืองน่านเกิดขึ้นในปีงบประมาณ 2536 โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 เพื่อขุดแต่งและบูรณะกำแพงเมืองน่าน

กำแพงเมืองน่าน (รูปที่ 36) อาจแบ่งออกเป็น 4 ระยะ

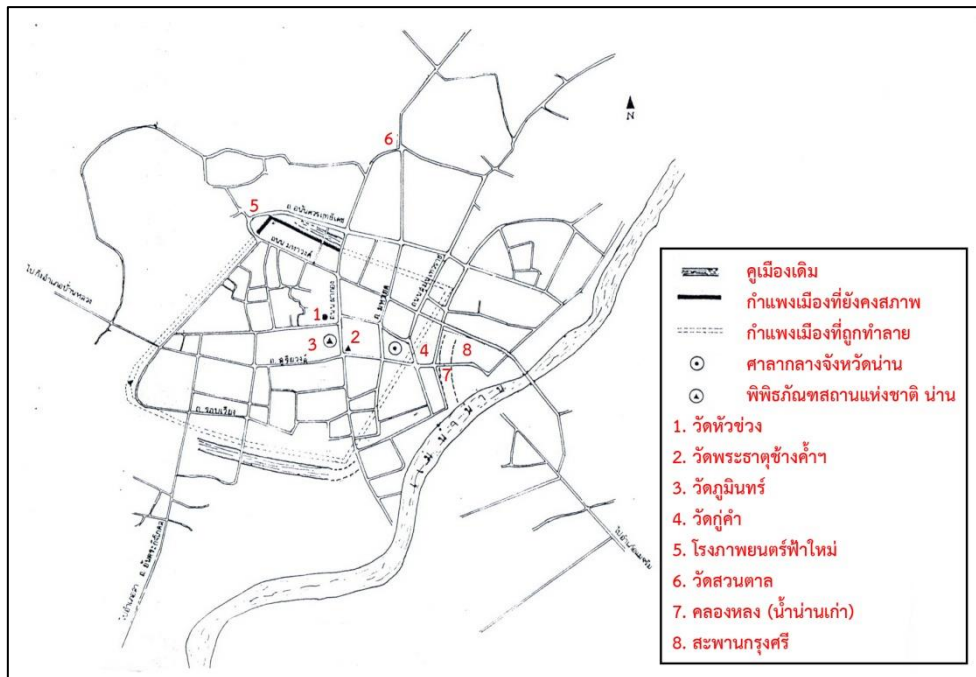
ระยะที่ 1 เมื่อครั้งแรกสร้างเมืองน่านในปี พ.ศ. 1911 เชื่อว่าแนวคันดินแรกเริ่ม คือแนวกำแพงดินบริเวณบ้านพญาวัด แต่ไม่สามารถกำหนดขนาดแนวคูน้ำคันดินได้อย่างชัดเจน

ระยะที่ 2 สมัยพญาจ้าวหารผาสุม (สารผาสุม) ปรากฏในประวัติวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารว่า พ.ศ. 1969 ได้ให้ก่อสร้างขึ้นใหม่ด้วยไม้ซุงทั้งหมด สันนิษฐานว่าคงเป็นแนวกำแพงในปัจจุบัน แต่ก็ไม่มี การบันทึกอย่างชัดเจน มีเพียงข้อความในพื้นที่เมืองน่านที่กล่าวถึงการยกทัพมาตีเมืองน่านของพระเจ้าติโลกราช ที่มีการตั้งทัพอยู่บริเวณวัดสวนตาลแล้วตั้งอะม็อกสีนาคแล้วยิงเข้าทางฝั่งประตูอุญญา

ระยะที่ 3 สมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ซ่อมสร้างกำแพงเมืองครั้งใหญ่ จากการสัมภาษณ์เจ้าน้อยสำราญ จรุงจิตรประชาภรณ์ กล่าวว่า กำแพงเมืองครั้งนั้นมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐถือปูน หันหน้าสู่แม่น้ำน่าน ชุมประตูเป็นทรงเรียวยอด ตัวประตูเป็นไม้มีการเปิด-ปิดเป็นเวลา

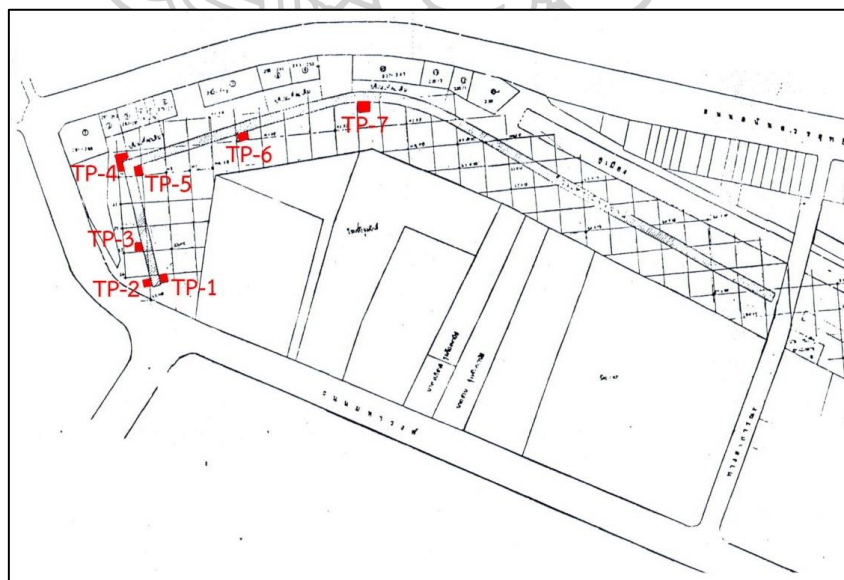
ระยะที่ 4 สมัยเจ้ามหาพรหมสุรธาดา ให้รื้อแนวกำแพงด้านตะวันออกและนำอิฐไปสร้างสะพานกรุงศรีในปี พ.ศ. 2473 ซึ่งแนวกำแพงที่รื้อออกนี้ ภายหลังได้มีการตัดถนนสุมนเทวราชขึ้น

¹³³ สรุปลงมาจาก หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร, “รายงานการขุดแต่งและบูรณปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองน่าน,” 2536. (อัดสำเนา)

รูปที่ 36 แสดงผังเมืองนนทบุรีและตำแหน่งกำแพงเมืองนนทบุรีโดยสังเขป

การขุดแต่งประกอบด้วยหลุมขุดทดสอบ จำนวน 7 หลุม กระจายอยู่ในบริเวณกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ (รูปที่ 37)

รูปที่ 37 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นกำแพงเมืองนนทบุรี
ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

หลุมขุดทดสอบที่ 1 (TP-1) ขนาด 3 x 3 เมตร พบการก่ออิฐเรียงกันเป็นพื้นปูรองรับฐานอิฐสี่เหลี่ยมลดชั้น ใต้ฐานอิฐมีการอัดรากฐานด้วยอิฐหัก นอกจากนี้ยังมีการขุดลอกชั้นดินภายในกำแพงด้านทิศตะวันตก พบแนวอิฐก่อเรียงเป็นแนวยาวเชื่อมกับฐานอิฐสี่เหลี่ยมที่พบจากหลุมขุดทดสอบที่ 1 หลุมขุดทดสอบที่ 2 (TP-2) ขนาด 1.5 x 1.5 เมตร พบแนวกำแพงที่พังทลายลงของแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกด้านนอก

หลุมขุดทดสอบที่ 3 (TP-3) ขนาด 2 x 2 เมตร มีความลาดเอียงลงไปทางทิศใต้ พบเศษอิฐและเศษภาชนะดินเผาอยู่ในปริมาณหนาแน่น

หลุมขุดทดสอบที่ 4 (TP-4) ขนาด 2 x 2 เมตร พบการก่ออิฐเรียงเป็นวง จึงขยายขนาดหลุมขุดทดสอบเป็น 4 x 4 เมตร พบว่าอิฐตั้งกล่าวก่อเป็นสองชั้น คือ ชั้นล่างก่อแบบทะแยงเป็นรูปวงกลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 เมตร และกว้างประมาณ 3.5 เมตร ส่วนชั้นที่สองซึ่งตั้งอยู่บนฐานอิฐชั้นมีลักษณะการก่อเรียงหักมุม

หลุมขุดทดสอบที่ 5 (TP-5) ขนาด 2 x 2 เมตร พบกระเบื้องดินขอจำนวนมาก

หลุมขุดทดสอบที่ 6 - 7 (TP-6, TP-7) เป็นการขุดลอกแนวกำแพงต่อเนื่อง

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง จัดจำแนกออกเป็นโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา ซึ่งแบ่งออกเป็นภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง และภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (ตารางที่ 3) นอกจากนี้ ยังสามารถจำแนกเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ (ตารางที่ 4) และเครื่องถ้วยต่างประเทศ (ตารางที่ 5) ตลอดจนโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ใบมีดเหล็ก ผึ่งเหล็ก กระจดสำริด ปลอกกระสุนปืนทองแดง รวมไปถึงอิฐมีจารึกด้วยอักษรฝักขาม ตัวเลขธรรมในภาษาไทยยวน (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 3 แสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน

หลุม	เนื้อดิน		เนื้อแกร่ง		เนื้อกระเบื้อง		รวม	
	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)
TP-1	0	0	7	240	0	0	7	240
TP-3	14	310	13	450	0	0	27	760
TP-5	15	690	30	1,020	0	0	45	1,710
TP-6	14	400	70	2,760	0	0	91	3,320
TP-7	7	230	29	840	2	10	42	1,230
รวม	50	1,600	149	5,310	2	10	212	7,260

ตารางที่ 4 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายในประเทศ

แหล่งเตา	อายุ (พุทธศตวรรษ)	จำนวน (ชิ้น)
แหล่งเตาหริภุญไชย	19	1
แหล่งเตาบ่อสวก	19 - 22	144
แหล่งเตาศรีสีชนาลัย	19 - 22	4
แหล่งเตาสู่โขทัย	19 - 22	3
แหล่งเตापาน	19 - 22	6
แหล่งเตापะเยา	20 - 22	6
แหล่งเตาเวียงกาหลง	21 - 22	2

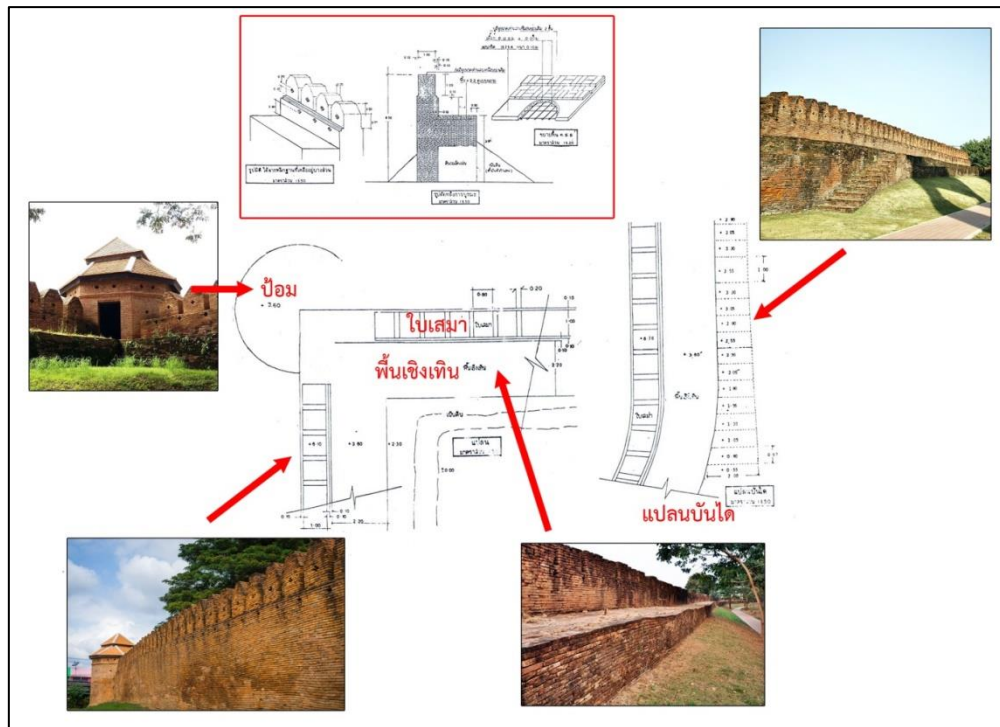
ตารางที่ 5 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างประเทศ

แหล่งเตา	อายุ (พุทธศตวรรษ)	จำนวน (ชิ้น)
แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น สมัยราชวงศ์หมิง	19 – 20	3
แหล่งเตาฝูเจี้ยน สมัยราชวงศ์หมิง	19 – 20	2

ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลอิฐมีจารึก

โบราณวัตถุ	ข้อมูลเบื้องต้น	คำอ่านจารึก
อิฐมีจารึกชิ้นที่ 1	- ขนาด 14 x 18 x 6.5 เซนติเมตร - อักษรฝักขาม ภาษาไทยยวน - จำนวน 3 บรรทัด	(1) ป่าหล้า (2) เคาติน (3) (ได้จำนวน) 970 ก้อน
อิฐมีจารึกชิ้นที่ 2	- ขนาด 13 x 13 x 4 เซนติเมตร - อักษรฝักขาม ภาษาไทยยวน - จำนวน 2 บรรทัด	(1) (ลบเลื่อน) (2) ดินจี หนาน

ในส่วนของการบูรณะกำแพงเมืองน่าน (รูปที่ 27) สามารถสรุปได้ว่ากำแพงตั้งอยู่บนเนินดินที่สูงจากพื้นดินปัจจุบันประมาณ 1 เมตร ความสูงของกำแพงจรดใบเสมาประมาณ 6.1 เมตร เชนกวาง 2.2 เมตร ใบเสมามีขนาด 1 x 0.85 x 1.2 เมตร มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายแหลม ความสูงตั้งแต่พื้นเชิงเทินถึงใบเสมาประมาณ 2 เมตร อิฐและระบบการเรียงอิฐแต่ละพื้นที่มีการเรียงตามความเหมาะสม ไม่ตายตัว ถัดจากแนวอิฐบัวบันได้ขึ้นไปทางทิศเหนือ พบแนวอิฐเรียงก่อเป็นแนวยาวไปตามแนวของกำแพง บางช่วงเป็นการก่อทับกับผนังกำแพงเท่านั้น ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นส่วนของบันได แต่ด้วยไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนถึงจำนวนและขนาดของบันได การบูรณะจึงยึดประโยชน์การใช้งานเป็นสำคัญ

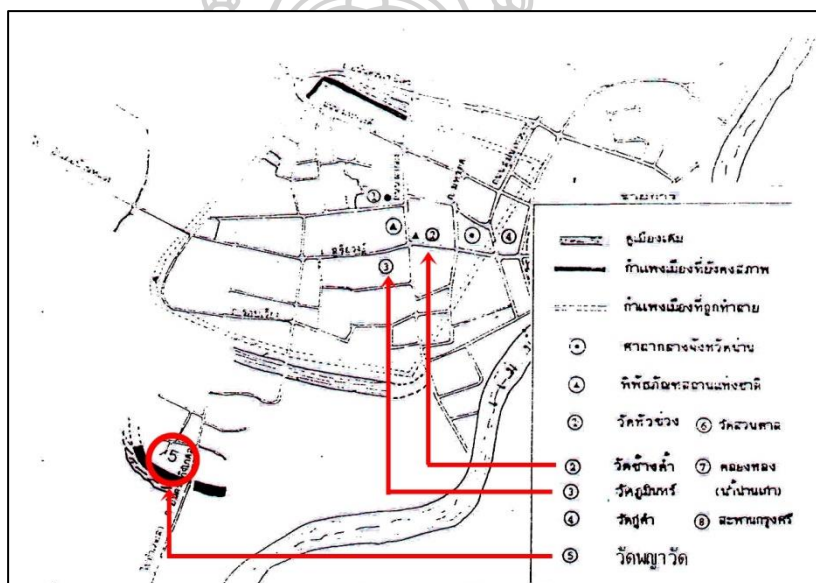
รูปที่ 38 แสดงแบบบูรณะและภาพหลักการบูรณะกำแพงเมืองน่าน

2. การขุดค้นเจดีย์วัดพญาวัด¹³⁴

เมื่อปี พ.ศ. 2539 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการบูรณะและเสริมความแข็งแรงเจดีย์วัดพญาวัด พร้อมมีการขุดค้นทางโบราณคดี

โบราณสถานวัดพญาวัด ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองน่านชั้นนอก (รูปที่ 39) เจดีย์วัดพญาวัดเป็นเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูน อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีชุดฐานรองรับเรือนธาตุ ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 5 ชั้น แต่ละชั้นมีซุ้มสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปประทับ ยืนด้านละ 3 ซุ้ม (รูปที่ 40) ห่างจากองค์เจดีย์ไปทางทิศตะวันออกราว 5.30 เมตร เป็นตำแหน่งของ เจดีย์ทรงปราสาทขนาดเล็ก (โบราณสถานหมายเลข 2) (รูปที่ 41)

รูปที่ 39 แสดงที่ตั้งวัดพญาวัด

¹³⁴ สรุปความจาก ห้างหุ้นส่วนจำกัด เหมอ กรีน, “รายงานการขุดค้น-ศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดพญาวัด ตำบลตุ๊ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน,” 2539. (อัดสำเนา)

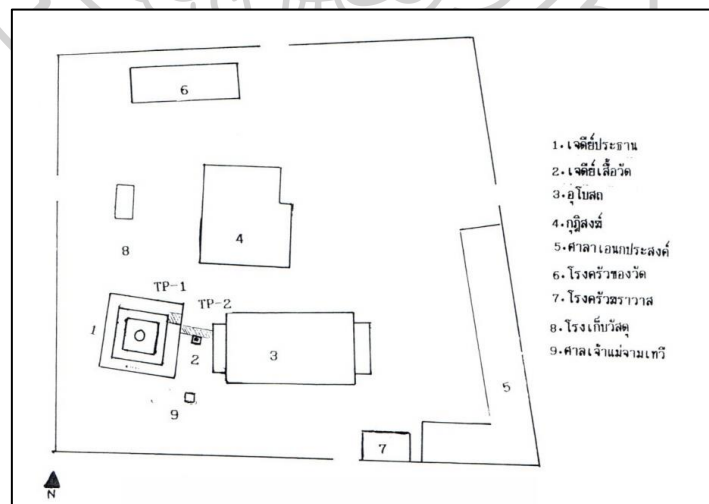

รูปที่ 40 เจดีย์วัดพญาวัด (ซ้าย)

รูปที่ 41 โบราณสถานหมายเลข 2 (ขวา)

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดหลุมขุดทดสอบที่ 1 (TP-1) บริเวณมุมด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ประธาน โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและลำดับอายุสมัยของฐานรากเจดีย์ดังกล่าว และกำหนดหลุมขุดทดสอบที่ 2 (TP-2) บริเวณทิศเหนือของโบราณสถานหมายเลข 2 (รูปที่ 42) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของชั้นดินที่พบในหลุมขุดทดสอบทั้งสอง ช่วงเวลาการสร้างโบราณสถานทั้งสอง

รูปที่ 42 แสดงตำแหน่งหลุมขุดทดสอบ การขุดค้นเจดีย์วัดพญาวัด

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

หลุมขุดทดสอบที่ 1

พบโบราณวัตถุหลายประเภท ซึ่งแบ่งออกได้เป็น เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา และเนื้อแกร่ง (ตารางที่ 7) นอกจากนี้ ขณะเจาะสกัดดินบริเวณใต้ฐานกำแพงแก้ว พบชิ้นส่วนเศษ กระเบื้องดินเผาเนื้อดินธรรมดา ซึ่งบริเวณขอกเกี่ยวข้องของกระเบื้องบางชิ้นมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี จำนวน 12 ชิ้น (ตารางที่ 10) ทั้งยังพบกองทรายแม่น้ำและหินแม่น้ำในระดับ 93 – 100 cm.dt. เมื่อพ้นระดับ 110 cm.dt. ไม่พบโบราณวัตถุ

ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากหลุมขุดทดสอบที่ 1

ระดับ (cm.dt.)	แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)
70 – 80	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	7
80 - 100	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	17
	แหล่งเตापาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย	1
	แหล่งเตาม่อนออม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	1
	แหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	1

หลุมขุดทดสอบที่ 2

พบชิ้นส่วนเศษกระเบื้องดินเผาเนื้อดินธรรมดา ซึ่งบริเวณขอกเกี่ยวข้องของกระเบื้องบางชิ้นมี จารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี เช่นเดียวกับหลุมขุดทดสอบที่ 1 จำนวน 16 ชิ้น (ตารางที่ 10) เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา เนื้อแกร่ง (ตารางที่ 8) และเนื้อกระเบื้อง (ตารางที่ 9) ตลอดจน เศียรพระพุทธรูปสำริด และชิ้นส่วนพระพิมพ์ปางปกโพธิ์ (ตารางที่ 10) นอกจากนี้ ผู้ขุดค้นยัง ตั้งข้อสังเกตว่าทุกพื้นที่ของหลุมขุดทดสอบไม่พบโบราณวัตถุตั้งแต่ระดับ 100 cm.dt. มีเพียง SEQ และ SWQ ที่พบเศษภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์ และเศษถ่าน ต่อเนื่องไปจนระดับ 230 cm.dt.

ตารางที่ 8 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากหลุมขุดทดสอบที่ 2

ระดับ (cm.dt.)	แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)
70 - 90	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	14
90 - 100	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	5
	แหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	1
100 - 110	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	1
	แหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย	1
	แหล่งเตาม่อนอ่อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา	2
110 - 120	แหล่งเตาบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน	6

ตารางที่ 9 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง จากหลุมขุดทดสอบที่ 2

ระดับ (cm.dt.)	แหล่งเตา	จำนวน (ชิ้น)
30 - 70	แหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิ้น สมัยราชวงศ์หมิง	5
	แหล่งเตาในประเทศจีน สมัยราชวงศ์ชิง	2

ตารางที่ 10 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ จากหลุมขุดทดสอบที่ 1 และ 2

หลุมขุดทดสอบที่ 1			
โบราณวัตถุ	ลักษณะ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
ชิ้นส่วนกระเบื้อง ดินเผา	เนื้อดินธรรมดา บริเวณ ขอเกี่ยวมีจารึกอักษร ธรรมล้านนา ภาษาบาลี เป็นชื่อของพระสงฆ์ พบจากการเจาะกำแพง แก้ว เพื่อสกัดอิฐฐาน ประตักษิณ	12	
หลุมขุดทดสอบที่ 2			
ชิ้นส่วนกระเบื้อง ดินเผา	เนื้อดินธรรมดา บริเวณ ขอเกี่ยวมีจารึกอักษร ธรรมล้านนา ภาษาบาลี เป็นชื่อของพระสงฆ์	16	
พระพิมพ์	พระพิมพ์ปกโพธิ์ เนื้อชิน พระพักตร์กลมอมยิ้ม พระวรกายค่อนข้างอวบ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร เหลือฐานบัวคำ-บัวหงาย	1	
เศียรพระพุทธรูป สำริด	พระพักตร์รูปไข่ พระเนตรเหลือบต่ำ พระขนงต่อกันเป็นปีกกา พระนาสิกโด่ง พระรัศมี หักหาย	1	

สรุปชั้นดินทางโบราณคดี และการวิเคราะห์อายุสมัยของผู้ขุดค้น

ทั้งนี้ หลุมขุดทดสอบทั้ง 2 หลุม มีการแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีออกเป็น 4 ชั้นวัฒนธรรม เช่นเดียวกัน (รูปที่ 43) คือ

ชั้นดินที่ 4 อยู่ด้านบนสุด เป็นชั้นของคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยหลุมขุดทดสอบที่ 1 กำหนดให้อยู่ในช่วง 37 – 57 cm.dt. ขณะที่หลุมขุดทดสอบที่ 2 กำหนดให้อยู่ในช่วง 30 – 50 cm.dt. พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา และเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก จำนวนเล็กน้อย

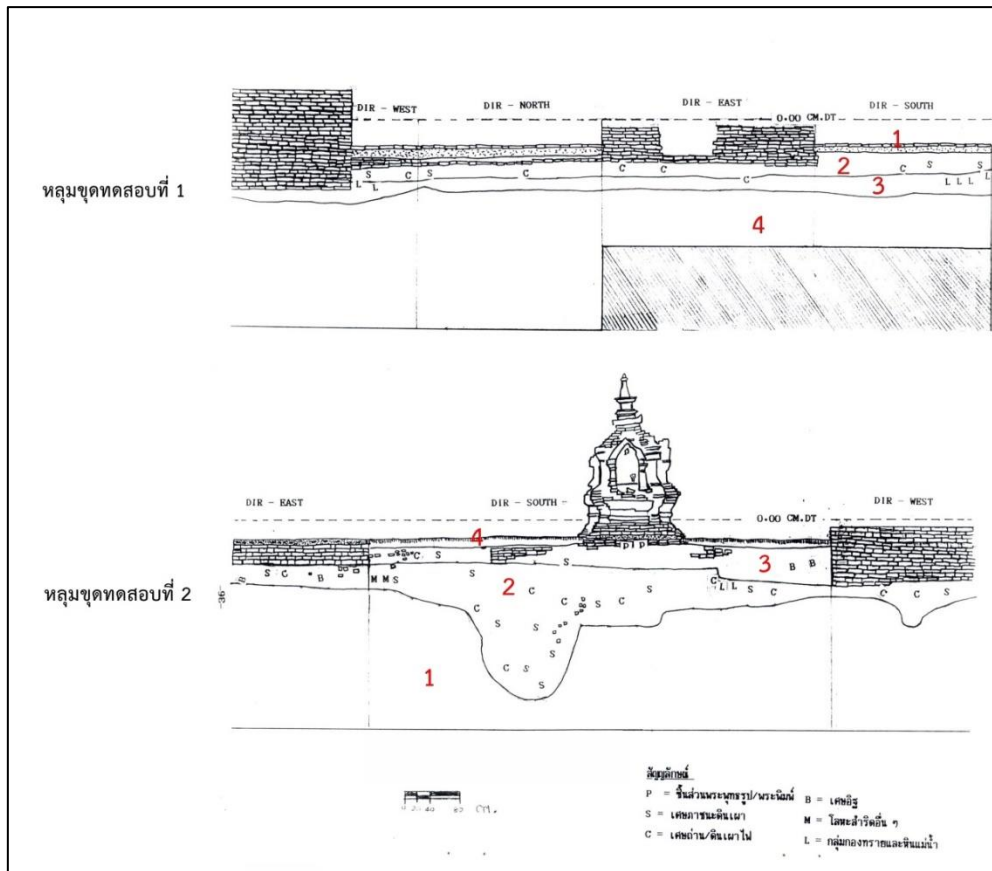
ชั้นดินที่ 3 หลุมขุดทดสอบที่ 1 กำหนดให้อยู่ในช่วง 58 – 90 cm.dt. ขณะที่หลุมขุดทดสอบที่ 2 กำหนดให้อยู่ในช่วง 50 – 68 cm.dt. เป็นดินร่วนเนื้อละเอียด มีรากไม้และปูนขาวปะปน พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก จำนวนมากที่สุด รองลงมาเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตาม่อนอ่อม แหล่งเตापาน และแหล่งเตาเกาะน้อย

ชั้นดินที่ 2 หลุมขุดทดสอบที่ 1 กำหนดให้อยู่ในช่วง 90 – 106 cm.dt. ขณะที่หลุมขุดทดสอบที่ 2 กำหนดให้อยู่ในช่วง 70 – 100 cm.dt. เป็นดินร่วนเนื้อละเอียดสีเทาดำ มีกระดูกสัตว์ปะปน พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก จำนวนมากที่สุด รองลงมาเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จากแหล่งเตาม่อนอ่อม และแหล่งเตาเกาะน้อย

ชั้นดินที่ 1 ตั้งแต่ราว 100 cm.dt. ลงไป มีลักษณะเป็นดินเหนียว สีน้ำตาลอมเหลือง ไม่พบโบราณวัตถุ

การกำหนดอายุโบราณสถานของผู้ขุดค้น

ผู้จัดทำรายงานการขุดค้นใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในช่วง พ.ศ. 1993 ที่น่านถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา กล่าวว่าเป็นช่วงที่ศิลปะล้านนาส่งผ่านมายังจังหวัดน่าน พร้อมอธิบายต่อไปในรายงานศิลปกรรมว่า การก่อวงโค้งของซุ้มจรณะคล้ายกับซุ้มจรณะของกุฏิซึ่งบรรจุอัฐิพระเจ้าติโลกราช ภายในวัดมหาโพธาราม และซุ้มจรณะของเจดีย์ประธานวัดโลกโมฬี กำหนดอายุช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 ตามลำดับ ขณะที่พระพุทธรูปภายในซุ้มจรณะเป็นการผสมกันของศิลปะสุโขทัยกับล้านนา อีกทั้ง เศษภาชนะดินเผาจากชั้นดินทางโบราณคดีที่ 2 – 3 ยังกำหนดอายุได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22

รูปที่ 43 แสดงชั้นดินทางโบราณคดีของหลุมขุดทดสอบที่ 1 - 2

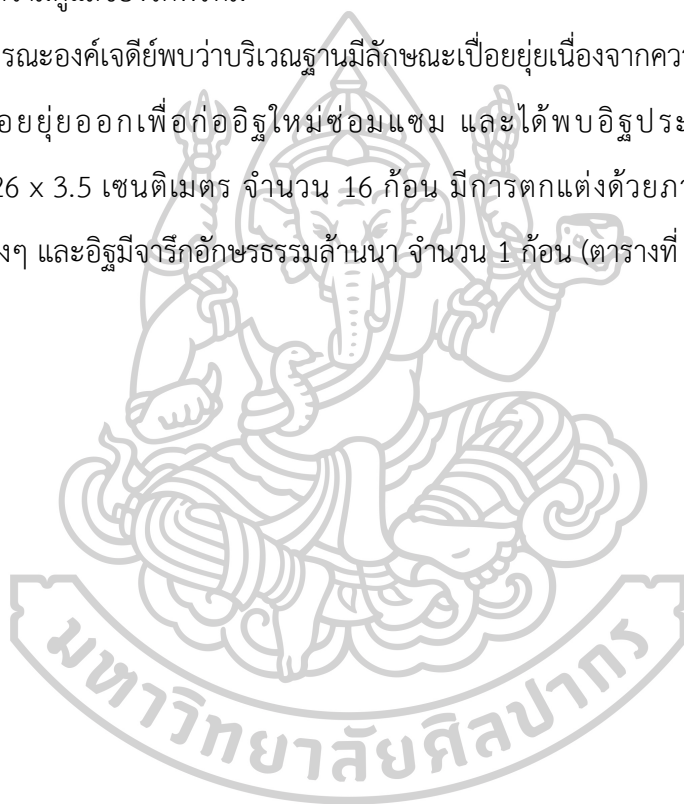

3. การขุดค้นพระธาตุน้อยหงส์¹³⁵

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับพระครูนันทจริมเขต เจ้าคณะอำเภอแม่จริม และชาวอำเภอแม่จริม ดำเนินการบูรณะพระธาตุน้อยหงส์ และมีการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน 1 หลุม ในปี พ.ศ. 2539

โบราณสถานพระธาตุน้อยหงส์ ตั้งอยู่บนเนินเขานันทบุรีน้อย ซึ่งเป็นเนินเขาขนาดเล็กทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดพรหม ในเขตบ้านหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของวัดพรหม

การบูรณะองค์เจดีย์พบว่าบริเวณฐานมีลักษณะเปื่อยยุ่ยเนื่องจากความชื้น จึงมีการเจาะสกัดอิฐส่วนที่เปื่อยยุ่ยออกเพื่อก่ออิฐใหม่ซ่อมแซม และได้พบอิฐประกอบสถาปัตยกรรมขนาด 13 x 26 x 3.5 เซนติเมตร จำนวน 16 ก้อน มีการตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมรูปบุคคลในอิริยาบถต่างๆ และอิฐมีจารึกอักษรธรรมล้านนา จำนวน 1 ก้อน (ตารางที่ 11)

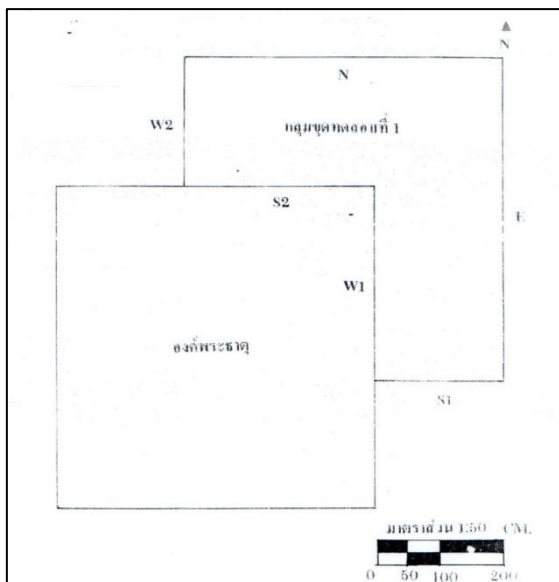

¹³⁵ สรุปลงความจาก ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฌอ กรีน, “รายงานการบูรณะพระธาตุน้อยหงส์ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน,” 2539. (อัดสำเนา)

ตารางที่ 11 ตัวอย่างโบราณวัตถุที่พบจากการบูรณะองค์เจดีย์

โบราณวัตถุ	ลักษณะ	รูปภาพ
อิฐมีลวดลาย	อิฐมีลวดลายบุคคลสวมเสื้อแขนยาว เกล้าผมมวย สวมต่างหู นั่งเป่า เครื่องดนตรี	
อิฐมีลวดลาย	อิฐมีลวดลายบุรุษสวมเทริด(?) นุ่งผ้าโจงสั้น สวมเสื้อแขนกระบอก สวมกำไลข้อมือและข้อเท้า กำลัง เล่นกับสุนัข	
อิฐมีลวดลาย	อิฐมีลวดลายบุคคลและช้าง	
อิฐมีลวดลาย	อิฐมีลวดลายสตรี สวมเสื้อ แขนกระบอก นุ่งขึ้นยาวถึงข้อเท้า แสดงท่าทางร้ายรำ	
อิฐมีลวดลาย	อิฐมีลวดลายบุรุษและสตรีเคียงข้างกัน	
อิฐมีจารึก	อิฐมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย ถอดความโดย พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ วัดพระธาตุหริภุญไชย ได้ความว่า “ดิน จีตุ ขะ..(ขุน) มะโน บ่อ งาม สัก ผัก”	

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดหลุมขุดทดสอบที่ 1 ขนาด 2 x 5 เมตร บริเวณลานประทักษิณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ (รูปที่ 32) เพื่อศึกษาอายุสมัยโบราณสถาน

รูปที่ 44 แสดงตำแหน่งหลุมขุดทดสอบ การขุดค้นพระธาตุน้อยหงส์

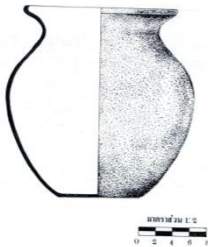
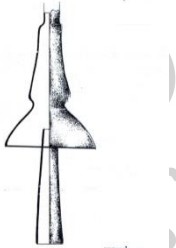
ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

พบโบราณวัตถุหลายประเภท ซึ่งแบ่งออกได้เป็น เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา และเนื้อแกร่ง (ตารางที่ 12) โดยเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งสามารถนำมาประกอบการกำหนดอายุได้ จำนวน 2 ชั้น คือ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตापาน จังหวัดเชียงราย 1 ชั้น และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย 1 ชั้น นอกจากนี้ในชั้นดินระดับ 108 – 131 cm.dt. พบเศษถ่าน เศษทองจังโก เศษกระเบื้องหลังคา อิฐธากรูปกลม มีรูตรงกลาง อีกทั้ง พบภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (POT#1) ซึ่งภายในมีชิ้นส่วนชิ้น ช้อน กระจด เต้าปูน เงินอีแปะ เสียบเหล็ก ก้านกรองชา เป็นต้น (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 12 แสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน

ประเภทภาชนะดินเผา	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)
เนื้อดินธรรมดา (Earthenware)	35	73
เนื้อแกร่ง (Stoneware)	5	20

ตารางที่ 13 ตัวอย่างโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้น

โบราณวัตถุ	รูปภาพ
POT#1	
ชิ้นส่วนแกนฉัตรสำริด	

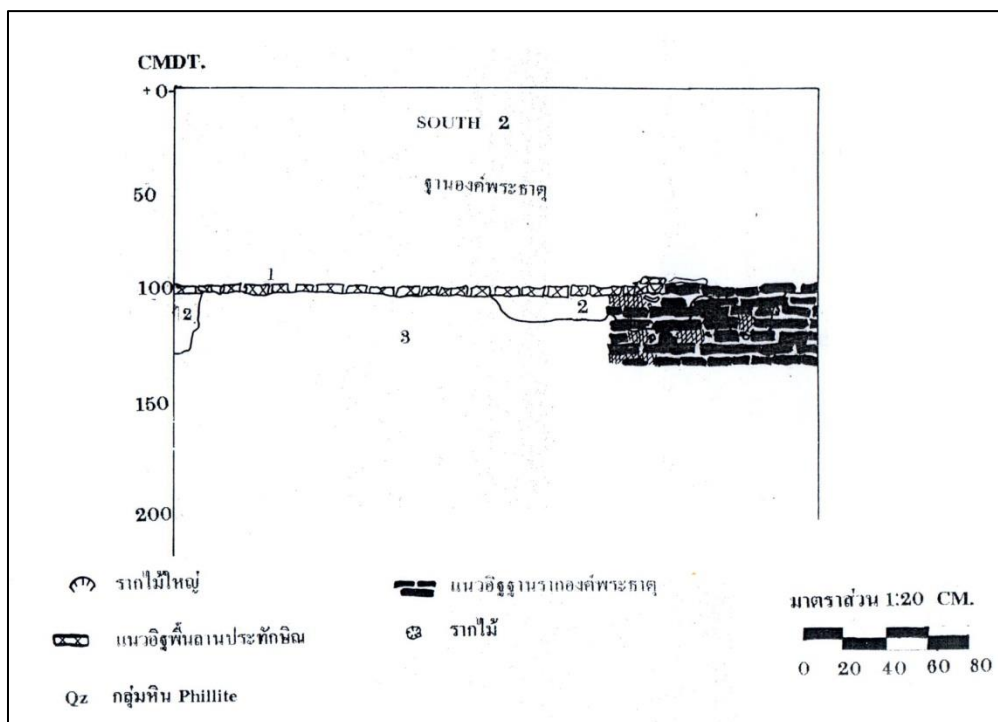
สรุปชั้นดินทางโบราณคดี และการวิเคราะห์อายุสมัยของผู้ขุดค้น

การแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีออกเป็น 3 ชั้นวัฒนธรรม (รูปที่ 45) คือ

ชั้นดินที่ 1 กำหนดให้อยู่ในช่วง 90 – 108 cm.dt. เป็นระดับที่พบอิฐพื้นลานประทักษิณ

ชั้นดินที่ 2 กำหนดให้อยู่ในช่วง 105 – 140 cm.dt. เป็นชั้นดินกิจกรรมเริ่มแรกของการสร้างพระธาตุ ซึ่งฐานรากของเจดีย์พบว่ามีอยู่ในระดับ 138 – 140 cm.dt.

ชั้นดินที่ 3 เป็นชั้นดินธรรมชาติ รองรับโครงสร้างของพระธาตุ

รูปที่ 45 แสดงชั้นดินทางโบราณคดี จากการขุดค้นพระธาตุยอยหงส์

การกำหนดอายุโบราณสถานของผู้ขุดค้น

ผู้ขุดค้นมีการเปรียบเทียบข้อมูลการขุดค้นกับประวัติของพระธาตุ และให้ความเห็นว่า อาจแบ่งอายุสมัยออกเป็น 2 ระยะ คือ

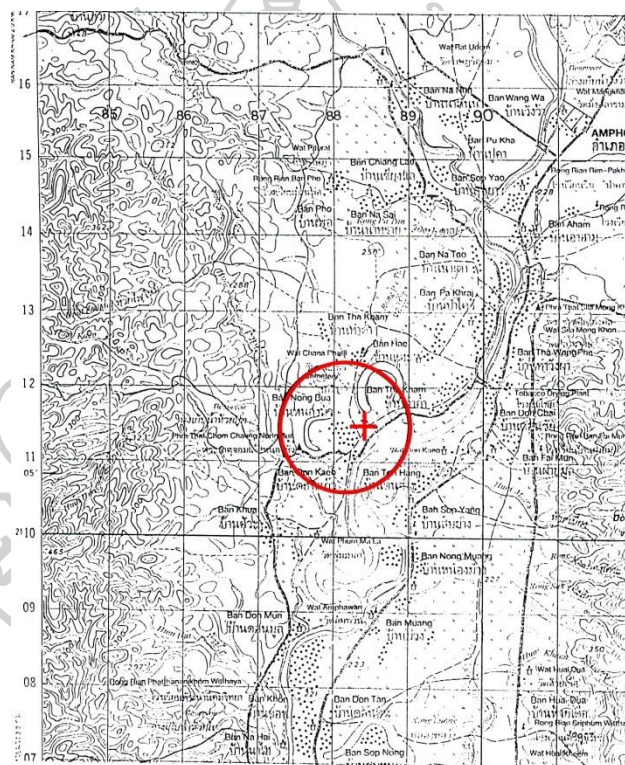
ระยะที่ 1 ตามประวัติพระธาตุ สร้างในสมัยพระครูบาดล่อม ร่วมกับชาวบ้านได้สร้างเจดีย์องค์เล็กๆ ไว้ โดยที่ไม่ได้ระบุปีที่สร้าง และไม่พบโบราณวัตถุจากการขุดค้น

ระยะที่ 2 ตรงกับชั้นดินทางโบราณคดีที่ 2 ซึ่งพบPOT#1 อิฐมีลวดลายและอิฐมีจารึกเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตापาน และแหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย ซึ่งกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 ทั้งนี้ อาจเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ประวัติพระธาตุกล่าวถึงพระครูบาอริยวังโส จากวัดกือม้า เมืองเชียงตุง ก่อเสริมองค์พระธาตุให้มีขนาดใหญ่ขึ้น แต่การระบุศักราชอาจมีความคลาดเคลื่อน

4. การขุดค้นที่วัดหนองบัว¹³⁶

การดำเนินงานทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว เกิดจากความทรุดโทรมของพระวิหาร สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 จังหวัดเชียงใหม่ จึงเข้าบูรณะพร้อมมีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษารากฐานการก่อสร้าง ในปี พ.ศ. 2539

วัดหนองบัวตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 ตำบลป่าคา อำเภอน่าน จังหวัดน่าน ห่างจากตัวเมืองน่านไปทางทิศเหนือ ระยะทางประมาณ 43 กิโลเมตร และห่างจากเขตสุขาภิบาลอำเภอน่านประมาณ 2.5 กิโลเมตร (รูปที่ 46)

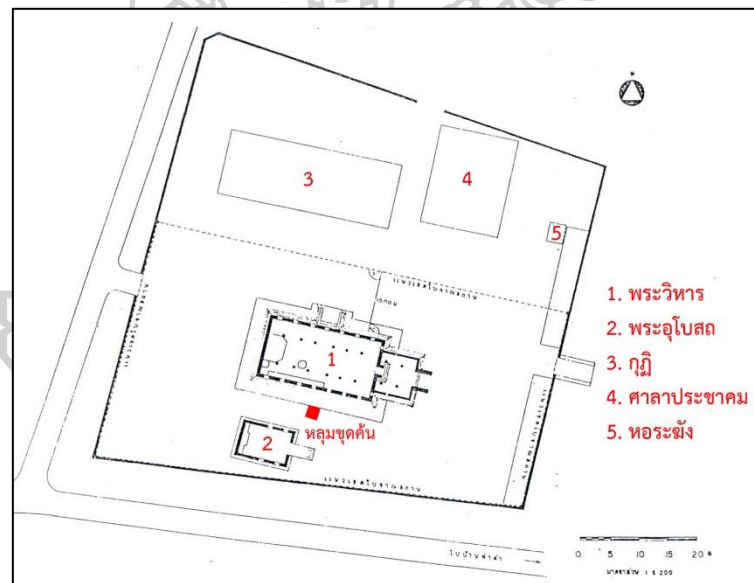
รูปที่ 46 แผนที่แสดงที่ตั้งวัดหนองบัว

¹³⁶ สรุปลงความจาก ห้างหุ้นส่วนจำกัด วุฒิเจริญ, “การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว บ้านหนองบัว หมู่ที่ 5 ตำบลป่าคา อำเภอน่าน จังหวัดน่าน,” 2539. (อิตสำเนา)

ข้อมูลจากผู้สูงอายุในหมู่บ้านและพัศบาล บันทึกว่าบรรพบุรุษของคนในพื้นที่เป็นชาวเมืองลำ
ในเขต สิบสองปันนาที่อพยพมาอยู่ที่บ้านหนองบัว เนื่องจากหนีภัยสงครามในปี พ.ศ. 2379
สมัยเจ้าอชิตวงศ์เป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน และได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินบริเวณบ้านหนองบัว
มาจนถึงปัจจุบัน

ตามตำนานท้องถิ่นที่เล่าสืบกันมากล่าวว่า เดิมพื้นที่แห่งนี้ชื่อ หนองหยิบ เนื่องจากครั้งหนึ่ง
เคยมีเรือสำเภาทองล่มในหนองน้ำ อยู่มาวันหนึ่งมีนางผมเขียวดำลงไปหยิบทรัพย์สินทั้งหมด
แล้วหายเข้าป่าไป ต่อมาผู้มีนำดอกบัวหลวงมาปลูกจนขยายพันธุ์เต็มหนอง จึงมีชื่อใหม่ว่า หนองบัว
มาถึงปัจจุบัน

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี มีการกำหนดหลุมขุดค้นบริเวณลานปูนเชื่อมพระอุโบสถ
และ พระวิหารทางด้านทิศใต้ โดยมีขนาด 3 x 3 เมตร (รูปที่ 47)

รูปที่ 47 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว

ผลการศึกษาทางโบราณคดี พบว่าสามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีออกได้ 3 ชั้นดิน (ตารางที่ 14) คือ

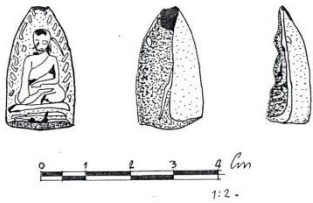
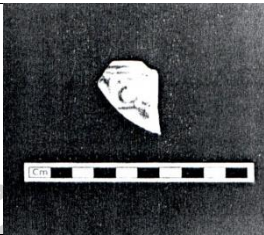
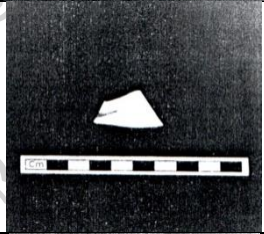
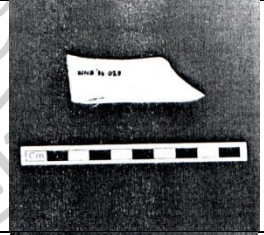

ชั้นดินทางโบราณคดีที่ 1 สันนิษฐานว่าตรงกับช่วงบุกเบิกการตั้งถิ่นฐานที่บริเวณ บ้านหนองบัว และตรงกับชั้นอิฐล่างสุดของพระวิหาร นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ดินเผา กำหนดอายุ ราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ซึ่งสันนิษฐานว่าตรงกับช่วงซ่อมแซมพระวิหารในปี พ.ศ. 2379

ชั้นดินทางโบราณคดีที่ 2 พบเครื่องถ้วยจีน และเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง อีกทั้งยังพบ กระเจ๊กสี ซึ่งส่วนกระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งสันนิษฐานว่าตรงกับช่วงซ่อมแซมพระวิหารในปี พ.ศ. 2479

ชั้นดินทางโบราณคดีที่ 3 พบชั้นทับถมของเศษอิฐและกระเบื้องมุงหลังคาจำนวนมาก สันนิษฐานว่าเกิดจากการซ่อมพระวิหารในปี พ.ศ. 2523 ก่อนการปรับพื้นที่เพื่อเทลานปูน เชื่อมพระวิหารและพระอุโบสถ

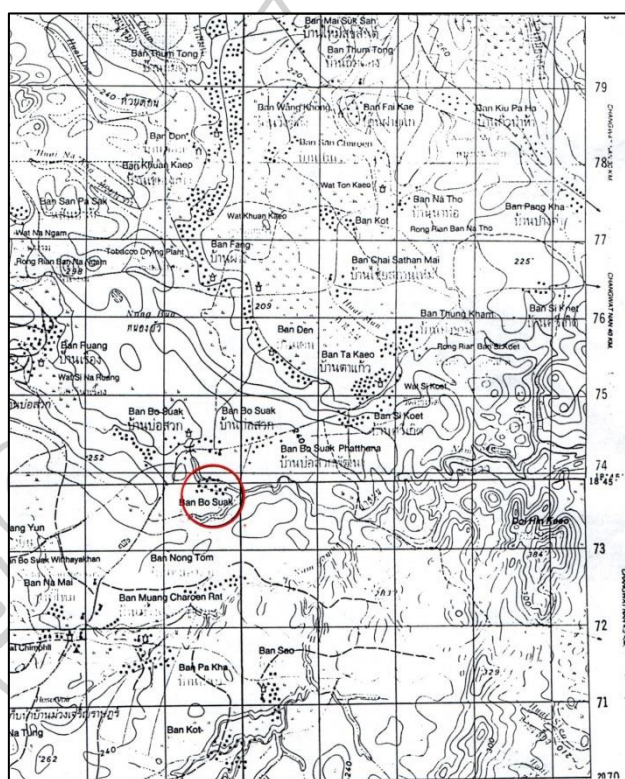

ตารางที่ 14 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุตามชั้นดินทางโบราณคดี จากการขุดค้นวัดหนองบัว

ชั้นดิน ทาง โบราณคดี	โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	รูปภาพ
1	พระพิมพ์ดินเผา	24	
2	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาในมณฑลกว่างตุง สมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย	25	
	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาในมณฑลกว่างตุง สมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย		
	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาในมณฑลกว่างตุง สมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย		
	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง		
3	ชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคา	-	

5. การขุดค้นแหล่งเตาแดงปู้ฮ้อ¹³⁷

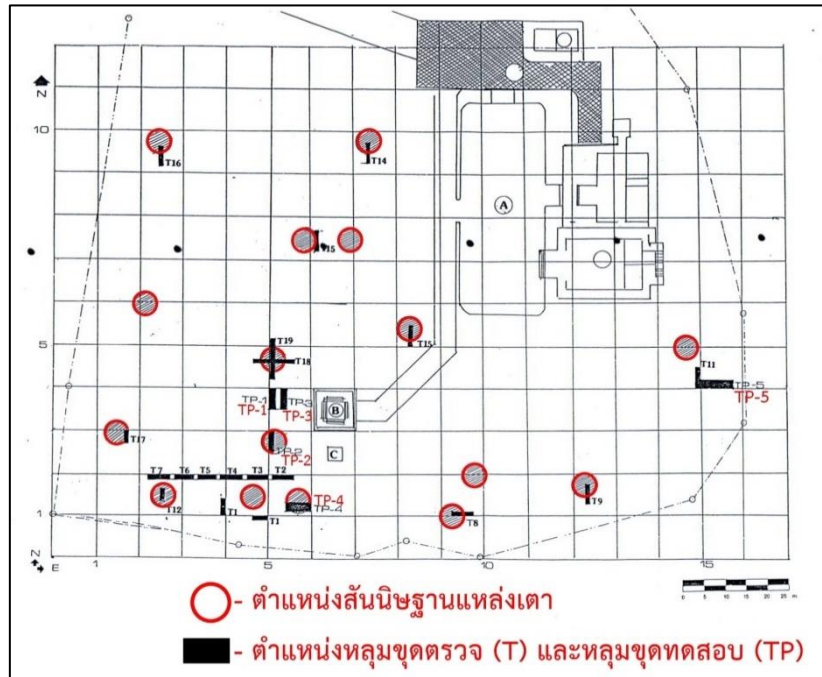
การขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้สืบเนื่องจากโครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชา การพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ขุดค้นแหล่งเตาจำมนัส และเตาสุนันท์ ในเขตบ้านบ่อสวก เมื่อปี พ.ศ. 2542 ต่อมา พ.ศ. 2546 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน จึงร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ขุนค้นเพิ่มเติมบริเวณดงปู้ฮ้อ บ้านบ่อสวก เพื่อเพิ่มความรู้อัน (รูปที่ 48)

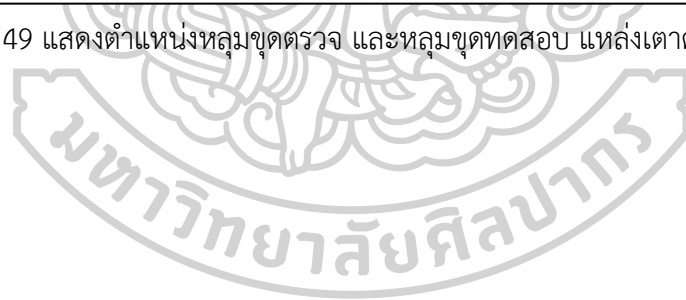
รูปที่ 48 แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านบ่อสวก

¹³⁷ สรุปลงความจาก ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉมอ กรีน, “รายงานการขุดค้นแหล่งเตาแดงปู้ฮ้อ บ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน,” 2546. (อัดสำเนา)

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ มีการขุดตรวจด้วยหลุมขุดตรวจขนาดกว้าง 1 เมตร และมีความยาวแตกต่างกันออกไปแต่ละพื้นที่และหลักฐานที่พบบนผิวดินจำนวน 19 หลุม จากนั้นจึงเลือกตำแหน่งขุดทดสอบจำนวน 5 หลุม (รูปที่ 49)

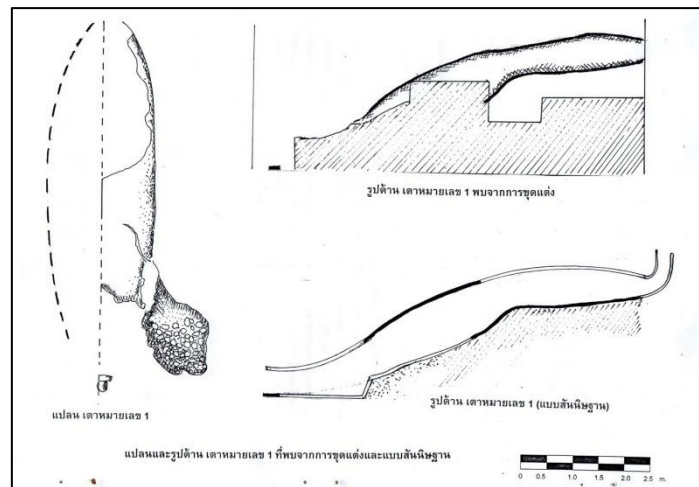
รูปที่ 49 แสดงตำแหน่งหลุมขุดตรวจ และหลุมขุดทดสอบ แหล่งเตาตองปู่ฮ่อ

ผลการศึกษาทางโบราณคดี พบหลักฐานจากการขุดค้น ดังนี้

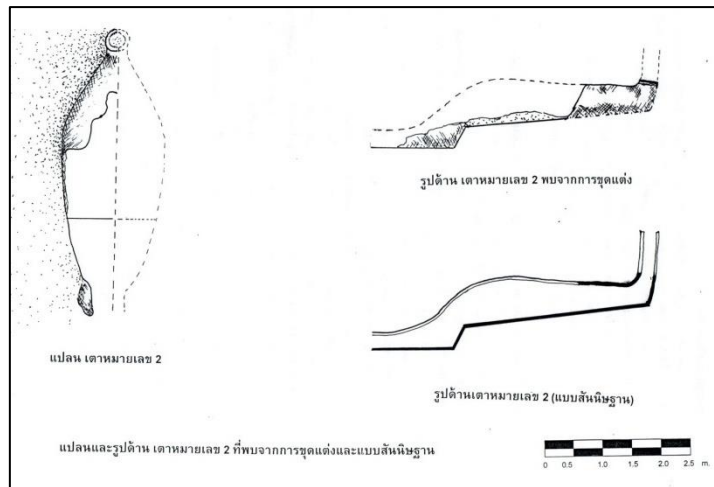
เตาเผา

เตาเผาหมายเลข 1 พบที่หลุมขุดทดสอบที่ 4 ตั้งอยู่บนดินเหนียว แข็ง คล้ายดินจอมปลวก
แผนผังเตา คล้ายเรือประทุน วางตัวในแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก โดยปากปล่องเตาอยู่ทาง
ทิศตะวันตก ความลาดเอียงของเตาประมาณ 9 องศา (รูปที่ 50)

รูปที่ 50 แสดงภาพเตาเผาหมายเลข 1 และแบบสันนิษฐาน

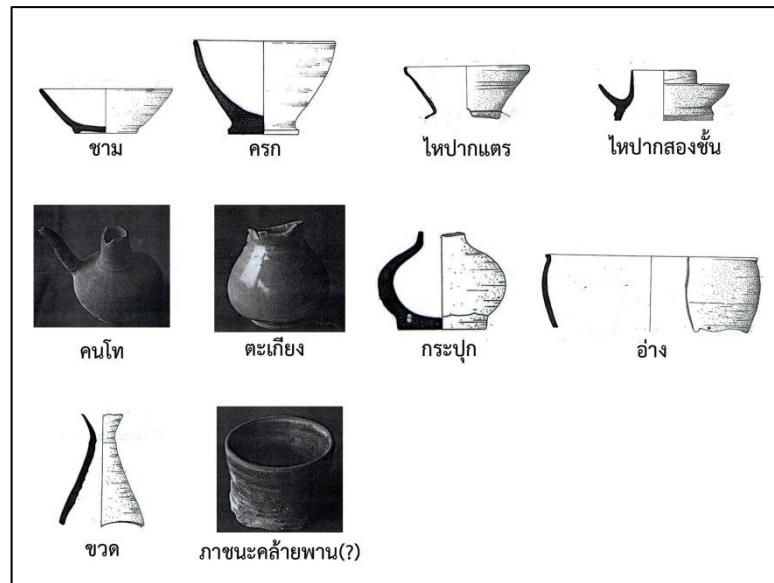
เตาเผาหมายเลข 2 พบที่หลุมขุดทดสอบที่ 5 โครงสร้างเตาเป็นดินผสมลูกรัง โดยขุดเจาะ
ชั้นดินลูกรังลงไป แผนผังเตา คล้ายเรือประทุน วางตัวในแนวทิศตะวันออก – ตะวันตก โดยปากปล่อง
อยู่ทางทิศตะวันออก ความลาดเอียงของเตาประมาณ 12 องศา (รูปที่ 51)

รูปที่ 51 แสดงภาพเตาเผาหมายเลข 1 และแบบสันนิษฐาน

ผลิตภัณฑ์ของเตาดงปู่ฮ้อ

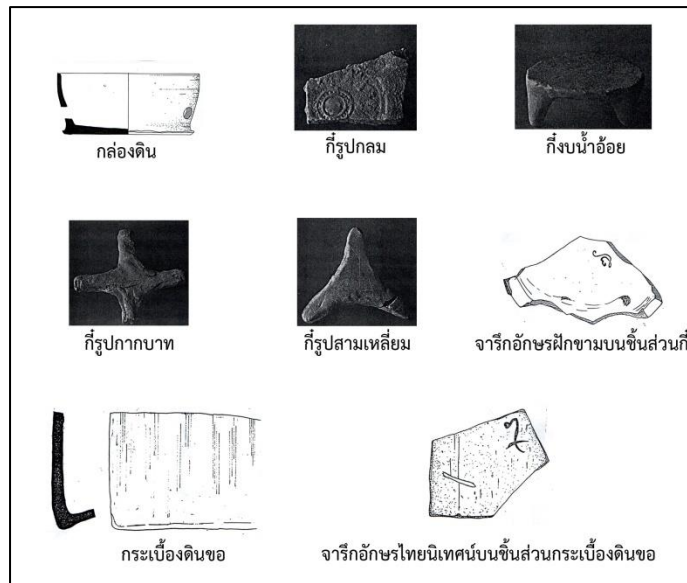
รูปแบบผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาดงปู่ฮ้อ ได้แก่ ชาม ครก ไหปากแตร ไหปากสองชั้น คนโท ตะเกียง กระจุก อ่าง และพาน (รูปที่ 52) ภาชนะดินเผาเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันคือ ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุน เนื้อดินค่อนข้างหยาบ สีดำ-แดง มีการตกแต่งภาชนะด้วยการเคลือบผิว ได้แก่ การเคลือบเขียว การเคลือบสีน้ำตาลด้านนอกและเคลือบสีเขียวด้านใน การทาน้ำเคลือบทั้งใบ ยกเว้นกัน การปาดน้ำเคลือบที่ขอบปากและฐาน การทาน้ำดินสีขาว นอกจากนี้ภาชนะประเภทไหปากแตรจะมีการตกแต่งที่แตกต่างออกไป คือ บางชิ้นจะปั้นแปะรูปเม็ดกลม หรือบางครั้งจะเป็นลายอินทรี และบางครั้งพบการกดประทับเป็นลายต่างๆ เช่น ลายลอนคลื่น ก้างปลา

รูปที่ 52 ตัวอย่างรูปแบบผลิตภัณฑ์ของเตาต่งปู้ฮ้อ ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี

นอกจากภาชนะดินเผาในรูปแบบต่างๆ ยังพบโบราณวัตถุประเภทดินเผาอื่นๆ อีก (รูปที่ 53) ได้แก่

- กलोंงดิน มีลักษณะทรงกระบอก คล้ายปั้นโตหรือกระถาง เจาะรู 2 - 4 รู พบตั้งแต่ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 12 - 25 เซนติเมตร สูงตั้งแต่ 3 - 16 เซนติเมตร
- กี่ พบทั้งแบบรูปทรงกลมแบน กิ่งบนน้ำอ้อย กี่รูปกากบาท และกี่ปูสามเหลี่ยม ซึ่งบางชิ้นพบว่ามีจารึกด้วยอักษรฝักขาม
- กระเบื้องมุงหลังคา พบทั้งแบบผิวเรียบและแบบที่มีจารึกอักษรไทยนิตศน์ 1 ขึ้น
- เบ้าหลอมโลหะ จำนวน 1 ชิ้น จากหลุมขุดตรวจที่ 8

รูปที่ 53 ตัวอย่างโบราณวัตถุประเภทดินเผาอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี

การวิเคราะห์แหล่งเตาดงปู่ฮ่อ แบ่งประเด็นออกได้ดังนี้

- ความสัมพันธ์ของแหล่งเตาดงปู่ฮ่อกับแหล่งเตาสุโขทัยและล้านนา

ผู้ขุดค้นกล่าวถึงความสัมพันธ์ออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ความสัมพันธ์กับสุโขทัย โดยใช้หลักฐานเอกสาร ได้แก่ พื้นเมืองน่าน ศิลปจารึก และงานศิลปกรรม ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 กระทั่งสุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาใน พ.ศ. 1981 โดยยกตัวอย่างข้อความในพื้นที่เมืองน่านว่า ในปี พ.ศ. 1976 สมัยพญาสารผาสุม สวรรคต เจ้าอินตะแก่นท้าวถูกน้องชาย ยีตราชบัลลังก์และถูกจองจำ แต่เจ้าอินตะแก่นท้าวหนีไปได้ โดยหลบหนีไปทางบ้านเตาไหแช่เลี้ยง ก่อนได้รับความช่วยเหลือจากนายบ้านให้เดินทางไปยังเมืองราม ก่อนจะล่องเรือหนีไปยังเมืองเชียง

จากเนื้อความดังที่กล่าวมานี้ นำไปสู่การสันนิษฐานว่า “บ้านเตาไห” แสดงถึงอาชีพของ คนในหมู่บ้าน ขณะที่แหล่งผลิตภาชนะดินเผาบ้านบ่อสวกก็ไม่ห่างจากตัวเมืองน่านนัก จึงใช้เวลา ในการเดินทางไม่นาน ส่วนเมืองรามสันนิษฐานว่าอยู่ในเขตเภอเวียงสาในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ บนเส้นทางน้ำที่สามารถติดต่อกับอุตรดิตถ์และศรีสัชชนาลัย

จึงเชื่อว่าในระยะนี้เมืองน่านน่าจะรับวิทยาการการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจากสุโขทัยมาด้วย แต่การผลิตคงจะเป็นไปเพื่อใช้งานภายในพื้นที่เมืองน่าน

ระยะที่ 2 ความสัมพันธ์กับล้านนา โดยใช้หลักฐานเอกสาร ได้แก่ พื้นเมืองน่าน ซึ่งกล่าวถึง หลังสมัยพญาผาแสง (พ.ศ. 2004) ล้านนาก็ได้ส่งขุนนางจากเมืองต่างๆ หมุนเวียนมาครองเมืองน่าน อีกทั้งงานศิลปกรรมก็มีการปรับเปลี่ยนไปรับอิทธิพลศิลปะล้านนา จึงน่าจะเป็นช่วงที่ การผลิตเครื่องปั้นดินเผามีการรับรูปแบบจากล้านนามาด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้มีการยกตัวอย่างว่าในระยะนี้รูปแบบและเทคนิค ได้แก่ การทำน้ำดิน การปาดน้ำเคลือบบริเวณขอบปาก และการตกแต่งภาชนะด้านในด้วยลายจุดเป็นเส้นขนานใต้เคลือบ ในแนวตั้ง เป็นลักษณะที่พบร่วมกับภาชนะที่ผลิตจากแหล่งเตาสุโขทัย สันกำแพง เวียงกาหลง และพะเยา ขณะที่งาน/ขาม มีลักษณะร่วมกับแหล่งเตาสุโขทัย ศรีสัชชาลัย เวียงกาหลง วังเหนือ และสันกำแพง แต่การเคลือบภาชนะสองสี และการเคลือบใสบริเวณลำตัวด้านนอก ส่วนด้านใน น้ำเคลือบหนา นิยมในกลุ่มเตาสันกำแพง

นอกจากนี้ ภาชนะประเภทไหปากสองชั้น มีลักษณะเฉพาะร่วมกับกลุ่มเตาล้านนา แหล่งเตาในประเทศลาวและจีน เช่นเดียวกับการใช้กลองดิน พบในแหล่งเตาเวียงกาหลง และสันกำแพง ซึ่งไม่พบในกลุ่มเตาสุโขทัย

การวิเคราะห์และสรุปของผู้เรียบเรียง แบ่งออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

การกำหนดอายุ

ผู้ชูดค้นใช้หลักฐานด้านจารึกอักษรฝักขามและอักษรธรรมล้านนาซึ่งพบจากการชูดค้น ทางโบราณคดี ในการกำหนดอายุ โดยให้ความเห็นว่า อักษรฝักขามคงจะแพร่เข้าสู่ดินแดนล้านนาใน ช่วงเวลาที่พระสุมนเถรจากสุโขทัยนำพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ไปเผยแพร่ที่เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 1912 เป็นต้นมา

ขณะที่อักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย ฮันส์ เพนซ์ ศึกษาเอาไว้และพบว่ายังไม่พบเก่าไปกว่า พ.ศ. 2008 ซึ่งพบบนฐานพระพุทธรูปที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นการพบอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย ที่แหล่งเตาดังกล่าวจึงควรมีอายุไม่เก่าไปกว่า พ.ศ. 2008 สอดคล้องกับการพบ เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 – 2049) และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตา เวียงกาหลง (พุทธศตวรรษที่ 20 – 21) และประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัย และล้านนา

เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาแห่งนี้ จึงน่าจะมีการผลิตอย่างแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 ก่อนที่จะลดปริมาณการผลิตลงในช่วงเกิดสงครามกับพม่า

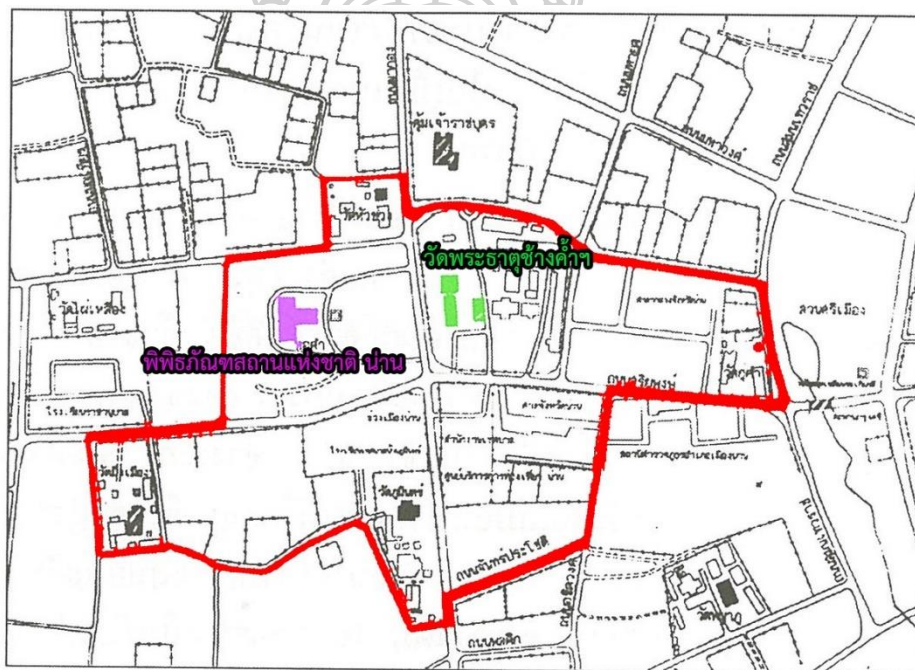
ภาชนะดินเผาเมืองน่านกับเส้นทางการค้า

ผู้เขียนเชื่อมโยงข้อมูล การพบกลองมโหระทึกที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน และอ้างอิงข้อมูลของ ธิดา สารระยา ว่าพบดาบสมัยราชวงศ์ชอัน ในเขตลุ่มแม่น้ำยม จังหวัดสุโขทัย ว่าแสดงให้เห็นถึง การติดต่อของผู้คนจากทางตอนใต้ของจีน แม่น้ำโขง แม่น้ำน่าน และแม่น้ำยม ซึ่งสอดคล้องกับเส้นทางการเดินทางในนิราศหลวงพระบาง ครั้งที่มีการยกทัพไปปราบฮ่อ พ.ศ. 2428 อีกทั้งยังกล่าวถึงการที่ภาชนะดินเผาเมืองน่านมีการผลิตอย่างแพร่หลายในราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 ซึ่งน่าจะเกินความต้องการของคนในพื้นที่ และอ้างถึงการศึกษาของ สายันต์ ไพเราะญจิตร ว่าพบภาชนะดินเผาเมืองน่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาในประเทศลาว สะท้อนถึงการค้าภาชนะดินเผาเมืองน่านกับดินแดนภายนอก

6. การขุดค้น-ขุดแต่ง วัดช้างค้ำวรวิหาร¹³⁸

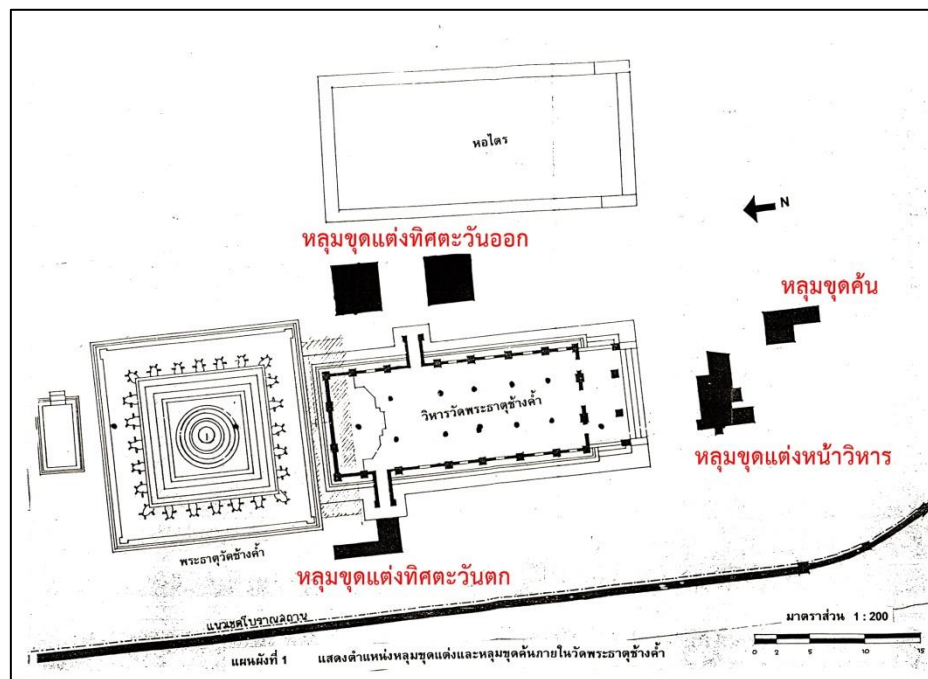
สืบเนื่องจากโครงการปกป้องภูมิทัศน์เมืองน่าน ตามแผนพัฒนาเมืองน่านให้เป็นเมืองศิลปวัฒนธรรมเพื่อก้าวสู่มรดกโลกระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2545 - 2549) ของจังหวัดน่าน โดยมีพื้นที่ใจกลางเมืองหรือหัวแหวนเมืองน่านเป็นพื้นที่นาร่อง และในการนี้เทศบาลเมืองน่านจึงขอความร่วมมือกรมศิลปากรให้มีการขุดแต่งแนวกำแพงแก้วและซุ้มประตูโขงเดิมที่ถูกรื้อทำลายไปเพื่อจัดทำแบบสันนิษฐานทางสถาปัตยกรรม นอกจากนี้ยังมีการขุดค้นศึกษาชั้นทับถมทางวัฒนธรรม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตั้งอยู่ตำแหน่งที่ถนนผากองตัดกับถนนสุริยพงษ์ ตรงข้ามกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 54)

รูปที่ 54 แสดงขอบเขตหัวแหวนเมืองน่าน และที่ตั้งวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

¹³⁸ สรุปความจาก บริษัท ดำรงค์ก่อสร้างวิศวะ จำกัด, “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ปี พ.ศ. 2547 ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน,” 2547. (อัดสำเนา)

การขุดแต่ง หลุมที่ 1 ขนาด 1 x 6 เมตร ตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ด้านหน้าพระวิหาร เพื่อหาแนวกำแพงแก้ว นอกจากนี้ยังมีการขุดแต่งบริเวณเชิงบันไดพระวิหารด้านทิศตะวันตก ขนาด 3 x 6 เมตร และด้านทิศตะวันออก ขนาด 3 x 4 เมตร จำนวน 2 หลุม ขณะที่หลุมขุดค้นทางโบราณคดีอยู่บริเวณด้านหน้าพระวิหาร (รูปที่ 55)

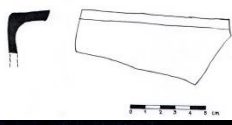

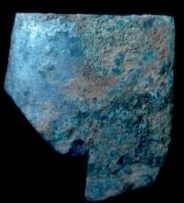

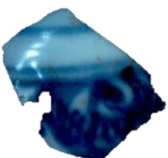
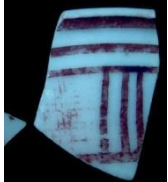

รูปที่ 55 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้น-ขุดแต่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

จากการขุดแต่งทั้ง 4 หลุม พบโบราณวัตถุ ได้แก่ (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 แสดงโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

โบราณวัตถุ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ	หมายเหตุ
ชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคา	-		-
ชิ้นส่วนกระเบื้องมุงหลังคา สลักอักษรธรรมล้านนา	5		-
ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับ สถาปัตยกรรม	2		-
ชิ้นส่วนกระดิ่งลมโลหะ	1		-
เปลือกหอยเบี้ย	2		-
เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาเต้อีว สมัยราชวงศ์ชิง	1		อายุราว พุทธศตวรรษที่ 24 - 25
เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาในมณฑลกว่างตง สมัยราชวงศ์ชิง	1		อายุราว พุทธศตวรรษที่ 23 - 24

จากการขุดค้น พบเศษภาชนะดินเผาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ (ตารางที่ 16) นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอจำนวนมากในทุกระดับชั้นวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังพบหินลับ ตะปู ตะคันดินเผา กล้องยาสูบ หอยเบี้ย และกระสุนดินเผา

ตารางที่ 16 แสดงเศษภาชนะดินเผาพบจากการขุดค้นวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	รูปภาพ
เศษภาชนะดินเผา แหล่งเตาบ้านบ่อสวก	19 – 22	-
เศษภาชนะดินเผาจาก แหล่งเตาในจังหวัดลำพูน	19	
เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาจิ่งเต๋อเจิน สมัยราชวงศ์หมิง	21	

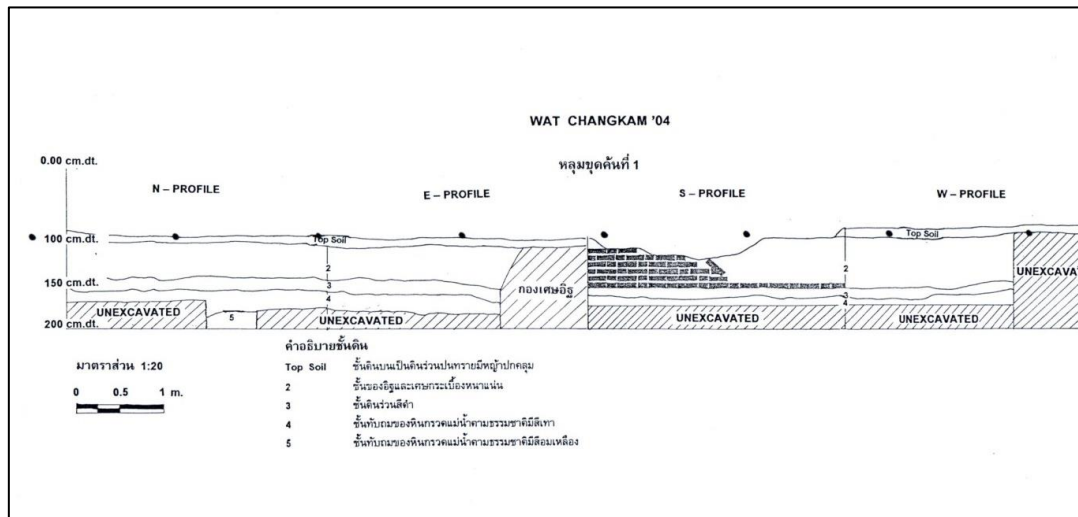
การวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดี แบ่งออกเป็น 3 ชั้นวัฒนธรรม (รูปที่ 56) คือ

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 ชั้นวัฒนธรรมล่างสุด มีการนำเศษเครื่องถ้วยจีนมาใช้ในการกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 และการที่ปริมาณโบราณวัตถุน้อย แสดงถึงการใช้งานพื้นที่ยังไม่มากนัก

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 พบอิฐหักและกระเบื้องดินขอปริมาณมาก สันนิษฐานว่าเป็นช่วงที่มีการบูรณะวัดแห่งนี้ครั้งใหญ่ ในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ราว พ.ศ. 2445

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 อยู่ด้านบนสุด แสดงถึงกิจกรรมในปัจจุบัน แม้จะพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาลำพูน แต่น่าจะเกิดจากการถูกรบกวน

ดังนั้น ผู้ขุดค้นจึงสรุปว่าการใช้พื้นที่บริเวณวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารน่าจะเริ่มในราวพุทธศตวรรษที่ 21 และมีการใช้งานต่อเนื่องจนกระทั่งมีการบูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2445 และใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

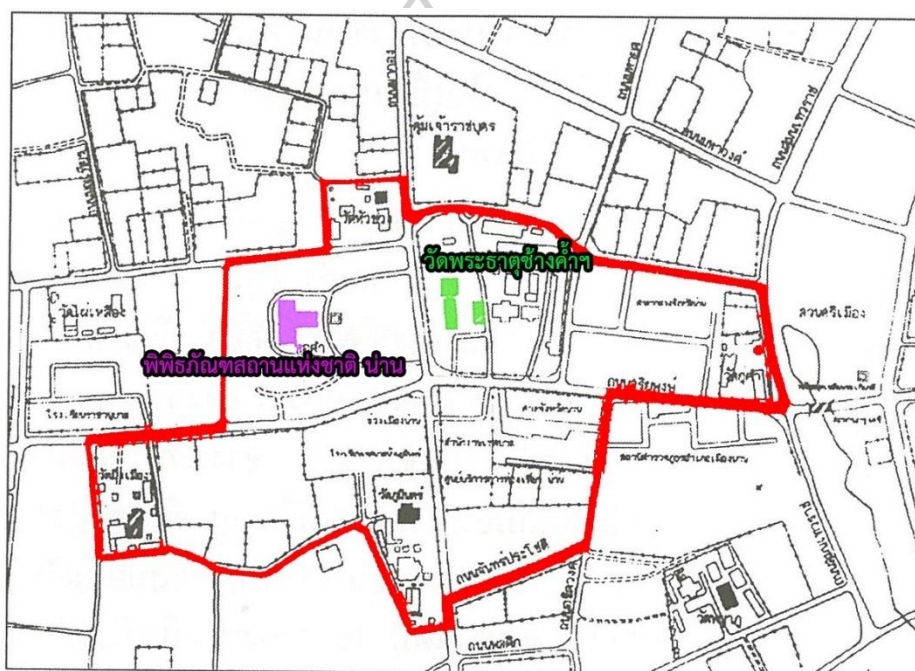
รูปที่ 56 แสดงผังชั้นดินของหลุมขุดค้น วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

7. การขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน¹³⁹

สืบเนื่องจากโครงการปกป้องภูมิทัศน์เมืองน่าน ซึ่งทำการขุดค้น – ขุดแต่ง วัดช้างค้ำวรวิหาร จึงมีการทำความร่วมมือต่อเนื่องระหว่างเทศบาลเมืองน่านกับกรมศิลปากร ให้มีการขุดค้นศึกษาชั้นทับถมทางวัฒนธรรม ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ต่อเนื่องในปีเดียวกัน

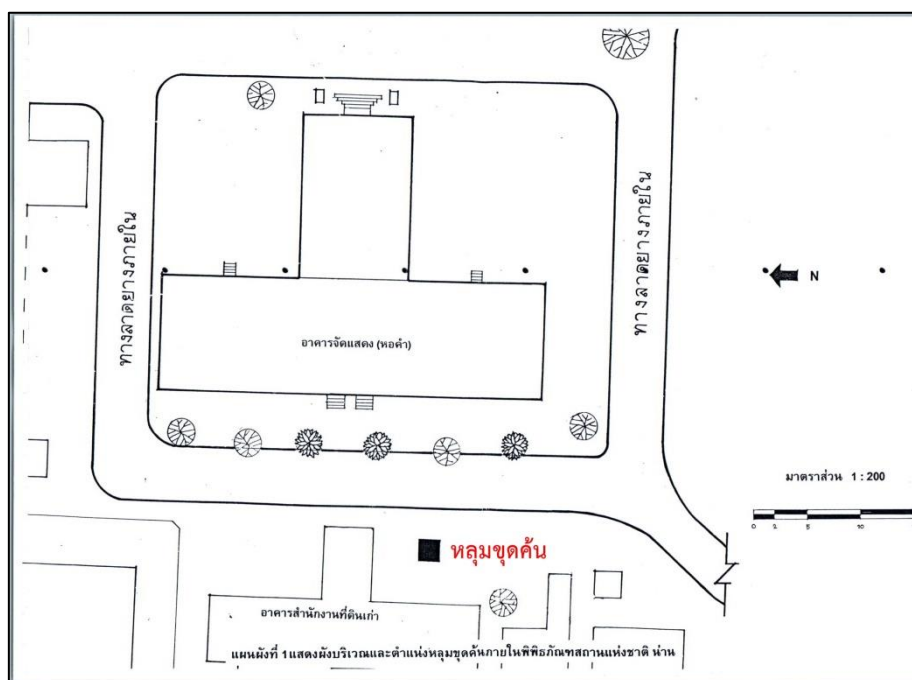
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ตั้งอยู่ตำแหน่งที่ถนนผากอง ตรงข้ามกับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 57)

รูปที่ 57 แสดงขอบเขตหัวแหวนเมืองน่าน และที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

¹³⁹ สรุปลงความจาก บริษัท ดำรงค์ก่อสร้างวิศวะ จำกัด, “การขุดค้นทางโบราณคดีในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน” ใน “รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี งานขุดค้นทางโบราณคดี ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ปี พ.ศ. 2547 ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน,” 2547 (อัครสำเนา)

การขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชั้นดินทางโบราณคดี ในบริเวณที่น่าจะมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์มากที่สุด ดังนั้นจึงกำหนดพื้นที่ขุดค้นในพื้นที่ที่เคยเป็น ครัวในอดีต ซึ่งอยู่บริเวณด้านหลังของอาคารหอคำ หรืออาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ในปัจจุบัน (รูปที่ 58)

รูปที่ 58 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

จากการขุดค้น พบเศษภาชนะดินเผาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ที่สามารถนำมา
กำหนดอายุได้ดังนี้ (ตารางที่ 17)

ตารางที่ 17 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากการขุดค้นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ชั้น วัฒนธรรม ที่	โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	รูปภาพ
4	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาบ่อสวก	20 - 22	
	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาเวียงกาหลง	20 - 22	
	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาสันกำแพง	19 - 20	
	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น	20 - 21	
3	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น	21 - 22	
2	เศษเครื่องถ้วยจีน แหล่งเตากว่างตงและเต้อฮั่ว	25	
1	ไม่พบโบราณวัตถุ	-	-

การวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดี แบ่งออกเป็น 4 ชั้นวัฒนธรรม (รูปที่ 59) คือ

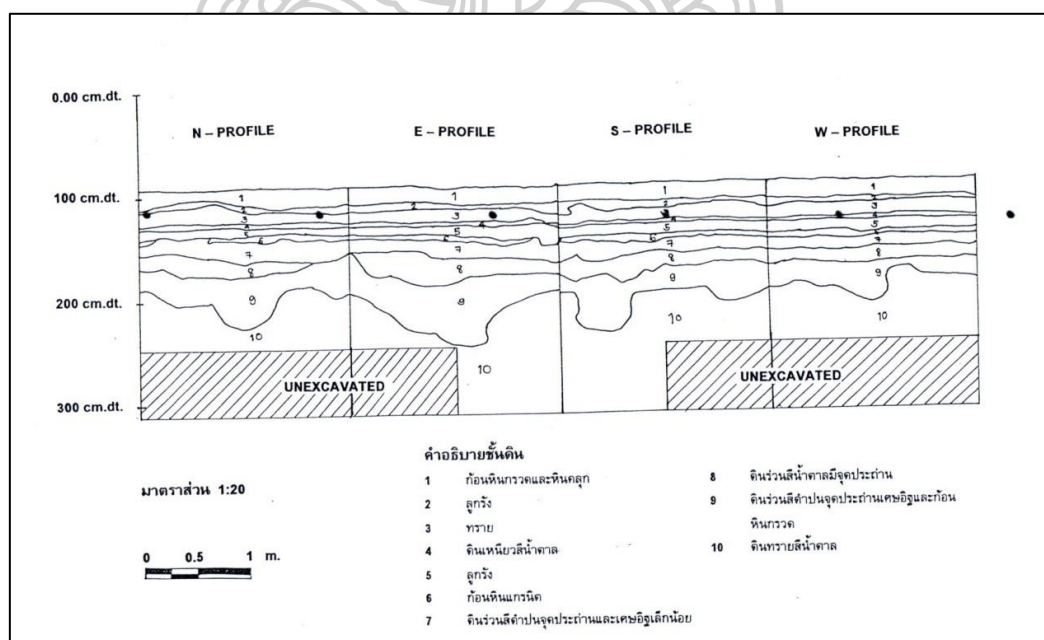
ชั้นวัฒนธรรมที่ 4 (190 – 220 cm.dt.) เป็นชั้นวัฒนธรรมล่างสุด แสดงถึงกิจกรรมการอยู่อาศัยในระยะแรกๆ กำหนดอายุจากเศษภาชนะดินเผาทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 (180 – 190 cm.dt.) พบเศษภาชนะดินเผาที่กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22

ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 (140 – 180 cm.dt.) พบเศษเครื่องถ้วยจีนที่กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 24 – 25

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 (0 – 140 cm.dt.) อยู่ด้านบนสุด สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นหลังสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 และมีการมอบค้ำหลวงให้กับรัฐบาลใช้เป็นศาลากลางจังหวัดและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ตามลำดับ

ดังนั้นผู้ขุดค้นจึงสรุปว่าการใช้พื้นที่บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เริ่มในราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยมีลักษณะเป็นที่อยู่อาศัย และมีการใช้งานต่อเนื่องกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จึงมีการถมปรับพื้นดินภายในค้ำหลวงเพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการ

รูปที่ 59 แสดงผังชั้นดินของหลุมขุดค้น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

8. กำแพงเมืองบริเวณบ้านพญาวัด¹⁴⁰

การดำเนินงานทางโบราณคดีครั้งนี้ดำเนินการใน พ.ศ. 2555 เพื่อเป็นการศึกษาร่องรอยแนวกำแพงเมืองน่าน และชั้นวัฒนธรรม โดยการขุดค้นทางโบราณคดีของสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน มี สิริพัฒน์ บุญใหญ่ เป็นนักโบราณคดีผู้ควบคุมการขุดค้น

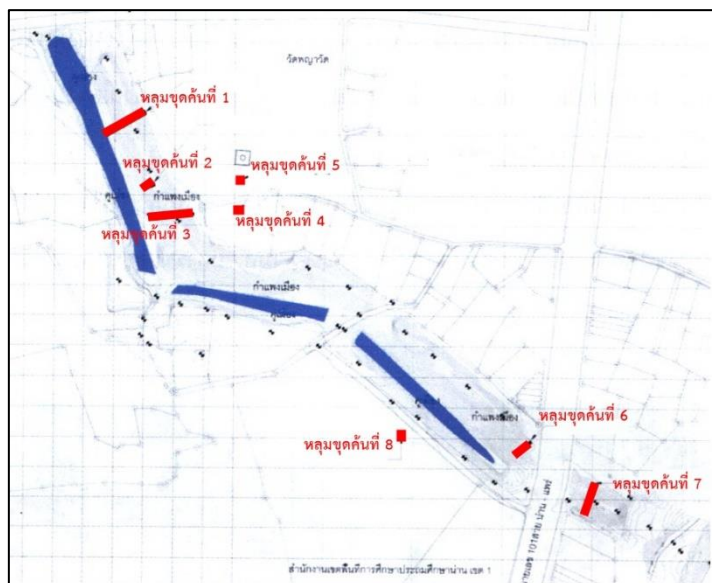
แนวคันดินนี้หากมุ่งเข้าสู่ตัวเมืองน่านตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 (ถนนแพร่-น่าน) ก่อนถึงทางเข้าสถานีขนส่งจังหวัดน่านประมาณ 300 เมตร จะมีทางแยกสู่ทางหลวงชนบทหมายเลข 1025 จะพบวัดพญาวัด ซึ่งแนวกำแพงนี้จะอยู่ด้านหลังวัด (รูปที่ 60)

รูปที่ 60 ตำแหน่งกำแพงเมืองบริเวณบ้านพญาวัด

¹⁴⁰ สรุปรูปร่างจาก สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้นศึกษากำแพงเมืองบริเวณชุมชนบ้านพญาวัด ตำบลตุ๊ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน, (เชียงใหม่ : พลอยการพิมพ์, 2555).

การขุดค้นประกอบด้วยหลุมขุดค้น จำนวน 8 หลุม แบ่งเป็นหลุมขุดค้นตามแนวกำแพงเมือง จำนวน 5 หลุม (หลุมขุดค้นที่ 1 – 3 และ 6 - 7) และหลุมขุดค้นขนาด 3 x 3 เมตร จำนวน 3 หลุม (หลุมขุดค้นที่ 4, 5 และ 8) (รูปที่ 61) เพื่อศึกษาร่องรอยของแนวกำแพงเมืองน่าน และศึกษาชั้นดินทางวัฒนธรรม

รูปที่ 61 แสดงตำแหน่งหลุมขุดค้นกำแพงเมืองบริเวณบ้านพญาวัต

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

จากการขุดค้นทั้ง 8 หลุม พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา จำนวน 342 ชิ้น น้ำหนัก 7,972 กรัม เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง จำนวน 606 ชิ้น น้ำหนัก 18,247 กรัม และเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง จำนวน 6 ชิ้น น้ำหนัก 46 กรัม (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 ตารางแสดงปริมาณเศษภาชนะดินเผาตามลักษณะเนื้อดิน

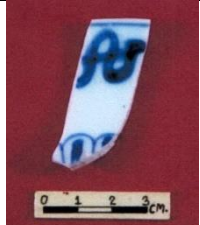
กลุ่ม ชุดค้น	เนื้อดิน		เนื้อแกร่ง		เนื้อกระเบื้อง		รวม	
	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)	จำนวน (ชิ้น)	น้ำหนัก (กรัม)
1	10	111	19	388	0	0	29	499
2	15	79	25	288	0	0	40	367
3	50	1,652	263	6,962	0	0	313	8,614
4	13	368	40	821	0	0	53	1,189
5	51	440	115	3,139	2	23	168	3,602
6	151	4,457	46	1,029	3	9	60	5,495
7	52	865	98	5,620	1	14	151	6,499
8	0	0	0	0	0	0	0	0
รวม	342	7,972	606	18,247	6	46	954	26,265

นอกจากนี้ ยังมีการนำเศษภาชนะดินเผาที่สามารถกำหนดอายุได้มาจัดแบ่งออกเป็น เครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตาภายในประเทศ (ตารางที่ 19) และเครื่องถ้วยต่างประเทศ (ตารางที่ 20) ตลอดจนโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้น (ตารางที่ 21) มานำเสนอโดยที่ผู้ขุดค้น ไม่ได้กล่าวถึงจำนวนที่พบ ดังนี้

ตารางที่ 19 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายในประเทศ

กลุ่ม ชุดค้น	ระดับ (cm.dt.)	เนื้อ ภาชนะ	แหล่งผลิต	อายุ (พุทธศตวรรษ)	ภาพ
5	150 - 160	เนื้อดิน ธรรมดา	หริภุญไชย	19 - 20	
1	240 - 260				
3	820 - 850	เนื้อแกร่ง	แหล่งเตา น่าน	19 - 22	
	550 - 580				
7	570 - 600				
2	40 - 60	เนื้อแกร่ง	แหล่งเตา ศรีสัชชนาลัย	19 - 22	
3	160 - 190				
	820 - 850				

ตารางที่ 20 แสดงเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างประเทศ

กลุ่ม ชุดค้น	ระดับ (cm.dt.)	เนื้อ ภาชนะ	แหล่งผลิต	อายุ (พุทธศตวรรษ)	ภาพ
5	70 - 80	เนื้อ กระเบื้อง	จีน	22	
	100 - 110				
6	200 - 230				

ตารางที่ 21 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ

โบราณวัตถุ	ลักษณะ / ตำแหน่งที่พบ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
ชิ้นส่วน กระเบื้องดินเผา	<p>เนื้อดินธรรมดา บริเวณขอ เกี่ยวมีจารึกอักษรธรรม ล้านนา ภาษาบาลี เป็นชื่อ ของพระสงฆ์ พบจาก</p> <ul style="list-style-type: none"> - หลุมขุดค้นที่ 4 <p>ระดับ 130 – 150 cm.dt. 220 – 230 cm.dt. และ 260 – 270 cm.dt.</p> <ul style="list-style-type: none"> - หลุมขุดค้นที่ 5 <p>ระดับ 60 – 100 cm.dt. เกรียงศักดิ์ ชัยดรุธ นักวิชาการด้านจารึก วิเคราะห์รูปแบบตัวอักษร เห็นว่ามีอายุช่วงต้นสมัย รัตนโกสินทร์ ราว พ.ศ. 2400</p>	20	
เครื่องมือหินขัด	<p>ขวานหินขัดแบบมีป้า พบจากหลุมขุดค้นที่ 7 ระดับ 570 – 600 cm.dt.</p>	1	
กระสุนดินเผา	<p>พบจากหลุมขุดค้นที่ 3 ระดับ 790 – 820 cm.dt.</p>	1	

โบราณวัตถุ	ลักษณะ / ตำแหน่งที่พบ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
เครื่องมือ สะเก็ดหิน	พบจากหลุมขุดค้นที่ 5 ระดับ 110 – 120 cm.dt.	-	
เบี้ยดินเผา	พบจากหลุมขุดค้นที่ 1 ระดับ 300 – 320 cm.dt.	1	
ตะคันดินเผา	พบจากหลุมขุดค้นที่ 5 ระดับ 150 – 160 cm.dt.	1	

ผู้เรียบเรียงรายงานการขุดค้นฉบับนี้ กล่าวว่า เดิมแนวกำแพงบริเวณนี้ประกอบด้วยคันกำแพงดินที่มีฐานกว้างประมาณ 15 – 20 เมตร สูงประมาณ 6 – 7 เมตร ด้านบนก่อด้วยอิฐที่มีความกว้างราว 3 เมตร แต่ไม่สามารถระบุความสูงได้

โดยมีการกำหนดอายุกำแพงดินว่าอาจร่วมสมัยกับการสร้างเมืองน่านของพญาผากองเมื่อปี พ.ศ. 1911 ซึ่งไม่ได้ระบุลักษณะของกำแพงเมืองไว้ ซึ่งหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศก็แสดงถึงแผนผังเมืองน่านที่มีรูปร่างไม่แน่นอน และอาจมีคูน้ำ-คันดินมากกว่าหนึ่งชั้น ส่วนกำแพงอิฐมีการสันนิษฐานอายุเมื่อแรกสร้างสมัยล้านนา ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากการพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในจังหวัดน่าน แหล่งเตาเวียงกาหลง และแหล่งเตापาน จากชั้นอิฐที่พังทลายลง นอกจากนี้ สันนิษฐานว่าชั้นอิฐบางส่วนแสดงถึงการพังทลายครั้งที่สองในระดับ 5 – 10 เซนติเมตร จากผิวดิน และมีการซ่อมแซมในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 จากหลักฐานเศษเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิงตอนปลายถึงต้นราชวงศ์ชิง

9. การขุดค้นวัดนาปัง¹⁴¹

การดำเนินงานที่วัดแห่งนี้โดยสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน เมื่อปี พ.ศ. 2558 เป็นการบูรณะหอไตรและกุฏิวัดนาปัง และมีการขุดค้น จำนวน 1 หลุม บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระวิหาร

วัดนาปัง ตั้งอยู่ที่บ้านนาปัง หมู่ที่ 2 ตำบลนาปัง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน มีประวัติตามพงศาวดารเมืองน่าน ซึ่งรวบรวมสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กล่าวว่า พ.ศ. 2400 สมัยเจ้านันทวรฤทธิเดชฯ หลังย้ายเมืองจากเวียงเหนือกลับมาอยู่ที่เมืองน่านปัจจุบันแล้ว ได้สร้างวิหารวัดนาปัง

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดหลุมขุดทดสอบที่ 1 ห่างจากวิหารไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ 10.7 เมตร

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

ผู้เรียบเรียงรายงานการขุดค้น สรุปผลการขุดค้นว่า พื้นที่วัดนาปังมีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 21 และมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องกระทั่งสร้างวัดนาปังขึ้นใน พ.ศ. 2400

อย่างไรก็ตาม ผู้จัดทำรายงานการขุดค้นไม่ได้กล่าวถึงข้อมูลโบราณวัตถุ และการวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดี การวิเคราะห์หลักฐาน ตลอดจนเหตุผลในการกำหนดอายุ

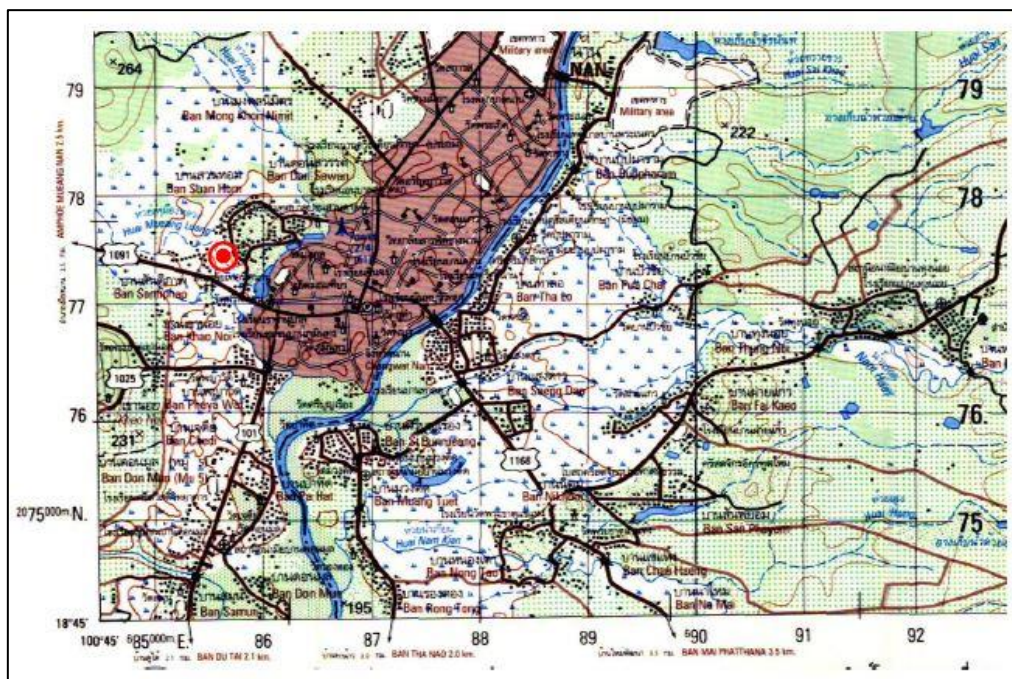
10. การขุดค้นแหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ 2¹⁴²

การดำเนินงานทางโบราณคดีเริ่มต้นจาก นายสันติภาพ อินทรพัฒน์ พบหลักฐานทางโบราณคดีในที่ดินของตน จึงแจ้งสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (ในขณะนั้น) ซึ่งผลการสำรวจในปี พ.ศ. 2557 พบเนินดิน 5 เนิน แต่ละเนินพบชิ้นส่วนกระเบื้องดินเผา และเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเมืองน่าน แหล่งเตาเวียงกาหลง และเศษเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง (ตารางที่ 22) ต่อมา พ.ศ. 2559 จึงได้เริ่มขุดค้นทางโบราณคดี

¹⁴¹ สรุปความจาก บริษัท ปรียะธุรกิจ, “รายงานการขุดค้นเบื้องต้น โครงการบูรณะหอไตรและพิพิธภัณฑ์วัดนาปัง บ้านนาปัง หมู่ที่ 2 ตำบลนาปัง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน,” 2558. (อัดสำเนา)

¹⁴² สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, “โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ 2 ตำบลไชยสถาน อำเภอมืองน่าน จังหวัดน่าน,” 2559. (อัดสำเนา)

แหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ 2 ตั้งอยู่ที่ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน พิกัดตำแหน่ง UTMWGS 1984 Datum Zone 47 Q 685472.14 m E 2077495.36 m N ตามแผนที่ทหารลำดับชุด L7018 ระวัง 5146 I มาตราส่วน 1: 50000 ชื่อระวางจังหวัดน่าน (รูปที่ 62)

รูปที่ 62 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านสันติภาพ 2

ตารางที่ 22 แสดงโบราณวัตถุที่พบจากการสำรวจ แหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	รูปภาพ
ชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอ		
เศษภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาเมืองน่าน	21	
เศษภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาเวียงกาหลง	20 - 22	
เศษเครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หมิง	21 - 22	

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดการขุดค้นออกเป็น 4 พื้นที่ คือ เนินด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่งโบราณคดี 3 พื้นที่ และเนินด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ 1 พื้นที่ (รูปที่ 63)

รูปที่ 63 พื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดี แหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีทั้ง 4 พื้นที่ พบโบราณวัตถุหลายประเภท ได้แก่ ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ ชิ้นส่วนเปลือกหอย เศษกระเบื้องดินขอ เศษภาชนะดินเผา เป็นต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

โบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา พบทั้งสิ้น 357 ชิ้น โดยแบ่งออกเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (ตารางที่ 23) ซึ่งพบมากที่สุด รองลงมาเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง (ตารางที่ 24) และเนื้อกระเบื้อง (ตารางที่ 25) ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆ (ตารางที่ 26)

ตารางที่ 23 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา

แหล่งผลิตภาชนะดินเผา	จำนวนภาชนะดินเผา (ชิ้น)					รวม
	ปาก	พวยกา	คอ/ไหล่	ลำตัว	ฐาน	
แหล่งเตาพื้นเมือง	31	7	6	232	7	283
แหล่งเตาบ่อสวก	3	0	0	24	2	29
แหล่งเตापະຍោ	1	0	0	6	5	12
แหล่งเตาเวียงกาหลง	0	0	0	8	11	19
แหล่งเตาสุโขทัย	1	0	0	2	0	3

ตารางที่ 24 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง

โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
เศษภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาสุโขทัย	-	2	
เศษภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาเวียงกาหลง	20 - 22	19	
เศษภาชนะดินเผา จากแหล่งเตापະຍោ	-	8	
เศษภาชนะดินเผาเวียดนาม	-	1	

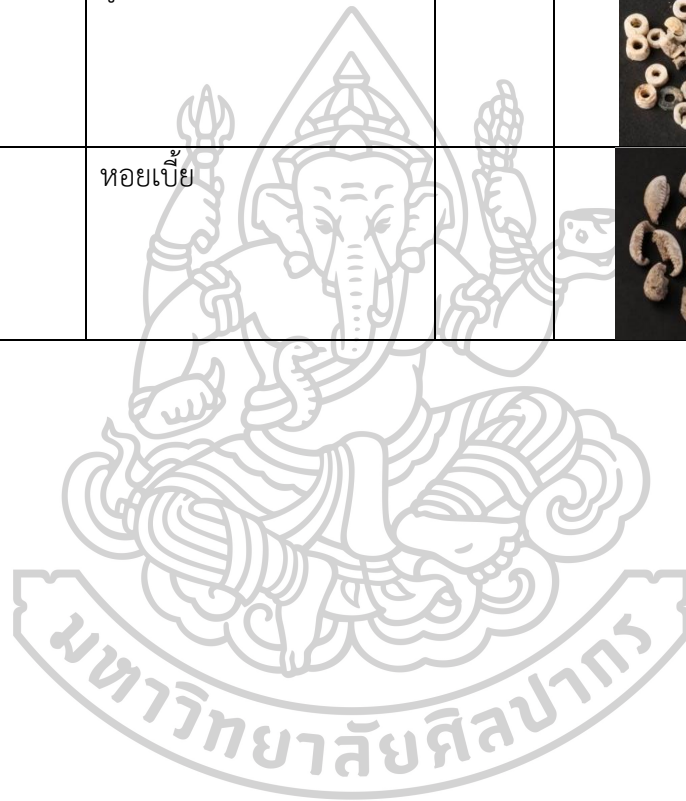
ตารางที่ 25 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง

โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
เศษภาชนะดินเผาจีน	-	10	

ตารางที่ 26 แสดงข้อมูลโบราณวัตถุอื่นๆ พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

พื้นที่	ระดับ (cm.dt.)	โบราณวัตถุ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
1	90 - 100	ชิ้นส่วนตะคันดินเผา	1	
3	145 - 190	แหวดินเผา	1	
ทุกพื้นที่		กระเบื้องดินขอ		
1	77	ขวานสำริด	1	
1	85	เครื่องมือค้อนหิน	1	

พื้นที่	ระดับ (cm.dt.)	โบราณวัตถุ	จำนวน (ชิ้น)	รูปภาพ
1	72 - 80	เครื่องมือหินขัด	2	
1	99	ขวานหินมีบ่า	1	
1		ลูกปัดเปลือกหอย	207	
		หอยเบี้ย		

นอกจากนี้ หลักฐานสำคัญที่พบจากการขุดค้นยังแสดงถึงกิจกรรมการใช้เตาเผา จำนวน 4 เตา ดังนี้ (ตารางที่ 27)

ตารางที่ 27 แสดงข้อมูลเตาเผา พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

ลำดับ	ลักษณะ	ขนาด	รูปภาพ
เตาเผา ที่ 1	ลักษณะเป็นเตาตะแกรง ใต้ชั้นตะแกรงพบอิฐวาง เรียงเป็นส่วนฐานเตา	- เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 เมตร - สูง 70 เซนติเมตร	
เตาเผา ที่ 2	ลักษณะคล้ายเกือก สี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือเป็น ช่องใส่เชื้อเพลิงสองช่อง ด้านตะวันตกเฉียงใต้พบ ชิ้นส่วนกระเบื้องดินขอ และชิ้นส่วนภาชนะดิน เผา กระจายตัวเช่นเดียวกับ เตาหมายเลข 1	- เตาขนาด 2.05 x 3 เมตร - สูง 40 – 50 เซนติเมตร - ช่องใส่ไฟกว้างช่องละ 6 เซนติเมตร	
เตาเผา ที่ 3	ลักษณะเป็นเตาระบาย ความร้อนในแนวตั้ง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ช่องใส่ไฟวางตัวตามด้าน กว้างของเตาทั้งหมด 6 ช่อง	- เตาขนาด 4.3 x 3 เมตร - ช่องใส่ไฟกว้างช่องละ 20 เซนติเมตร	
เตาเผา ที่ 4	คล้ายเตาหมายเลข 2 แต่มีขนาดเล็กกว่ามาก	ขนาดเตา 1 x 1.5 เมตร	

นอกจากเตาเผาทั้ง 4 เตาแล้ว ยังพบโครงกระดูกมนุษย์ จำนวน 2 โครง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (ตารางที่ 28) (รูปที่ 64)

ตารางที่ 28 แสดงข้อมูลโครงกระดูกมนุษย์ พบจากการขุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

หมายเลข	พื้นที่/ ระดับที่ พบ (cm.dt.)	ข้อมูลทั่วไป	ลักษณะ
1	พื้นที่ 1 (ตั้งแต่ 70 cm.dt.)	- วางอยู่ในสภาพเดิม - เพศชาย - อายุเมื่อตาย มากกว่า 35 ปี	- โครงกระดูกนอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะ ไปทางทิศเหนือ แขนทั้งสองวางอยู่บนหน้าท้อง บริเวณข้อเท้าคล้ายถูกมัด สันนิษฐานว่ามีการ ห่อศพ - พบภาชนะดินเผา ลูกปัดเปลือกหอย ขวานสำริด และชิ้นส่วนเปลือกหอยทะเล(?) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นของอุทิศ
2	พื้นที่ 1 (ถัดลงไป จากโครง กระดูก หมายเลข 1 ประมาณ 2 - 20 cm.dt.)	- สภาพไม่สมบูรณ์ แต่ยังวางในสภาพเดิม ของร่างกาย - ไม่สามารถระบุเพศ - อายุเมื่อตาย ผู้ใหญ่	- โครงกระดูกนอนหงายเหยียดยาว หันศีรษะ ไปทางทิศตะวันออก แขนขวาเหยียดขวา ไม่พบ ร่องรอย การมัดหรือห่อศพ - พบ เครื่องมือหินขัด 2 ชิ้น ลูกปัดเปลือกหอย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นของอุทิศ มีการทុบภาชนะ ให้แตกเพื่อปูรองศพ

รูปที่ 64 โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข 1 และ 2

การหาค่าอายุและข้อสรุปเบื้องต้น

เบื้องต้นนักโบราณคดีมีการแบ่งอายุสมัยในการใช้พื้นที่ออกเป็น 2 สมัย (ตารางที่ 29) คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จากหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข 1 และหมายเลข 2 โดยกำหนดอายุโครงกระดูกหมายเลข 1 จากการเปรียบเทียบหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ เครื่องมือหินขัด ซึ่งสันนิษฐานว่า มีแหล่งผลิตที่ตอยภูซาง จังหวัดน่าน กำหนดอายุราว 700 – 3,700 ปีมาแล้ว และขวานสำริดมีบ้อง กำหนดอายุราว 3,100 ปีมาแล้ว ทั้งยังมีการหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMS (Accelerator Mass Spectrometry) ด้วยชิ้นส่วนเปลือกหอยซึ่งพบร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์หมายเลข 1 ได้ค่าอายุ 4,890 – 4,520 ปีมาแล้ว และโครงกระดูกหมายเลข 2 จากการหาค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี AMS ด้วยลูกปัดเปลือกหอย ได้ค่าอายุ 3,820 – 3,435 ปีมาแล้ว

สมัยประวัติศาสตร์ มีการกำหนดอายุไว้ราว 1,023 – 606 ปีมาแล้ว จากการส่งหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ ตัวอย่างอิฐ และตัวอย่างดิน เพื่อหาค่าอายุด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence) โดยคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (บางเขน) จำนวน 6 ตัวอย่าง

อย่างไรก็ตาม รายงานการขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ยังอยู่ระหว่างการจัดทำจึงยังไม่เป็นรายงานที่สมบูรณ์

ตารางที่ 29 แสดงการหาค่าอายุหลักฐานจากการชุดค้นแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2

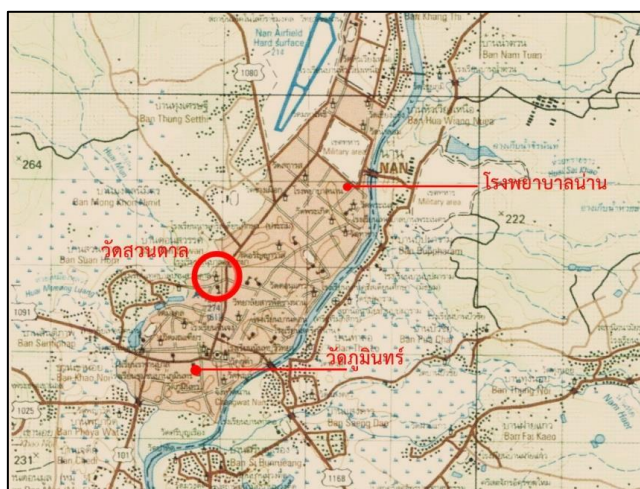
สมัย	โบราณวัตถุ	วิธีการกำหนดอายุ	ค่าอายุ (ปีมาแล้ว)	หมายเหตุ
ก่อนประวัติศาสตร์	เครื่องมือหินขัด	เปรียบเทียบ	700 – 3,700	
	ขวานสำริดมีบ้อง	เปรียบเทียบ	3,100	
	ลูกปัดเปลือกหอย	AMS	3,820 – 3,435	
	ชิ้นส่วนเปลือกหอย	AMS	4,890 – 4,520	
ประวัติศาสตร์	ตัวอย่างถ่าน	AMS	1,695 – 1,655	เตาเผาหมายเลข 2
	ตัวอย่างถ่าน	AMS	1,630 – 1,535	เตาเผาหมายเลข 2
	ตัวอย่างอิฐ	TL	896+/-40	เตาเผาหมายเลข 1
	ตัวอย่างดินเผาไฟ	TL	916+/-46	เตาเผาหมายเลข 1
	ตัวอย่างอิฐ	TL	669+/-30	เตาเผาหมายเลข 2
	ตัวอย่างอิฐ	TL	641+/-35	เตาเผาหมายเลข 2
	ตัวอย่างอิฐ	TL	984+/-39	เตาเผาหมายเลข 4
	ตัวอย่างดินเผาไฟ	TL	648+/-36	เตาเผาหมายเลข 4

11. การขุดค้นโบราณสถานวัดสวนตาล¹⁴³

เมื่อปี พ.ศ. 2560 สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน ดำเนินการบูรณะเจดีย์วัดสวนตาล ซึ่งเกิดรอยแตกร้าว และมีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาอายุการใช้งานพื้นที่วัดสวนตาล

โบราณสถานวัดสวนตาล ตั้งอยู่ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (รูปที่ 65) ภายในวัดมีสถาปัตยกรรมสำคัญ คือ เจดีย์วัดสวนตาล ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (รูปที่ 66)

รูปที่ 65 แผนที่แสดงที่ตั้งวัดสวนตาล

รูปที่ 66 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ วัดสวนตาล
ที่มา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

¹⁴³ ห้างหุ้นส่วนจำกัดช่อฟ้าก่อสร้าง, “รายงานเบื้องต้นการขุดค้นทางโบราณคดี โครงการบูรณะและพัฒนาโบราณสถานวัดสวนตาล ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน,” 2560. (อัดสำเนา)

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี กำหนดหลุมขุดค้น จำนวน 8 หลุม คือ
หลุมขุดค้น TP.1 ขนาด 2 x 2 เมตร อยู่ที่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์เจดีย์
หลุมขุดค้น TP.2 ขนาด 2 x 2 เมตร อยู่ห่างจากเจดีย์ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 12 เมตร
และเนื่องจากพบแนวอิฐจึงทำการขุดขยายตามแนวอิฐ สันนิษฐานว่าเป็นแนวกำแพงจึงทำการเปิด
หลุมขุดค้นคาดการณ์แนวกำแพงเพื่อหาจุดสิ้นสุดของแนวอิฐ ขนาดประมาณ 2 x 1 เมตร
ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้จำนวน 2 หลุม ได้แก่ TP.4, TP.6 และทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
จำนวน 1 หลุม คือ TP.7 จากนั้นทำการขุดแต่งตามแนวอิฐไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
ระยะ 22 เมตร กว้าง 2.2 เมตร

หลุมขุดค้น TP.3 ขนาด 1 x 1 เมตร บริเวณทิศเหนือติดขอบบันไดด้านทิศตะวันตกของวิหาร

หลุมขุดค้น TP.5 ขนาด 2 x 2 เมตร บริเวณมุมฐานเชิงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ขององค์เจดีย์

หลุมขุดค้น TP.8 ขนาด 2 x 2 เมตร บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือขององค์เจดีย์

อย่างไรก็ตามผู้จัดทำรายงานขุดค้นไม่ได้แสดงแผนผังตำแหน่งหลุมขุดค้น

ผลการศึกษาทางโบราณคดีสรุปได้ดังนี้

โบราณวัตถุที่ผู้ขุดค้นมีการกำหนดอายุ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาภายในประเทศ
(ตารางที่ 30) และเครื่องถ้วยต่างประเทศ (ตารางที่ 31) นอกจากนี้ ยังพบโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจาก
การขุดค้น (ตารางที่ 32)

ตารางที่ 30 แสดงเศษภาชนะดินเผาภายในประเทศ

หลุม ขุดค้น	ระดับ (cm.dt.)	โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	ภาพ
2	2 (130 - 140)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาบ่อสวก	21 - 22	
5	5 (70 - 120)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาเมืองน่าน	21 - 22	
	3 (140 - 150)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาเวียงกาหลง	21 - 22	

ตารางที่ 31 แสดงเศษภาชนะดินเผาต่างประเทศ

กลุ่ม ชุดค้น	ระดับ (cm.dt.)	โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	ภาพ
1	S (100 - 120)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง แหล่งเตาเต่าปู้ สมัยราชวงศ์ซิง	24	
	1 (120 - 130)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาเต่าปู้ สมัยราชวงศ์ซิง	24	
	4 (150 - 160)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาเต่าปู้ สมัยราชวงศ์ซิง	24	
	6 (170 - 180)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาเต่าปู้ สมัยราชวงศ์ซิง	24	
5	S (70 - 120)	เศษภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง แหล่งเตาอันซี สมัยราชวงศ์ซิง	25	
	S (70 - 120)	ไหค์อนข้างสมบูรณ สมัยสาธารณรัฐ	25	

ตารางที่ 32 แสดงโบราณวัตถุอื่นๆ ที่พบจากการขุดค้น

หลุม ขุดค้น	ระดับ (cm.dt.)	โบราณวัตถุ	อายุ (พุทธศตวรรษ)	ภาพ
1	1 (120 - 130)	เหรียญกษาปณ์		
	6 (160 - 170)	กระเบื้องดินเผา เนื้อดินธรรมดา		
3	2 (130 - 140)	ชิ้นส่วนกระเบื้องดินเผา เนื้อดินธรรมดา		
	3 (140 - 150)	ชิ้นส่วนกระเบื้องดินเผา เนื้อดินธรรมดา		
5	5 (70 - 120)	เงินทอก จำนวน 9 ชิ้น	25	
8	3 (140 - 150)	ซีแร่ (Slag)		
		หอยเบี้ย		

การวิเคราะห์และแปลความของผู้ขุดค้น

จากการพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเวียงกาหลง ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 ในชั้นดินธรรมชาติที่ 3 ของหลุมขุดค้นที่ 5 เป็นชั้นดินส่วนฐานรากของเจดีย์ ผู้ขุดค้นจึงสันนิษฐานอายุขององค์เจดีย์ไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 ขณะที่บริเวณใต้ฐานพระวิหารพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาด้าปู่ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 จึงสันนิษฐานว่าคงจะเป็นกิจกรรมการก่อสร้างหรือบูรณะพระวิหารในช่วงเวลาดังกล่าว

12. การขุดค้นพระธาตุแช่แห้งน้อย¹⁴⁴

การขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เพิ่งแล้วเสร็จไปไม่นานนัก ยังอยู่ระหว่างดำเนินการวิเคราะห์โบราณวัตถุ แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ขุดค้นเบื้องต้น ให้ความเห็นว่าคงจะมีการแบ่งออกเป็น 3 ช่วงสมัย คือ สมัยอิทธิพลสุโขทัย อิทธิพลล้านนา และรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ได้สอบถามไปยังหัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ซึ่งช่วยผู้ขุดค้นในการวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้น ให้ความเห็นว่า พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก เวียงกาหลง และสันกำแพง ซึ่งมีปริมาณน้อย

สรุปองค์ความรู้จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา

1. การตั้งถิ่นฐาน

จากงานบุกเบิกการสำรวจทางโบราณคดี โดย ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน ด้วยวิธีโทรสัมผัส โดยใช้แผนที่ทางอากาศและแผนที่ทหาร ทำให้พบร่องรอยคูน้ำคันดินที่สันนิษฐานเบื้องต้นว่าเป็นร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณทั้งสิ้น 15 แห่ง กระจายตัวกันทั่วพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งมีลักษณะร่วมกันคือ การเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำน่าน และแม่น้ำสายรอง จนกระทั่งในเวลาต่อมากกรมศิลปากรได้ใช้ข้อมูลดังกล่าวลงพื้นที่สำรวจเพื่อยืนยันข้อมูล พบว่าสภาพในปัจจุบันมีเพียงเวียงน่าน และเวียงภูเพียงแช่แห้ง ที่ยังมีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน แต่สภาพคูน้ำคันดินในพื้นที่อื่นๆ พบว่ากลายเป็นพื้นที่ทางการเกษตรเกือบทั้งสิ้น

¹⁴⁴ สัมภาษณ์ ธนธร เหลี่ยมวานิช, นักโบราณคดีประจำหลุมขุดค้น, 3 กุมภาพันธ์ 2562; ชลลดา สังวร, หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน, 22 มิถุนายน 2562.

2. ความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นร่วมสมัย

พื้นที่บริเวณเมืองน่านปัจจุบัน รวมถึงเวียงภูเพียงแช่แห้ง ซึ่งตามหลักฐานเอกสารพื้นเมืองน่านกล่าวถึงการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 และเป็นช่วงที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับทางสุโขทัย โดยที่ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับล้านนา แต่อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่พบทั้งเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และแหล่งเตาสุโขทัย ซึ่งช่วยยืนยันการติดต่อของผู้นคนในพื้นที่จังหวัดน่านและสุโขทัยแล้ว ยังพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาในจังหวัดลำพูน ซึ่งกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 แหล่งเตापานและเวียงกาหลง จังหวัดเชียงราย แหล่งเตาในจังหวัดพะเยา และแหล่งเตาสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 นอกจากนี้ยังพบเศษเครื่องถ้วยจากแหล่งเตาในประเทศจีน ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 ดังนั้น อาจสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างผู้นคนในพื้นที่จังหวัดน่านกับสุโขทัย ล้านนาตลอดจนบ้านเมืองที่ห่างไกลออกไป อาจเป็นการติดต่อกันโดยตรงหรือผ่านพ่อค้าที่เดินทางแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าก็เป็นได้

3. ลักษณะทางเทคโนโลยี

จากการขุดค้นแหล่งเตาดังปู่อ้อ อาจสรุปได้ว่าแหล่งเตาเมืองน่านเป็นแหล่งเตาที่ได้รับอิทธิพลจากทั้งสุโขทัยและล้านนา

โดยที่ระยะแรกมีความสัมพันธ์กับสุโขทัย และมักจะใช้หลักฐานเอกสาร ได้แก่ พื้นเมืองน่าน ศิลจารึก และงานศิลปกรรม เพื่อมายืนยัน แต่ไม่มีการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารูปแบบหรือเทคนิคการผลิตแบบใดที่บ่งบอกถึงลักษณะร่วมกับภาชนะดินเผาสุโขทัย

ขณะที่ในระยะที่ 2 ก็ยังมีความไม่ชัดเจนนักแม้จะมีการยกตัวอย่างรูปแบบและเทคนิคการผลิต กล่าวคือ ยังคงใช้หลักฐานเอกสารและงานศิลปกรรมเพื่อบอกเล่าความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับล้านนาในช่วงระยะที่ 2 แต่กลับกล่าวว่ารูปแบบและเทคนิค ได้แก่ การทำน้ำดิน การปาดน้ำเคลือบบริเวณขอบปาก และการตกแต่งภาชนะด้านในด้วยลายขีดเป็นเส้นขนานได้เคลือบในแนวตั้ง เป็นลักษณะที่พบร่วมทั้งแหล่งเตาสุโขทัยและล้านนา

4. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าจากการดำเนินงานทางโบราณคดีได้พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ อาจแสดงให้เห็นถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน แต่กระนั้น เศษภาชนะดินเผาต่างถิ่นที่พบก็มีปริมาณที่ไม่มากนักเมื่อเทียบกับเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก ซึ่งเป็นแหล่งเตาผลิตภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ระดับอุตสาหกรรมของเมืองน่าน อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าในปัจจุบันแหล่งเตาดังกล่าวจะเชื่อว่าเป็นการผลิตใช้ในชุมชนในพื้นที่จังหวัดน่านเท่านั้นก็ตาม แต่ก็ได้พบเศษภาชนะดินเผาเมืองน่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาในประเทศลาว จากการศึกษาของสายันต์ ไพรชาญจิตร ซึ่งสะท้อนถึงการค้าภาชนะดินเผาเมืองน่านกับดินแดนภายนอก

อย่างไรก็ตามการสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมาอาจแบ่งออกเป็น ระยะแรกเป็นการใช้วิธีโทรสัมผัส ก่อนที่ภายหลังจะมีการบุกเบิกการสำรวจด้วยการลงพื้นที่จริง เพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บภาพร่องรอยคูน้ำคันดินที่ยังหลงเหลืออยู่ ดังนั้น จะเห็นว่าการสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา นั้นยังไม่เคยสำรวจหลักฐานในพื้นที่ที่พบร่องรอยคูน้ำคันดินเลย

ขณะที่การขุดค้นทางโบราณคดีเกือบทั้งหมดอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองน่าน ทั้งยังไม่มีการขุดตรวจสอบหาอายุของร่องรอยคูน้ำคันดินที่พบจากการสำรวจ ตลอดจนพื้นที่อื่นๆ ในจังหวัดน่าน นอกจากด้านปริมาณงานขุดค้นทางโบราณคดีในปัจจุบัน

แนวทางการตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา

ด้วยเหตุที่การสำรวจทางโบราณคดีที่ผ่านมา ยังไม่มีการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่ที่พบร่องรอยคูน้ำคันดิน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการสำรวจทางโบราณคดีในพื้นที่อำเภอบัว อำเภอกู่เพียง และอำเภอเมืองน่าน ด้วยเหตุผลว่าพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอนี้สัมพันธ์กับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการเป็นศูนย์กลางของน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22

อย่างไรก็ตาม การสำรวจได้พบงานศิลปกรรมเป็นหลักซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์และอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนาไม่ครอบคลุมทุกด้าน ผู้วิจัยก็จะนำข้อมูลการดำเนินงานทางโบราณคดีและการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเมืองน่านที่ผ่านมา ตลอดจนการตรวจสอบเอกสารต่างๆ ของผู้วิจัยมาสังเคราะห์ตีความเพื่อสร้างภาพความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา

บทที่ 4

การสำรวจทางโบราณคดี และการจัดจำแนกหลักฐาน

พื้นที่จังหวัดน่าน ปรากฏร่องรอยหลักฐานต่างๆ อันเป็นพยานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยในอดีต ตลอดจนความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่นที่มีอายุร่วมสมัยกัน ดังนั้น การรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจจึงเป็นการเพิ่มเติมข้อมูลเพื่อให้เห็นภาพในอดีตชัดเจนขึ้น ทั้งนี้การเลือกพื้นที่ที่สำรวจในครั้งนี้ กำหนดจากข้อมูลร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณอำเภอปัว อำเภอภูเพียง และอำเภอเมืองน่าน เนื่องด้วยพื้นที่ 3 อำเภอนี้ เคยผลัดเปลี่ยนการเป็นศูนย์กลางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 ดังข้อมูลในบทที่ 2 ทั้งนี้ โดยมีพื้นที่ในการสำรวจทางโบราณคดี 3 พื้นที่ 6 ตำแหน่ง ดังนี้ (รูปที่ 19)

1. พื้นที่เขตอำเภอปัว
2. พื้นที่เขตอำเภอภูเพียง
3. พื้นที่เขตอำเภอเมืองน่าน

อย่างไรก็ตามปัญหาในการเข้าถึงข้อมูลการสำรวจในครั้งนี้พบว่าในบางพื้นที่หลักฐานที่จะเข้าทำการสำรวจเป็นพระพุทธรูปประจำท้องถิ่น มีการเก็บรักษาอย่างดีภายในอาคารหรือตู้ที่มิดชิด โดยที่ผู้ถือกุญแจมีหลายคนและทำงานที่กรุงเทพฯ จะกลับมาเปิดพร้อมกันเพียงแค่ช่วงสงกรานต์ที่จะนำพระพุทธรูปออกสรงน้ำเท่านั้น ทำให้ผู้วิจัยถ่ายจากภาพของทางวัดเท่านั้น นอกจากนี้ในส่วนขนาดโบราณวัตถุจะขอใช้ตัวย่อ “ส.” แทน สูง และ “ตค.” แทน ตักกว้าง

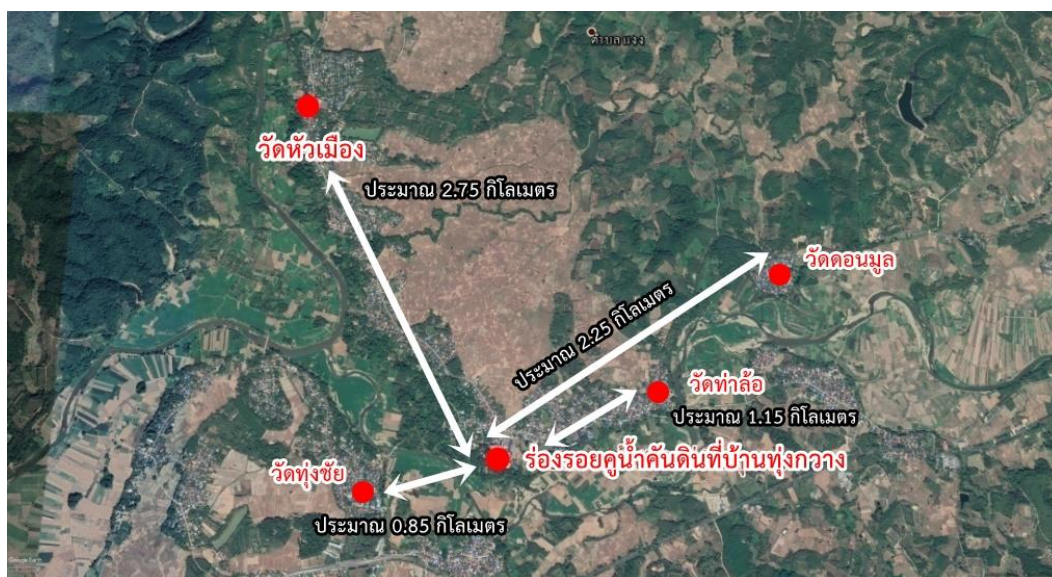

รูปที่ 67 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทำการสำรวจทางโบราณคดี

ที่มา: ดัดแปลงจาก Chaowalee Jaisuk and Wansuk Senanan, Effects of landscape features on population genetic variation of a tropical stream fish, Stone lapping minnow, *Garra cambodgiensis*, in the upper Nan River drainage basin, northern Thailand, เข้าถึงเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก <https://peerj.com/articles/4487>

บริเวณร่องรอยน้ำคันดินที่บ้านดอยทุ่งกวาง ตำบลแง อำเภอบัว จังหวัดน่าน

พื้นที่บ้านดอยทุ่งกวางแห่งนี้ ข้อมูลของกรมศิลปากรที่ลงพื้นที่สำรวจกล่าวว่าไม่พบร่องรอยน้ำคันดิน อย่างไรก็ตาม จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ พบว่ายังหลงเหลือหลักฐานทางโบราณคดีดังต่อไปนี้ (รูปที่ 68)

รูปที่ 68 แสดงตำแหน่งร่องรอยน้ำคันดินที่บ้านทุ่งกวาง และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth

1. วัดหัวเมือง

ที่ตั้ง 76 บ้านหัวเมือง หมู่ 5 ตำบลแง อำเภอบัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด $19^{\circ}11'56.83''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}49'53.32''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2418 ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2527¹⁴⁵

ข้อสังเกต ภายในวัดมีเพียงอุโบสถที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งสอดคล้องกับประวัติวัด

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด จำนวน 3 องค์ ทั้งหมดเป็นศิลปะล้านนาสมัยหลัง อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 (ตารางที่ 33) จากการสอบถามเจ้าอาวาสได้ข้อมูลว่าเป็นพระพุทธรูปที่อยู่ที่วัดมาแต่เดิม ทั้งนี้ไม่สามารถถ่ายภาพองค์จริงได้ เนื่องจากผู้ถือกุญแจตู้มีหลายคนซึ่งทำงานที่กรุงเทพฯ และจะกลับมาเปิดเพื่อนำออกมาสงฆ์น้ำเพียงแค่ช่วงสงกรานต์วันเดียว

¹⁴⁵ กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 8 (กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนา, 2532), 1287.

ตารางที่ 33 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดหัวเมือง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม พระเกศากลมใหญ่ พระรัศมี เปลว พระวรกายบอบบาง ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอ พระนาภี ปลายตัดตรง ขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย มีวารรองรับ จำนวน 3 ขา	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ปลาย 22 - 23	-	
2	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเหลี่ยม พระเกศาเล็ก อุษณีษะสูง พระรัศมีเป็นปลีสี่เหลี่ยมสูง พระวรกายบอบบาง ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ เสมอพระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก ประทับนั่งขัดสมาธิ ราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเจาะช่องกระจก	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ปลาย 22 - 23	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	<p>พระพุทธรูปสำริด พระพักตร์ รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นป्ली พระวรกาย บอบบาง ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก ขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเขียง</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ปลาย 22 - 23</p>	<p>-</p>	

2. วัดดอนมูล

ที่ตั้ง 59 บ้านดอนมูล หมู่ 6 ตำบลแวง อำเภอบัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°11'13.66" เหนือ ลองจิจูด 100°51'45.65" ตะวันออก

ประวัติ สร้างขึ้นเมื่อ 20 มีนาคม พ.ศ. 2450 ได้รังวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2531¹⁴⁶

ข้อสังเกต ภายในวัดมีวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด จำนวน 1 องค์ มีจารึกระบุดุลศักราช 878 ตรงกับพุทธศักราช 2059 (ตารางที่ 34)

ตารางที่ 34 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดดอนมูล

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นปลี พระวรกาย ค่อนข้างอวบ ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายตัดตรง ขัดสมาธิราบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานเขียง บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรม ล้านนา ระบุเลข 878	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	พ.ศ. 2059	ส. 29.5 ตก. 11.5	

¹⁴⁶ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1132.

3. วัดท่าล้อ

ที่ตั้ง 14 บ้านท่าล้อ หมู่ 2 ตำบลแงง อำเภอป่าจ้อย จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°10'47.60" เหนือ ลองจิจูด 100°51'18.22" ตะวันออก

ประวัติ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2364 ได้รั้งวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2497¹⁴⁷

ข้อสังเกต ภายในวัดมีอุโบสถที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระเจ้าทองทิพย์ (พระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด) จำนวน 1 องค์ (ตารางที่ 35) อายุราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21

ตารางที่ 35 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดท่าล้อ

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหู เป็นปม พระเกศาเม็ด กลมเล็ก พระรัศมีเป็น ดอกบัวตูม ยึดสูง พระวรกายอวบ ครอง จีวรห่มเฉียง ชาย สังฆาฏิตกลงเสมอพระ นาภี ปลายตัดตรง ทำลวดลายที่ส่วน ปลาย ขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียงซ้อน ลดหลั่นกันสามชั้น	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	-	

¹⁴⁷ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1144.

4. วัดทุ่งชัย

ที่ตั้ง 75 บ้านทุ่งชัย หมู่ 3 ตำบลเจดีย์ชัย อำเภอบัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°10'28.42" เหนือ ลองจิจูด 100°50'8.55" ตะวันออก

ประวัติ สร้างขึ้นเมื่อ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2520 ได้รังวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2527¹⁴⁸

ข้อสังเกต ภายในวัดมีวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระเจ้าตอง (พระพุทธรูปปางมารวิชัยสำริด) จำนวน 1 องค์ (ตารางที่ 36)

อายุราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21

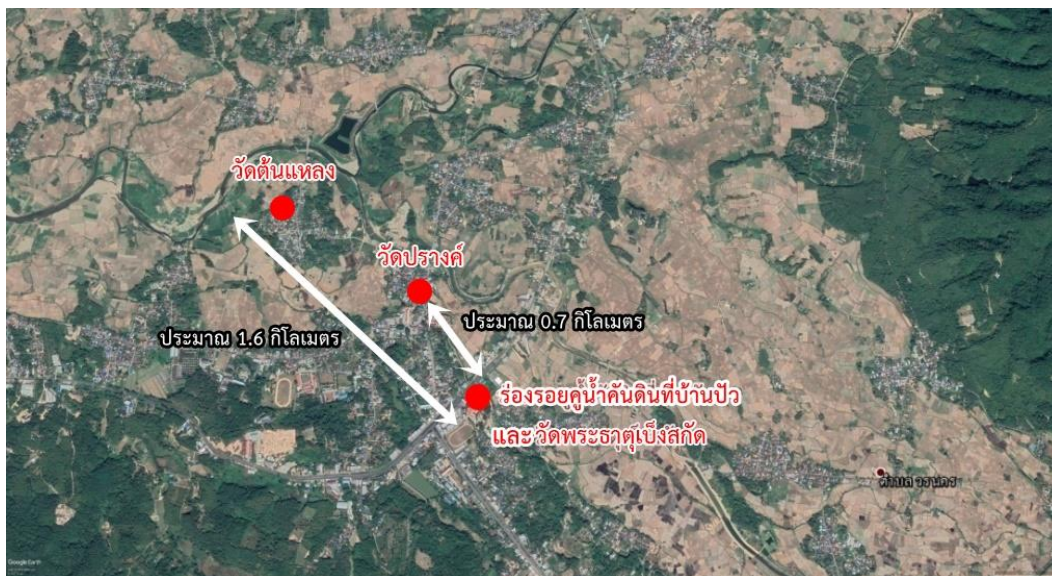
ตารางที่ 36 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดทุ่งชัย

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระเกศากลมเล็ก พระรัศมี เป็นดอกบัวตูม ยึดสูง พระวรกายอวบ ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายตัดตรง ทำลวดลายที่ส่วนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเขียงซ้อนลดหลั่นกัน สามชั้น	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	-	

¹⁴⁸ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1147.

บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านปัว ตำบลปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน

มีลักษณะพื้นที่เป็นรูปยาวรี มีคูเมืองชั้นเดียว ร่องรอยของคูน้ำคันดินของกำแพงเมืองอยู่บริเวณวัดพระธาตุเบ็งสกัด จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ พบว่ายังหลงเหลือหลักฐานทางโบราณคดีที่วัดดังต่อไปนี้ (รูปที่ 69)

รูปที่ 69 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านปัว และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีโดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth

1. วัดพระธาตุเบ็งสกัด

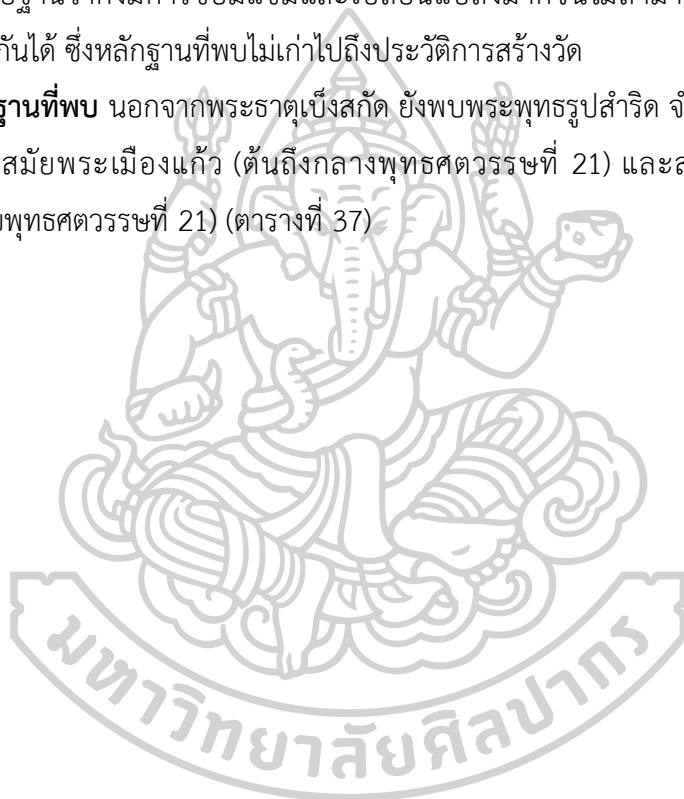
ที่ตั้ง 1 บ้านแก้ม หมู่ 5 ตำบลวรรณคร อำเภอป่า จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°10'42.18" เหนือ ลองจิจูด 100°55'2.88" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 1826 โดยพญาภูคา เพื่อคู่กับเมืองวรรณคร (พลับ) ที่ให้ขุนฟองไปสร้างขึ้นใหม่ และเมื่อครั้งเฉลิมฉลองเกิดมีแสงพุ่งจากยอดพระธาตุและวนรอบพระธาตุ ทำให้สว่างไปทั่วทั้งงาน จึงตั้งชื่อว่า “พระธาตุเบ็งสกัด”¹⁴⁹

ข้อสังเกต พระธาตุเบ็งสกัด สามารถกำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 แต่วิหารสันนิษฐานว่าคงมีการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงมากจนไม่สามารถกำหนดอายุให้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันได้ ซึ่งหลักฐานที่พบไม่เก่าไปถึงประวัติการสร้างวัด

หลักฐานที่พบ นอกจากพระธาตุเบ็งสกัด ยังพบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 4 องค์ ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงสมัยพระเมืองแก้ว (ต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21) และสมัยหลังลงมาเล็กน้อย (กลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21) (ตารางที่ 37)

¹⁴⁹ ป้ายคำบรรยายที่วัดพระธาตุเบ็งสกัด อ้างจาก กรมศิลปากร.

ตารางที่ 37 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุเบ็งสกัด

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>ส่วนฐานล่างสุดเป็นฐานบัว ลูกแก้วอกไก่ในผังสี่เหลี่ยม รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ซึ่ง อยู่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ อีกทั้ง ส่วนของลูกแก้วยังทำเป็น ลูกแก้วคาบบริเวณท้องไม้ จำนวนสี่เส้น</p> <p>เหนือขึ้นไปเป็นบัวถลา ซ้อนลดหลั่นกันเจ็ดชั้นใน ผังแปดเหลี่ยมรองรับองค์ ระฆังขนาดเล็กในผังกลม เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์ใน ผังกลม ปล้องไฉน และ ปลียอด</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	21	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งแต่สั้น พระหนุ เป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบ ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเหนือ พระถัน ปลายแตกเป็น เขี้ยวตะขาบ ประทับ นั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานบัวคว่ำ- บัวหงาย ซึ่งตั้งอยู่บนฐานเขียง ในผังหกเหลี่ยมเจาะช่อง กระจก มี خارองรับจำนวน สามขา บริเวณฐานด้านหลังมีจารึก อักษรธรรมล้านนาซึ่งยังไม่ได้ รับการอ่านแปล</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	21	<p>ส. 36.5 ตค. 16.5</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	<p>พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งแต่สั้น พระหนุ เป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เหนือพระถัน ปลายแตกเป็น เขี้ยวตะขาบ ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานบัวคว่ำ- บัวหงาย ซึ่งตั้งอยู่บนฐานเขียง ในผังหกเหลี่ยมเจาะช่อง กระจก</p> <p>บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรม ล้านนา ระบุเลข 873 ซึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราช ที่สร้าง ตรงกับพุทธศักราช 2054</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	21	<p>ส. 56.5 ตค. 26</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
4	<p>พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระ เกศาเป็นเม็ดกลมเล็ก พระ รัศมีเป็นดอกบัวตูม พระ วรกายอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระ นาภี ปลายแตกเป็นสองแฉก ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดง ปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง ซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น เจาะช่องกระจก</p> <p>บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรม ล้านนา ระบุศักราช 871 ซึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราช ที่สร้าง ตรงกับพุทธศักราช 2052</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	21	<p>ส. 37 ตค. 17</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
5	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบ ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายตัดตรง ทำลวดลายที่ส่วนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน เขียงซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น เจาะช่องกระจก บริเวณฐานมีจารึกอักษร ธรรมล้านนา ระบุศักราช 889 ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปี จุลศักราชที่สร้าง ตรงกับ พุทธศักราช 2070</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	21	<p>ส. 34 ตค. 10</p>	

2. วัดปรางค์

ที่ตั้ง 149 บ้านปรางค์ หมู่ 3 ตำบลปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°11'1.62" เหนือ ลองจิจูด 100°54'53.49" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2230 ได้รั้งวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2484¹⁵⁰

ข้อสังเกต ภายในวัดมีวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังพบเจดีย์ด้านหลังวิหาร ซึ่งมีรูปแบบคล้ายเจดีย์ในศิลปะพม่า แต่เดิมมีการกำหนดอายุไว้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – 23¹⁵¹ แต่ทั้งนี้เห็นว่าด้วยรูปแบบน่าจะสร้างขึ้นหลังพม่าเข้าปกครองหรืออาจเป็นช่วงรัตนโกสินทร์ที่มีการเข้ามาค้าไม้

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 2 องค์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 และพุทธศตวรรษที่ 21 โดยข้อมูลรูปได้รับจากกรมศิลปากร¹⁵² (ตารางที่ 38)

¹⁵⁰ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1191.

¹⁵¹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 122.

¹⁵² เรื่องเดียวกัน, 96 – 97.

ตารางที่ 38 แสดงรายการโบราณวัตถุที่วัดปรังค์

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระ เกศาเป็นเม็ดกลมเล็ก มีกรอบ ไรพระศก พระรัศมีเปลว (ใหม่) พระวรกายอวบ ครอง จีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก ประทับนั่งขัดสมาธิ ราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	ส. 79.5 ตก. 43	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก มีกรอบ ไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว พระอุระนูน บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นสองแฉก ทำลวดลายที่ส่วนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย แต่เดิมพระเศียรหักหายไป ทางวัดนำพระเศียร พระพุทธรูปองค์อื่นเข้าต่อไว้ กับพระวรกาย</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	20	<p>ส. 93 ตค. 51.5</p>	

3. วัดต้นแหลง

ที่ตั้ง 20 บ้านต้นแหลง หมู่ 2 ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°11'19.75" เหนือ ลองจิจูด 100°54'22.94" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2390¹⁵³ แต่จากการลงพื้นที่เจ้าอาวาสกล่าวว่าสร้างขึ้นราว พ.ศ.

2127

ข้อสังเกต เป็นวัดของกลุ่มไทลื้อ ซึ่งวิหารยังคงรูปแบบดั้งเดิม

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 (ตารางที่ 39) ทั้งนี้ไม่สามารถถ่ายภาพองค์จริงได้

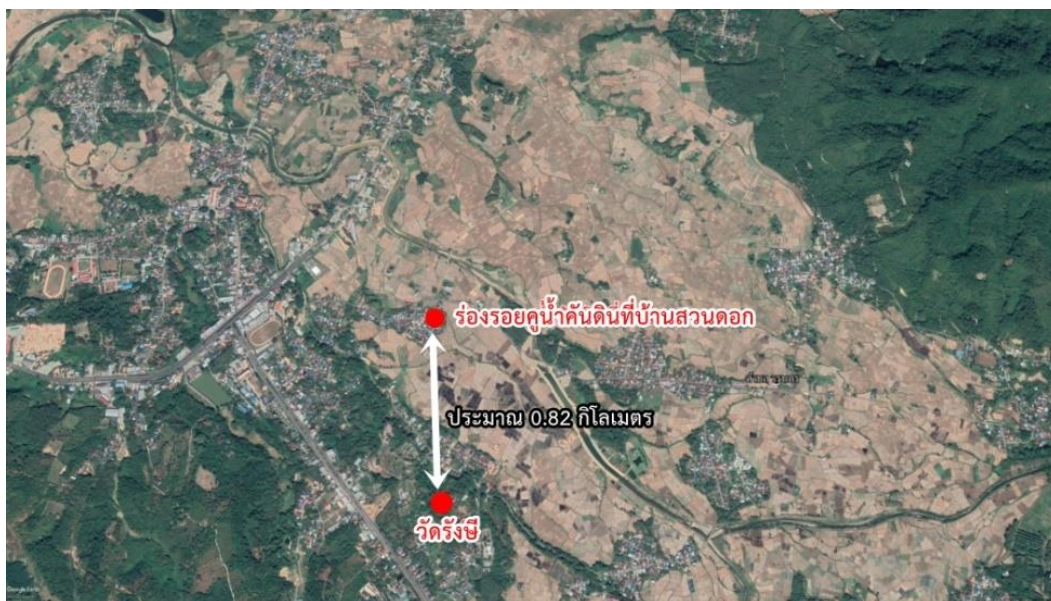
ตารางที่ 39 แสดงรายการโบราณวัตถุที่วัดต้นแหลง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบ อ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเหนือพระถัน ทำลวดลายที่ส่วนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	-	

¹⁵³ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1138.

บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านสวนดอก ตำบลปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ลักษณะพื้นที่เป็นรูปกลมมน พบร่องรอยคูน้ำคันดินเพียงชั้นเดียวแต่บางช่วงไม่ชัดเจน ลักษณะของชุมชนอยู่บนที่ดอนสูงและลาดต่ำไปทางด้านทิศเหนือและที่ด้านนี้ปรากฏแนวร่องน้ำใหญ่ที่เชื่อมต่อกับพื้นที่สูงอีกฝั่งหนึ่ง จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ พบว่ายังหลงเหลือหลักฐานทางโบราณคดีที่วัดดังต่อไปนี้ (แผนที่ที่ 22)

รูปที่ 70 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านสวนดอก และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth

1. วัดรังษี

ที่ตั้ง 80 บ้านมอน หมู่ 11 ตำบลวรรณคร อำเภอป่า จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°10'11.56" เหนือ ลองจิจูด 100°55'28.76" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2219 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2297¹⁵⁴

ข้อสังเกต เป็นวัดของกลุ่มไทลื้อ ซึ่งวิหารยังคงรูปแบบดั้งเดิม

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (ตารางที่ 40)

ตารางที่ 40 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดรังษี

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระเกศาเม็ดกลมเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกาย อวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นสาม แฉก ทำลวดลายที่ส่วนปลาย ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	ส. 50 ตก. 29	

¹⁵⁴ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1239.

บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ลักษณะพื้นที่ค่อนข้างกลม พบร่องรอยคูน้ำคันดิน 1 ชั้น และคันดินเห็นชัดเจน สภาพปัจจุบันมีต้นไม้ ต้นไผ่ และวัชพืชขึ้นปกคลุม พื้นที่โดยรอบเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทั้งนี้บริเวณบ้านศาลาไม่พบโบราณสถานและโบราณวัตถุจากการสำรวจ จึงมีการสำรวจต่อเนื่องไปยังอำเภอศิลาเพชร ซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้เคียง (รูปที่ 71)

รูปที่ 71 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านศาลา และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth

1. วัตุนาคำ

ที่ตั้ง 1 บ้านนาคำ หมู่ 1 ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°6'36.44" เหนือ ลองจิจูด 100°56'48.60" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2380 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2496¹⁵⁵

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงครึ่งหลัง พุทธศตวรรษที่ 21 – พุทธศตวรรษที่ 22 (ตารางที่ 41)

ตารางที่ 41 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัตุนาคำ

แ	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม แยม พระโอษฐ์เล็ก น้อย ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี ทำขึ้นใหม่ พระวรกายอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเหนือพระถัน ปลายแตก เป็นเขี้ยวตะขาบ สมាธิเพชร แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21 - 22	ส. 54 ตก. 31	

¹⁵⁵ กรมการศาสนา, ประวัติวัดท่าราชอาณาจักร เล่ม 8, 1155.

2. วัดดอนแก้ว

ที่ตั้ง 4 บ้านดอนแก้ว หมู่ 4 ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 19°5'24.85" เหนือ ลองจิจูด 100°56'28.07" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2458¹⁵⁶

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงต้นถึงกลาง พุทธศตวรรษที่ 21 ตามประวัติพบจากแม่น้ำย่าง แล้วจึงนำมาประดิษฐานไว้ที่วัด (ตารางที่ 42)

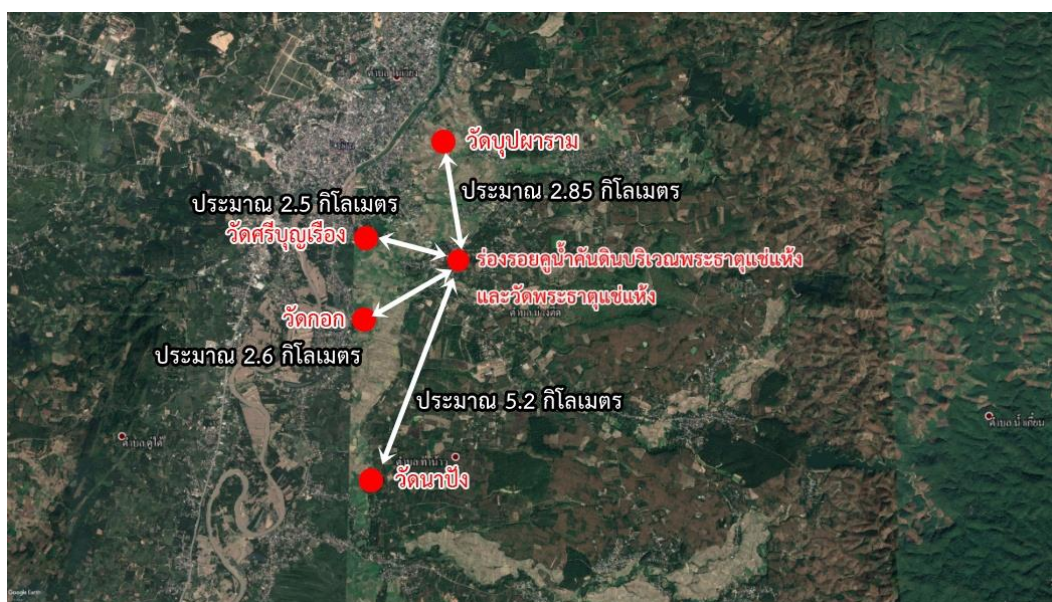
ตารางที่ 42 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดดอนแก้ว

ที่แ	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกแบน พระหนุเป็นปม แย้มพระโอษฐ์เล็กน้อย ขมวด พระเกศาเล็ก พระวรกายอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตก ลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นสองแฉก ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	21	ส. 30 ตค. 17	

¹⁵⁶ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1122.

บริเวณร่องรอยคูน้ำคันดินที่พระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ลักษณะพื้นที่เป็นรูปยาวรีตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือกับตะวันตกเฉียงใต้ ร่องรอยของคูน้ำคันดินคงเหลืออยู่บางตอนที่เห็นได้ชัดคือ บริเวณด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ซึ่งมีลักษณะโอบล้อมบริเวณวัดไว้ สภาพคูน้ำคันดินถูกปกคลุมด้วยป่ารก ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบหลักฐานทางโบราณคดี 5 วัด (รูปที่ 24)

รูปที่ 72 แสดงตำแหน่งร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณพระธาตุแช่แห้ง และวัดที่สำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี โดยการวัดระยะด้วยโปรแกรม Google Earth

1. วัดพระธาตุแช่แห้ง

ที่ตั้ง บ้านหนองเต่า หมู่ 3 ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 18°45'31.42" เหนือ ลองจิจูด 100°47'28.79" ตะวันออก

ประวัติ สร้างในสมัยพญาการเมือง ราว พ.ศ. 1896/1899¹⁵⁷

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีสิ่งก่อสร้างหลายยุคสมัย เนื่องจากเป็นวัดสำคัญจึงมีการปรับเปลี่ยนและสร้างสิ่งก่อสร้างตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

หลักฐานที่พบ พระธาตุแช่แห้ง ประวัตินี้เมื่อแรกสร้างราว พ.ศ. 1896/1899 ซึ่งแตกต่างไปตามพื้นเมืองน่านแต่ละฉบับ แต่รูปแบบเมื่อแรกสร้างไม่สามารถสันนิษฐานได้อย่างชัดเจน ขณะที่รูปแบบปัจจุบันสามารถกำหนดอายุได้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ 2 องค์ คือ พระเจ้าล้านทอง สร้างในสมัยเจ้าพระยาคำยอดฟ้า เมื่อ พ.ศ. 2065 และพระเจ้าอุ่นเมือง สร้างขึ้นในสมัยพระยาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม พ.ศ. 2103¹⁵⁸ (ตารางที่ 43)

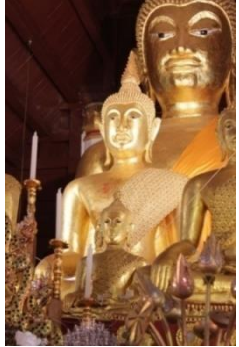
¹⁵⁷ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 2 - 11.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, 24.

ตารางที่ 43 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุแช่แห้ง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>ฐานล่างสุดเป็นฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น โดยชั้นที่สองมีการประดับสลุปิกะที่มุมทั้งสี่เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ นอกจากนี้แต่ละด้านของฐานชั้นนี้ ยังมีการประดับสลุปิกะที่ด้านทั้งสี่เหนือขึ้นไปเป็นฐานเชิงในผังสี่เหลี่ยมแปดเหลี่ยมและสิบสองเหลี่ยม ตามลำดับคั่นด้วยฐานประดับกลีบบัวรองรับชุดฐานบัวในผังกลมซ้อนลดหลั่นกันสามชั้นเหนือขึ้นไปเป็นบัวปากกระฆังซึ่งรอบรับองค์ระฆังขนาดเล็กประดับด้วยรัดอกและดอกไม้กลีบ ส่วนยอดเป็นบัลลังก์ที่มีลักษณะเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบแกนปล้องไฉน ปล้องไฉนและปลียอด ตามลำดับ</p>	ล้านนา	รูปแบบปัจจุบัน 20 - 21	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระเจ้าอู่เมือง พระประธาน ขนาดใหญ่ ภายในวิหาร พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก มีกรอบ ไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายอวบ อ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2103</p>	<p>-</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	<p>พระเจ้าล้านทอง พระพุทธรูป ปูนปั้น (ข้างว่าพอกทับ พระพุทธรูปสำริดภายใน) พระพักตร์รูปไข่ค่อนข้างอวบ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็น ปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว พระวรกายอวบ อ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2065</p>	<p>ส. 237 ตก. 180</p>	

2. วัดศรีบุญเรือง

ที่ตั้ง บ้านหนองเต่า หมู่ 3 ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 18°45'57.36" เหนือ ลองจิจูด 100°46'20.93" ตะวันออก

ประวัติ สร้างใน พ.ศ. 1249 ได้รับวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2516¹⁵⁹ แต่ตามที่ถูกวิจัยตรวจสอบพื้นเมืองน่าน พบว่าวัดศรีบุญเรืองปรากฏชื่อครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2103 ในการซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งหักพังลง¹⁶⁰ ดังนั้นเป็นไปได้ว่าวัดศรีบุญเรืองคงมีมาก่อนเพียงแต่ไม่ถูกกล่าวถึง

ข้อสังเกต ปัจจุบันวิหารรวมถึงสิ่งก่อสร้างอื่นๆ คงสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด ศิลปะสุโขทัย สกุลช่างพื้นเมืองน่าน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 (ตารางที่ 44)

ตารางที่ 44 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดศรีบุญเรือง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาซ้อนข้างใหญ่ พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกาย อวบ พระอุระนูน ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายแตกเป็น เขี้ยว ตะขาบ ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมาร วิชัยเหนือฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	20	ส. 77 ตค. 53	

¹⁵⁹ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1249.

¹⁶⁰ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุแช่แห้งค้ำวารวิหาร, 24.

3. วัดบุปผาราม

ที่ตั้ง 13 บ้านดอกบวบ หมู่ 9 ตำบลฝายแก้ว อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 18°46'53.82" เหนือ ลองจิจูด 100°47'17.62" ตะวันออก

ประวัติ สร้าง พ.ศ. 1800 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2518¹⁶¹

ข้อสังเกต ปัจจุบันอุโบสถสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด ศิลปะล้านนา กำหนดอายุราวต้นถึงกลาง พุทธศตวรรษที่ 21 (ตารางที่ 45)

ตารางที่ 45 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดบุปผาราม

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แยมพระโอษฐ์ เล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว พระวรกายอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย แตกเป็นสองแฉก ทำลวดลาย ผ้าที่ส่วนปลาย ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมาร วิชัยเหนือฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	20	ส. 101 ตก. 69	

¹⁶¹ กรมการศาสนา, ประวัติวัดท่าราชอาณาจักร เล่ม 8, 1188.

4. วัฒนาปิง

ที่ตั้ง 89 บ้านนาปิง หมู่ 2 ตำบลนาปิง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

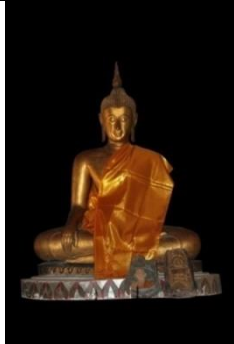
พิกัด ละติจูด 18°42'47.06" เหนือ ลองจิจูด 100°46'32.71" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2310 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2492¹⁶²

ข้อสังเกต ปัจจุบันวิหารเป็นแบบที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด อิทธิพลศิลปะสุโขทัย จำนวน 2 องค์ กำหนดอายุราว กลางพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (ตารางที่ 46)

ตารางที่ 46 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัฒนาปิง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว (ทำขึ้นใหม่) พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์ เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก ขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - ปลาย 20	ส. 128 ตก. 110	

¹⁶² กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 8, 1160.

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว พระอังสาใหญ่ บันพระองค์เล็ก ครองจีวร ห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก แสดงปางลีลาเหนือ ฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - ปลาย 20	ส. 114 - กว้าง 24	

5. วัดกอก

ที่ตั้ง 1 บ้านกอก หมู่ 1 ตำบลท่าน้ำ อำเภอกุเวียง จังหวัดน่าน

พิกัด ละติจูด 18°44'45.43" เหนือ ลองจิจูด 100°46'19.88" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2014 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2521¹⁶³

ข้อสังเกต ปัจจุบันวิหารเป็นแบบที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พบพระพุทธรูปสำริด อิทธิพลศิลปะสุโขทัย จำนวน 2 องค์ กำหนดอายุราว กลางพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (ตารางที่ 47)

ตารางที่ 47 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดกอก

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว พระอังสาใหญ่ บันพระองค์เล็ก ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิมีลักษณะ ซ้อนทับกันหลายชั้น นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานเขียง บริเวณฐานปรากฏจารึก ระบุชื่อ นายเรือง และรูปแบบ อักษรมีอายุหลัง พ.ศ. 1935	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - ปลาย 20	ส. 84 ตก. 54	

¹⁶³ กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 8, 1103.

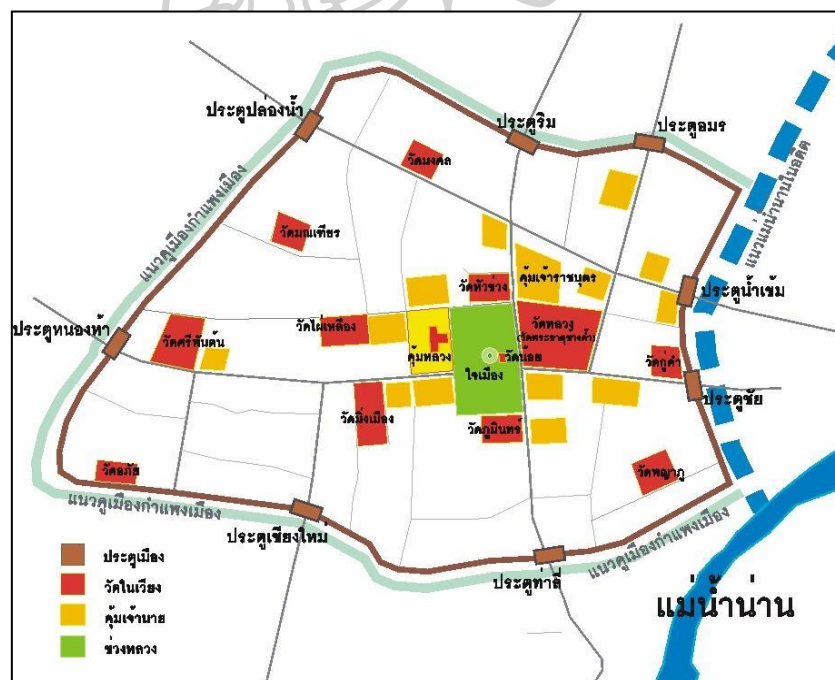
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นทรงกรวยแปดเหลี่ยม (สันนิษฐานว่าอาจทำขึ้นใหม่) พระวรกายอวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏี ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย แตกเป็นซี่วตะขาบ ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานบัวคว่ำ- บัวหงาย</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>กลาง 19 - ปลาย 20</p>	<p>ส. 84 ตก. 54</p>	

บริเวณเวียงน่าน (เวียงใต้) ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

ชุมชนโบราณเมืองน่านตั้งอยู่บนที่ราบในแอ่งที่ราบแม่น้ำน่านซึ่งเป็นแอ่งที่ราบที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัด โดยตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำน่านซึ่งไหลผ่านเมืองน่านจากด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ราบโอบล้อมโดยรอบ ตัวเมืองสร้างขนานไปกับแม่น้ำตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียงใต้ มีคูน้ำและคันดินเพียง 3 ด้าน ยกเว้นด้านที่ติดกับแม่น้ำน่านที่ใช้แม่น้ำน่านเป็นแนวคูเมืองธรรมชาติ

ชุมชนโบราณเวียงน่านตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองน่านปัจจุบัน และซ้อนทับอยู่ในบริเวณของเวียงใต้เดิมแต่มีขนาดเล็กกว่าเวียงใต้ มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบชั้นเดียวโดยมีคูน้ำอยู่ด้านนอกและมีคันดินอยู่ด้านใน รูปร่างของเมืองมีลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ 3 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตกและทิศใต้ และใช้แม่น้ำน่านเป็นคูเมืองธรรมชาติด้านทิศตะวันออก มีประตูเมืองทั้งหมด 7 ประตู ประกอบด้วย ประตูชัย ประตูน้ำเข็ม อยู่ทางด้านทิศตะวันออก ประตูริมหรือประตูมอญ อยู่ทางด้านทิศเหนือ ประตูปล่องน้ำ ประตูหนองห้า อยู่ทางด้านทิศตะวันตก ประตูเชียงใหม่ และประตูท่าลี่ อยู่ทางด้านทิศใต้ (รูปที่ 73)

รูปที่ 73 แสดงผังเมืองน่าน ตำแหน่งประตูเมือง วัด และคัมเจ้านาย

ที่มา: คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, (กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์, 2549), 13.

1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

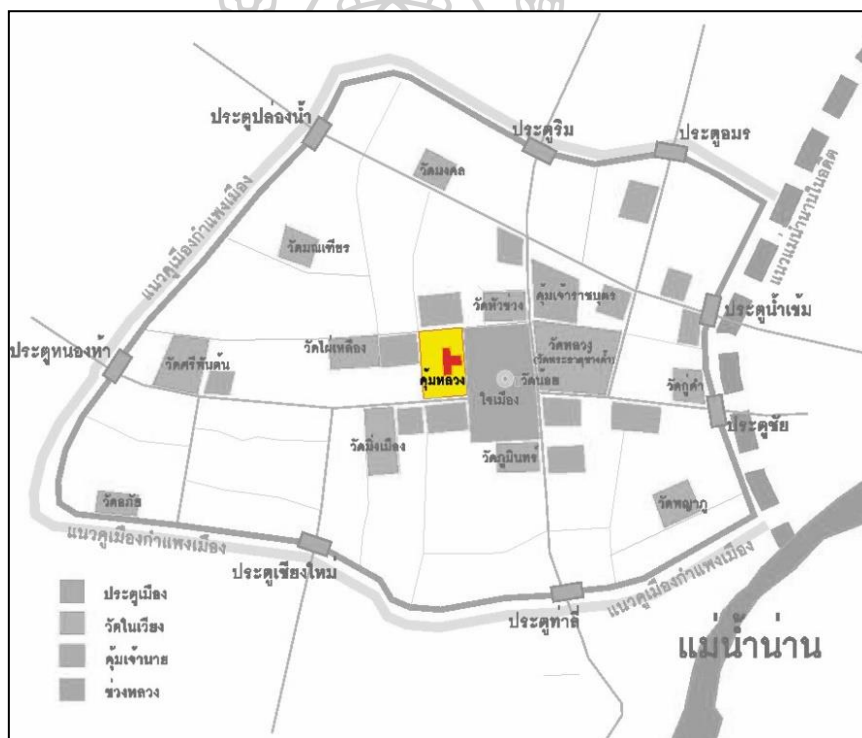
ที่ตั้ง ถนนพากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 74)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}46'34.43''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}46'14.97''$ ตะวันออก

ประวัติ สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นที่อาศัยของเจ้าผู้ครองนครอยู่ก่อนแล้ว อีกทั้งผลการขุดค้นยังพบหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 ดังที่กล่าวไว้ในบทก่อนหน้า แต่การสร้างเป็นหอคำ เกิดขึ้นสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช พ.ศ. 2400 ภายหลัง พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชปรับเปลี่ยนเป็น หอคำ เมื่อ พ.ศ. 2446¹⁶⁴

ข้อสังเกต โบราณวัตถุที่สำรวจเกือบทั้งหมดเป็นสมบัติเดิมของเจ้าผู้ครองนครน่าน

หลักฐานที่พบ พบโบราณวัตถุทั้งอิทธิพลศิลปะสุโขทัยและล้านนา (ตารางที่ 48)

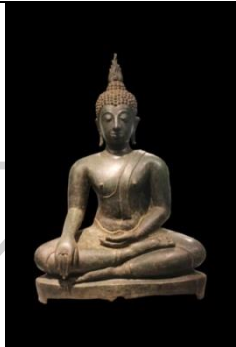

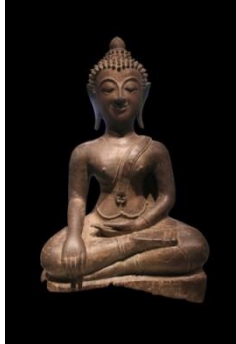
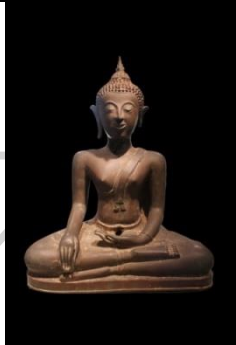
รูปที่ 74 แสดงตำแหน่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ที่มา: ดัดแปลงจาก คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, 13.

¹⁶⁴ กรมศิลปากร, นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และจังหวัดน่าน, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547),

ตารางที่ 48 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

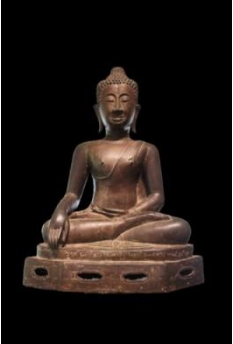
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมี เป็นดอกบัวตูม พระวรกาย อวบ อ้วน พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏี สั้นเหนือพระถัน ปลายตัดตรง แสดงปางมารวิชัย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 36 ตก. 34	
2	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์ เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏีตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นสอง แฉกปลายม้วนเข้า ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - กลาง 20	ส. 51 ตก. 30	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	พระพุทธรูปสำริด พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีดอกบัวตูม พระวรกายอวบ พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 21 - 22	ส. 53 ตก. 31	
4	พระพุทธรูปสำริด พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 21 - 22	ส. 70 ตก. 57	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
5	<p>พระพุทธรูปสำริดประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏีสั้นเหนือพระถัน ปลายแตกเป็นสองแฉก แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรม ล้านนาและอักษรฝักขาม ระบุชื่อผู้สร้าง และคาถาอริยสัจจกถ</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ต้น - กลาง 21</p>	<p>ส. 70 ตก. 46</p>	

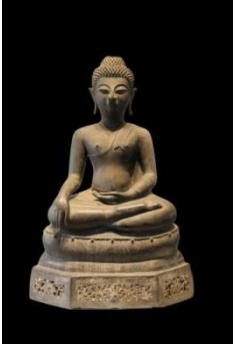
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
6	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์ รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมี ดอกบัวตูม พระวรกาย ค่อนข้างสมส่วน ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิสั้นเหนือ พระถัน ปลายแตกเป็น เขี้ยวตะขาบ แสดงปาง มารวิชัย เหนือฐานบัวบน ฐานหน้ากระดานหกเหลี่ยม เจาะช่องกระจก	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 55 ตก. 28	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
7	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็น ปม ทรงก่ารัณทมกฤษ ทรงสังวาลไขว้กันบริเวณ พระอุระ ทับทรวงเป็นรูป ดอกไม้สี่กลีบ พระพาหาสวม พาหุรัด แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียง บริเวณฐานปรากฏจารึกอักษร ธรรมล้านนา ระบุชื่อ พ่อแก้ว เป็นผู้สร้าง และศักราช 871</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2052</p>	<p>ส. 32 ตก. 14.5</p>	
8	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แยมพระโอษฐ์ เล็ก น้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว พระอังสาใหญ่ พระ วรกายยืดสูง ชายสังฆาฏิตกลง ใต้พระนาภี ปลายตัดตรง ประทับยืนตรงเหนือฐานบัว ซึ่งอยู่บนฐานเขียงเจาะช่อง กระจกและมีขารองรับทั้งสี่มุม</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ปลาย 22</p>	<p>ส. 32</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
9	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระวรกายค่อนข้างอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิสั้น เนื้อพระถัน ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานหน้ากระดานหกเหลี่ยมเจาะช่องกระจก</p> <p>บริเวณฐานปรากฏจารึกอักษรธรรมล้านนา และอักษรฝักขาม ระบุชื่อผู้สร้าง และคาถาปฐมมัง (คาถาพระพุทธสิหิงค์)</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ต้น - กลาง 21</p>	<p>ส. 70 ตก. 44</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
10	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์ กลม พระขนงโก่ง พระเนตร ค่อนข้างเบิก พระนาสิกสั้น พระหนุเป็น ปม ขมวด พระเศวตเล็ก พระอุระนูน บั้น พระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานหน้ากระดาน	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 75 ตก. 52	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
11	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหูเป็นปม พระเกศาเล็ก มีกรอบไทรพระศก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ปลายแตกเป็นสองแฉก ทำลวดลายที่ส่วนปลาย แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานบัวคว่ำ-บัวหงายซึ่งตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานหกเหลี่ยมเจาะช่องเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา บริเวณฐานปรากฏจารึกอักษรธรรมล้านนา และอักษรฝักขาม ระบุชื่อลำพันทมะ คนของสีกัน สร้างพระพุทธรูปนี้ไว้เมื่อปี รวายนัน เดือน 6</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2080</p>	<p>ส. 52 ตค. 30</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
12	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูป ไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระ หनु เป็ น ป ม ข ม ว ต พระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว พระวรกายสมส่วน ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายตัดตรง แสดงปางมารวิชัย เหนือฐาน บัวหงายซึ่งตั้งอยู่บนฐานหน้า กระดานหกเหลี่ยมมีขารองรับ สามขา	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 21	ส. 67 ตก. 40	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
13	<p>เจดีย์ทรงปราสาทจำลอง เรือนธาตุซ้อนชั้นลดหลั่นกัน ขึ้นไปสามชั้น โดยเรือนธาตุอยู่ ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้ สิบสอง เจาะช่องทางเข้าทั้งสี่ ด้าน ประดับด้วยรัดอก เหนือ ขึ้นไปเป็นหลังคาลาดในผังย่อ มุมไม้สิบสอง สันหลังคา ประดับหางวัน แต่ละด้าน ประดับหน้าจั่วที่มีลวดลาย พันธุ์พฤกษา คั่นด้วยบัวหงาย ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ไม้สิบสองที่มีการประดับแผ่น สามเหลี่ยมคล้ายกลีบขนุน ส่วนยอด เป็นบัลลังก์และ ปลียอดในผังย่อมุมไม้สิบสอง</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>กลาง 21</p>	<p>ส. 101</p>	

2. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

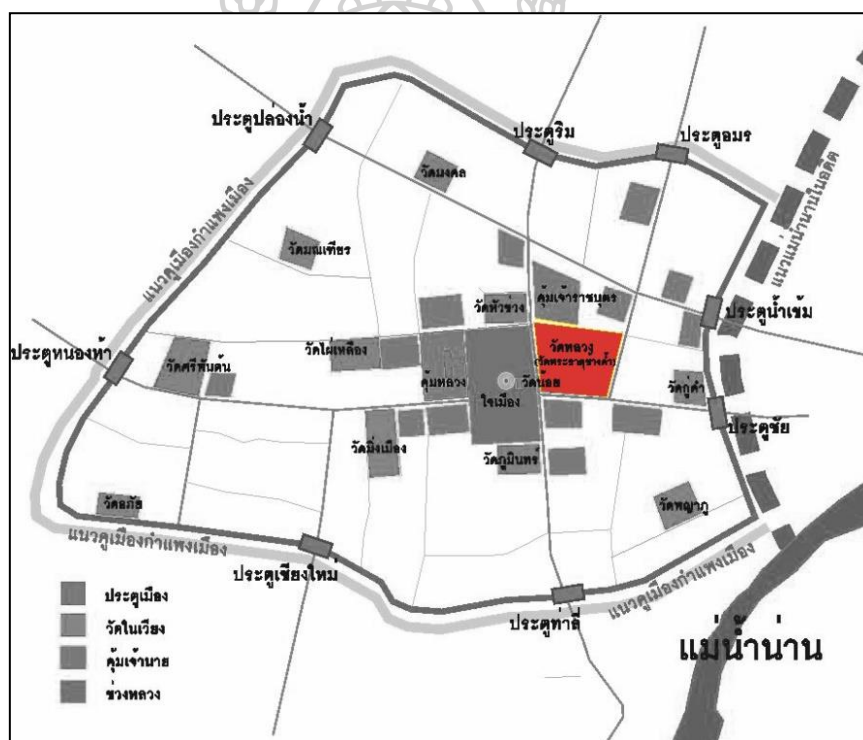
ที่ตั้ง 13 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 75)

พิกัด ละติจูด 18°46'34.66" เหนือ ลองจิจูด 100°46'19.60" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 1946 ในสมัยพญาปู่แข็ง เดิมชื่อว่า วัดหลวงกลางเวียง และเปลี่ยนมาใช้ชื่อ วัดพระธาตุช้างค้ำ ในสมัยรัตนโกสินทร์¹⁶⁵

ข้อสังเกต ปัจจุบันยังเหลือเจดีย์ช้างค้ำ พระพุทธรูปประธานในวิหาร และพระพุทธรูปหลายองค์ที่ยังสะท้อนอิทธิพลศิลปะสุโขทัยและล้านนา แต่อาคารวิหารคงจะมีการปรับเปลี่ยนในสมัยหลังลงมาแล้ว

หลักฐานที่พบ เจดีย์ช้างล้อม รวมถึงประติมากรรมทั้งศิลปะสุโขทัยและล้านนา (ตารางที่ 49)

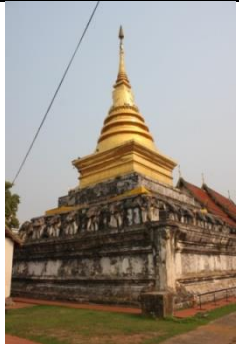

รูปที่ 75 แสดงตำแหน่งวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ที่มา: ดัดแปลงจาก คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, 13.

¹⁶⁵ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1217.

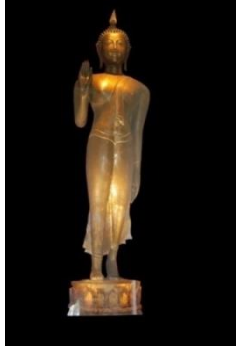
ตารางที่ 49 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>พระธาตุช้างค้ำ</p> <p>ฐานล่างสุดเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย คาดด้วยลูกแก้วสองเส้นบริเวณท้องไม้ เหนือขึ้นไปเป็นฐานเขียงซึ่งมีช้างโผล่ออกมาครึ่งตัวจากฐานจำนวนด้านละ 5 เชือก รองรับฐานเขียงในผังสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามฐาน เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่</p> <p>ชุดฐานรองรับองค์ระฆังเป็นฐานบัวลดหลั่นกันสามชั้น คั่นด้วยบัวปากระฆัง รองรับองค์ระฆังขนาดเล็ก มีการประดับลวดลายดอกไม้สี่กลีบทั้งสี่ด้านที่องค์ระฆัง</p> <p>ส่วนยอดเป็นบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม ปล้องไฉน และปลียอด ตามลำดับ</p>	สุโขทัย	<p>กลาง</p> <p>19</p> <p>-</p> <p>กลาง</p> <p>20</p>	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
2	<p>คู</p> <p>ส่วนฐานมีลักษณะเป็นฐานหน้ากระดานในผังสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน รองรับฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย</p> <p>ส่วนเรือนธาตุเป็นบัวคว่ำ-บัวหงาย อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกเก็จด้านหน้าและด้านหลังผนังมีการคาดด้วยลูกแก้วออกไก่จำนวนสองเส้น และมีปูนปั้นลวดลายพันธุ์พฤกษาประดับบริเวณมุมทั้งสี่ด้านหน้าเจาะช่องลึกเข้าไปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป</p> <p>ส่วนยอด เป็นหลังคาลาดทรงจั่ว หน้าบันประดับฝักเพกาปลายทั้งสองด้านเป็นมกรคายนาค</p>	<p>ล้านนา</p> <p>สกุลช่างพื้นเมือง</p>	21	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	<p>พระพุทธรูปปูนปั้น ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหูเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก มีกรอบไรพระศก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายอวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นสองแฉก มีการประดับลวดลายพันธุ์พฤกษา (สันนิษฐานว่าซ่อมสร้างขึ้นใหม่) แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>กลาง - ปลาย 21</p>	-	

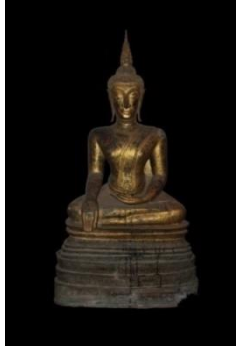
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
4	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบ ต่ำ พระนาสิกโด่งจุ่มลง เล็ก น้อย พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระอังสา ใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มคลุม ประทับยืน แสดงปางประทานอภัย สองพระหัตถ์</p> <p>ด้านหน้าฐานมีจารึกอักษรไทย สุโขทัย ภาษาไทย ระบุว่า พ.ศ. 1969/1970 สมเด็จ เจ้าพระยาสาธิตสุโขทัย ผู้เสวย ราชย์ในนันทบุรีได้สถาปนา พระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ เพื่อผดุงพระพุทธศาสนา</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 1969 - 1970</p>	<p>ส. 207</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
5	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งจุ่มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็น เปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์ เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระ นาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางลีลาเหนือ ฐานบัวหงาย พระหัตถ์ขวา ยกขึ้นเสมอพระอุระ</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	20	<p>ส. 184.5</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
6	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งงุ้มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางลีลา พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>20</p>	<p>ส. 196</p>	
7	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งงุ้มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ตามภาพถ่าย เก่าครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐานหน้ากระดาน</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ปลาย 20 - ต้น 21</p>	<p>ส. 207</p>	

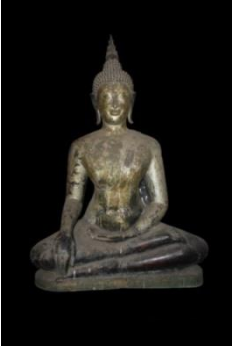
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
8	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูป ไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง งุ้มลงเล็กน้อย พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว (ปรากฏใน ภาพถ่ายเก่า) พระอังสาใหญ่ บันพระองค์เล็กตามภาพถ่าย เก่าพบว่า ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานหน้ากระดาน	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	ปลาย 20 - ต้น 21	ส. 139 ตก. 127	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พ.ศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
9	<p>พระพุทธรูปสำริด พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง งามลงเล็กน้อย พระหनुเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางมารวิชัย เนื้อฐานบัวคว่ำ-บัวหงายซึ่งตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานอีกทอดหนึ่ง</p> <p>ฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนาภาษาไทย กล่าวถึง นางคำใส สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ โดยเอาตนแลกกับปัจจัยเป็นเงินจำนวนหนึ่งมาสร้าง ในจุลศักราช 951 (พ.ศ. 2132) รวมถึงการสร้างคัมภีร์ และอุโบสถ</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2132</p>	<p>ส. 135 ตก. 59</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พ.ศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
10	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี ดอกบัวตูมยอดสูง อังสาใหญ่ บันพระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงใต้พระ นาภี ปลายตัดตรง ประทับยืน ตรงเหนือฐานบัวในผังแปด เหลี่ยม</p> <p>ฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย ระบุว่า จุลศักราช 889 ปีเม็งไถ้ (พ.ศ. 2070)</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 2070</p>	<p>ส. 95 - กว้าง 24</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
11	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์ กลม พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาใหญ่ พระรัศมี ดอกบัวตูม พระวรกาย อวบอ้วน พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ สั้นเหนือพระถัน ปลายแตก เป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานหน้า กระดาน	ล้านนา	20	ส. 100 ตก. 73	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
12	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง จุ่มลงเล็กน้อย พระหनुเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางมารวิชัย</p> <p>เหนือฐานหน้ากระดาน</p> <p>ด้านหน้าฐานมีจารึกอักษรไทย ภาษาไทย ระบุว่า หล่อองค์ต่อพระเศียรซึ่งมีอยู่เดิม เมื่อ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2404</p> <p>พระพุทธรูปปริตรมงคลนิมิต</p>	<p>สุโขทัย</p> <p>สกุลช่าง</p> <p>พื้นเมือง</p>	<p>กลาง</p> <p>-</p> <p>ปลาย</p> <p>20</p>	<p>ส.</p> <p>110</p> <p>ตก.</p> <p>84</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
13	พระพุทธรูปสำริด ประทับ นั่งขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูป ไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร เหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระ หนุเป็นปม ขมวดพระเกศา เล็ก พระรัศมีดอกบัวตูม อังสา ใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครอง จีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เสมอพระนาภี ปลายแตกเป็น เขี้ยวตะขาบ แสดงปางมาร วิชัยเหนือฐานบัวคว่ำ- บัว หงาย	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 98 ตก. 71	
14	พระพุทธรูปสำริด ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตร มองตรง พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก มีกรอบไร พระศก พระรัศมีเปลว พระวรกายค่อนข้างอวบ ครองจีวรห่มคลุม แสดงปาง ลีลาเหนือฐานเขียง	อิทธิพล ศิลปะ อยุธยา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	- - กลาง	

3. วัดภูมินทร์

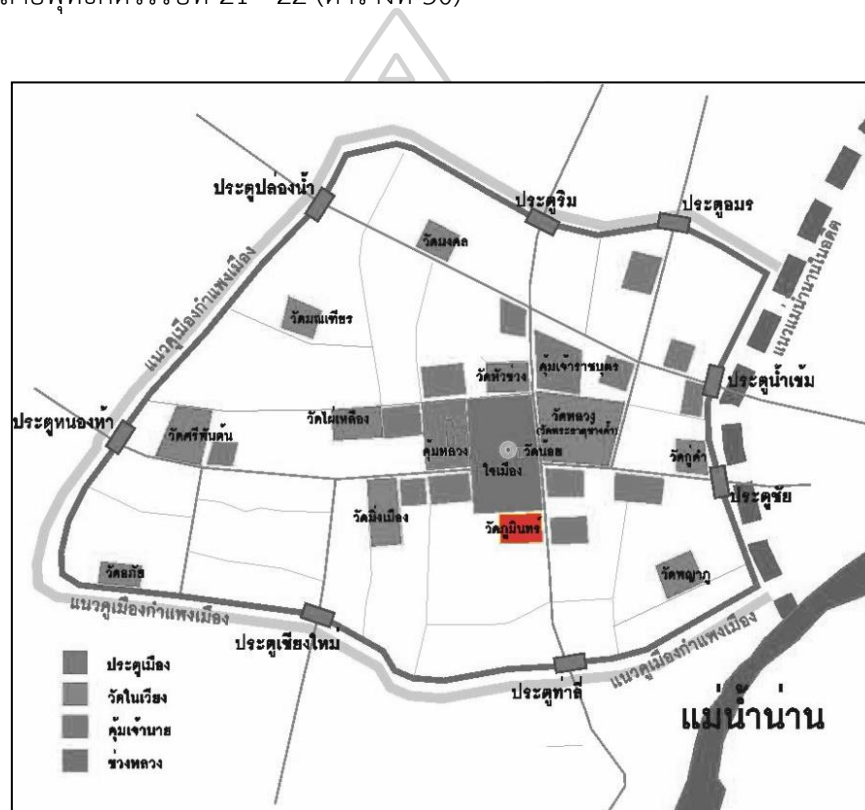
ที่ตั้ง 33 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 76)

พิกัด ละติจูด 18°46'28.55" เหนือ ลองจิจูด 100°46'17.77" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2138 ในสมัยเจ้าเจตบุตรพรหมินทร์¹⁶⁶

ข้อสังเกต อาคารหลักของวัดคืออาคารทรงจตุรมุขซึ่งภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งพิงแกนกลางทั้งสี่ทิศ แสดงถึงอิทธิพลศิลปะพม่า

หลักฐานที่พบ พบเพียงพระพุทธรูปสำริด 2 องค์ อายุราวกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 (ตารางที่ 50)

รูปที่ 76 แสดงตำแหน่งวัดภูมินทร์

ที่มา: ดัดแปลงจาก คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, 13.

¹⁶⁶ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1228.

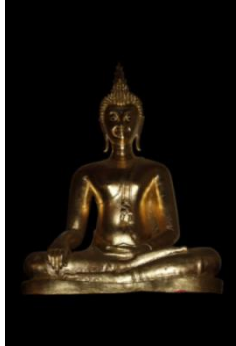

ตารางที่ 50 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดภูมินทร์

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระ นาสิกโต่งแต่สั้น แยม พระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บัน พระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายตัดตรง ทำลวดลายตรงส่วนปลาย แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน หน้ากระดานเจาะช่องกระจก ช่องด้านหน้าเป็นลวดลาย พันธุ์พฤกษา</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>กลาง - ปลาย 21</p>	<p>ส. 53.5 ตก. 22</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระพุทธรูปสำริด ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสาขวา ชายสังฆาฏิพาดผ่านพระอังซ้ายตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางมารวิชัย</p> <p>เหนือฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ปลาย 21 - 22</p>	<p>ส. 73.5 ตก. 46</p>	

ตารางที่ 51 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดหัวขวง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>เจดีย์ทรงปราสาทยอด ฐานล่างสุดเป็นฐานเขียง ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมทั้งสี่ ตวัดขึ้นเล็กน้อย เหนือขึ้นมา เป็นฐานบัวคอดด้วยลูกแก้ว อกไก่สองเส้น ถัดขึ้นไปเป็น ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผัง ย่อมุมไม้ยี่สิบแปดรองรับเรือน ธาตุ เรือนธาตุอยู่ในผังย่อมุม ไม้ยี่สิบ โดยที่มุมประธาน ทั้งสองด้าน จำนวนสี่มุม ประดับเทพพนม แต่ละด้านมี ซุ้มจรนนำประดิษฐาน พระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย เหนือขึ้นไปเป็นชั้นหลังคาลาด ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น รองรับองค์ระฆัง เหนือขึ้นไป เป็นบัลลังก์หลายเหลี่ยม ปล้องไฉน ปลียอด และฉัตร</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ปลาย 21</p>	<p>-</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง แยมพระโอษฐ์ เล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เป็นเปลว พระอังสาใหญ่ บันพระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเหนือ พระนาภี ปลายเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - กลาง 20	ส. 115 ตค. 95	
3	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว พระอังสาใหญ่ บันพระองค์เล็ก ครองจีวร ห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลง เหนือพระนาภี ปลายเป็น เขี้ยวตะขาบ แสดงปาง มารวิชัยเหนือฐานบัวคว่ำ-บัว หงาย	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	20	ส. 91 ตค. 58	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
4	พระพักตร์กลม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี ดอกบัวตูม พระวรกายวรกาย อวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง - ปลาย 21	ส. 69 ตก. 42	

5. วัดไผ่เหลือง

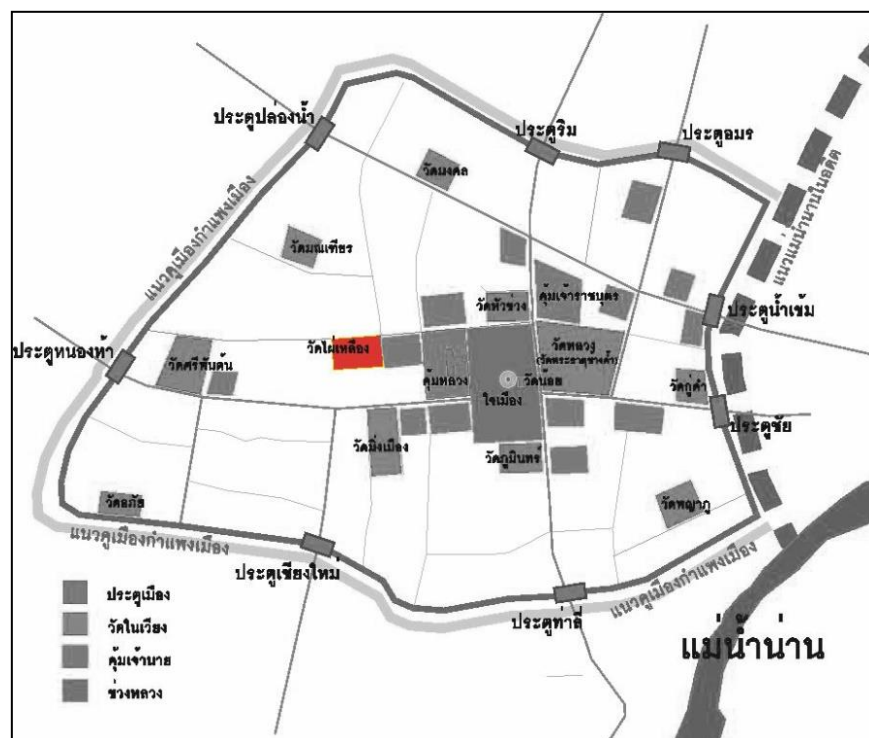
ที่ตั้ง 32 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 78)

พิกัด ละติจูด 18°46'35.07" เหนือ ลองจิจูด 100°46'8.76" ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2119 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2525¹⁶⁹

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถหลังเดียว

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริดปางลีลา อิทธิพลศิลปะสุโขทัย จำนวน 1 องค์ (ตารางที่ 52)

รูปที่ 78 แสดงตำแหน่งวัดไผ่เหลือง

ที่มา: ดัดแปลงจาก คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, 13.

¹⁶⁹ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1209.

ตารางที่ 52 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดไผ่เหลือง

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	ประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบ ต่ำ พระนาสิกโด่งงุ้มลง เล็ก น้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เปลว พระอังสาใหญ่ ชั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม คลุม แสดงปางลีลาเหนือฐาน บัวคว่ำ-บัวหงาย	อิทธิพล ศิลปะ อยุธยา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 216	

6. วัดกุคำ

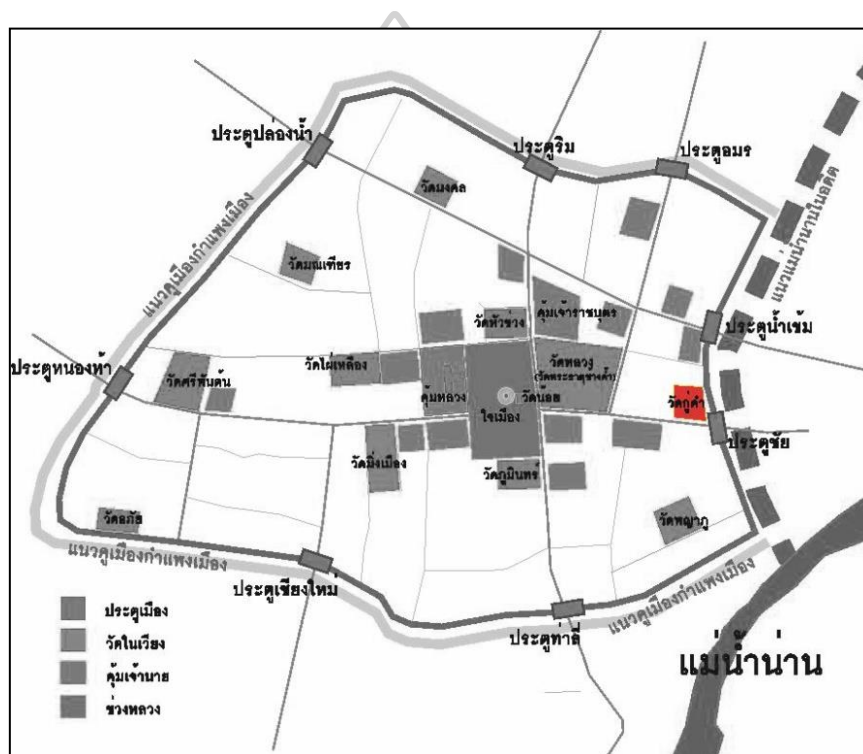
ที่ตั้ง 19 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 79)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}46'31.87''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}46'29.09''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 1883 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2500¹⁷⁰

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถ และเจดีย์ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริด อิทธิพลศิลปะสุโขทัย จำนวน 1 องค์ อายุราว พุทธศตวรรษที่ 20 (ตารางที่ 53)

รูปที่ 79 แสดงตำแหน่งวัดกุคำ

ที่มา: ดัดแปลงจาก คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน, นครน่าน พัฒนาการเป็นนครรัฐ, 13.

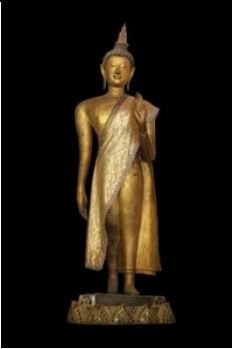
¹⁷⁰ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1104.

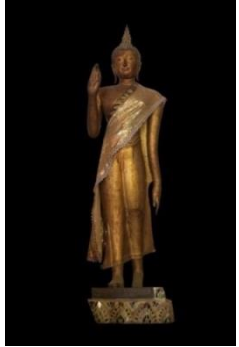
ตารางที่ 53 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดคู่คำ

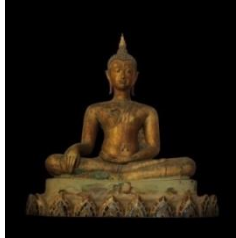
ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้น พระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิซ้อนทบกัน หลายชั้น ตกลงเสมอพระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิราบ แสดง ปางมารวิชัยเหนือฐานเขียง</p>	สุโขทัย	20	-	

ตารางที่ 54 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดพญาภู

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พ.ศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่งจุ่มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย แตกเป็นซี่ขี้หวด ขาบ แสดงปางลีลาเหนือฐานหน้า กระดาน พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้น เสมอ พระอุระ ฐานมีจารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย ระบุว่า พ.ศ. 1969/ 1970 ส ม เ ตี จ เจ้าพระยาสารภานุภมม สถาป พระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ เพื่อผดุงพระพุทธศาสนา</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 1969 - 1970</p>	<p>ส. 213 ตก. 51</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง จุ่มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยวตะขาบ แสดงปางลีลาเหนือฐานหน้า กระดาน พระหัตถ์ขวายกขึ้น เสมอพระอุระ ฐานมีจารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย ระบุว่า พ.ศ. 1969/1970 สมเด็จ เจ้าพระยาสารพาสุม สถาป พระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ เพื่อผดุงพระพุทธศาสนา</p>	<p>สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>พ.ศ. 1969 - 1970</p>	<p>ส. 200 ตก. 54</p>	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง จุ่มลงเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิ ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย แตกเป็นซี่วตะขาบ แสดงปางมารวิชัยเหนือฐาน หน้ากระดาน	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - กลาง 20	ส. 139 ตก. 92	
4	พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระ ขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมี เปลว พระอุระนูน บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็น สองแฉก แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 20	ส. 46 ตก. 42	

8. วัดหัวเวียงใต้

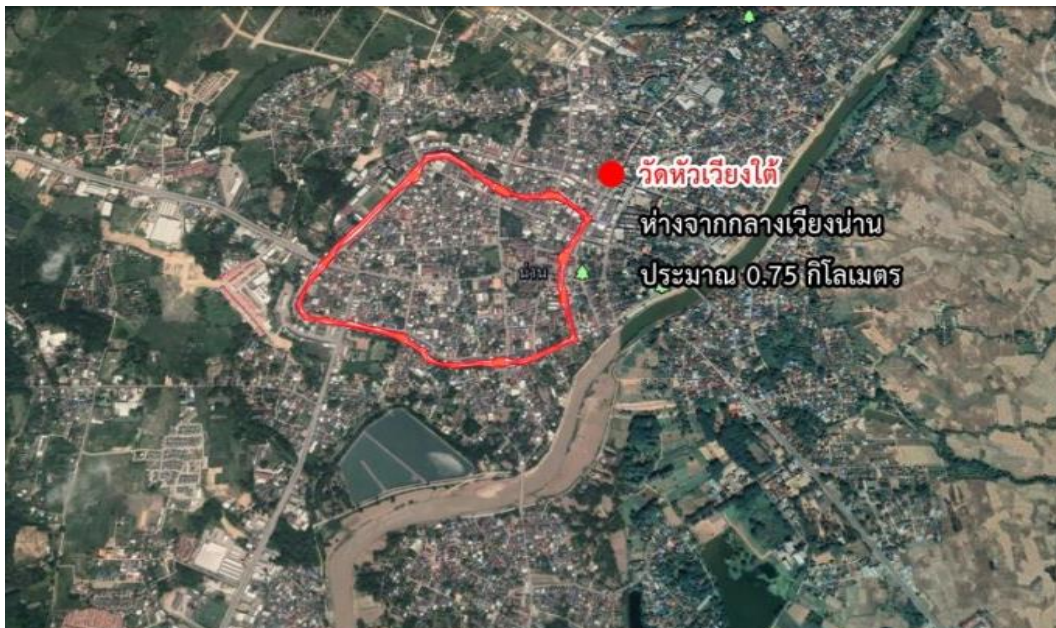
ที่ตั้ง 54 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 81)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}46'47.55''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}46'34.52''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2443 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2472¹⁷²

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถ วิหาร และเจดีย์ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริด ศิลปะล้านนา จำนวน 2 องค์ (ตารางที่ 55)

รูปที่ 81 แสดงตำแหน่งวัดหัวเวียงใต้ และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน

¹⁷² กรมการศาสนา, ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร เล่ม 8, 1287.

ตารางที่ 55 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดหัวเวียงใต้

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเปลว พระวรกาย อวบอ้วน ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียง	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	ต้น - กลาง 21	ส. 64 ตก. 42	
2	พระพักตร์ค่อนข้างกลม พระ ขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง บานออก พระหนุเป็นปม ขมวดพระ เกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสา ใหญ่ บั้น พระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏี ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย ตัดตรง แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานบัวซึ่งซ้อนอยู่บน ฐานเขียง หกเหลี่ยมอีกทอด	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 21	ส. 98 ตก. 55	

9. วัดสวนตาล

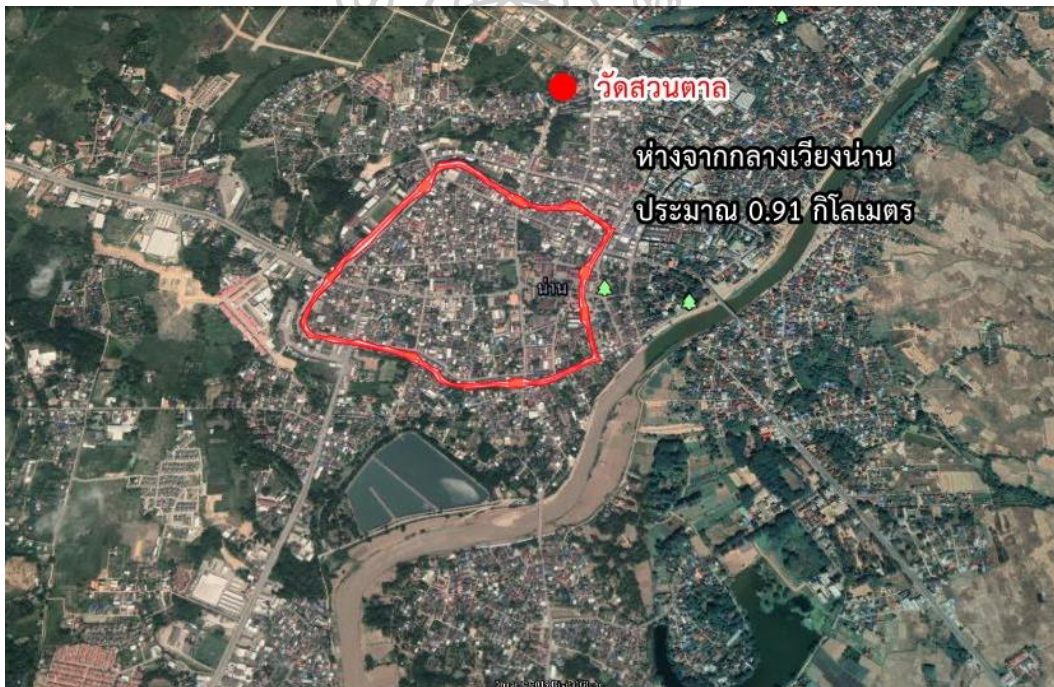
ที่ตั้ง หมู่ 2 ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 82)

พิกัด พิกัดภูมิศาสตร์ ละติจูด $18^{\circ}47'3.20''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}46'26.41''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 1698¹⁷³ แต่จากภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏเจดีย์องค์เดิมมีรูปแบบเป็น พุ่มข้าวบิณฑ์ ประกอบกับข้อมูลการขุดค้นกล่าวว่ามีการใช้งานราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 จึงเป็นไปได้ว่าแรกสร้างน่าจะราวพุทธศตวรรษที่ 20

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถ วิหาร และเจดีย์ ที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 และพระพุทธรูปประธานในวิหาร ซึ่งมีประวัติการสร้างเมื่อ พ.ศ. 1993¹⁷⁴ (ตารางที่ 56)

รูปที่ 82 แสดงตำแหน่งวัดสวนตาล และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth

¹⁷³ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1261.

¹⁷⁴ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง และคณะ, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร 2537), 79.

ตารางที่ 56 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดสวนตาล

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>ภาพถ่ายเก่า</p> <p>เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม (พุ่มข้าวบิณฑ์) ปัจจุบันซ่อมสร้างใหม่จนไม่เหลือรูปแบบดั้งเดิม อาจสันนิษฐานว่า ส่วนฐาน ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานเชิงในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 4 – 5 ชั้น รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส 1 ฐาน</p> <p>ส่วนกลาง ประกอบด้วยฐานบัวลูกฝักซ้อนกัน 2 ฐาน อยู่ใน ผังย่อมุมไม้ยี่สิบ (ฐานแฉ่นฟ้า) เรือนธาตุอยู่ใน ผังเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ</p> <p>ส่วนยอด เป็นชั้นซ้อน 1 ชั้น</p> <p>ระดับบรรพแถลงและกลีบขนุน ต่อเนื่องขึ้นไปเป็นองค์ระฆังทรงพุ่ม คล้ายดอกบัวตูม ปล้องไฉน และปลียอด ตามลำดับ</p>	สุโขทัย	<p>ปลาย</p> <p>19</p> <p>-</p> <p>ต้น</p> <p>20</p>	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศ.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
2	พระพุทธรูปปูนปั้น พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหู เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้น พระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม ฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิ ราบ แสดงปางมารวิชัย	ล้านนา สกุนช่าง พื้นเมือง	พ.ศ. 1993	ส. 237 ตก. 180	

10. วัดพระเนตร

ที่ตั้ง บ้านพระเนตร ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 83)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}47'30.65''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}47'21.83''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2376 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2379¹⁷⁵

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงอุโบสถ และวิหาร ที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ อายุราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (ตารางที่ 57)

รูปที่ 83 แสดงตำแหน่งวัดพระเนตร และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth

¹⁷⁵ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1219.

ตารางที่ 57 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพระเนตร

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	<p>พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกสั้น พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก อุษณีษะสูง พระรัศมีเป็น ดอกบัวยี่ดสูง พระอุระ ค่อนข้างนูน บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏี ตกลงเสมอพระนาภี ปลาย ตัดตรง แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียงเจาะช่อง กระຈก</p>	<p>ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง</p>	<p>ต้น - กลาง 21</p>	<p>ส. 67 ตก. 42</p>	

11. วัดพญาวัต

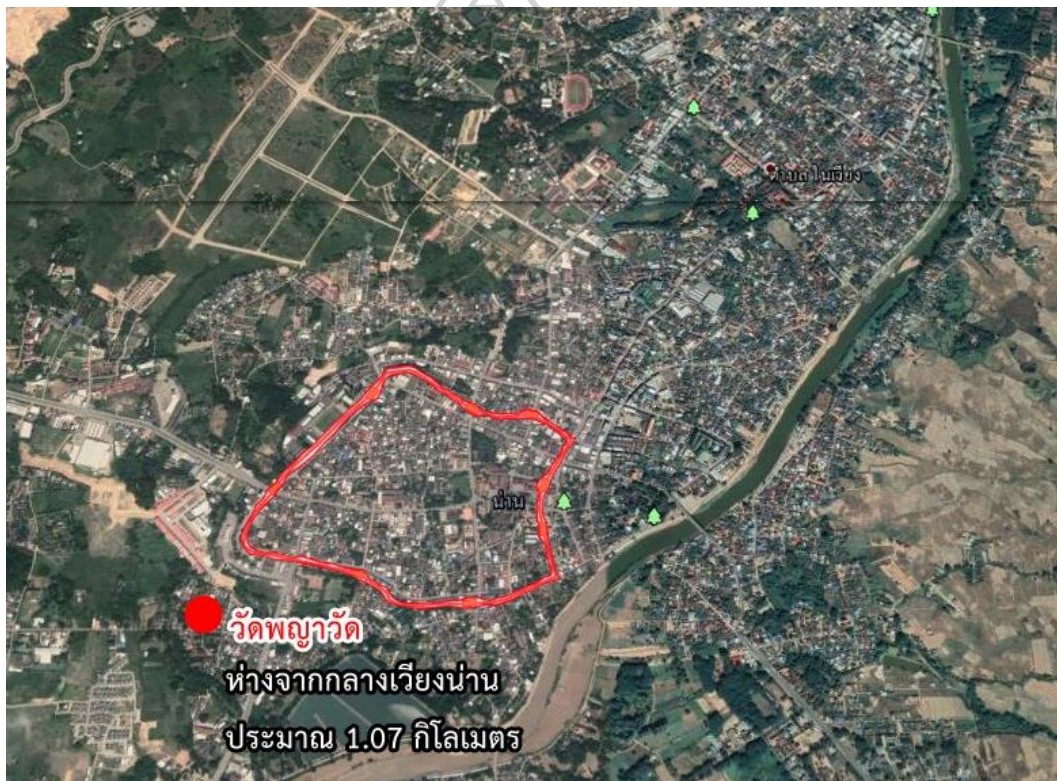
ที่ตั้ง หมู่ 6 ตำบลคูใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 84)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}46'15.63''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}45'45.30''$ ตะวันออก

ประวัติ ทางวัดระบุว่าสร้างราว พ.ศ. 1538¹⁷⁶ เนื่องจากผูกโยงรูปแบบเจดีย์ที่คล้ายกับทางลำพูนว่าเป็นการสร้างในสมัยพระนางจามเทวี

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงวิหารซึ่งสร้างขึ้นใหม่ กับองค์เจดีย์และกู่ประดิษฐานพระพุทธรูป กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริด จำนวน 1 องค์ (ตารางที่ 58)

รูปที่ 84 แสดงตำแหน่งวัดพญาวัต และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม Google Earth

¹⁷⁶ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1213.

ตารางที่ 58 แสดงรายการโบราณสถานและโบราณวัตถุที่วัดพญาวัต

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
1	<p>เจดีย์วัดพญาวัต</p> <p>ส่วนฐานล่างสุดเป็นฐานหน้ากระดานในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนลดหลั่นห้าชั้นรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 1 ฐาน</p> <p>เรือนธาตุอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ละด้านมีซุ้มจรนาด้านละสามช่อง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 5 ชั้น</p> <p>ส่วนยอด มีลักษณะเป็นกรวยอยู่ในผังสี่เหลี่ยม</p>	<p>ล้านนา</p> <p>สกุลช่างพื้นเมือง</p>	21	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ชม.)	รูปภาพ
2	<p>คู ประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนฐานล่างสุดจมอยู่ใต้พื้นดิน เห็นเพียงส่วนที่เป็นบัวหงาย คาดด้วยลูกแก้วอกไก่ อยู่ในผังยกเก็จทั้งสี่ด้าน ส่วนเรือนธาตุ อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกเก็จทั้งสี่ด้านต่อเนื่องขึ้นมาจากฐาน เก็จทั้งสี่ทำเป็นซุ้มจรนนำภายใน ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ส่วนยอด เป็นบัวคว่ำ-บัวหงาย บัวลูกแก้วอกไก่ และส่วนยอดทรงกรวยในผังสี่เหลี่ยม</p>	<p>ล้านนา สกulptช่างพื้นเมือง</p>	21	-	

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
3	พระพักตร์กลม เกือบเป็น เหลี่ยม พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหู เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก มี กรอบไรพระศก พระรัศมีเป็น เปลว พระวรกายอวบ ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ ประทับนั่งขัดสมาธิ ราบ แสดงปางมารวิชัยเหนือ ฐานบัวคว่ำ- บัวหงาย	ล้านนา สกุลช่าง พื้นเมือง	22 - 23	-	

12. วัดเจดีย์

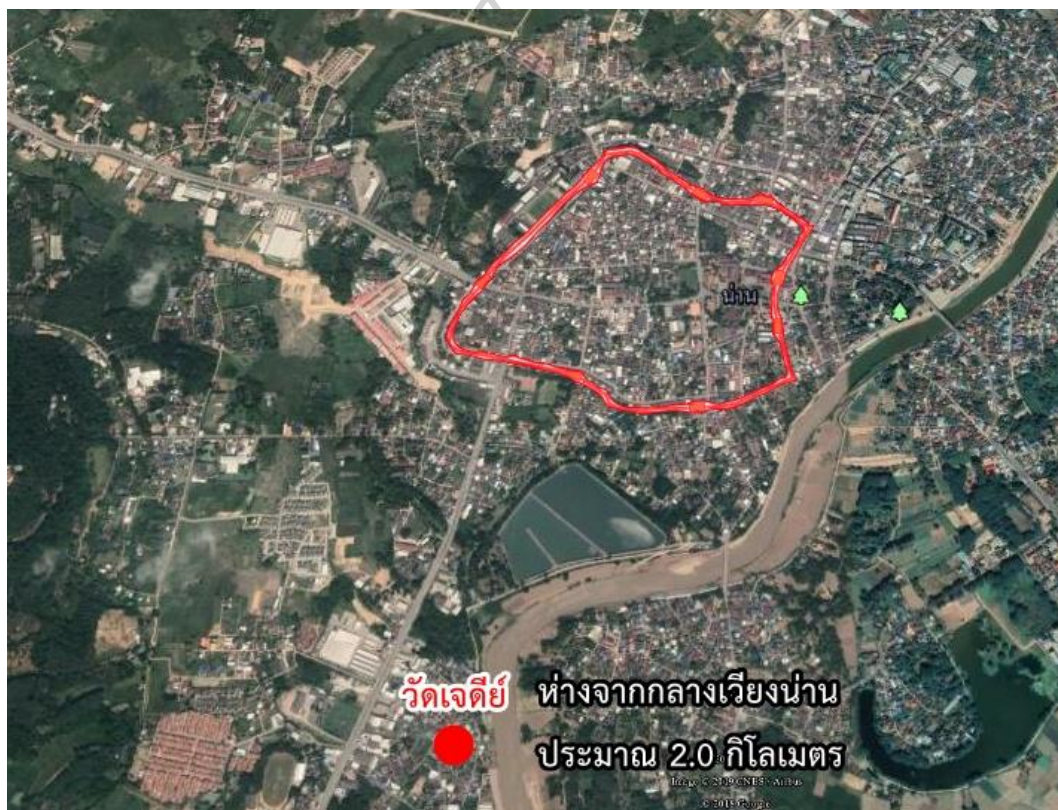
ที่ตั้ง 65 หมู่ 4 ตำบลตุ้มไต่ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน (รูปที่ 85)

พิกัด ละติจูด $18^{\circ}45'35.70''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}45'51.67''$ ตะวันออก

ประวัติ สร้างปี พ.ศ. 2482 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2510¹⁷⁷

ข้อสังเกต ปัจจุบันมีเพียงวิหาร และเจดีย์ขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานที่พบ พระพุทธรูปสำริด อิทธิพลศิลปะสุโขทัย จำนวน 1 องค์ อายุราว
กลางพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 (ตารางที่ 59)

รูปที่ 85 แสดงตำแหน่งวัดเจดีย์ และประมาณระยะห่างจากกลางเวียงน่าน ด้วยโปรแกรม
Google Earth

¹⁷⁷ กรมการศาสนา, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 8, 1110.

ตารางที่ 59 แสดงรายการโบราณวัตถุที่เก็บรักษาไว้ที่วัดเจดีย์

ที่	ลักษณะ	ศิลปะ	อายุ (พศว.)	ขนาด (ซม.)	รูปภาพ
1	พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระหนุ เป็นปม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเปลว อังสาใหญ่ บั้น พระองค์เล็ก ครองจีวรห่ม เฉียง ชายสังฆาฏิตกลงเสมอ พระนาภี ปลายแตกเป็นเขี้ยว ตะขาบ แสดงปางมารวิชัย เหนือฐานเขียง	สุโขทัย สกุลช่าง พื้นเมือง	กลาง 19 - กลาง 20	ส. 162 ตก. 112	

การจัดจำแนกหลักฐานจากการสำรวจ

การจัดจำแนกศิลปะนี้ได้นำเอาหลักการจัดจำแนกรูปแบบศิลปะและอายุสมัย ตลอดจนข้อคิดเห็นของหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล สันติ เล็กสุขุม และศักดิ์ชัย สายสิงห์¹⁷⁸ มาเป็นแนวทาง โดยสามารถจัดจำแนกอายุสมัยหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจ ดังนี้

1. หลักฐานอิทธิพลศิลปะสุโขทัย

แบ่งช่วงอายุสมัยของหลักฐานที่พบออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

1.1 ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20

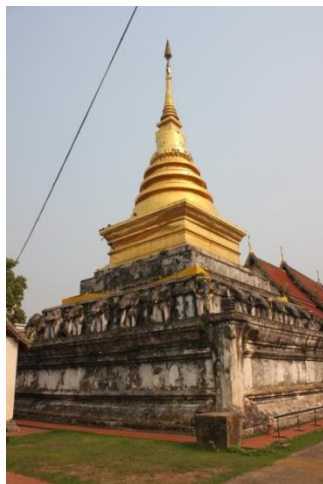
สถาปัตยกรรม

หลักฐานด้านสถาปัตยกรรมในช่วงเวลานี้พบทั้งเจดีย์ทรงระฆังซึ่งส่วนฐานมีประติมากรรมช้างโผล่มาครึ่งตัว เรียกว่า ช้างล้อม หรือ ช้างรอบ ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 86) โดยเจดีย์รูปแบบดังกล่าวมีการกำหนดอายุไว้ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้ยังพบภาพถ่ายเก่าเจดีย์วัดสวนตาล (รูปที่ 87) ว่ามีรูปแบบเจดีย์ทรงดอกบัวตูมอย่างชัดเจน ซึ่งเจดีย์รูปแบบนี้เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัย ทั้งนี้เคยมีการกำหนดอายุเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมของเมืองน่านเอาไว้ในราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 20¹⁷⁹ อีกทั้งตามประวัติศาสตร์น่านยังมีการกล่าวถึงการสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่เวียงญ่เพียงแช่แห่งในราวจุลศักราช 715 (ตรงกับ พ.ศ. 1896)¹⁸⁰ แต่มีการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนปัจจุบันไม่สามารถบอกได้ถึงรูปแบบดั้งเดิมของเจดีย์องค์เดิมเมื่อแรกสร้างได้

¹⁷⁸ สรุปลงความจาก หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546); สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ: ทรัพยากรชัย-ล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549); สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549); ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและพลังศรัทธา (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2560); ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556); ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะเมืองเชียงแสน : วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมสมัยกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551); ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, (กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2546).

¹⁷⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและพลังศรัทธา, 297.

¹⁸⁰ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พันเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 11.

รูปที่ 86 เจดีย์ช้างล้อม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

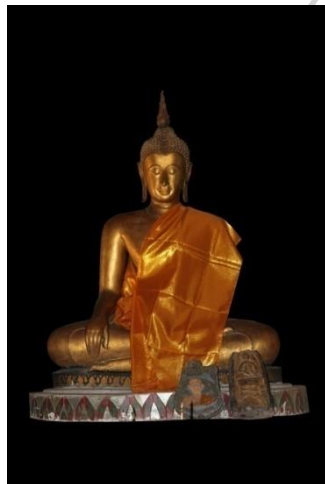

รูปที่ 87 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ยอดดอกบัวตูม) วัดสวนตาล
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน

ประติมากรรม

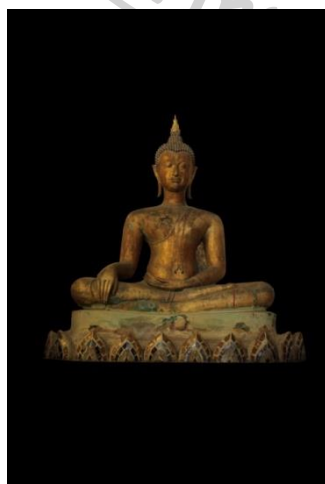
ประติมากรรมที่มีการกำหนดอายุในช่วงเวลานี้เป็นพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 อาจแบ่งออกเป็น

กลุ่มที่ 1 ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ แต่มีลักษณะบางประการ ต่างออกไป เช่น ชายสังฆาฏิบางองค์ยาวไม่ถึงพระนาภี พระวรกายค่อนข้างอวบอ้วน ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัยวัดนาปัง (รูปที่ 88) วัดกอก (รูปที่ 89) วัดพญาภู (รูปที่ 90) วัดศรีบุญเรือง (รูปที่ 91) วัดหัวข่วง (รูปที่ 92 - 93) วัดเจดีย์ (รูปที่ 94) วัดปรารงค์ (รูปที่ 95) และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 96)

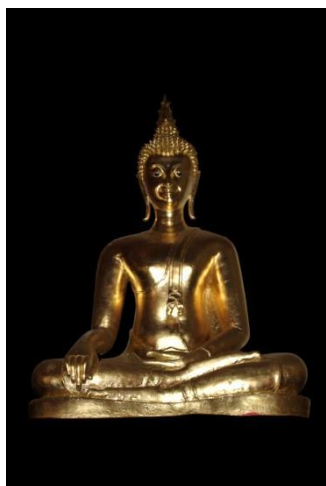
รูปที่ 88 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดนาปัง (ซ้าย)

รูปที่ 89 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก (ขวา)

รูปที่ 90 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาภู (ซ้าย)

รูปที่ 91 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดศรีบุญเรือง (ขวา)

รูปที่ 92 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง (ชาย)

รูปที่ 93 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง (ขวา)

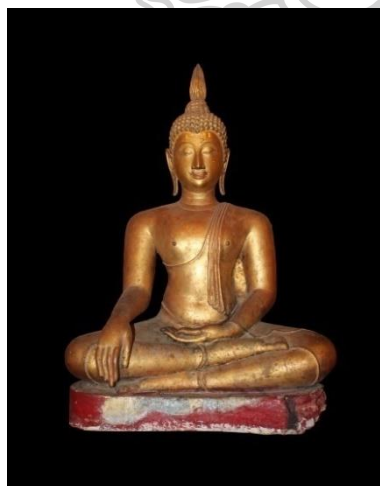
รูปที่ 94 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดเจดีย์ (ชาย)

รูปที่ 95 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดปรางค์ (ขวา)

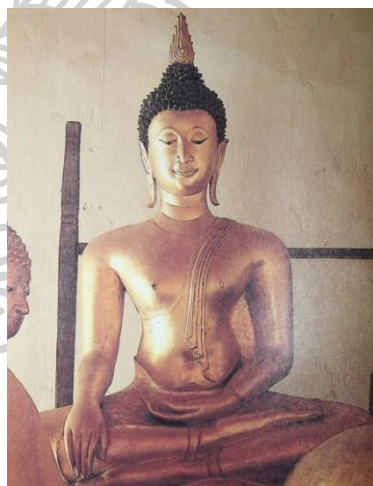

รูปที่ 96 พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

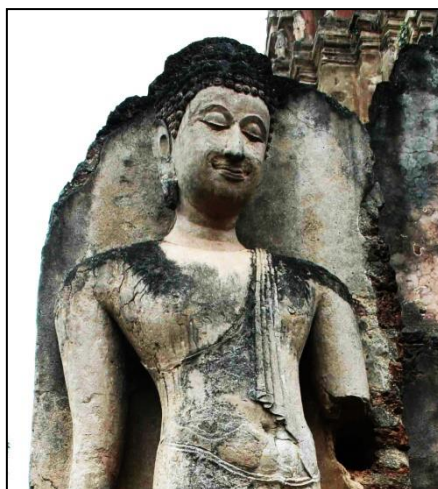
กลุ่มที่ 2 ลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ แต่ทำชายสังฆาฏิซ้อนทบกันอย่างเป็นธรรมชาติ ได้แก่ พระพุทธรูปวัดกอก (รูปที่ 97) และวัดกู่คำ (รูปที่ 98) เทียบได้กับพระพุทธรูปปูนปั้น ปางลีลา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง เมืองศรีสะเกษ (รูปที่ 99) กำหนดอายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20

รูปที่ 97 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกอก

รูปที่ 98 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดกู่คำ

รูปที่ 99 พระพุทธรูปลีลาปูนปั้นที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย

1.2 ช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

กลุ่มที่ 1 กลุ่มพระพุทธรูปที่มีจารึกอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย มีใจความว่า “สมเด็จพระยาพราหมณ์เจ้าพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช ผู้เสวยราชย์ในนันทบุรี ได้สถาปนาพระพุทธรูปจำนวน 5 องค์ เพื่อผดุงพระพุทธศาสนา” พร้อมระบุปีจุลศักราช 788 และมหาศักราช 1970 (ตรงกับ พ.ศ. 1969/1970) ซึ่งพระพุทธรูปกลุ่มนี้พบว่ามีจารึกดังกล่าวจำนวน 3 องค์ คือ พระพุทธรูปประทับยืน แสดงปางประทานอภัยสองพระหัตถ์ ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร 1 องค์ (รูปที่ 100) และพระพุทธรูปปางลีลาจากวัดพญาภู จำนวน 2 องค์ (รูปที่ 101) ซึ่งตามข้อมูลจารึกควรจะต้องมีพระพุทธรูปอีก 2 องค์ ที่สร้างขึ้นในคราวเดียวกัน ทั้งนี้ในปัจจุบันมีการสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปปางลีลาที่ประดิษฐาน ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 102)

พระพุทธรูปกลุ่มนี้นับเป็นอีกหนึ่งหลักฐานยืนยันชัดเจนถึงแรงบันดาลใจด้านศิลปะจากสุโขทัยที่ส่งผ่านมายังเมืองน่าน กระนั้นก็มีส่วนที่แสดงถึงฝีมือช่างท้องถิ่นเล็กน้อย เช่น พระวรกายค่อนข้างอวบ ขอบชายจีวรบางองค์ทำเป็นสองเส้นซ้อนกัน ต่างจากทางสุโขทัยที่จะมีเพียงเส้นเดียว อีกทั้งชายจีวรส่วนล่างที่ตกลงและตัดเป็นเส้นทแยง และชายสังฆาฏิค่อนข้างใหญ่ ปลายแตกซ้อนทับกันมากกว่าทางสุโขทัย รูปแบบศิลปะเช่นเดียวกันนี้ ยังพบเป็นพระพุทธรูปปางลีลา วัฒนาปาง (รูปที่ 103)

รูปที่ 100 พระพุทธรูปแสดงปางประทานอภัยสองพระหัตถ์ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
มีจารีกระบุว่าสร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาสารภานุราถราชบุรี พ.ศ. 1969/1970

รูปที่ 101 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพญาภู มีจารีกระบุว่าสร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาสารภานุราถราชบุรี พ.ศ. 1969/1970

รูปที่ 102 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูป
กลุ่มที่สร้างโดยสมเด็จพระยาसारฆาสุม ราว พ.ศ. 1969/1970

รูปที่ 103 พระพุทธรูปปางลีลา วัดนาป่าพง

กลุ่มที่ 2 เป็นพระพุทธรูปที่ถูกซ่อมแซมขึ้นภายหลัง ปัจจุบันอยู่ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร มีรูปแบบร่วมกับพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่ แต่มีพระวรกายอวบอ้วนขึ้นเล็กน้อย ทั้งนี้บริเวณฐานหน้ากระดานมีการเขียนข้อความว่า “หล่อองค์ต่อพระเศียรซึ่งมีอยู่เดิม เมื่อ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2404” เมื่อพิจารณาพระเศียรก็อาจจัดอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 (รูปที่ 104)

รูปที่ 104 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

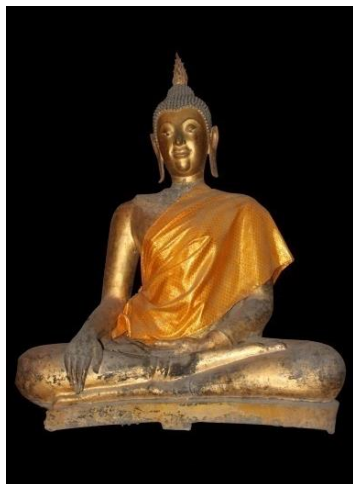
กลุ่มที่ 3 พระพิมพ์ดินเผา พบจากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก (รูปที่ 105) สันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจในการผลิตจากงานศิลปกรรมในระยะนี้เช่นกัน อีกทั้งแหล่งเตาแห่งนี้ยังเชื่อว่าจะรับเทคโนโลยีและมีการผลิตมาตั้งแต่ช่วงเวลาที่ร่วมสมัยกับยุครุ่งเรืองของสุโขทัย ดังนั้นพระพิมพ์ที่พบก็อาจสันนิษฐานว่ามีอายุร่วมสมัยกับแหล่งเตา

รูปที่ 105 พระพิมพ์ที่พบจากแหล่งเตาบ่อสวก จังหวัดน่าน
 ที่มา: สายันต์ ไพรชาญจิตร, “โบราณคดีของเครื่องถ้วยไทในล้านนา แหล่งเตาเมืองน่านบ้าน
 เต่าไหแจ้เลียงและแหล่งเตापะเยาที่เวียงบัว,” วารสารธรรมศาสตร์, 32, 1 (มกราคม – เมษายน
 2556): 104.

1.3 ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

รูปแบบพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัย หมวดใหญ่ ยังคงสืบเนื่องต่อมาในเมืองน่าน แต่รูปแบบ
 บางประการจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างเล็กน้อยทำให้พระพุทธรูปไม่ตรงตามดังช่วงก่อนหน้า เช่น
 พระเนตรสั้นลง พระหนุเป็นปมเด่น (รูปที่ 106) และบางองค์เริ่มปรากฏมีกรอบพระศกที่เด่นชัด
 แสดงถึงอิทธิพลศิลปะอยุธยาที่ส่งผ่านขึ้นมายังเมืองน่าน (รูปที่ 107)

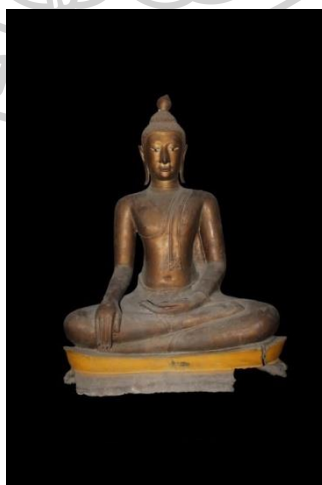

รูปที่ 106 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

รูปที่ 107 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

1.4 ช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

เป็นช่วงที่ศิลปะสุโขทัยคงเสื่อมไปจากเมืองน่านแล้ว แต่ยังพบพระพุทธรูปที่มีศิลปะสุโขทัยเป็นต้นแบบสืบเนื่องมา ดังเช่นพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 108) มีลักษณะพระวรกายค่อนข้างผอม พระเนตรเหลือบต่ำ แต่เบิกมอตรง ปรางุกรอบไรพระศกอย่างชัดเจน นิ้วพระหัตถ์ยาวเกือบเสมอกัน นอกจากนี้ส่วนฐานบัวงอนเป็นลักษณะที่พบมาก่อนในศิลปกรรมเมืองเชียงใหม่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ดังนั้นพระพุทธรูปองค์นี้ควรมีอายุราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

รูปที่ 108 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

2 หลักฐานอิทธิพลศิลปะล้านนา

2.1 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20

ประติมากรรม

เป็นกลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร “แบบสิงห์หนึ่ง” มีรูปแบบสำคัญคือประทับนั่งขัดสมาธิเพชร พระวรกายอวบอ้วน ขมวดพระเกศาใหญ่ พระรัศมีเป็นดอกบัวตูม ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน และที่สำคัญคือชายผ้าที่หน้าตักแตกเป็น 2 ชาย ซึ่งต่างจากศิลปะปาละ พุกาม และหริภุญชัย พระพุทธรูปที่พบในจังหวัดน่าน ได้แก่ พระพุทธรูปที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 109)

รูปที่ 109 พระพุทธรูปแบบสิงห์หนึ่ง วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

2.2 ช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมศิลปะล้านนาในช่วงเวลานี้ ได้แก่ พระธาตุแช่แห้ง (รูปที่ 110) แม้ว่าตามประวัติแรกสร้างใน พ.ศ. 1896 ในสมัยพญาการเมือง ซึ่งได้พระธาตุ พระพิมพ์เงิน และพระพิมพ์ทองจากพระยาสิทธิ จากการได้ร่วมสร้างวัดหลวงอภัย แต่ก็ไม่สามารถบอกรูปแบบเจดีย์เมื่อครั้งแรกสร้างได้ เนื่องจากเจดีย์องค์ปัจจุบันถูกสร้างครอบตั้งแต่ พ.ศ. 2019 โดยท้าวขาก่าน ผู้ครองเมืองน่านซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าติโลกราช ก่อนที่ภายหลังจะมีการก่อครอบทับอีกในสมัยท้าวอ้ายยม พ.ศ. 2028 และสมัยเจ้าพระยาพลศึกชัยไชยสงคราม¹⁸¹ นอกจากนี้ยังมีประวัติการสร้างซ่อมต่อมาอีกหลายครั้งกระทั่งมีรูปแบบดังเช่นปัจจุบัน สอดคล้องกับรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 กล่าวคือ ฐานยี่ดสูงรองรับองค์ระฆังขนาดเล็ก

¹⁸¹ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พันเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 12 – 25.

แต่มีการเพิ่มสำคัญของชุดฐานเชิงที่คั่นระหว่างฐานบัวคว่ำ-บัวหงายในผังเพิ่มมุมกับชุดฐานบัวรองรับองค์ระฆัง ให้มีขนาดและความสูงมากขึ้น ทำให้พระธาตุมีความเพรียยิ่งขึ้น

รูปที่ 110 พระธาตุแช่แห้ง

นอกจากพระธาตุแช่แห้ง สถาปัตยกรรมที่พบในช่วงเวลานี้ ได้แก่ กู่ภายในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 111) โดยที่กู่ดังกล่าวมีการประดับลวดลายเครือล้านนา มีลักษณะเป็นดอกไม้ และก้านใบนำมาผูกเข้าด้วยกัน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นลวดลายแบบฉลุโปร่ง ต่างกับลวดลายในระยะก่อนหน้าที่เป็นลายทึบ (รูปที่ 112) อาจเทียบเคียงได้กับลวดลายปูนปั้นบริเวณซุ้มประตูทางเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง (รูปที่ 113)

รูปที่ 111 กู่ภายในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

รูปที่ 112 ลวดลายปูนปั้นประดับกู่ภายในวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

รูปที่ 113 ลวดลายปูนปั้นบริเวณซุ้มประตูทางเข้าวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
 อีกทั้งช่วงเวลานี้ยังพบประติมากรรมโคมไฟสำริด(?)/สลูปลำลอง(?) ซึ่งจัดแสดงภายใน
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 114) ด้วยรูปแบบเรือนชั้นซ้อนผสมกับหลังคาลาด กล่าวคือ
 ส่วนยอดมีการจำลองผนัง ช่องวิมาน มีบรรพแกลงคล้ายปราสาทขอม สลับกับชั้นหลังคา
 เทียบรูปแบบและอายุได้กับกู่พระเจ้าล้านทอง วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง
 (รูปที่ 115)

รูปที่ 114 โคมไฟสำริด/สถูปจำลอง(?) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

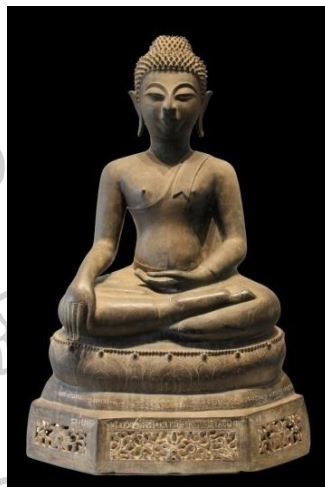

รูปที่ 115 วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

ประติมากรรม

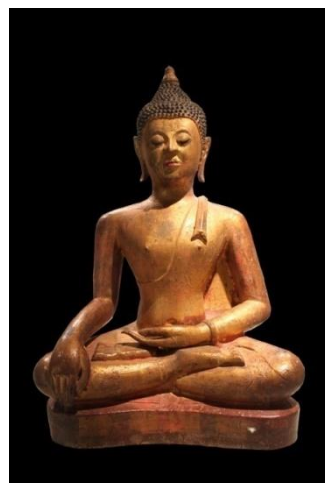
ช่วงเวลานี้ถือเป็น “ยุคทองของล้านนา” ในทางประวัติศาสตร์ศิลปะกำหนดตั้งแต่ระหว่างรัชกาลพระเจ้าติโลกราชถึงพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 1984 – 2069) ซึ่งศิลปกรรมที่พบภายในพื้นที่จังหวัดน่านก็สอดคล้องกับยุคสมัยนี้ เนื่องจากพบหลักฐานจำนวนมาก และมีความหลากหลาย และอาจแบ่งออกได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร (แบบเชียงแสนสิงห์หนึ่ง) โดยอาจกำหนดอายุให้อยู่ในช่วงเวลานี้ได้จากลักษณะของฐานที่มักทำเป็นบัวคว่ำ-บัวหงายที่มีกลีบบัวและเกสรบัวขนาดใหญ่ เรียกว่า “บัวแบบปาละ” และมักหล่อฐานต่อกับองค์พระพุทธรูป นอกจากนี้ยังนิยมเจาะช่องกระจกที่ฐาน และส่วนใหญ่มักจะพบว่ามีข้อความจารึกบริเวณฐานอีกด้วย ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปที่จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน จำนวน 3 องค์ (รูปที่ 116 - 118) นอกจากนี้ยังอาจพิจารณาจากลักษณะของอุษณิษะที่จะมีลักษณะสูงขึ้นอย่างชัดเจน (รูปที่ 119 - 120)

รูปที่ 116 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน บริเวณฐานปรากฏจารึกอักษรธรรมล้านนาและอักษรฝักขาม ระบุชื่อ ลำพันทมะ คนของสีกุน สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ไว้เมื่อปี รวายนัน เดือน 6 (ไม่ระบุเลขศักราช แต่มีการสันนิษฐานว่าเป็นปี พ.ศ. 2080) และคาถาปฐมมัง

ที่มา: ฮันส์ เพนธ์, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 5 : จารึกในพิพิธภัณฑฯ น่าน และจารึกเมืองน่านที่น่าสนใจ (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 56 - 60.

รูปที่ 117 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
บริเวณฐานปราสาทจารึกอักษรธรรมล้านนาและอักษรฝักขาม ระบุชื่อผู้สร้างและคาถาอริยสัง
กิลบท ซึ่งนิยมจารึกในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะล้านนาที่สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21
ที่มา: ฮันส์ เพนธ์, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 5 : จารึกในพิพิธภัณฑฯ น่าน และจารึก
เมืองน่านที่น่าสนใจ, 25 - 36.

รูปที่ 118 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
บริเวณฐานปราสาทจารึกอักษรธรรมล้านนาและอักษรฝักขาม ระบุชื่อผู้สร้าง และคาถาปฐมมัง
(คาถาพระพุทธสิหิงค์)
ที่มา: ฮันส์ เพนธ์, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 5 : จารึกในพิพิธภัณฑฯ น่าน และจารึก
เมืองน่านที่น่าสนใจ, 47 - 55.

รูปที่ 119 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

รูปที่ 120 พระพุทธรูปสำริด จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

กลุ่มที่ 2 พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ (อิทธิพลศิลปะสุโขทัย) แม้ว่าจะได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะสุโขทัย แต่ในระยะนี้ศิลปะล้านนาพัฒนารูปแบบจนเกิดลักษณะเฉพาะตัว และมีรูปแบบที่แบ่งออกไปแต่ละช่วงเวลา โดยแบ่งเป็นช่วงสมัยพระเจ้าติโลกราช พระยอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว

ตัวอย่างสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้แก่ พระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล (รูปที่ 121) ซึ่งตามตำนานกล่าวว่าพระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อแสดงชัยชนะของพระองค์ที่มีต่อเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. 1992 – 1993¹⁸² พระพุทธรูปปางมารวิชัยมีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ แต่มีพระวรกายที่อวบอ้วนกว่า ซึ่งรูปแบบที่ใกล้เคียงในช่วงเวลานี้ยังพบที่วัดบุปผาราม (รูปที่ 122) และวัดรังษี เพียงแต่ที่วัดรังษีจะเริ่มมีการทำชายสังฆาฏิขนาดใหญ่ และปลายแตกเป็นสามแฉก ทั้งนี้อาจเป็นรูปแบบเฉพาะของสกุลช่างท้องถิ่น (รูปที่ 123)

นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปที่มีการกำหนดอายุว่าสร้างในช่วงสมัยพระเจ้าติโลกราช กล่าวคือ มีลักษณะพระเนตรเบิก อุษณิษะสูง พระรัศมีปรากฏทั้งรูปแบบเปลวและดอกบัวตูม ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 124) และในความครอบครองของวัดปรากฏ (รูปที่ 125)

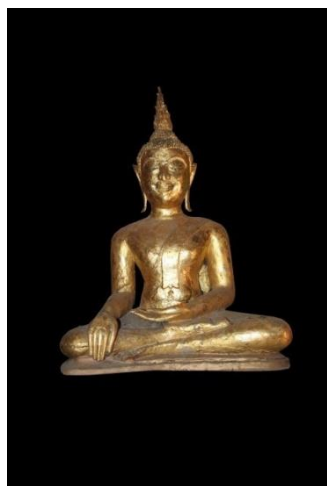

รูปที่ 121 พระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล (ซ้าย)

รูปที่ 122 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดบุปผาราม (ขวา)

¹⁸² สุรศักดิ์ ศรีสำออง, เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 79.

รูปที่ 123 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดรังษี (ซ้าย)

รูปที่ 124 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ขวา)

รูปที่ 125 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดปรางค์

ตัวอย่างสมัยพระยอดเชียงราย (พ.ศ. 2030 – 2038) จะมีทั้งรูปแบบที่ทำนิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากัน และชายสังฆาฏิเริ่มมีขนาดใหญ่ขึ้น ได้แก่ พระพุทธรูปที่พบที่วัดหัวเวียงใต้ (รูปที่ 126) วัดพญาภู (รูปที่ 127) และวัดพระเนตร (รูปที่ 128) แต่ก็ยังพบว่าบางองค์ก็ยังคงมีนิ้วพระหัตถ์ที่ไม่เท่ากัน ได้แก่ พระพุทธรูปที่พบที่วัดหัวเวียงใต้ (รูปที่ 129)

รูปที่ 126 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวเวียงใต้

รูปที่ 127 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาภู

รูปที่ 128 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระเนตร

รูปที่ 129 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวเวียงใต้

ตัวอย่างสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 – 2067) จะมีพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งที่พระวรกายเล็กกลง สมส่วน พระพักตร์ค่อนข้างเล็ก ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวค่อนข้างสูง ชายสังฆาฏิเป็นแผ่นค่อนข้างใหญ่จรดพระนาภี มีทั้งแบบที่ปลายคล้ายเขี้ยวตะขาบ กับแบบที่ตัดตรงและทำลวดลายที่ส่วนปลาย และส่วนฐานมีขารองรับ ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปภายในคลังโบราณวัตถุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 130) และที่วัดพระธาตุเบ็งสกัด (รูปที่ 131)

นอกจากนี้ยังพบกลุ่มพระพุทธรูปที่มีรูปแบบสืบมาจากก่อนสมัยพระเมืองแก้ว กล่าวคือไม่มีขารองรับส่วนฐาน ได้แก่ พระพุทธรูปวัดดอนแก้ว (รูปที่ 132) และพระธาตุเบ็งสกัด ซึ่งบริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา โดยผู้วิจัยได้เทียบเคียงตัวเลขได้ 873 ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราชที่สร้าง ตรงกับพุทธศักราช 2054 (รูปที่ 133)

ทั้งนี้ บางองค์มีอายุอยู่ในช่วงเวลานี้ แต่รูปแบบแสดงความเป็นสกุลช่างท้องถิ่น ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดดอนมูล บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ระบุเลข 878 ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราช ตรงกับพุทธศักราช 2059 (รูปที่ 134) และที่วัดพระธาตุเบ็งสกัด บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา โดยผู้วิจัยได้เทียบเคียงตัวเลขได้ 871 ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราช ตรงกับพุทธศักราช 2052 (รูปที่ 135) อีกทั้ง พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุแช่แห้ง ก็มีประวัติการสร้างขึ้นในสมัยพระยาคำยอดฟ้า ในปี พ.ศ. 2065¹⁸³ จึงกำหนดอายุอยู่ในพระพุทธรูปกลุ่มนี้ด้วยเช่นกัน (รูปที่ 136)

¹⁸³สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พันเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 23.

รูปที่ 130 พระพุทธรูปปางมารวิชัย คลังโบราณวัตถุพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ซ้าย)

รูปที่ 131 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา)

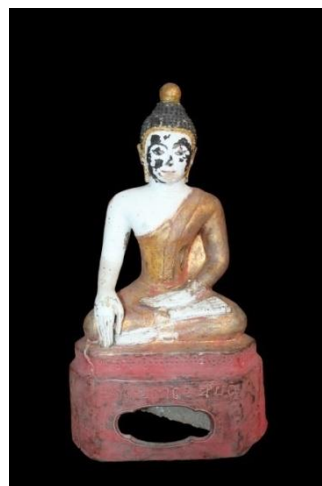

รูปที่ 132 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดดอนแก้ว (ซ้าย)

รูปที่ 133 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา)

รูปที่ 134 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดดอนมูล (ซ้าย)

รูปที่ 135 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ขวา)

รูปที่ 136 พระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุแช่แห้ง

กลุ่มที่ 3 นอกจากนี้ยังพบกลุ่มพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยชิ้นที่พบจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 137) มีลักษณะแสดงเครื่องทรงเพียงอย่างเดียวโดยไม่แสดงการครองจีวร รูปแบบเทียบเคียงได้กับเทวดาปูนปั้นที่วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยที่พระพุทธรูปองค์นี้บริเวณฐานปรากฏจารึกอักษรธรรมล้านนา ระบุชื่อ พ่อแก้ว เป็นผู้สร้าง และศักราช 871 (ตรงกับพุทธศักราช 2052)¹⁸⁴

รูปที่ 137 พระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่อง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

¹⁸⁴ ป้ายคำบรรยาย, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน.

กลุ่มที่ 4 กลุ่มพระพุทธรูปที่รับอิทธิพลศิลปะอยุธยา โดยพระพุทธรูปกลุ่มนี้จะขมวดพระเกศาเม็ดเล็ก มีกรอบไทรพระศก ที่พบส่วนใหญ่มักเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งแสดงปางมารวิชัย ที่มักเรียกว่า “พระเจ้าช้างคัม” และเป็นรูปแบบที่พบเฉพาะช่วงสมัยพระเจ้าติโลกราช แต่ที่พบที่จังหวัดน่านนั้นเป็นพระพุทธรูปปางลีลา ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 138) แต่ปัจจุบันพระพุทธรูปองค์นี้ได้ถูกโจรตัดเศียรไป อีกทั้งองค์พระพุทธรูปก็ไม่พบจากการสำรวจ และพระพุทธรูปปางลีลาที่ วัดไผ่เหลือง (รูปที่ 139)

รูปที่ 138 พระพุทธรูปปางลีลา วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ซ้าย)

รูปที่ 139 พระพุทธรูปปางลีลา วัดไผ่เหลือง (ขวา)

2.3 ล้านนาระยะหลัง (หลัง พ.ศ. 2069 – พุทธศตวรรษที่ 22)

ในระยษนี้้อาจแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมสำคัญในช่วงเวลานี้ ได้แก่ เจดีย์วัดพญาวัด (รูปที่ 140) ซึ่งในที่นี้จะขอ ยึดผลการขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมา ที่พบหลักฐานที่กำหนดอายุไม่เกินกว่าพุทธศตวรรษที่ 21 กำหนดอายุองค์เจดีย์ ก่อนจะนำไปวิเคราะห์เพิ่มเติมในบทต่อไป นอกจากนี้ด้านหน้าเจดีย์ยังพบว่ามีกุ พระดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น (รูปที่ 141) ซึ่งผลการขุดค้นทางโบราณคดีได้มีการสันนิษฐานว่ามีอายุ ในช่วงเวลาเดียวกับองค์เจดีย์

รูปที่ 140 เจดีย์วัดพญาวัด (ซ้าย)

รูปที่ 141 กุวัดพญาวัด (ขวา)

ในระยะเวลาเนี่ยังพบเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนาที่วัดหัวข่วง (รูปที่ 142) ซึ่งเจดีย์ ทรงปราสาทในช่วงเวลานี้จะเน้นความสูงเพรียวด้วยการเพิ่มฐานให้สูงขึ้น เหนือเรือนธาตุเป็น หลังคาลาดซึ่งปรับเปลี่ยนมาจากชั้นเจดีย์ยอดในกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด โดยรูปแบบอาจเทียบ ได้กับเจดีย์วัดโลกโมฬี (รูปที่ 143) แต่มีความสูงเพรียวกว่า อีกทั้งรูปแบบของเจดีย์ยังสอดคล้องกับ ประวัติน่า วัดสร้างเมื่อราว พ.ศ. 2061¹⁸⁵

¹⁸⁵ ป้ายบรรยายประวัติวัดหัวข่วง.

รูปที่ 142 เจดีย์วัดหัวขวง (ซ้าย)

รูปที่ 143 เจดีย์วัดโลกโมฬี (ขวา)

เจดีย์อีกรูปแบบหนึ่งที่พบ คือ เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ที่พระธาตุเบ็งสกัด (รูปที่ 144) ซึ่งเจดีย์ในระยะนี้มีข้อสังเกต 2 ประการ คือ ส่วนฐานจะเป็นฐานบัวซ้อนกันสองฐาน และส่วนรองรับองค์ระฆังจะเป็นบัวกลาซ้อนกันหลายชั้นและอยู่ในผังหลายเหลี่ยม เทียบได้กับรูปแบบปัจจุบันของพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ (รูปที่ 145) แต่จะมีความสูงเพรียวกว่า กำหนดอายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21

รูปที่ 144 พระธาตุเบ็งสกัด (ซ้าย)

รูปที่ 145 พระธาตุดอยสุเทพ (ขวา)

ประติมากรรม

การกำหนดรูปแบบงานช่างในช่วงเวลานี้ พบทั้งการเลียนแบบงานยุครุ่งเรือง โดยที่ศิลปกรรมจะมีขนาดเล็กและไม่งามเท่า บางองค์อาจแสดงออกถึงความเป็นสกุลช่างท้องถิ่น อย่างชัดเจน อาจแบ่งออกเป็นกลุ่มพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ได้แก่

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ที่วัดภูมินทร์ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรคล้ายพระพุทธรูปล้านนา แบบสิงห์หนึ่ง แต่ทำชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี อีกทั้งฐานบัวคว่ำ-บัวหงายมีลักษณะกึ่งบัวขนาดเล็ก ต่างจากกึ่งบัวในศิลปะล้านนาที่สืบมาจากศิลปะปาละ แสดงว่าช่างอาจขาดความเข้าใจ (รูปที่ 146) และอีกองค์ที่วัดนาคำ ซึ่งพระพักตร์สะท้อนความเป็นสกุลช่างท้องถิ่นค่อนข้างมาก (รูปที่ 147)

พระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ ได้แก่ กลุ่มที่ระบุดัศักราชการสร้างชัดเจน ดังพบที่ วัดพระธาตุเบ็งสกัด บริเวณฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ผู้วิจัยได้เทียบเคียงตัวเลขพบว่าระบุดัศักราช 889 สันนิษฐานว่าเป็นปีจุลศักราชที่สร้าง ตรงกับพุทธศักราช 2070 (รูปที่ 148) ซึ่งยังอาจใช้ พระพุทธรูปองค์ดังกล่าวนี้ กำหนดอายุกลุ่มพระพุทธรูปที่มีรูปแบบที่คล้ายกันว่าควรมีอายุในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ดังเช่นพระพุทธรูปที่วัดทุ่งชัย (รูปที่ 149) วัดท่าล้อ (รูปที่ 150) และรวมถึงพระพุทธรูป ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรวัดต้นแหลง (รูปที่ 151) โดยลักษณะเด่นของพระพุทธรูปกลุ่มนี้คือนิยมทำ ฐานเชิงในผังกลมซ้อนกันสองชั้น ชั้นล่างจะยกสูงกว่า และชั้นบนจะมีการประทับลวดลายดอกไม้สี่ กีบในกรอบสี่เหลี่ยม อีกทั้งพระเพลาอวบอ้วนอย่างมาก

อีกตัวอย่างที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปประทับยืน ปัจจุบันจัดเก็บภายใน วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 152) ก็มีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย ระบุว่า จุลศักราช 889 ปีเม็งไ้ (พ.ศ. 2070)¹⁸⁶

¹⁸⁶ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 245.

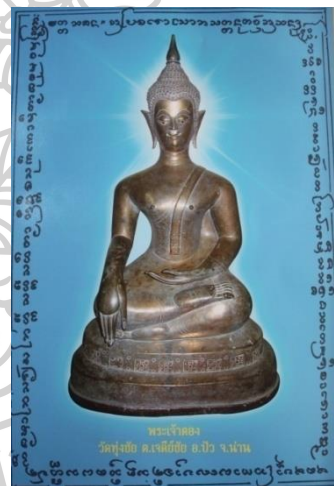
รูปที่ 146 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดภูมินทร์ (ซ้าย)

รูปที่ 147 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดนาคำ (ขวา)

รูปที่ 148 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุเบ็งสกัด (ซ้าย)

รูปที่ 149 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดทุ่งชัย (ขวา)

รูปที่ 150 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดท่าล้อ (ซ้าย)

รูปที่ 151 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดต้นแหลง (ขวา)

รูปที่ 152 พระพุทธรูปประทับยืน วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

แม้ว่าเดิมจะกำหนดว่าพระพุทธรูปในระยะนี้ส่วนใหญ่มักทำขนาดเล็ก แต่ก็พบพระพุทธรูปประธานในวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ (รูปที่ 153) สันนิษฐานว่าอาจสร้างหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเดิมในคราวพญาพลเทพฤาชัย ปฏิสังขรณ์วิหารหลวงเมื่อ พ.ศ. 2091

รูปที่ 153 พระพุทธรูปประธานในพระวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

พระพุทธรูปอีกกลุ่มไม่ปรากฏจารึก แต่มีการสันนิษฐานว่าเป็นการนำรูปแบบของพระพุทธรูปในระยะรุ่งเรืองมาสร้างเลียนแบบ ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 154 - 155) และที่วัดหัวข่วง (รูปที่ 156)

รูปที่ 154 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

รูปที่ 155 พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

รูปที่ 156 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดหัวข่วง

กลุ่มที่ 2 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ลงมา

กลุ่มนี้ประกอบด้วยพระพุทธรูปขนาดใหญ่ คือ พระเจ้าอู่เมือง พระพุทธรูปประธานภายในพระวิหาร วัดพระธาตุแช่แห้ง (รูปที่ 157) ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจสร้างขึ้นพร้อมพระวิหารในสมัยพระยาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม พ.ศ. 2103¹⁸⁷ และพบว่ามีพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งมีรูปแบบใกล้เคียง คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาวัต (รูปที่ 158) ดังนั้นจึงกำหนดอายุในช่วงเวลาเดียวกัน

รูปที่ 157 พระเจ้าอู่เมือง วัดพระธาตุแช่แห้ง

รูปที่ 158 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพญาวัต

¹⁸⁷ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร, 24.

ในระยะนี้ยังพบพระพุทธรูปที่มีจารึกปรากฏ ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (รูปที่ 159) ด้านหน้าฐานมีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ โดยเอาตนแลกกับปัจจัยเป็นเงินจำนวนหนึ่งมาสร้าง ในจุลศักราช 951 (พ.ศ. 2132) รวมถึงการสร้างคัมภีร์ และอุโบสถ ตอนท้ายระบุนามผู้อุปัฏฐาก คือ นางคำใส¹⁸⁸

ทั้งนี้ ยังพบพระพุทธรูปยืน ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 160) มีรูปแบบที่ค่อนข้างผิดสัดส่วน และพยายามสร้างเลียนแบบพระพุทธรูปในช่วงยุคทอง แต่ฝีมือและความเข้าใจเรื่องสัดส่วนของช่างคงเสื่อมไปมาก จึงมีการกำหนดอายุในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 อีกทั้งลักษณะที่พยายามเลียนแบบศิลปะล้านนาในช่วงยุคทอง ยังปรากฏในกลุ่มพระพุทธรูปขนาดเล็กที่วัดหัวเมือง (รูปที่ 161)

รูปที่ 159 พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ซ้าย)

รูปที่ 160 พระพุทธรูปประทับยืน จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ขวา)

¹⁸⁸ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, 245 - 333.

รูปที่ 161 กลุ่มพระพุทธรูปขนาดเล็ก วัดหัวเมือง

บทที่ 5

บทวิเคราะห์

ในบทนี้เป็นการนำข้อมูลที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำหนักสุโขทัยและล้านนา ในแต่ละช่วงเวลา ที่ได้จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ งานศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่มีการเสนอไว้แล้ว ข้อมูลจากการสำรวจทางโบราณคดี รวมทั้งข้อมูลการขุดค้นทางโบราณคดี มาเชื่อมโยงข้อมูลหลักฐานแต่ละชุดเข้าด้วยกัน เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างน้ำหนักสุโขทัยและล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

วิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีจากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา

1. การกระจายตัวของหลักฐานทางโบราณคดี

ผู้วิจัยจะแสดงข้อมูลออกมาในรูปแบบตาราง (ตารางที่) ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้นว่า การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมาอยู่ในพื้นที่ใดบ้าง นอกจากนี้ยังทำให้ทราบถึงหลักฐานที่สามารถนำมากำหนดอายุสมัยได้ (*Diagnostic Artifact*) ของแต่ละแหล่งโบราณคดี เพื่อบอกถึงการติดต่อของผู้คนและการตีความทางโบราณคดีในแง่มุมต่างๆ ทั้งนี้ข้อมูลจำนวนโบราณวัตถุที่พบอาจไม่ถูกกล่าวถึงในรายงานทุกฉบับ

ตารางที่ 60 แสดงหลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นและขุดแต่งในพื้นที่จังหวัดน่าน และการกำหนดอายุโดยนักโบราณคดี

แหล่ง	พื้นที่	ชั้นดิน	สำรวจ / เอกสาร / อื่นๆ			ขุดแต่ง			ขุดค้น		
			หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	พ.ศ.๒๕๐๐	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	พ.ศ.๒๕๐๐	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	พ.ศ.๒๕๐๐
กำแพง เมืองน่าน	อำเภอ เมืองน่าน	-	-	-	-	เตาหริภุญไชย	19	1	-	-	-
						เตาบ่อสวก	19-22	144			
						เตาศรีสีขันดาลชัย	19-22	4			
						เตาสู่โขทัย	19-22	3			
						เตाप่าน	19-22	6			
						เตापะเยา	20-22	6			
						เตาเวียงกาหลง	20-22	2			
						เตาจิ้งเต๋อเงิน	19-20	3			
						เตาผู้เจียน	19-20	2			

แหล่ง	พื้นที่	ชั้นดิน	สำรวจ / เอกสาร / อื่นๆ		ชุดแต่ง			ชุดคืน			
			หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	
พระธาตุ ข่อยหงส์	แม่จริม	3	-	-	-	-	อิฐมีจารึก	สมัย	๒๕๓๕		
			-	-	-	-	อิฐมีลาวดลาย	หลัง	1		
		2	-	-	-	-	-	เตาพาน	21-22	-	
วัด หนองบัว	ทำวังผา	1	ตำนานพระธาตุ (พ.ศ. 1714)	-	-	-	-	-	-	-	
			3	ซ่อมแซมวิหาร	2523	-	-	-	เครื่องถ้วยจีน	25	-
			2	ซ่อมแซมวิหาร	2479	-	-	-	-	-	-
			1	พิพิธภัณฑสถาน (อพยพจาก สิบสองปันนา)	พ.ศ. 2379	-	-	-	พระพิมพ์	24	1

แหล่ง	พื้นที่	ชั้นดิน	สำรวจ / เอกสาร / อื่นๆ			ชุดแต่ง			ชุดคืน		
			หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	ชนิด	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	ชนิด	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	ชนิด
วัด พระธาตุ ช้างค้ำ	เมืองน่าน	3 (รบกวน)	-	-	-	เตากวางตง	23-24	-	เตาในลำพูน	19	-
			-	-	-	เตาเต้อั่ว	24-25	-	-	-	-
			-	-	-	-	-	-	เตาจิ้งเต๋อเงิน	21	-
พ.ช. น่าน	เมืองน่าน	4 3 2 1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
			-	-	-	-	-	-	เตากวางตง	25	-
			-	-	-	-	-	-	เตาเต้อั่ว	-	-
			-	-	-	-	-	-	เตาจิ้งเต๋อเงิน	21-22	-
			-	-	-	-	-	-	เตาบ่อสวก	19-22	-
								เตาเวียงกาหลง	19-22		
								เตาสันกำแพง	19-20		
								เตาจิ้งเต๋อเงิน	20-21		

แหล่ง	พื้นที่	ชั้นดิน	สำรวจ / เอกสาร / อื่นๆ		ชุดแต่ง			ชุดคืน		
			หลักฐาน	อายุ (พศว.)	หลักฐาน	อายุ (พศว.)	หลักฐาน	อายุ (พศว.)	หลักฐาน	อายุ (พศว.)
กำแพง เมือง บริเวณ บ้านพญา วัด	เมืองน่าน	2	-	-	เครื่องถ้วยจีน	22	-	-	-	-
		1	-	-	เตาพาน เตาบ่อสวก เตาแกงน้อย เตาเวียงกาหลง หริภุญไชย	21-22 19-22 19-22 19-22 19-20	-	-	-	-
บ้าน สันติภาพ 2	เมืองน่าน		- ตัวอย่างถ่าน (AMS) - ตัวอย่างอิฐ (TL) - ตัวอย่าง ดินเผาไฟ (TL)	9-11	-	-	-	เตาพะเยา เตาเวียงกาหลง เตาบ่อสวก เตาสู่ไขทัย เตาเวียงดง เครื่องถ้วยจีน	20-22 20-22 19-22 19-22 - -	12 19 31 2 3 1 -
				16-20 17-19	-	-	-	-	-	-
วัดนาบึง	ญ่เพียง	-	-	-	-	-	-	?	19-21	-

แหล่ง	พื้นที่	ชั้นดิน	สำรวจ / เอกสาร / อื่นๆ			ชุดแต่ง			ชุดคืน		
			หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	๕๐๕๐๕	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	๕๐๕๐๕	หลักฐาน	อายุ (พ.ศ.)	๕๐๕๐๕
วัด สวนตาล	เมืองน่าน	-	-	-	-	-	-	-	เตาทำปูน	24-25	-
			-	-	-	-	-	-	เตาอันซี	24	-
พระธาตุ แช่แห้ง น้อย	ภูเพียง	-	-	-	-	-	-	-	เตาเวียงกาหลง	20-22	-
			-	-	-	-	-	-	เตาป้อสวก	19-22	-
			-	-	-	-	-	-	เตาเวียงกาหลง	20-22	-
									เตาป้อสวก	19-22	-
									เตาสันกำแพง	19-20	-

อาจกล่าวได้ว่าหลักฐานที่พบจากการขุดค้นที่สามารถนำมากำหนดอายุสมัยร่วมกับชั้นดินทางโบราณคดีทั้งหมดเป็นหลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

1.1 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนา

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก เป็นแหล่งเตาที่มีแหล่งผลิตในพื้นที่จังหวัดน่าน และเป็นเศษภาชนะดินเผาที่พบมากที่สุดจากการขุดค้นทุกแหล่งโบราณคดี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก เป็นแหล่งเตาที่มีแหล่งผลิตในพื้นที่บ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน และเป็นเศษภาชนะดินเผาที่พบมากที่สุดจากการขุดค้นทุกแหล่งโบราณคดีทั้งยังพบในปริมาณมาก กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย มีแหล่งผลิตอยู่ 2 แห่ง คือ บ้านวังไฮ ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และที่บ้านศรี้อย ตำบลธงต้น อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยที่ผลิตภัณฑ์จากบ้านศรี้อยมักพบการส่งจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง¹⁸⁹ โดยรูปแบบที่พบที่จังหวัดน่านกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 แต่พบในปริมาณน้อยและอยู่ในชั้นרבกวน โดยพบทั้งจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัต และการขุดค้นที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพะเยา แหล่งผลิตเครื่องถ้วยของพะเยาพบอยู่ทางใต้ของกว๊านพะเยา 2 แหล่ง คือ แหล่งเตาม่อนอ่อม และแหล่งเตาห้วยแม่ต้า ตั้งอยู่ที่บ้านบัว ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22¹⁹⁰ พบจากการขุดค้น-ขุดแต่งที่กำแพงเมืองน่าน เจดีย์พญาวัต และบ้านสันติภาพ 2

¹⁸⁹ ปรีวรรต ธรรมาปริชากร, ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โอสภสภ, 2539), 25.

¹⁹⁰ สายันต์ ไพรชาญจิตร, แหล่งเตาล้านนา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533), 63; สายันต์ ไพรชาญจิตร, โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 181 - 182.

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตापาน ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่หนองผักจิก ตำบลทรายขาว อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22¹⁹¹ พบจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน และการขุดค้นที่พระธาตุยอยหงส์

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย กับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 24¹⁹² พบจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน และการขุดค้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน บ้านสันติภาพ 2 วัดสวนตาล และพระธาตุแช่แห้งน้อย

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสันกำแพง ตั้งอยู่ในหุบเขาตามลำห้วยเล็ก ๆ สาขาของแม่น้ำผาแพนและลำน้ำออน เขตบ้านป่าตึง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 23¹⁹³ พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และพระธาตุแช่แห้งน้อย

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัย

แหล่งเตาสุโขทัยที่สำคัญมี 2 แห่ง คือ แหล่งเตาที่เมืองเก่าสุโขทัย ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองออกไปทางทิศเหนือของสุโขทัยราว 1.2 กิโลเมตร เป็นอุตสาหกรรมการผลิตที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราว 5,000 ตารางกิโลเมตร ยาวไปตาม ลำน้ำโจน มีพัฒนาการการผลิตราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 และแหล่งเตาที่เมืองศรีสัชชนาลัย ตั้งอยู่ที่อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เรียงรายตามสองฝั่งแม่น้ำยม มีพัฒนาการการผลิตราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 22¹⁹⁴

เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัยพบจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน การขุดค้นเจดีย์วัดพญาวัด กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัด พระธาตุยอยหงส์ และบ้านสันติภาพ 2

การขุดค้นทางโบราณคดีที่ผ่านมาค่อนข้างกระจุกตัวในพื้นที่อำเภอเมืองน่าน แต่กระนั้นหลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผาที่พบกระจายตัวจากการขุดค้นก็อาจจะทำให้เห็นภาพการติดต่อของผู้คนซึ่งไม่อิงกับหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ให้ภาพระดับบ้านเมืองหรือกษัตริย์ อย่างไรก็ตามการกำหนดอายุของเศษภาชนะดินเผาจจะขออ้างอิงตามที่ถูกขุดค้นได้กำหนดไว้

¹⁹¹ สายันต์ ไพรชาญจิตร, แหล่งเตาล้านนา, 61 - 62.

¹⁹² สายันต์ ไพรชาญจิตร, โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี, 188, 238.

¹⁹³ สายันต์ ไพรชาญจิตร, แหล่งเตาล้านนา, 15 - 22.

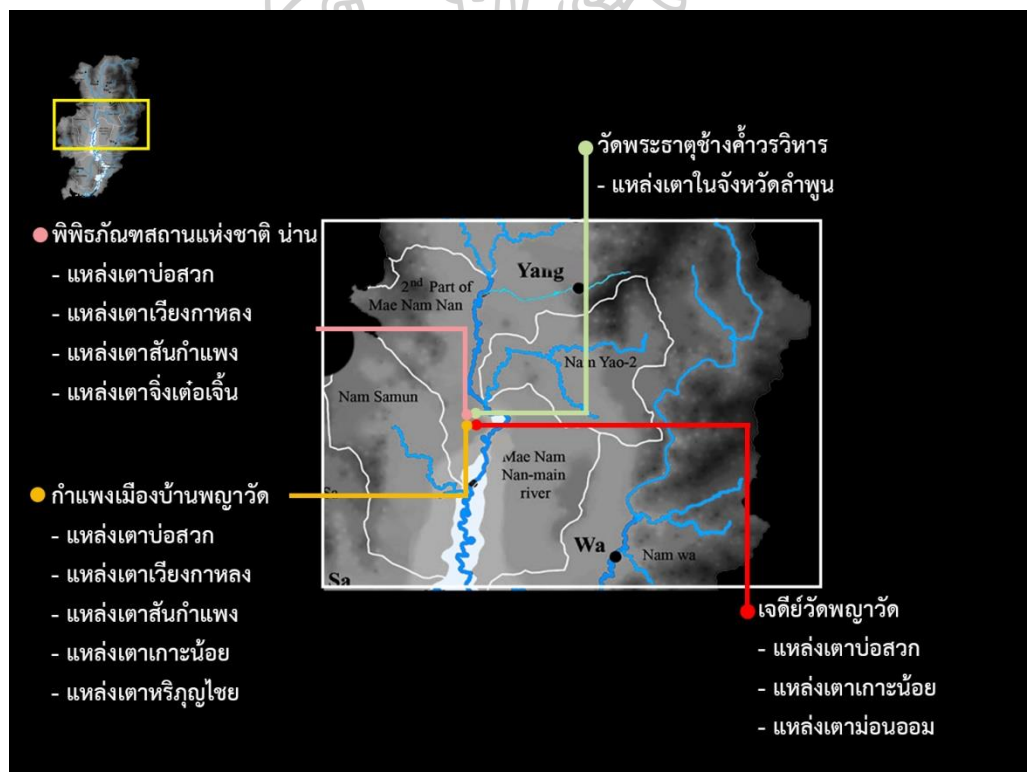
¹⁹⁴ กฤษฎา พิณศรี, เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป,

1.2 หลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งที่มีการจัดลำดับชั้นดินทางวัฒนธรรม

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีพบว่า มีเพียงบางแหล่งโบราณคดีที่มีการวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดีอย่างชัดเจน ได้แก่ เจดีย์วัดพญาวัด พระธาตุน้อยหงส์ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และกำแพงเมืองที่บ้านพญาวัด ล้วนแต่อิงเอกสารทางประวัติศาสตร์ร่วมด้วยโดยแบ่งออกเป็น 2 - 3 ระยะ และสามารถนำมาสรุปได้ว่า

ระยะที่ 1 พุทธศตวรรษที่ 19 - 20

ในระยะนี้ใช้หลักฐานเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก แหล่งเตาเกาะน้อย แหล่งเตาม่อนอ่อม แหล่งเตापาน แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาหริภุญไชย และแหล่งเตาสันกำแพง ขณะที่แหล่งเตาต่างประเทศ ได้แก่ แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น มีการกระจายตัวในแหล่งโบราณคดี วัดพญาวัด กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัด วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (ภาพที่ 162)

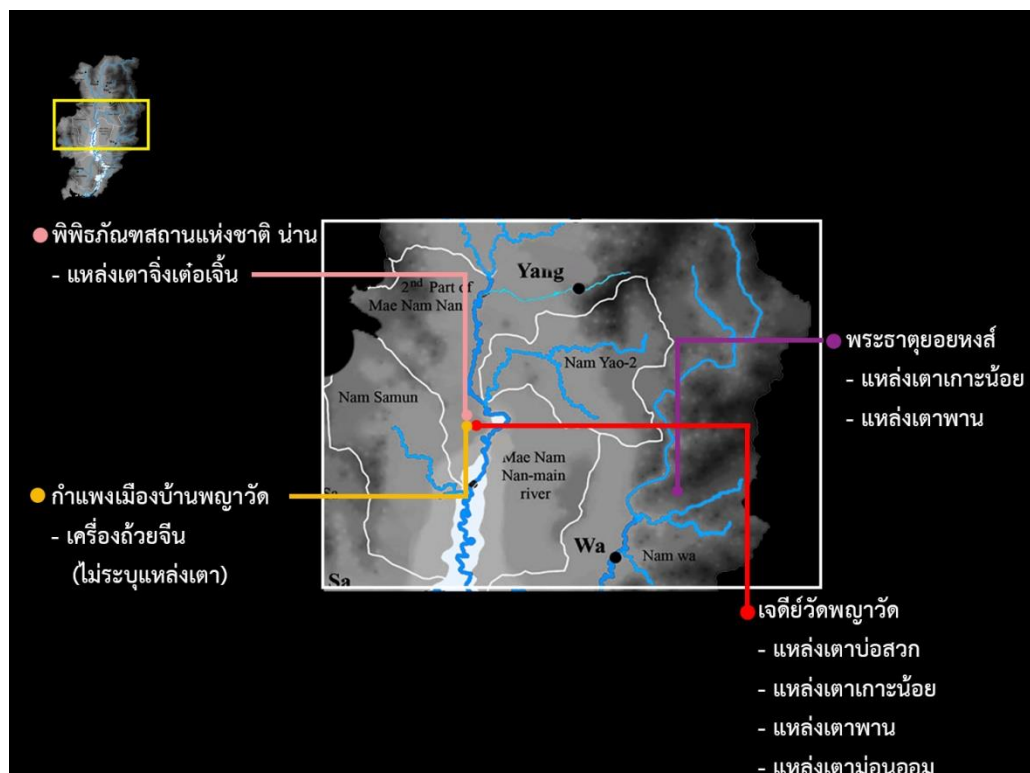

รูปที่ 162 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

ระยะที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 21 - 22

สังเกตว่าในระยะที่ 2 ระยะนี้พบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก แหล่งเตापาน แหล่งเตาเกาะน้อย และแหล่งเตาม่อนออม รวมถึงเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น

อย่างไรก็ตามความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างถิ่นพบว่า ความหลากหลายลดน้อยลง โดยหลักฐานมีการกระจายตัวในแหล่งโบราณคดีวัดพญาวัต กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัต วัดพระธาตุยอยหงส์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน (รูปที่ 163)

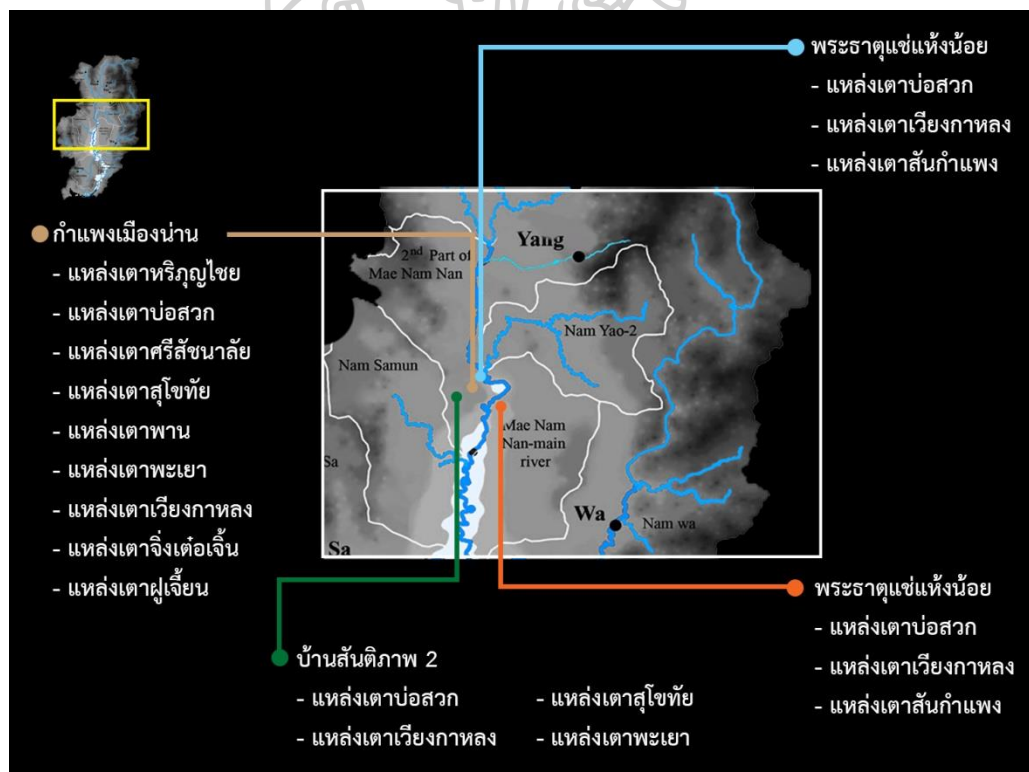

รูปที่ 163 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

1.3 หลักฐานทางโบราณคดีจากแหล่งที่ไม่มีการจัดลำดับชั้นดินทางวัฒนธรรม

จากการดำเนินงานทางโบราณคดียังพบมีหลายแหล่งโบราณคดีที่ไม่มีการวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดีร่วมกับโบราณวัตถุ ได้แก่ การขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน การขุดค้นวัดสวนตาล พระธาตุแช่แห้งน้อย และแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2 อาจนำมาสรุปได้ว่าแหล่งโบราณคดีกำแพงเมืองน่านอันเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองน่านพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างๆ หลากหลายกว่าพื้นที่อื่นๆ ขณะเดียวกันเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวกพบมากที่สุดในทุกแหล่งโบราณคดี (รูปที่ 164)

นอกจากนี้ยังพบว่าการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเทียบเป็นพุทธศตวรรษได้จากตัวอย่างถ่าน (ราวพุทธศตวรรษที่ 9 – 11) ตัวอย่างดินเผาไฟ (ราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 19) และตัวอย่างอิฐ (ราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 20) หากมองว่าค่าอายุไม่ผิดพลาดอาจแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยบริเวณอำเภอเมืองน่านที่เก่าไปกว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์และงานศิลปกรรม แต่ก็อาจเป็นไปได้ที่ค่าอายุจะเกิดความคลาดเคลื่อน ทั้งนี้ต้องตรวจสอบต่อไป

รูปที่ 164 แสดงข้อมูลเศษภาชนะดินเผาที่พบจากการดำเนินงานทางโบราณคดี

จากการแสดงการกระจายตัวของหลักฐานออกเป็น 2 ระยะ จากการใช้ข้อมูลการแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีพบว่า

ระยะแรก (ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20) หลักฐานเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวก ซึ่งเป็นแหล่งเตาพื้นเมือง ขณะที่แหล่งเตาสุโขทัยพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาเกาะน้อย ส่วนแหล่งเตาล้านนาพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาม่อนอ่อม แหล่งเตापาน แหล่งเตาเวียงกาหลง แหล่งเตาหริภุญไชย และแหล่งเตาสันกำแพง นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างประเทศ ได้แก่ แหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น โดยที่เศษภาชนะดินเผาทั้งหมดมีการกระจายตัวในแหล่งโบราณคดีวัดพญาวัต กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัต วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ระยะที่ 2 (ราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 22) พบเศษภาชนะดินเผาพื้นเมืองจากแหล่งเตาบ่อสวก พบเศษภาชนะดินเผาสุโขทัยจากแหล่งเตาเกาะน้อย ขณะที่เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนาพบเป็นแหล่งเตापาน และแหล่งเตาม่อนอ่อม รวมถึงเครื่องถ้วยเงินจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น อย่างไรก็ตามความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างถิ่นพบว่าลดน้อยลง โดยหลักฐานมีการกระจายตัวในแหล่งโบราณคดีวัดพญาวัต กำแพงเมืองที่บ้านพญาวัต วัดพระธาตุยอยหงส์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

นอกจากนี้ยังนำการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ไม่มีการวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดีร่วมกับโบราณวัตถุ ได้แก่ การขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน การขุดค้นวัดสวนตาล พระธาตุแช่แห้งน้อย และแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2 อาจบอถึงความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างถิ่นที่พบมากกว่าพื้นที่อื่นๆ

จากการรวบรวมข้อมูลและจัดจำแนกอายุสมัยพบว่าข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดีมีข้อจำกัดทั้งจากต้นฉบับซึ่งไม่มีมาตรฐานเดียวกันในการเขียนรายงาน เช่น มีเพียงบางฉบับเท่านั้นที่มีการวิเคราะห์หลักฐานร่วมกับชั้นดินทางโบราณคดี ข้อจำกัดของการกำหนดอายุเศษภาชนะดินเผาซึ่งครอบคลุมระยะเวลาที่ยาวนาน เช่น พุทธศตวรรษที่ 19 - 22 ข้อจำกัดด้านพื้นที่ซึ่งปัจจุบันพบว่าการขุดค้นเกือบทั้งหมดเป็นการขุดค้นในพื้นที่อำเภอเมืองน่าน ทำให้ไม่มีข้อมูลด้านโบราณคดีในพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดมากนัก

2. วิเคราะห์หลักฐานศิลปกรรมจากการสำรวจทางโบราณคดี

2.1 การกระจายตัวของหลักฐานศิลปกรรม

ผู้วิจัยจะแสดงข้อมูลออกมาในรูปแบบตาราง (ตารางที่ 61) ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ทั้งด้านจำนวน อิทธิพลด้านงานศิลปกรรม เพื่อที่จะสามารถเปรียบเทียบหลักฐานแต่ละช่วงสมัยในแต่ละพื้นที่

ตารางที่ 61 แสดงการกระจายตัวและปริมาณของหลักฐานศิลปกรรมจากการสำรวจ

ร่องรอย คูน้ำ คันดิน	ชื่อแหล่ง	ปริมาณหลักฐานศิลปกรรม (ชิ้น)									
		แบ่งตามอายุสมัยและอิทธิพลทางศิลปะ									
		กลาง 19		กลาง 20		ปลาย 20		ต้น 21		กลาง 21	
		สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา
บ้านดอย ทุ่งกวาง	วัดหัวเมือง										3
	วัดดอนมูล								1		
	วัดท่าล้อ										1
	วัดทุ่งชัย										1
บ้านบัว	วัดพระธาตุ เบ็งสกัด								3		1
	วัดปรารงค์		1						1		
	วัดต้นแหลง										1
	บ้าน สวนดอก	วัดรังษี							1		
บ้าน ศาลา	วัดนาคำ										1
	วัดดอนแก้ว								1		
เวียง	วัดพระธาตุ								2		1

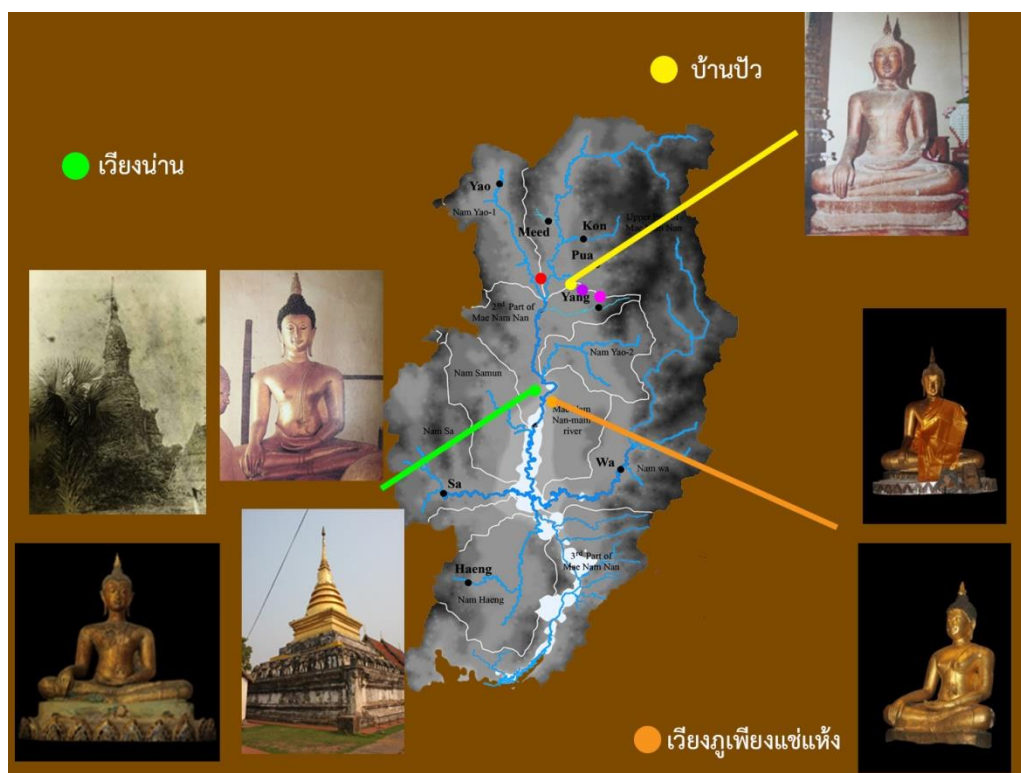
ร่องรอย คูน้ำ คันดิน	ชื่อแหล่ง	ปริมาณหลักฐานศิลปกรรม (ชิ้น) แบ่งตามอายุสมัยและอิทธิพลทางศิลปะ									
		กลาง 19		กลาง		ปลาย 20		ต้น		กลาง 21	
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		กลาง 20	ปลาย 20	ต้น 21	กลาง 21	22					
		สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา	สุโขทัย	ล้านนา
เวียงน่าน (ต่อ)	วัดพญาภู	1		2					1		
	วัด หัวเวียงใต้								2		
	วัดสวนตาล	1							1		
	วัดพระเนตร								1		
	วัดพญาวัด										3
	วัดเจตีย์	1									

การแบ่งระยะทางศิลปกรรมออกเป็น 5 ระยะข้างต้นสามารถนำมาสรุปได้ว่า

ระยะที่ 1 กลางพุทธศตวรรษที่ 19 – กลางพุทธศตวรรษที่ 20

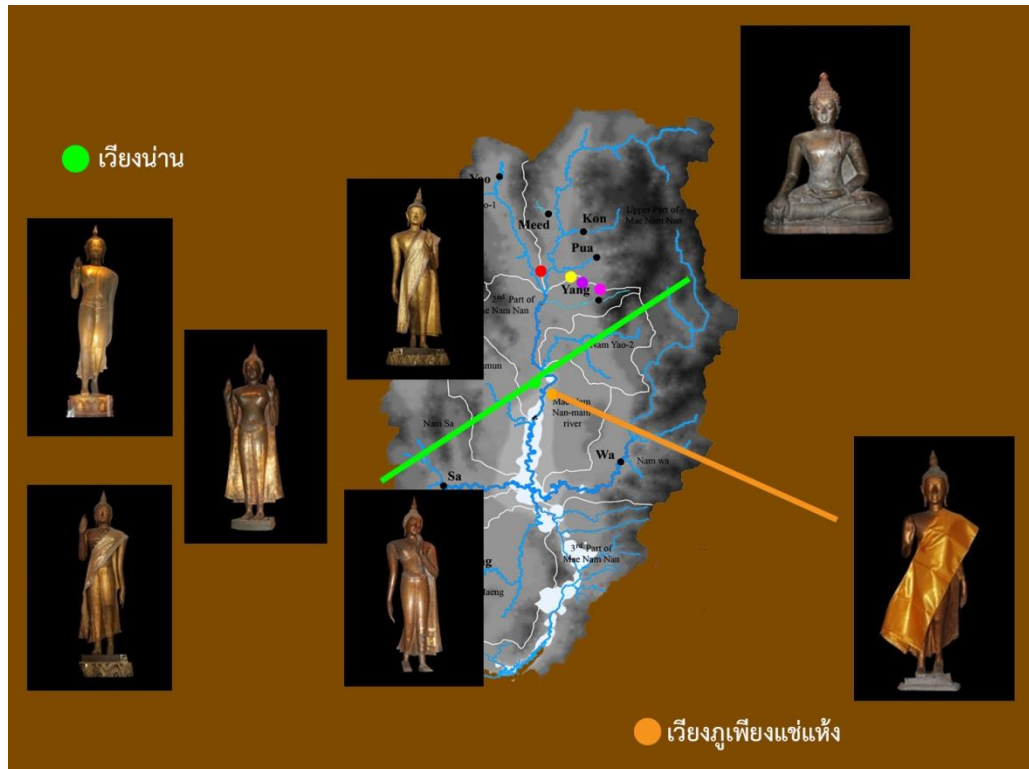
ระยะแรกสุดที่พบหลักฐานศิลปกรรมซึ่งเกือบทั้งหมดสะท้อนอิทธิพลศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่พบหลักฐานพบได้แก่ วัดปรางค์ บ้านปัว อำเภอบัว แต่พบพระพุทธรูปเพียง 1 องค์เท่านั้น ขณะที่พื้นที่ฝั่งอำเภอกงเพียงและเมืองน่านพบจำนวนมากว่า โดยเฉพาะเมืองน่านที่นอกจากพระพุทธรูปยังพบเจดีย์ช้างล้อมและเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอีกด้วย (รูปที่ 165)

รูปที่ 165 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 1

ระยะที่ 2 กลาง - ปลายพุทธศตวรรษที่ 20

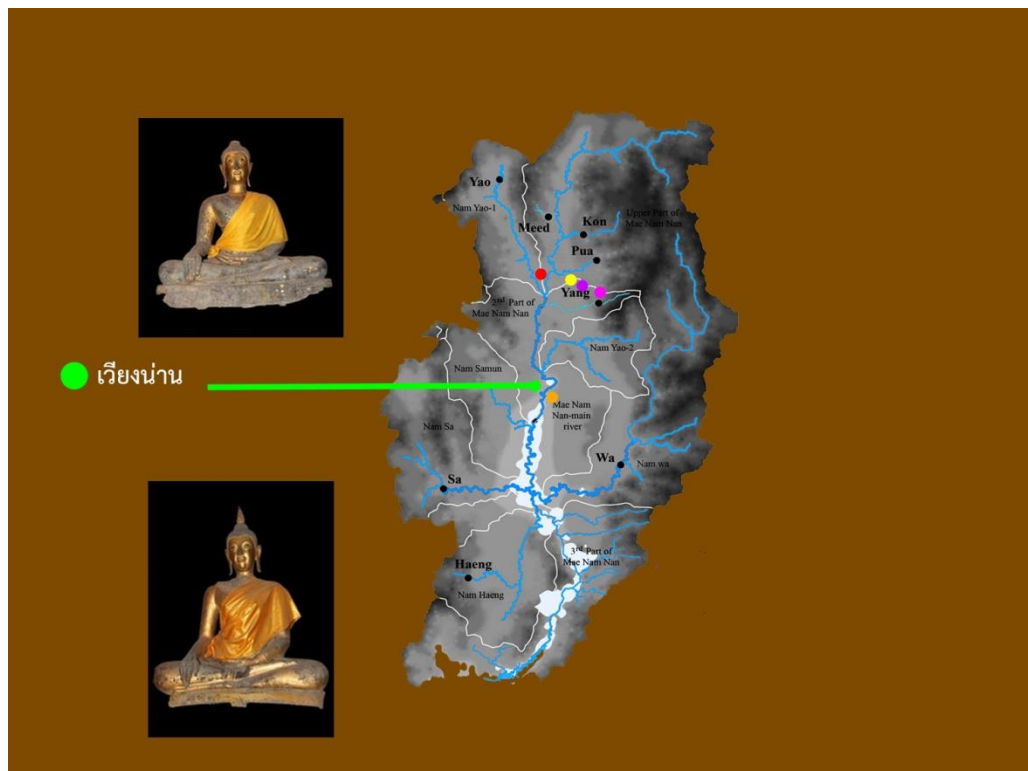
ระยะนี้พบว่างานศิลปกรรมยังคงสะท้อนอิทธิพลศิลปะสุโขทัยอย่างชัดเจน แต่จะสังเกตได้ว่าปริมาณของงานศิลปกรรมที่พบลดลงมาก โดยพื้นที่ที่พบหลักฐานเพียงแค่วัดพระธาตุช้างค้ำ และวัดพญาภู แต่เป็นระยะแรกที่ปรากฏหลักฐานศิลปกรรมอิทธิพลล้านนา (รูปที่ 166)

รูปที่ 166 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 2

ระยะที่ 3 ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21

รูปแบบศิลปะสุโขทัยยังคงสืบเนื่องต่อมาในเมืองน่าน แต่รูปแบบเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เล็กน้อยเช่น พระพุทธรูปมีพระเนตรสั้นลง พระหนุเป็นปมเด่น และบางองค์เริ่มปรากฏมีกรอบพระเศก แสดงถึงอิทธิพลศิลปะอยุธยาที่ส่งผ่านขึ้นมาถึงเมืองน่าน แต่ช่วงระยะนี้เป็นช่วงที่พบหลักฐาน น้อยมากเพียงพระพุทธรูปจากวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร 2 องค์ และรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปของ องค์พระธาตุแช่แห้งเท่านั้น (รูปที่ 167)

รูปที่ 167 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 3

ระยะที่ 5 กลางพุทธศตวรรษที่ 21 ลงไป (ล้านนาระยะหลัง)

ระยะนี้พบว่าศิลปะสุโขทัยคงเสื่อมไปจากเมืองน่านแล้ว แต่ยังพบพระพุทธรูปที่มีศิลปะสุโขทัยเป็นต้นแบบสืบเนื่องมาแต่รูปแบบและสัดส่วนต่างออกไปจากเดิมมาก ขณะเดียวกันก็เป็นยุครุ่งเรืองหรือยุคทองของศิลปกรรมล้านนาซึ่งพบจำนวนมากจากการสำรวจ (รูปที่ 169)

รูปที่ 169 แสดงตัวอย่างโบราณวัตถุ และการกระจายตัวระยะที่ 5

จากการแสดงการกระจายตัวของหลักฐานออกเป็น 5 ระยะ พบว่าพื้นที่เวียงน่านเป็นเพียงพื้นที่เดียวที่พบหลักฐานด้านศิลปกรรมสืบเนื่องมาตั้งแต่ระยะแรกจนระยะสุดท้าย และมีปริมาณที่มากกว่าพื้นที่อื่นๆ ในทุกระยะ โดยที่รูปแบบศิลปะอาจปรับเปลี่ยนไปตามแรงบันดาลใจในแต่ละช่วงเวลา ขณะที่ฝั่งภูเพียงแห่งแห่งพบหลักฐานเกือบทุกระยะ ขาดเพียงช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งอันที่จริงในช่วงเวลาดังกล่าวเวียงน่านเองก็พบหลักฐานในปริมาณที่น้อยเช่นกัน อาจเกี่ยวเนื่องกับการเมืองในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่เมืองน่านกำลังจะถูกผนวกรวมกับล้านนาก็เป็นได้

ขณะที่พื้นที่อำเภอปัวพบหลักฐานเพียงชิ้นเดียวซึ่งแสดงอิทธิพลศิลปะสุโขทัย อีกทั้งหลักฐานยังมีความขาดช่วงไปหลังจากนั้นและกลับมาพบอีกครั้งในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคทองของงานศิลปกรรมล้านนา อย่างไรก็ตาม งานศิลปกรรมที่พบจากการสำรวจส่วนใหญ่จะเห็นว่าเป็นประติมากรรมที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ดังนั้นอาจจะต้องมองในเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน

3. การวิเคราะห์ประเด็นความรู้ด้านอื่นๆ

3.1 เกลือเมืองน่าน ความสัมพันธ์บนเส้นทางเครือข่ายการค้า

เมืองน่านเป็นชุมทางการค้าสำคัญทางด้านตะวันออกมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 -20 ดังที่ ชวิศา ศิริ และมาชูฮารา ได้ศึกษาเอาไว้ โดยเมืองน่านอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างยูนนาน-หลวงพระบาง-สุโขทัย ซึ่งเชื่อมโยงกับเครือข่ายการค้าทั้งฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย ขณะเดียวกันก็มีการติดต่อกับศูนย์กลางการค้าที่เมืองเชียงใหม่ มีลักษณะการทำการค้าคือกองคาราวานจากเมืองต่างๆ ประกอบด้วยสัตว์ต่างทั้งล่อต่าง วัวต่าง และม้าต่าง

แม้ว่าการศึกษาของ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ ยังเห็นว่าปริมาณเกลือที่ผลิตไม่น่าจะมากถึงขั้นเป็นสินค้าหลัก แต่ก็มองว่ามีการแลกเปลี่ยนเกลือกับสิ่งของต่างถิ่นดังที่พ่อค้าเงี้ยวจะซื้อเกลือเมืองน่านและสิบสองปันนาไปแลกเปลี่ยนสินค้าที่เชียงใหม่อีกทอดหนึ่ง ขณะที่พ่อค้าไทลื้อ ไทจีน ไทยอง แถบเมืองเงิน (หลวงพระบาง) และบางส่วนจากกวางสี จะเข้ามาด้านเชียงของ เชียงแสน และน่าน โดยวัวต่าง ม้าต่าง นำข้าว พริกแห้ง ยาสูบ น้ำอ้อย เนื้อสัตว์ป่าแห้ง และหนังกวางมาแลกเปลี่ยน¹⁹⁵ สอดคล้องกับแนวคิดของรัตนพร เศรษฐกุล ที่ว่าความต้องการสิ่งของต่างถิ่นเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดเครือข่ายการค้า อีกทั้งยังเสริมยืนยันว่าเกลือเป็นสินค้าสำคัญและมีราคาสูงอย่างหนึ่งบริเวณ

¹⁹⁵ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “ความสำคัญของเกลือสินเธาว์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนโบราณ : กรณีศึกษาบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ กิ่งอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน,” ศิลปศาสตรบัณฑิต, 190 - 191.

สิบสองปีนนา รอยต่อระหว่างเมืองลำ น่าน และหลวงพระบาง¹⁹⁶ นอกจากนี้การศึกษาในสมัยหลังลงมา พบว่ามีพ่อค้าเมืองน่านนำเกลือและของที่ซื้อจากพ่อค้าลื้อและฮ่อไปขายที่เชียงใหม่เช่นเดียวกับพ่อค้าเงี้ยว¹⁹⁷

ตรงนี้อาจทำให้เห็นภาพการที่ในระยะแรกเกลือเมืองน่านอาจเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนซึ่งคนในชุมชนใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าที่พ่อค้าจากภายนอกนำเข้ามา แต่ในระยะหลังได้เกิดการที่คนในชุมชนผันตัวเป็นพ่อค้าซึ่งอาจสะท้อนภาพส่วนหนึ่งของการพัฒนาการด้านการค้าของเมืองน่าน

เมื่อพิจารณาข้อความในพื้นที่เมืองน่านที่กล่าวว่าพระเจ้าติโลกราชต้องการส่วยเกลือเมืองน่านจึงได้ยกทัพมาผนวกเมืองน่านให้เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเป็นความจริง แต่เป็นความจริงเพียงส่วนหนึ่ง เนื่องจากเมื่อพิจารณาบริบททางประวัติศาสตร์ที่ขณะนั้นล้านนากำลังเผชิญสงครามกับอยุธยา ก็อาจเห็นว่าการตีเมืองน่านและเมืองแพร่ น่าจะเป็นเหตุผลด้านการสงคราม เพื่อสร้างความมั่นคงและช่วงชิงพื้นที่ก่อนเปิดศึกกับอยุธยาเสียมากกว่า แต่ส่วยเกลืออาจเป็นผลพลอยได้ที่ตามมา

3.2 การรับเทคโนโลยีการผลิตภาชนะดินเผาเมืองน่านกับการตีความใหม่

การศึกษาเปรียบเทียบภาชนะดินเผาทั้งด้านรูปแบบและเทคนิคการตกแต่งระหว่างแหล่งเตาเมืองน่าน แหล่งเตาสุโขทัย และแหล่งเตาล้านนาค่อนข้างเป็นที่นิยมในการศึกษา และมักแบ่งความสัมพันธ์กับแหล่งเตาสุโขทัยและล้านนาออกเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ ระยะที่ 1 กล่าวว่ามีความสัมพันธ์และรับเทคโนโลยีการผลิตเริ่มแรกจากสุโขทัยด้วยหลักฐานพื้นเมืองน่าน ที่กล่าวถึงบ้านเตาไหและบ้านเตาไหแช่เสียงครั้งที่พญาอินต๊ะแก่นท้าวหนีไปซ่อนตัวก่อนที่จะหนีไปเมืองเชลียง โดยนายสามออน (อาจเกี่ยวข้องกับเตาแม่ออน สันกำแพง) ส่วนบ้านเตาไหแช่เสียงเชื่อว่าเป็นบ้านบ่อสวกโดยที่อาจมีชาวเชลียงเป็นผู้ผลิต ซึ่งคำว่าแช่เสียงอาจสอดคล้องกับคำว่าเชลียง และระยะที่ 2 ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 22 หลังเมืองน่านถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาจึงรับอิทธิพลด้านรูปแบบและการตกแต่งจากล้านนา

ผู้วิจัยขอเริ่มวิพากษ์หลักฐานเอกสารก่อนเป็นอันดับแรกว่าอาจมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนด้านเอกสารเนื่องจากเอกสารไม่ได้กล่าวคำว่า “บ้านเตาไหแช่เสียง” อันเป็นต้นทางที่มักจะนำไปสู่การตีความถึงความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งเตาเมืองน่านกับแหล่งเตาสุโขทัยร่วมกับหลักฐานเอกสารอื่นๆ

¹⁹⁶ รัตนาพร เศรษฐกุล, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน, (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2552), 125 - 127.

¹⁹⁷ ขวึศา ศิริ, “การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, 158, 120 – 121.

การหลบหนีภัยการเมืองของกษัตริย์เมืองน่านไปเมืองเซียงม็อยู่ด้วยกัน 3 เหตุการณ์ คือ **เหตุการณ์ที่ 1** พ.ศ. 1942 หนึ่งปีหลังจากขึ้นครองราชย์ของเจ้าศรีจันท๊ะ กษัตริย์เมืองแพร่คือพญาเถรพร้อมน้องชาย (อุ่นเมือง) ยกทัพมารบได้เมืองน่านฆ่าเจ้าศรีจันท๊ะและครองราชย์แทน ทำให้เจ้าหญิงผู้เป็นน้องของเจ้าศรีจันท๊ะ “...หนีไปพึ่งพระยาแช่เลียงเมืองได้...”¹⁹⁸

เหตุการณ์ที่ 2 พ.ศ. 1976 เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว ครองราชย์ได้ 1 ปี 3 เดือน ก็ถูกเจ้าแพงและเจ้าเหาะพรมชิงเมืองและถูกจองจำ ก่อนจะใช้อุบายและ “...หลบหนีออกจากคอกไปอยู่บ้านเตาไห หนีจากหั้นไปรอดเมืองราม ขอกินข้าวกับเฒ่าแก่ผ้าขาวผู้หนึ่งหั้นแล ผ้าขาวเฒ่าแก่ผู้นั้น ยินรักเจ้าเอาใส่เรือหุ้มหนีล่องลงไปเมืองได้แล้วเจ้าก็เข้าไป พึ่งพระยาชะเลียง...”¹⁹⁹

เหตุการณ์ที่ 3 พ.ศ. 1993 พระเจ้าติโลกราชตีได้เมืองน่าน เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว “...เอาลูกและเมียหนีไปเมืองใต้ไปพึ่งพระยาชะเลียงสหายตนหั้นแล...”²⁰⁰

จากการเทียบความในพื้นที่เมืองน่านอาจต้องตีความหลักฐานเอกสารใหม่ว่า บ้านเตาไห บ่งบอกถึงอาชีพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะหมายถึงพื้นที่บ้านบ่อสวกในปัจจุบัน ขณะที่ แช่เลียง/ชะเลียง หมายถึงเจ้าผู้ครองเมืองเซียง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าไม่มีคำว่า “บ้านเตาไหแช่เลียง” ในพื้นที่เมืองน่าน บอกได้เพียงว่าเมืองน่านมีแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาตามหลักฐานเอกสาร แต่ไม่อาจนำไปเชื่อมโยงและตีกรอบความคิดว่าต้องรับเทคโนโลยีมาจากสุโขทัย แม้ในพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองน่านและสุโขทัยจะปรากฏหลักฐานทั้งเอกสารและงานศิลปกรรมที่แสดงความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันก็ตาม

นอกจากนี้ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 พบเทคนิคการผลิตของแหล่งเตาบ้านบ่อสวกว่ามีเทคนิคการเซ็่น้ำดินก่อนเคลือบและปาดน้ำเคลือบบริเวณของปากก่อนที่จะนำไปเผา เป็นเทคนิคร่วมกับแหล่งเตาเกาะน้อย เมืองศรีสัชชนาลัย แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาวังเหนือ นอกจากนี้ยังพบการตกแต่งด้วยการกดประทับรูปปลาคู่ ซึ่งพบในแหล่งเตาสันกำแพงและแหล่งเตาเวียงบัว ขณะที่ภาชนะดินเผารูปทรงไหทั้งแบบที่ขอบปากทรงสามและขอบปากสองชั้นคล้ายกับที่แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงบัว และแหล่งเตาเวียงกาหลง ในทางตรงข้าม ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 กลับพบภาชนะดินเผาทรงตะเกียง

¹⁹⁸ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (น่าน: กรมศิลปากร, 2557), 15.

¹⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, 16.

²⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, 18.

และประติมากรรมขนาดเล็กเคลื่อนเขี้ยวซึ่งคล้ายกับแหล่งเตาศรีสีชนาลัย อีกทั้งพบเทคนิคการเขียนสีดำใต้เคลือบซึ่งเป็นเทคนิคที่พบทั้งแหล่งเตาสุโขทัยและแหล่งเตาเวียงกาหลง²⁰¹

อีกทั้งวิทยาการในการใช้กลองดิน (จ้อ) ป้องกันฝุ่นซึ่ถ้าจากการเผาที่จะมาติดบนภาชนะเทคโนโลยีดังกล่าวต่างออกไปจากสุโขทัยซึ่งใช้กึ่งและงบน้ำอ้อย แต่เป็นพบว่ามีการใช้กันอย่างแพร่หลายในจีน ญี่ปุ่น และเวียดนาม รวมถึงที่แหล่งเตาเวียงกาหลง²⁰²

ดังนั้นผู้วิจัยคิดเห็นในเบื้องต้นว่าแหล่งเตาเมืองน่านน่าจะรับทั้งรูปแบบและเทคนิคจากทางสุโขทัยและล้านนามาเป็นต้นแบบแต่น่าจะรับอิทธิพลจากทางล้านนามากกว่า

3.3 ภาชนะดินเผาเมืองน่านสู่การเป็นสินค้า

เป็นอีกข้อความหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาภาชนะดินเผาที่เมืองน่านว่าผลิตเพื่อใช้งานหรือส่งออกขายด้วย จากการศึกษาของอมรรัตน์ ชูพูล ที่เตาสุนัน ผู้ศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาที่บ้านบ่อสวก และตั้งข้อสังเกตว่าเตาสุนันและเตาจามนีส กำหนดอายุระหว่าง พ.ศ. 1983 – 2103 ซึ่งห่างจากเตามันสราว 200 ปี แต่กลับมีรูปแบบเตาไม่ต่างกันและไม่มีพัฒนาการของแหล่งเตาขัดกับขนาดของเตาที่มีขนาดใหญ่ซึ่งอาจบ่งบอกถึงการผลิตเพื่อขายทำถูกมองว่าผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาเมืองน่านอาจมีคุณภาพดีอยู่แล้ว อาจไม่ได้ผลิตเพื่อค้าขาย หรือมีพัฒนาการและผลิตเพื่อการค้า แต่ในปัจจุบันยังมีการขุดค้นที่น้อยจึงยังไม่เห็นพัฒนาการ²⁰³

ขณะที่ภายหลังมีการขุดค้นแหล่งเตาต่งปุ้อ กล่าวถึงการศึกษาภาชนะดินเผาเมืองน่านมีการผลิตอย่างแพร่หลายในราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 และน่าจะเกินความต้องการของคนในพื้นที่ อีกทั้งได้อ้างถึงการศึกษาของ สายันต์ ไพเราะชญจิตร ว่าพบภาชนะดินเผาเมืองน่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาในประเทศลาว สะท้อนถึงการค้าภาชนะดินเผาเมืองน่านกับดินแดนภายนอก²⁰⁴

²⁰¹ กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย ล้านนา พุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานด้านเครื่องถ้วยบ่อสวก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 55 - 64.

²⁰² อมรรัตน์ ชูพูล, “การศึกษาแหล่งเตาเผาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน,” 73 – 75, 89 – 90; สายันต์ ไพเราะชญจิตร, แหล่งเตาล้านนา 55.

²⁰³ อมรรัตน์ ชูพูล, “การศึกษาแหล่งเตาเผาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน,” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 89 - 90.

²⁰⁴ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉลิม กรีน, “รายงานการขุดค้นแหล่งเตาต่งปุ้อ บ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน,” 2546. (อัตสำเนา), 38.

นอกจากนี้หลายครั้งที่ล้าหน้าพยายามปฏิเสธการส่งส่วยแก่จีนตั้งสมัยพระยาภิอนาซึ่งส่วยประกอบไปด้วย “...ส่วยเข้า (ข้าว) 9000 คน งามข้าง 20 หาบ ผ้าขาว 400 รำ ถ้วยแช่สัก 1,000 ดวง...เปนส่วยแก่เจ้าลุ่มฟ้า...”²⁰⁵ ซึ่งการส่งส่วยแก่จีนปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสมัยพญาไชยสงคราม²⁰⁶ และต่อมาในสมัยพญาสามฝั่งแกนก็เกิดขัดแย้งกับจีนในเรื่องไม่ส่งส่วยขึ้นอีกในปี พ.ศ. 1948 ซึ่งหลักฐานฝั่งล้าหน้ากล่าวว่าสามารถชนะฮ่อได้ ขณะฝั่งจีนกล่าวว่าเมืองเชียงแสนแตก²⁰⁷ แต่ท้ายที่สุดคงมีการเจรจาและยอมส่งส่วยแก่จีน

ปัจจัยภายนอกอีกประการคือการสวรรคตของจักรพรรดิหิงชววจง (รัชศกเซวียนเต๋อ) จีนเข้าสู่ยุคมีดกว่า 60 ปี ทำให้การส่งออกเครื่องปั้นดินเผาจีนหยุดชะงัก จึงเกิดยุคทองของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัย (ภายใต้อาณาจักรอยุธยา) ซึ่งนักวิชาการด้านเครื่องถ้วยมองไปถึงสงครามระหว่างล้าหน้ากับอยุธยาส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการแย่งชิงเมืองศรีสัชชนาลัยและสุโขทัยเพื่อสร้างรายได้จากการส่งออกเครื่องถ้วย²⁰⁸

หากพิจารณาจากบริบทต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นอาจเป็นไปได้ว่าการผลิตภาชนะดินเผาที่เมืองน่านมากขึ้นหลังจากการถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของล้าหน้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 อาจเกิดจากการผลิตเพื่อส่งออกหรือเป็นส่วยแก่จีน อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นเพียงการสมมติฐานของผู้วิจัยเท่านั้น เนื่องจากประเด็นการศึกษานี้ในปัจจุบันยังไม่มีผู้ศึกษาการกระจายตัวของเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเมืองน่านในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในประเทศ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (หรือในระดับเอเชีย)

²⁰⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539), 59.

²⁰⁶ วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน : เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 107.

²⁰⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 80; วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู – ปาไปต้าเตียน: เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 107.

²⁰⁸ ธนยกานต์ วงษ์อ่อน และปริวรรต ธรรมมาปริชากร, เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย, (กรุงเทพฯ: S.P.M. การพิมพ์, 2558), 31.

3.4 เจดีย์เหลี่ยม ภาพสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างน่าน สุโขทัย และล้านนา

จากการลงพื้นที่สำรวจทางโบราณคดีได้พบกับเจดีย์วัดพญาวัตซึ่งมีรูปทรงแบบเจดีย์ อยู่ในผังสี่เหลี่ยมคล้ายเจดีย์กู่กุด (รูปที่ 170) และสุวรรณเจดีย์ (รูปที่ 171) จังหวัดลำพูน ซึ่งกำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 17²⁰⁹ และได้ทำสืบต่อมาตั้งปรากฏที่วัดเจดีย์เหลี่ยม (กู่คำ) (รูปที่ 172) เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีประวัติการสร้างในปี พ.ศ. 1837²¹⁰ นอกจากนี้ยังพบว่า เจดีย์ประธานวัดพระพายหลวง (รูปที่ 173) แต่มีข้อแตกต่างคือพระพุทธรูปภายในซุ้มจะนำประทับ นั่งทั้งหมดต่างจากกู่กุดที่ประทับยืน อีกทั้งพบว่าการบูรณะครั้งหลังสุดเป็นการสร้างเจดีย์ทรงยอด ดอกบัวตูมครอบทับเจดีย์เหลี่ยมซึ่งอยู่ภายใน²¹¹ ไม่เพียงแค่นั้นเจดีย์รูปแบบนี้ยังพบเป็นเจดีย์บริวาร ของเจดีย์หมายเลข 16 วัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย (รูปที่ 174) ซึ่งวัดมหาธาตุนี้มีการสันนิษฐานว่า สร้างขึ้นราว พ.ศ. 1927 จากความในจารึกลานทองคำ หลักที่ 94²¹²

รูปที่ 170 เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

ที่มา: รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, เจดีย์กู่กุด เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562 เข้าถึงได้จาก www.sac.or.th/databases/thaiarts/artwork/58

²⁰⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา (นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2560), 228.

²¹⁰ รัตน์ปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501), 105.

²¹¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา 256 - 257.

²¹² เรื่องเดียวกัน, 286.

รูปที่ 171 สุวรรณเจดีย์ วัดพระธาตุทริภุญไชย จังหวัดลำพูน
 ที่มา: อ.ส.ท., สุวรรณจังโกฏิเจดีย์ จากทริภุญไชยสู่ล้านนา เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562
 เข้าถึงได้จาก <http://artontheway.blogspot.com/2016/04/blog-post.html>

รูปที่ 172 กู่คำ เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่
 ที่มา: POOMMARIN, วัดกู่คำหลวงกุมกามภีรารมณ เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562 เข้าถึงได้
 จาก <http://picdeer.com/place/1024522094>

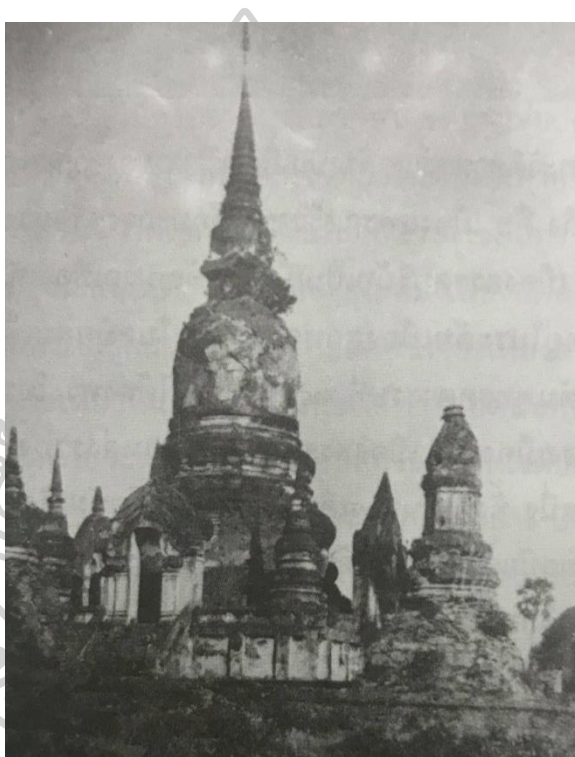
รูปที่ 173 เจดีย์เหลี่ยม วัดพระพายหลวง
ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา, 257.

รูปที่ 174 เจดีย์บริวารของเจดีย์หมายเลข 16 วัดมหาธาตุ เมืองเก่าสุโขทัย
ที่มา: สุโขไกด์, วัดมหาธาตุหัวใจที่ยังคงเด่นอยู่ เข้าถึงเมื่อ 1 กรกฎาคม 2562 เข้าถึงได้จาก
<https://www.bloggang.com/data/c/chubbylawyer/picture/1474443852.jpg>

ฉะนั้นเจดีย์หมายเลข 16 ซึ่งอยู่ทางด้านใต้นอกแผนผังหลักของวัด จึงควรมีอายุหลังลงมา และเจดีย์เหลี่ยมซึ่งเป็นเจดีย์บริวารของเจดีย์หมายเลข 16 ก็ควรมีอายุร่วมสมัยหรือหลังลงมาจากเจดีย์หมายเลข 16 อีกเล็กน้อย

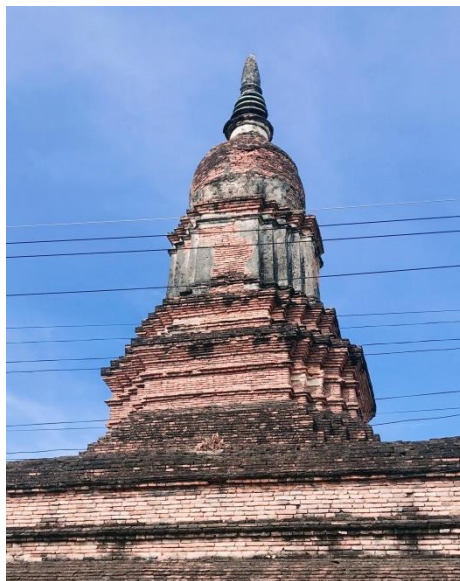
กรณีนี้อาจพิจารณาในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมก็มีไปปรากฏในดินแดนล้านนาเช่นกัน เช่น เจดีย์บริวาร วัดบุปผาราม จังหวัดเชียงใหม่ (รูปที่ 175) และเจดีย์วัดธาตกลาง จังหวัดเชียงใหม่ (รูปที่ 176) ที่น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21 โดยขาดความเข้าใจและความชำนาญ²¹³

รูปที่ 175 เจดีย์บริวาร วัดบุปผาราม จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และปลังศรีธา, 305.

²¹³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และปลังศรีธา 362.

รูปที่ 176 เจดีย์วัดธาตุกลาง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา: วิภาดา อ่อนวิมล

แสดงให้เห็นว่าดินแดนสุโขทัยและล้านนามีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนากันอย่างใกล้ชิด และมีการรับส่งรูปแบบศิลปกรรมซึ่งกันและกันมาตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นอย่างน้อย สัมพันธ์กับหลักฐานเอกสารที่พญากือนาแห่งล้านนาขอพระสุมนเถระจากสุโขทัยขึ้นไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 1912

ขณะที่เจดีย์วัดพญาวัดซึ่งเป็นเจดีย์ประธานของวัดมีรูปแบบเป็นเจดีย์เหลี่ยมเช่นกัน โดยที่ปัจจุบันนักโบราณคดีได้ใช้ผลการขุดค้นและกำหนดอายุขององค์เจดีย์และการใช้งานพื้นที่ระยะแรกเริ่มราวพุทธศตวรรษที่ 21 จากเศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาหมอนอม จังหวัดพะเยา และแหล่งเตาเกาะน้อย อำเภอศรีสาขาลัย ร่วมกับการวิเคราะห์รูปแบบงานศิลปกรรมเบื้องต้นด้วยรูปแบบของกรอบขุ่มที่นำไปเทียบเคียงกับของกุ่มบรรจุพระอัฐิพระเจ้าติโลกราชที่วัดเจ็ดยอด และพระพุทธรูปปูนปั้นภายในช่องจระนำ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการนำรูปแบบของขุ่มจระนำมาเทียบเคียงเพื่อกำหนดอายุสมัย อาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้ง่าย เนื่องจากศาสนสถานย่อมมีการบูรณะอยู่เสมอนับแต่อดีต ซึ่งในเล่มรายงานขุดค้นที่ผู้วิจัยนำมาใช้ได้กล่าวถึงว่ามีกรณีที่กรมศิลปากรเคยบูรณะเจดีย์องค์นี้แล้วอย่างน้อยครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2514 เนื่องจากเจดีย์ทรุดเอียงโดยที่ไม่ปรากฏข้อมูลว่ามีการบูรณะสิ่งใดบ้าง²¹⁴

²¹⁴ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้นศึกษากำแพงเมืองบริเวณชุมชนบ้านพญาวัด ตำบลตุ๊ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน, (เชียงใหม่ : พลอยการพิมพ์, 2555), 73.

นอกจากนี้ รายงานการขุดค้นอีกฉบับซึ่งขุดแต่งกำแพงเมืองน่านบริเวณบ้านพญาวัด กล่าวถึงการพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย (ภาพที่ 149) กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 แต่ไม่ได้นำมาวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานอื่นๆ ในตอนท้าย ทั้งนี้กำแพงเมืองดังกล่าว อยู่ภายในบริเวณเดียวกับเจดีย์วัดพญาวัด

รูปที่ 177 เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย พบจากการขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน บริเวณบ้านพญาวัด

ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้นศึกษากำแพงเมืองบริเวณชุมชนบ้านพญาวัด ตำบลคูใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน, 73.

จากหลักฐานทั้งหมดที่ยกมานี้ ผู้วิจัยมีความเห็นเป็น 2 ประการ คือ ประการแรก เจดีย์วัดพญาวัดอาจมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 จากข้อมูลด้านงานศิลปกรรมคือ การก่อเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมครอบทับเจดีย์เหลี่ยมที่วัดพระพายหลวง อาจแสดงถึงการที่เจดีย์รูปทรงนี้อาจเคยได้รับความนิยมมาก่อนในช่วงสั้นๆ ในครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 19 และหมดความนิยมไปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 สัมพันธ์กับหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงการย้ายศูนย์กลางจากภูเพียงแช่แห้งซึ่งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำน่านมาที่เมืองน่านในปัจจุบันซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่านใน พ.ศ. 1911 และในระยะแรกใช้กำแพงดินที่บ้านพญาวัดเป็นแนวคูน้ำคันดินในระยะแรก อีกทั้งการพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชยก็อาจเป็นสิ่งยืนยันการอยู่อาศัยในพื้นที่บริเวณดังกล่าว ขณะที่รูปแบบทางศิลปะผู้วิจัยเห็นว่าค่อนข้างยากที่จะนำมากำหนดอายุเนื่องจากสามารถซ่อมสร้างขึ้นใหม่ได้

ประการที่สอง หากเชื่อว่าเจดีย์วัดพญาวัดสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 21 ก็มีความเป็นไปได้ว่าเป็นความพยายามนำรูปแบบเจดีย์แบบเก่ากลับมาทำใหม่

อย่างไรก็ตาม เจดีย์วัดพญาวัดก็ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงแรงบันดาลใจด้านงานศิลปกรรมของผู้คนทั้งล้านนา สุโขทัย และเมืองน่าน

อภิปรายเชื่อมโยงข้อมูล และการสร้างภาพอดีตในเชิงพื้นที่และเวลา

ส่วนนี้จะเป็นการนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดี รวมถึงข้อมูลด้านอื่นๆ มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันโดยที่สามารถแบ่งเป็น 6 ระยะ ดังนี้

1. ระยะที่ 1 ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานก่อนสมัยพญาภูคา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

เป็นระยะที่พื้นเมืองน่านยังไม่มี การบันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน แต่ตำนานพื้นเมืองพะเยา กล่าวถึง ลาวเกล้าแก้วเมืองมา (ต่อมาเป็นผู้ครองเมืองเงินยาง) ได้อภิเษกกับนางแก้วรูปพิชิตบุตรีสาวพญาพูชา²¹⁵ ซึ่งคำว่า “พูชา” แต่ช่วงเวลาไม่สอดคล้องกับพญาภูคาปฐมกษัตริย์น่าน

ต่อมาในปี พ.ศ. 1658 มีการบันทึกว่าขุนเจือง (ภายหลังครองเมืองพุกามยาว) คล้องช้างที่เมืองน่านและพญาน่านยกบุตรีสาวให้ ภายหลัง พ.ศ. 1701 พญาเจืองเกิดศึกกับแก้วและหลวงพระบางที่เมืองเงินยางซึ่งเป็นเครือญาติกับเมืองพุกามยาว (พะเยา) พญาเจืองจึงเรียกชุมนุมทัพเพื่อยกไปช่วยเมืองเงินยาง หนึ่งในคือเมืองกวาว²¹⁶ (กวาว ชื่อของอดีตกลุ่มชนในพื้นที่จังหวัดน่าน)

หลักฐานทางโบราณคดี

จากหลักฐานเอกสารที่กล่าวมาข้างต้นจะพบว่าจะยังไม่มี การกล่าวถึงตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจนเพียงแต่สันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นตอนบนของจังหวัดน่านในปัจจุบัน เนื่องจากในระยะต่อจากนี้ จะพบการตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอปัวและอำเภอท่าวังผา

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ไม่ปรากฏหลักฐานด้านงานศิลปกรรม

²¹⁵ เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี, ตำนานพื้นเมืองพะเยา, (เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์, 2557), 4 – 5.

²¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 40 – 41.

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

จากหลักฐานพื้นเมืองพะเยาเพียงชิ้นเดียวอาจมีน้ำหนักไม่มากนัก แต่ก็อาจแสดงให้เห็นการสร้างบ้านแปงเมืองในพื้นที่จังหวัดน่านมาก่อนราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 และเห็นความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับพะเยาทางเครือญาติ แต่ด้วยขณะนั้นยังไม่มีมารับพระพุทธรูปศาสนาจึงยังไม่ปรากฏหลักฐานงานศิลปกรรม ดังนั้นมีความจำเป็นอย่างมากที่จะมีการดำเนินงานทางโบราณคดีในอนาคตเพื่อตรวจสอบอายุสมัยของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดน่าน

2. ระยะที่ 2 สมัยพญาภูคา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

เป็นช่วงที่น่านเริ่มมีการบันทึกประวัติศาสตร์ว่าราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พญาภูคาครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่านบริเวณเมืองย่าง (บริเวณแม่น้ำย่าง อำเภอท่าวังผา?)²¹⁷

ขณะที่ฝ่ายล้านนาพญามังสร้างเมืองเชียงรายและส่งไส้ศึกไปหริภุญไชย²¹⁸ อีกทั้งรวบรวมบ้านเมือง ตามชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า พ.ศ. 1819 ทำศึกกับพญากวนานแล้วยึดได้เมืองมอญ²¹⁹

ขณะที่ความเคลื่อนไหวด้านเศรษฐกิจภายนอกพบว่าในปี พ.ศ. 1817 เจงกิสข่านแต่งตั้ง Sayyid Ajall เป็นผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน ซึ่งเป็นตระกูลชาวมุสลิมที่มีบทบาททางการค้าคาราวานซึ่งคงส่งผลให้ยูนนานเกิดความคึกคักด้านการค้า²²⁰

หลักฐานทางโบราณคดี

ปัจจุบันพบเพียงร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านเสี้ยว ต.ยม อ.ท่าวังผา

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ไม่ปรากฏหลักฐานด้านงานศิลปกรรม

²¹⁷ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2537), 51.

²¹⁸ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538), 16.

²¹⁹ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501), 93.

²²⁰ โยชิยุกิ มาซุฮารุ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีปไปสู่รัฐกึ่งเมืองท่า (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 15 – 16.

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

แม้จะเป็นระยะแรกที่พื้นเมืองน่านกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองน่าน แต่กระนั้นยังเป็นปัญหาที่ไม่อาจระบุตำแหน่งอย่างชัดเจนว่าเมืองยั้งคือร่องรอยคูน้ำคันดินที่บ้านเสี้ยวหรือไม่ ซึ่งควรดำเนินงานทางโบราณคดีเพื่อศึกษาต่อไป แต่เบื้องต้นอาจสันนิษฐานได้ว่าเกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นทางการค้าจากภายนอก ทั้งยังเกิดความสัมพันธ์กับล้านนาขึ้นเป็นครั้งแรกแต่เป็นไปในทางความขัดแย้งและสงคราม

3. ระยะที่ 3 เมืองพลัว (ปัว) (ก่อน พ.ศ. 1835 - 1881)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

เมืองพลัวสันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นต้นพุทธศตวรรษที่ 19 แต่คงเกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 1835 เนื่องจากศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหงกล่าวว่า เมืองพลัวอยู่ใต้การปกครองของสุโขทัย²²¹ แต่ช่วง พ.ศ. 1941 - 1963 เมืองน่านคงเป็นอิสระ เนื่องจากศิลาจารึกนครชุมกล่าวว่า หลังพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตบ้านเมืองต่างๆ ไม่ขึ้นแก่กัน ก่อนที่ พ.ศ. 1863 - 1881 เมืองพลัวจะถูกพะเยาปกครอง และกลับมามีอิสระอีกครั้งเมื่อพญาผานองร่วมกับพญาคำฟูแห่งล้านนารบชนะพะเยาเมื่อ พ.ศ. 1881²²²

เอกสารจีน Yuan-shi กล่าวว่า Loa-goa (ลาวกาว หลวงพระบางและน่าน?) ขอรับพระราชทานแต่งตั้งให้เป็นสำนักข้าหลวงซึ่งคล้ายกับการขอการรับรองและเข้าสู่ระบบการถวายบรรณาการกับจีน²²³ ซึ่งจะได้สิ่งตอบแทนเป็นเงินและผ้าทออย่างดี²²⁴ อีกทั้งการเปลี่ยนโฉมหน้าการค้าที่จากเดิมที่อาศัยศรีวิชัยเป็นพ่อค้าคนกลาง เปลี่ยนเป็นพ่อค้าชาวจีนเดินทางติดต่อโดยตรงกับเมืองท่าต่างๆ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ราชวงศ์ซ่งใต้ (พ.ศ. 1670 - 1822) และต่อเนื่องมาในสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง (พ.ศ. 1882 - 2049)²²⁵

²²¹ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2521), 26.

²²² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547), 62 - 63.

²²³ โยชิยุกิ มาซุฮารุ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 - 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีปไปสู่รัฐกึ่งเมืองท่า 8, 21.

²²⁴ โยชิยุกิ มาซุฮารุ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 - 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีปไปสู่รัฐกึ่งเมืองท่า 26.

²²⁵ ดี. จี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2522), 79.

หลักฐานทางโบราณคดี

พบว่าบริเวณอำเภอปัวปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินจำนวน 4 พื้นที่ใกล้เคียงกัน อาจช่วยยืนยันการตั้งถิ่นฐานบริเวณอำเภอปัวจริงหากแต่ยังไม่มี การขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบอายุของแหล่งโบราณคดี

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ไม่ปรากฏหลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

ภาพทางประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวของสุขุขทัยที่พยายามประกาศอำนาจเหนือดินแดนต่างๆ รวมถึงพลัวซึ่งมีความเป็นไปได้ว่ายังคงเป็นบ้านเมืองขนาดเล็ก จึงไม่สามารถต่อต้านบ้านเมืองโดยรอบได้อย่างเข้มแข็ง ความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับสุขุขทัยเกิดขึ้นในระยนี้เป็นครั้งแรกโดยเป็นไปในทางการเมือง ขณะที่มองอีกด้านเมืองพลัวน่าจะเกิดขึ้นจากการเติมโตทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค โดยที่เมืองพลัวสัมพันธ์กับความเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าภายในภาคพื้นทวีป อย่างไรก็ตามควรมีการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบอายุสมัยของร่องรอยคูน้ำคันดินว่าสัมพันธ์กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หรือไม่

4. ระยะที่ 4 สมัยเวียงภูเพียงแช่แห้งและเวียงน่าน (ราว พ.ศ. 1890 - 1985)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ดังที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ว่าภายหลังการสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงบ้านเมืองภายใต้อำนาจของสุขุขทัยมีการแยกตัวออกไป เป็นผลให้พระมหาธรรมราชาพญาลีไทยพยายามรวบรวมบ้านเมืองขึ้นอีกครั้งและน่าจะประสบความสำเร็จดังความในศิลาจารึกนครชุม ราว พ.ศ. 1900 สรุปลได้ว่าบ้านเมืองที่เคยพยายามแยกตัวจากอำนาจของสุขุขทัยก็เกิดความสงบ²²⁶ ทั้งนี้ยังดำเนินนโยบายทางศาสนา เช่น พ.ศ. 1899 ได้ชวนพญาการเมืองกษัตริย์เมืองพลัว (ปัว) ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย และให้พระธาตุ พระพิมพ์เงิน พระพิมพ์ทอง และมหาเถรธรรมปาสดกลับมาและ

²²⁶ ประเสริฐ ญ นคร, สารนิพนธ์ประเสริฐ ญ นคร, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541), 302; คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497, 57.

นำไปสู่การสร้างพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นการรับพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยมาสู่เมืองน่านเป็นครั้งแรก และภายหลัง พ.ศ. 1902 ได้ย้ายศูนย์กลางจากพลัวมาเวียงญ่เพียงแช่แห้ง²²⁷

ทางฝ่ายอยุธยาซึ่งสถาปนาขึ้นราว พ.ศ. 1893 คงจะมีพื้นฐานของบ้านเมืองที่มั่นคงอยู่แล้ว เพราะหลังจากนั้นเพียง 10 ปี (พ.ศ. 1903) พระเจ้าอู่ทองก็ได้ขึ้นมาตีเมืองพิษณุโลก²²⁸ และยังลอบปลงพระชนม์พญาการเมืองใน พ.ศ. 1906 อีกด้วย และอีก 5 ปีต่อมา (พ.ศ. 1911) พญาผากองย้ายศูนย์กลางไปที่เวียงน่าน (เมืองน่านปัจจุบัน)²²⁹ ขณะที่ทางฝ่ายสุโขทัยพยายามผูกมิตรกับล้านนาด้วยการส่งพระสุมนเถระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามคำขอของพญากีณา (พ.ศ. 1912)²³⁰ แต่เพียง 2 ปีต่อมาพงศาวดารอยุธยากลับกล่าวถึงการที่ขุนหลวงพะงั่วเสด็จขึ้นไปตีเอาเมืองเหนือ²³¹ (ในที่นี้หมายถึงบ้านเมืองบริเวณสุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร) อาจเป็นไปได้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงบางประการขึ้นในเมืองเหนือ ซึ่งอาจเป็นการสวรรคตของพระมหาธรรมราชาพญาลิไทย (การสวรรคตของพระองค์ไม่ชัดเจน แต่เดิมเคยมีการกำหนดราว พ.ศ. 1911 - 1916)²³²

ต่อมา พ.ศ. 1915 พระมหาธรรมราชาที่ 2 แสดงถึงความพยายามในการรวบรวมบ้านเมืองขึ้นอีกครั้งตั้งศิลาจารึกเขาสุมนภูมิกล่าวถึงเขตแดนของสุโขทัยซึ่งรวมถึงเมืองน่านและเมืองปัวด้วย แต่อยุธยาก็ยังคงโจมตีสุโขทัย (พิษณุโลก กำแพงเพชร) ต่อเนื่องจนไม่สามารถสู้ได้ แม้ว่าเมืองน่านจะมีบทบาทในการช่วยรบใน พ.ศ. 1919 จนท้ายที่สุดพระมหาธรรมราชาที่ 2 ก็ได้ออกถวายบังคมต่อขุนหลวงพะงั่วใน พ.ศ. 1921 แต่พบว่ายังมีการแข็งเมืองต่อเนื่องมา เช่น ใน พ.ศ. 1931 ขุนหลวงพะงั่วจึงเสด็จขึ้นมาปราบแต่เกิดสวรรคตก่อน ทำให้สุโขทัยเปลี่ยนไปโจมตีทัพล้านนาที่ลงมาช่วยรบซึ่งน่าจะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับล้านนายุติลง

ขณะที่เมืองน่านราว พ.ศ. 1935 พบศิลาจารึกคำปู้สภถ ซึ่งกล่าวถึงการทำสัตย์สาบานระหว่างปู่พระยา (เจ้าคำตัน เจ้าเมืองน่าน) กับหลาน (พระมหาธรรมราชาไสยลือไทย กษัตริย์สุโขทัย) ให้ช่วยเหลือกันเมื่อเกิดศึกสงคราม สามารถเทียบเนื้อความกับศิลาจารึก

²²⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 10.

²²⁸ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย แสง มนวิฑูร, 93.

²²⁹ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 10 - 11.

²³⁰ ประเสริฐ ภู นคร และปางคำ ดุ่นเขียว, ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง, 161.

²³¹ พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์), 129 - 130.

²³² ประเสริฐ ภู นคร, ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ 4 เรื่อง ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), 8.

ปูขุนจิตขุนจอต ที่เมืองเก่าสุโขทัย²³³ และหลังการสาบานกัน 6 ปี (พ.ศ. 1941) เจ้าคำตันก็ถูกฝ่ายอยุธยาลอบวางยาพิษ เสถียรภาพทางการเมืองของสุโขทัยคงถูกลดบทบาทไปมากจนในที่สุด พ.ศ. 1962 ขณะที่ล่านาเกิดการสวรรคตของพญาสามฝั่งแกนและส่งผลให้เมืองเหนือเกิดการจลาจล สมเด็จพระนครินทราธิราชก็เสด็จจากอยุธยาไปเมืองพระบาง (นครสวรรค์) พญาบาลเมืองและพญารามก็ได้ออกลกภัยบังคม หลังจากนั้นสุโขทัยก็ถูกแบ่งการปกครองออกเป็น 4 ส่วน คือ สุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก และเซียง และทางประวัติศาสตร์ถือว่าสุโขทัยถูกผนวกรวมเข้ากับอยุธยาอย่างสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 1981 หลังการสวรรคตของพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल)

หลักฐานทางโบราณคดี

หลักฐานจากพื้นที่อำเภอภูเพียงปัจจุบันยังปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณใกล้เคียงกับพระธาตุแช่แห้ง แต่เป็นที่น่าเสียดายข้อมูลการขุดค้นวัดนาบังซึ่งไม่สมบูรณ์นักจึงไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ทางด้านหลักฐานจากพื้นที่อำเภอเมืองน่านมีการดำเนินงานทางโบราณคดีที่มากกว่า โดยพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาบ่อสวกซึ่งเป็นแหล่งเตาพื้นเมือง ร่วมกับแหล่งเตาสุโขทัยและแหล่งเตาล้านนา นอกจากนี้ยังพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาจิ้งเต๋อเจิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าข้อมูลในส่วนนี้มีข้อจำกัดด้านการขุดค้นเนื่องจากการขุดค้นเพียงพื้นที่อำเภอเมืองน่านเป็นหลัก

ขณะที่หลักฐานทางโบราณคดีให้ข้อมูลที่น่าสนใจ เช่น การกำหนดอายุด้วยคาร์บอน 14 พบว่าเตาจำมนัสมียุระหว่าง พ.ศ. 1772 - 1892 ซึ่งสอดคล้องกับการหาค่าอายุด้วยวิธีเรืองแสงความร้อน (Thermoluminescence) จากตัวอย่างอิฐและดิน ได้ค่าอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 - 21 สันนิษฐานได้ว่าบริเวณพื้นที่ราบในเขตอำเภอเมืองน่านภายนอกกำแพงเมืองไปทางทิศใต้ อาจมีการอยู่อาศัยมาก่อนที่จะย้ายศูนย์กลางมาหรือไม่

²³³ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508), 62, 148.

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ระยะนี้ยาวนานที่สุดตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 - ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งหลักฐานงานศิลปกรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 – กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งอาจถือเป็นยุคทองของ ศิลปะสุโขทัยที่พบที่เมืองน่านก็ว่าได้ เนื่องจากพบทั้งสถาปัตยกรรมเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เจดีย์ช้างค้ำ รวมถึงพระพุทธรูปซึ่งพบว่านอกจากที่เมืองน่านแล้วยังมีการกระจายตัวของหลักฐาน ไปยังพื้นที่อำเภอปัวอีกด้วย

ช่วงที่ 2 ราวกลาง – ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 แม้ว่าในทางประวัติศาสตร์สุโขทัยจะสูญเสียดีรัภาพทางการเมืองไปแล้วก็ตาม แต่ที่เมืองน่านก็ยังพบการสนับสนุนงานศิลปกรรมโดยกษัตริย์ ดังพบกลุ่มพระพุทธรูปซึ่งสร้างในสมัยพญางั่วพารผาสุมในปี พ.ศ. 1969/1970 ก่อนที่งานศิลปกรรมที่ รับรูปแบบจากสุโขทัยจะค่อยๆ คลี่คลายและลดน้อยลงในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

ในระยะนี้ปัจจัยทางการเมืองระหว่างเมืองเหนือซึ่งหมายถึงสุโขทัยกับอยุธยาส่งผลต่อ เมืองน่านทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งการรับพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยและเกิดงานศิลปกรรมขึ้นเป็น ครั้งแรกในเขตพื้นที่อำเภอภูเพียงซึ่งถูกใช้งานในระยะสั้นๆ ก่อนที่จะมีการย้ายศูนย์กลางสู่เวียงน่าน ทำให้งานศิลปกรรมไปปรากฏที่เวียงน่านจำนวนมาก

สอดคล้องกับหลักฐานจากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่พบความหลากหลายของ เศษภาชนะดินเผาในพื้นที่อำเภอเมืองน่านและแสดงให้เห็นว่าความนิยมในการใช้ภาชนะดินเผา พื้นเมืองมีมากที่สุด รองลงมาเป็นภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนา และสุโขทัยตามลำดับ ซึ่งอาจ สะท้อนได้ว่าการเมืองและศาสนาเป็นการติดต่อกันของชนชั้นนำเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่ของใช้ใน ชีวิตประจำวันซึ่งในที่นี้หมายถึงการพบเศษภาชนะดินเผาอาจสะท้อนภาพการติดต่อของผู้คน ระดับสามัญชนที่ไม่ได้อิงกับความเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองและศาสนาจึงมีการติดต่อสัมพันธ์และ แลกเปลี่ยนสินค้าทั้งจากสุโขทัยและล้านนา เช่นเดียวกับแหล่งเตาเมืองน่านซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้น หากเรามองถึงลักษณะรวมทั้งด้านรูปแบบและเทคนิคการตกแต่งจะพบว่ามีการรับวิทยาการ จากทั้งสุโขทัยและล้านนาไปพร้อมๆ กัน ในที่นี้อาจหมายรวมถึงเจดีย์ที่วัดพญาวัตซึ่งผู้วิจัยได้ตีความ ขึ้นใหม่

5. ระยะเวลาที่ 5 เมืองน่านภายใต้การปกครองของล้านนา (ราว พ.ศ. 1985 - 2101)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ระยะนี้เริ่มตั้งแต่การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาแห่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา ทำให้ขุนนางหัวเมืองไม่เห็นด้วย ดังเช่นเจ้าเมืองฝางที่พยายามนำพระยาสามฝั่งแกนกลับมาครองราชย์ใหม่ พร้อมๆ กับการที่อยู่ธยาพยายามเข้าแทรกแซง เช่นเดียวกับเมืองน่านก็ได้ก่อการกบฏ²³⁴ ตรงกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และพงศาวดารโยนกที่กล่าวว่า พ.ศ. 1986 พญาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านลงพระเจ้าติโลกราชว่ามีศึกแคว (ญวน) จึงขอกองทัพไปช่วยเหลือซึ่งพระเจ้าติโลกราชไม่ได้ระแวงว่าเป็นแผนลวงจึงให้กองทัพไปเป็นจำนวนมาก กระทั่งภายหลังจึงรู้ว่าถูกหลอกจึงยกทัพไปตีเมืองน่านพร้อมกันนั้นก็แบ่งทัพให้พระมหาเทวีไปตีเมืองแพร่ ในที่สุดก็ยึดได้ทั้งเมืองน่านและเมืองแพร่ทำให้พญาแก่นท้าวหนีลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา²³⁵ ระยะแรกเมืองน่านมีสถานะเป็นเมืองประเทศราช แต่หลังจากพญาผาแสงผู้ครองนครราชวงศ์สุโขทัยสุดท้ายพิราลัยเมืองน่านก็กลายเป็นหัวเมืองในอาณาจักรล้านนา²³⁶

หลักฐานทางโบราณคดี

จากการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมาพบว่าแหล่งโบราณคดีหลายแหล่งมีการวิเคราะห์หลักฐานที่พบร่วมกับชั้นดินทางโบราณคดี ซึ่งในชั้นดินทางโบราณคดีระยะที่ 2 ที่วัดพญาวัดกำแพงเมืองที่บ้านพญาวัด วัดพระธาตุยอยหงส์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน พบเศษภาชนะดินเผาพื้นเมืองจากแหล่งเตาบ่อสวกปริมาณมากที่สุด ทั้งยังพบเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาสุโขทัยและล้านนา รวมถึงเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งเตาจิงเตอ์เจิ้น อย่างไรก็ตามความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างถิ่นพบว่าลดน้อยลง

²³⁴ วินัย พงษ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, ปาไปสี่ฟู – ปาไปห้าเตียน: เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ, 125 – 126.

²³⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. ้วยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 82 – 84; พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, 301 - 302.

²³⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, ผู้ปริวรรต, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, 15 - 16.

นอกจากนี้ยังนำการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ไม่มีการวิเคราะห์ชั้นดินทางโบราณคดีร่วมกับโบราณวัตถุ ได้แก่ การขุดแต่งกำแพงเมืองน่าน การขุดค้นวัดสวนตาล พระธาตุแช่แห้งน้อย และแหล่งโบราณคดีบ้านสันติภาพ 2 อาจบอกถึงความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาต่างถิ่นที่พบมากกว่าพื้นที่อื่นๆ

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

ด้านงานศิลปกรรมในระยษนี้ถือเป็ยยุคทองของศิลปะล้านนา โดยเมืองน่านในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 พบงานศิลปกรรมแบบล้านนาทั้งพื้นที่อำเภอปัว อำเภอกู่เพียง และอำเภอเมืองน่าน อาจเห็นว่าพื้นที่อำเภอกู่เพียงและอำเภอเมืองน่านงานศิลปกรรมจะค่อนข้างใกล้เคียงต้นแบบแต่งงานศิลปกรรมในพื้นที่อำเภอปัวจะมีความเป็นท้องถิ่นค่อนข้างชัดเจน อีกทั้งยังพบว่าการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงรูปแบบเจดีย์พระธาตุแช่แห้งอีกหลายครั้งกระทั่งมีรูปแบบดังปัจจุบัน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

การที่พระเจ้าติโลกราชได้เมืองน่านอาจทำให้ได้ครอบครองชุมทางการค้าฝั่งตะวันออก อีกทั้งยังได้ทรัพยากรเกลือเมืองน่าน ตลอดจนการที่แหล่งเตาเมืองน่านอาจเริ่มผลิตเพื่อส่งออกหรืออาจใช้เป็นส่วยแก่เงินไปพร้อมๆ กัน ดังที่พบภาชนะดินเผาเมืองน่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาในประเทศลาว ซึ่งอาจสะท้อนถึงการค้าภาชนะดินเผาเมืองน่านกับดินแดนภายนอก

6. ระยะที่ 6 เมืองน่านขึ้นกับพม่า (พ.ศ. 2101 – 2326)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์

หลังจากเมืองน่านถูกผนวกรวมกับล้านนาแล้วก็ไม่ปรากฏบทบาทใดแม้จะเป็นช่วงที่ล้านนาจะทำสงครามกับอยุธยาเป็นเวลายาวนานก็ตาม ภายหลังกพระเจ้าติโลกราชก็ได้สวรรคตในปี พ.ศ. 2030 ขุนนางมีอำนาจและบทบาทขึ้นมากขนาดแต่งตั้ง ถอดถอน กระทบปลงพระชนม์ กษัตริย์ ทำยที่สุดไปรบกับพระเจ้าบุเรงนองที่ล้อมเมืองนายเอาไว้ พม่าจึงตอบโต้ด้วยการตีล้านนาจน สิ้นสลายลงและตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าในปี พ.ศ. 2101²³⁷ เมืองน่านเองก็ถูกผนวกรวมไปด้วยเช่นกัน

²³⁷ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, 85 – 92.

หลักฐานทางโบราณคดี

มีการตีความว่าแหล่งเตาเมืองน่านน่าจะเลิกการผลิตไปในช่วงหลังจากที่พม่าเข้าปกครอง ขณะที่การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมาไม่กล่าวถึงหลักฐานในช่วงเวลานี้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าเมืองน่านในระยะแรกที่พม่าเข้าปกครองน่าจะยังไม่มี ความเปลี่ยนแปลงมากนักเนื่องจากพบว่าหลักฐานงานศิลปกรรมยังมีการสืบรูปแบบศิลปะล้านนาต่อเนื่องมาอีกเล็กน้อย

หลักฐานด้านงานศิลปกรรม

งานศิลปกรรมล้านนายังคงมีการสร้างสืบมา เช่น พระเจ้าอุ้นเมือง พระพุทธรูปประธานภายในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้งซึ่งสร้าง พ.ศ. 2103 ในสมัยพญาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม อีกทั้งยังพบพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็กสกุลช่างท้องถิ่นที่วัดหัวเมืองเขตอำเภอปัว ขณะที่ด้านโบราณคดีมีการสันนิษฐานว่าเป็นช่วงที่แหล่งเตาเมืองน่านเลิกผลิตไป

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่เมืองน่านน่าจะยังคงสืบมาอีกช่วงระยะเวลาหนึ่งดังที่พบทั้งหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ที่พม่ายังให้เกียรติพื้นเมืองปกครองตนเองต่อมา ทั้งยังพบงานศิลปกรรมที่สืบเนื่องต่อมาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อีกด้วย แต่ในทางโบราณคดีดังที่กล่าวมาแล้วว่าหลักฐานที่มักจะถูกนำมากำหนดอายุสมัยคือเศษภาชนะดินเผาซึ่งมีข้อจำกัดในการจัดจำแนกอายุสมัย อาจเป็นไปได้ว่าเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุครอบคลุมจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็อาจมีการใช้งานสืลมาในระยะเวลาสั้นๆ นี้เช่นกันเพียงแต่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบและเทคนิคการตกแต่งจึงไม่สามารถระบุอย่างชัดเจน

บทที่ 6

สรุปและเสนอแนะ

น่านเป็นบ้านเมืองที่เติบโตขึ้นร่วมสมัยกับสุโขทัย ล้านนา รวมถึงอยุธยา ทั้งยังเป็นชุมทางการค้าที่สามารถเดินทางไปสุโขทัยและเมืองเมาะตะมะ อีกทั้งผ่านเมืองปัวข้ามไปยังหลวงพระบาง รวมถึงเมืองเชียงแสน เชียงใหม่ และกลุ่มเมืองในสิบสองปันนา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 โดยใช้ข้อมูลทางด้านเอกสารทางประวัติศาสตร์ การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ผ่านมา และการสำรวจร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ยังเหลือพยานหลักฐานอยู่ พร้อมทั้งใช้หลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดมาอธิบายทั้งประเด็นการกระจายตัวของหลักฐานเชิงพื้นที่ และหลักฐานที่แสดงความสัมพันธ์ในแต่ละช่วงสมัยดังนี้

พัฒนาการและภาพสะท้อนความสัมพันธ์กับสุโขทัยและล้านนา

1. ระยะเวลาที่ 1 ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานก่อนสมัยพญาสุทนต์

พบเพียงหลักฐานพื้นเมืองพะเยาเพียงชิ้นเดียวที่อาจเป็นเค้าลางว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดน่านมาก่อนราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 อีกทั้งยังสะท้อนความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างน่านกับพะเยา กระนั้นก็อาจกล่าวได้ว่าในระยะนี้ยังไม่มีหลักฐานถึงตำแหน่งที่ตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน เพียงแต่สันนิษฐานได้ว่าอาจเป็นตอนบนของจังหวัดน่านในปัจจุบัน

2. ระยะเวลาที่ 2 สมัยพญาสุทนต์

พบว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์มีการบันทึกข้อมูลที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในด้านตำแหน่งที่ตั้งถิ่นฐาน และมีการระบุว่าเป็นเหตุการณ์ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งปฐมกษัตริย์พญาสุทนต์ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่านบริเวณเมืองย่างซึ่งปัจจุบันมีการสันนิษฐานว่าอยู่ในเขตอำเภอท่าวังผา ดังปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินบริเวณบ้านเสี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา ขณะที่ปัจจัยภายนอกแสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวด้านเศรษฐกิจดังในปี พ.ศ. 1817 เจงกิสข่านแต่งตั้ง Sayyid Ajall เป็นผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน ซึ่งเป็นตระกูลชาวมุสลิมที่มีบทบาททางการค้าคาราวาน ซึ่งคงส่งผลให้ยูนนานเกิดความคึกคักด้านการค้า ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานขึ้นครั้งแรกในพื้นที่จังหวัดน่านอาจมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านการค้าในระดับภูมิภาค

นอกจากนี้ยังอาจสอดคล้องกับการที่พญามังรายทำศึกและชนะพญากวางน่านพร้อมกับยึดได้เมืองมอญ โดยที่เมืองมอญของพญากวางน่านขณะนั้นไม่ปรากฏว่าอยู่บริเวณใดในปัจจุบัน หากแต่อาจเกี่ยวข้องกับเส้นทางการค้าโบราณ เนื่องจากนโยบายการขยายอำนาจของพญามังรายขณะนั้นผูกโยงกับบ้านเมืองซึ่งเป็นตลาดการค้าทั้งสิ้น ได้แก่ การสร้างเมืองเชียงรายซึ่งเป็นประตูการค้าสำคัญสู่จีนตอนใต้ รวมถึงการส่งเสด็จเข้าไปสร้างความอ่อนแอแก่เมืองหริภุญไชยซึ่งเป็นตลาดการค้าที่สำคัญ แต่อย่างไรก็ตามได้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับล้านนาเป็นครั้งแรก

3. ระยะที่ 3 เมืองป่า

ผู้วิจัยเห็นว่าเมืองพลัวอาจเกิดขึ้นในบรรยากาศทางการค้าที่เจริญมากขึ้นดังเอกสารจีน Yuan-shi กล่าวว่า Loa-goa (ตอนเหนือของจังหวัดน่านและเมืองหลวงพระบาง) มีการขอให้ตั้งเป็นสำนักข้าหลวงที่จะผูกการค้ากับจีนด้วยระบบบรรณาการ ข้อมูลในส่วนนี้อาจช่วยสนับสนุนว่าพลัวเป็นชุมทางการค้าทางด้านทิศตะวันออกของล้านนา และแม้ว่าไม่ปรากฏปีที่สร้างแต่สันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เนื่องจากศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. 1835) ได้กล่าวถึงเมืองพลัวแล้วว่าอยู่ใต้การปกครองของสุโขทัย

นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองพลัวอาจตรงกับพื้นที่ที่พบคุน้ำคันดินทั้งสิ้น 4 แห่งที่บ้านสวนดอก บ้านดอยทุ่งกวาง บ้านปัว และบ้านศาลา แต่ปัจจุบันก็ยังไม่มีการดำเนินงานทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบอายุของแหล่งเพื่อสอบทานกับหลักฐานประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันหลักฐานด้านงานศิลปกรรมยังไม่พบอายุเก่าถึงช่วงระยะเวลานี้

สถานภาพของเมืองพลัวสันนิษฐานว่าเป็นบ้านเมืองขนาดเล็กเนื่องจากถูกรุกรานจากบ้านเมืองใกล้เคียง ได้แก่ ถูกกล่าวว่าเป็นเมืองภายใต้การปกครองของสุโขทัย และเมื่อสุโขทัยเกิดความแตกแยกตั้งเนื้อความจากศิลาจารึกนครชุมก่อกว่าว่าหลังพ่อขุนรามคำแหงสวรรคต (พ.ศ. 1941) บ้านเมืองต่างๆ ไม่ขึ้นแก่กัน แต่นานกลับมาเป็นอิสระได้ไม่นานก็ถูกพะเยาเข้าปกครองอีก (ราว พ.ศ. 1963) แต่บ้านเมืองคงมั่นคงขึ้นในช่วงปลายของระยะเวลาที่ ดังที่เกิดข้อขัดแย้งกับพญาคำฟูแห่งล้านนาในการแบ่งทรัพย์สินที่ได้จากการปล้นเมืองพะเยา และตีทัพพญาคำฟูจนหนีไปในราว พ.ศ. 1881

4. ระยะที่ 4 เวียงกุเพียงแซ่แห่งเวียงน่าน

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในระยะนี้มีประเด็นสำคัญอยู่ที่สุโขทัยพยายามรักษาเสถียรภาพทางการเมืองไว้ท่ามกลางความพยายามแผ่อิทธิพลทางการเมืองของอยุธยาขึ้นไปสู่เมืองเหนือ

ผลที่ตามมาคือการที่สุโขทัยพยายามดำเนินนโยบายทางศาสนาเพื่อผูกโยงเครือข่ายทางการเมืองซึ่งเป็นผลให้เมืองน่านรับพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยและเกิดงานศิลปกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก (พ.ศ. 1899) ในเขตพื้นที่อำเภอภูเพียงซึ่งถูกใช้งานในระยะสั้นๆ ก่อนที่จะมีการย้ายศูนย์กลางสู่เวียงน่าน (พ.ศ. 1911) ทำให้งานศิลปกรรมไปปรากฏที่เวียงน่านจำนวนมาก สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบความหลากหลายของเศษภาชนะดินเผาในพื้นที่อำเภอเมืองน่านซึ่งพบทั้งเศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาล้านนาและสุโขทัย เช่นเดียวกับแหล่งเตาเมืองน่านหากเรามองถึงลักษณะรวมทั้งด้านรูปแบบและเทคนิคการตกแต่งจะพบว่ามีการรับวิทยาการจากทั้งสุโขทัยและล้านนาไปพร้อมๆ กัน ในที่นี้อาจหมายรวมถึงเจดีย์ที่วัดพญาวัตซึ่งผู้วิจัยได้ตีความขึ้นใหม่

ผู้วิจัยเห็นว่าจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญคือความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับทางล้านนายุติลง (พ.ศ. 1931) แม้ว่าสุโขทัยพยายามผูกพันมิตรกับบ้านเมืองอื่นๆ เช่น พ.ศ. 1935 ทำสัตย์สาบานกับเมืองน่าน แต่ท้ายที่สุด พ.ศ. 1962 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จจากอยุธยาไปเมืองพระบาง (นครสวรรค์) พญาบาลเมืองและพญารามก็ได้ออกถวายบังคม หลังจากนั้นสุโขทัยก็อยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยาและถูกผนวกรวมเข้ากับอยุธยาอย่างสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 1981 หลังจากการสวรรคตของพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल)

5. ระยะที่ 5 เมืองน่านภายใต้การปกครองของล้านนา

ระยะนี้เริ่มตั้งแต่การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา ทำให้ขุนนางหัวเมืองไม่เห็นด้วย ดังเช่นเจ้าเมืองฝางที่พยายามนำพระยาสามฝั่งแกนกลับมาครองราชย์ใหม่ พร้อมๆ กับการที่อยู่พยายามเข้าแทรกแซง เมืองน่านถือโอกาสลวงเอาทัพจากพระเจ้าติโลกราชโดยอ้างการรุกรานของญวนใน พ.ศ. 1986 กระทั่งภายหลังจึงรู้ว่าถูกหลอกจึงยกทัพไปตีเมืองน่านพร้อมกันนั้นก็แบ่งทัพให้พระมหาเทวีไปตีเมืองแพร่ ทำให้เมืองน่านถูกลดบทบาทไปมากเพราะอยู่ภายใต้อำนาจของล้านนา

ผลของการที่พระเจ้าติโลกราชตีได้เมืองน่านอาจทำให้ได้ครอบครองชุมทางการค้าฝั่งตะวันออก ทรัพยากรเกลือเมืองน่าน ตลอดจนการที่แหล่งเตาเมืองน่านอาจเริ่มผลิตเพื่อส่งออกหรืออาจใช้เป็นส่วยแก่จีนไปพร้อมๆ กัน ดังที่พบภาชนะดินเผาเมืองน่านในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาในประเทศลาว ซึ่งอาจสะท้อนถึงการค้าภาชนะดินเผาเมืองน่านกับดินแดนภายนอก เช่นเดียวกับงานศิลปกรรมที่พบจากการสำรวจพบว่ามีเปลี่ยนแปลงไปรับอิทธิพลจากล้านนาเกือบทั้งหมด โดยพบทั้งพื้นที่อำเภอปัว อำเภอกู่เพียง และอำเภอเมืองน่าน

6. ระยะที่ 6 เมืองน่านขึ้นกับพม่า

ภายหลังพระเจ้าติโลกราชก็ได้สวรรคต (พ.ศ. 2030) ล้านนาก็ไม่มั่นคงเรื่อยมา และท้ายที่สุดถูกพระเจ้าบุเรงนองโจมตีจนล่มสลายและตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านับแต่ พ.ศ. 2101 ส่งผลมาถึงเมืองน่านซึ่งถูกผนวกรวมไปด้วยเช่นกัน แต่ยังคงพบว่ามีศิลปกรรมล้านน่ายังมีการสร้างสืบมา เช่น พระเจ้าอุ้นเมือง พระพุทธรูปประธานภายในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้งซึ่งสร้าง พ.ศ. 2103 รวมถึงพระพุทธรูปสำริดขนาดเล็กสกุลช่างท้องถิ่น ขณะที่ด้านโบราณคดีมีการสันนิษฐานว่าเป็นช่วงที่แหล่งเตาเมืองน่านเลิกผลิตไปและไม่พบว่ามีภาชนะดินเผาถึงขั้นดินทางโบราณคดีในช่วงเวลานี้

อาจกล่าวได้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีแต่ละประเภทต่างมีข้อเด่นและข้อด้อยที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ หลักฐานเอกสารจะให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ละเอียดและสามารถจัดแบ่งเรื่องราวออกเป็นช่วงสมัยต่างๆ ได้มากที่สุด แต่ก็เป็เอกสารที่สังเกตว่าหลายครั้งมีการบันทึกเพียงมุมมองของผู้บันทึกแต่ละคนจึงต้องมีการสอบทานกับเอกสารฉบับอื่นๆ เสมอ

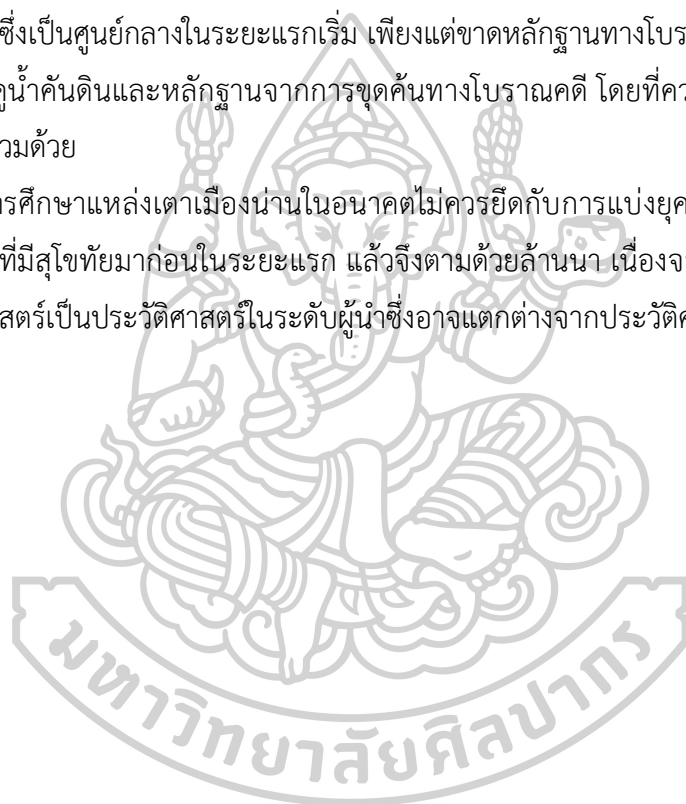
ขณะที่หลักฐานจากการดำเนินงานทางโบราณคดีเป็นประโยชน์ในการยืนยันทั้งในด้านชั้นดินทางโบราณคดีซึ่งรวมไปถึงอายุสมัยจากหลักฐานที่พบ แต่มีข้อจำกัดจากการใช้เศษภาชนะดินเผาเป็นหลักฐานในการกำหนดอายุเนื่องจากการตีความอายุของภาชนะดินเผาแต่ละแหล่งเตามีระยะที่ครอบคลุมยาวนาน เช่น แหล่งเตาบ่อสวก มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 เป็นต้น อีกทั้งปัญหาสำคัญว่าโบราณวัตถุคือผู้ดำเนินงานในแต่ละแหล่งมีความละเอียดและชัดเจนต่างกัน

ส่วนหลักฐานด้านงานศิลปกรรม มีอายุสมัยได้ค่อนข้างชัดเจนและสามารถจัดจำแนกได้หลายสมัย เป็นข้อดีในการวิเคราะห์ร่วมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่มีข้อจำกัดในเรื่องขนาดของงานศิลปกรรมที่เกือบทั้งหมดไม่ได้มีขนาดใหญ่พนักทำให้อาจเกิดการเคลื่อนย้ายของหลักฐานได้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณตอนเหนือของจังหวัดน่าน โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอปัว และบริเวณลุ่มแม่น้ำย่าง ซึ่งปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินอีกทั้งยังมีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ยืนยันถึงการตั้งถิ่นฐานซึ่งเป็นศูนย์กลางในระยะแรกเริ่ม เพียงแต่ขาดหลักฐานทางโบราณคดีที่จะมาช่วยยืนยันอายุสมัยของคูน้ำคันดินและหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดี โดยที่ควรมีการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ร่วมด้วย

2. การศึกษาแหล่งเตาเมืองน่านในอนาคตไม่ควรยึดกับการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่านที่มีสุโขทัยมาก่อนในระยะแรก แล้วจึงตามด้วยล้านนา เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เป็นประวัติศาสตร์ในระดับผู้นำซึ่งอาจแตกต่างจากประวัติศาสตร์ในระดับสามัญชน

รายการอ้างอิง

- จดหมายเหตุเรื่องทัพเชียงตุง. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2459. (พิมพ์ในงานศพ นายพลเรือตรี พระยานาวาพลพยุหรัักษ์ (ม.ว. พิณ สนิทวงศ์ ณ กรุงเทพฯ) ปีมโรงอัฐศก พ.ศ. 2459).
- Carne, Louis de. Travels on the Mekong : Cambodia, Laos and Yunnan : The Political and Trade Report of the Mekong Exploration Commission (June 1866 - June 1868). Bangkok: White Lotus, 1995.
- กมลทิพย์ ธารสว่างดำรงค์. "การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่าน สุโขทัย ล้านนา พุทธศตวรรษที่ 19 – 22 จากหลักฐานด้านเครื่องถ้วยบ่อสวก." ปรินญาณาษาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- กรมการศาสนา. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ 8. กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนา, 2532.
- กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2527.
- . นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2547.
- กฤษฎา พิณศรี, ปรีวรรต ธรรมาปริชากร, และ อุษา จันทเพียรภาค. เครื่องถ้วยสุโขทัย : พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2535.
- กวี วรกวิน. แผนที่ความรู้ท้องถิ่นไทย : ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.), 2547.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2544.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 : เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. 2497. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ, 2497.
- คณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ : ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538.
- คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร: คลังวิทยา, 2515.
- จตุรพร เทียมทินกฤต, และ สิริพัฒน์ บุญใหญ่. อุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีภูซาง. เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, 2549.
- เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย: ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

————. ตำนานพื้นเมืองพะเยา. เชียงใหม่: นครพิงค์การพิมพ์, 2557.

ชลลดา สัจวร, หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน. 22 มิถุนายน 2562.

ชวิศา ศิริ. "การค้าของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22."

ปริญญาหมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

ชาติรี เจริญศิริ. น่านยุคก่อนประวัติศาสตร์ เรื่องราวก่อนมีการบันทึกด้วยอักษร. น่าน: สำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน, 2549.

ดี. จี. ฮอลล์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

เดเนียล แมคกิลวารี. กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและลาว : อดีตชีวิตประวัติ. แปลโดย จิตรารมณ์ ตันรัตนกุล. กรุงเทพฯ: สยามประเทศ, 2537.

ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน. ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

ฉันทกานต์ วงษ์อ่อน และปวิวรรต ธรรมาปริชากร. เครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยและศรีสัชนาลัย. กรุงเทพฯ: S.P.M. การพิมพ์, 2558.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. "เส้นทางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสุโขทัยกับกลุ่มบ้านเมืองในลุ่มน้ำโขง." ใน สุโขทัยกับอาเซียน : มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี. ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์. ภูมิศาสตร์กายภาพภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534.

นันทา วรเนติวงศ์. "การท่องเที่ยว การเดินทาง และการเผชิญภัยของเฟอร์ดินันท์ เมนเดซ ปินโต." ใน รวมเรื่องแปล หนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุดที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2538.

นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

บริษัท ดำรงค์ก่อสร้างวิศวะ จำกัด. การขุดค้นทางโบราณคดีในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน. 2547. อัดสำเนา.

————. รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ปี พ.ศ. 2547 ต.ในเวียงอ.เมือง จ.น่าน. 2547. อัดสำเนา.

บริษัท ปรียะธุรกิจ. รายงานการขุดค้นเบื้องต้น โครงการบูรณะหอไตรและพิพิธภัณฑ์วัดนาป่าบ้านนาป่า หมู่ที่ 2 ตำบลนาป่า อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน. 2558. อัดสำเนา.

บำเพ็ญ ระวิน. มูลศาสนา ล้านนาล้านนา : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3. พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508.

- ประเสริฐ ญ นคร. ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด : รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ญ นคร. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- . "ประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึก." ใน ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ 4, 8. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- . สารนิพนธ์ประเสริฐ ญ นคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541.
- ประเสริฐ ญ นคร และปางคำ ตุ่นเขียว. ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง. 2537.
- ปวิรรต ธรรมาปรีชากร. ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอสภสภ, 2539.
- ปีแอร์ โอर्ट. ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. แปลโดย พิษณุ จันท์วิทัน. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ, 2555.
- พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช, ผู้รวบรวม. ประชุมพงษาวดารภาคที่ 10 เรื่องราชวงศ์ปกครอง พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่านให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง. น่าน: สโสมสร, 2535.
- พระยาประชาภิจักรจักร. พงษาวดารโยนก. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2557.
- พระราชพงษาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2459. งานพระราชทานเพลิงศพหลวงพยุงเวชศาสตร์ (พยุง พยุงเวช) และ แพทย์หญิงสุภาณี พยุงเวช) 2498).
- พระวิภาควฑูตล. บุกเบิกสยาม : การสำรวจของพระวิภาควฑูตล (เจมส์ แมคคาร์ธี) พ.ศ. 2424 – 2436. แปลโดย สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2561.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. "สุโขทัยกับอาเขียน มองประวัติศาสตร์สองแนว." ใน สุโขทัยกับอาเขียน : มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี, 13 - 20. ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.
- ภัทรมุข พงษธา. "การศึกษาภาษาชนพื้นเมืองประเภไท่จากเตาจำมนัสและเตาสุนัน ที่แหล่งเตาเผาเมืองน่าน บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน โดยวิธีศิลปารรณนา." ศิลปศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- ยอร์ช ยังฮัสแบนด์. พันแปดร้อยไมล์จากพม่าสู่สยาม : ปฏิบัติการลับในเมืองเชียงตุง. แปลโดย สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์, 2559.
- โยชิยุกิ มาซุฮารุ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีปไปสู่รัฐกึ่งเมืองท่า. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- รวี สิริอิสสระนันท์, บรรณาธิการ. ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2557.
- รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501.
- รัตนพร เศรษฐกุล. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม,

2552.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. "สุโขทัยหลังพ่อขุนรามคำแหง : ปรับตัว ฟังฟัง กับการอยู่รอดของราชวงศ์ พระร่วง." ใน สุโขทัยกับอาเซียน : มองปัจจุบันผ่านอดีตจากมิติประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี, 192 – 94. ปทุมธานี: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.

วทัญญู พักทอง. "เอกสารลำดับที่ 29 จารึกปู่หลานสบถกัน (หลักที่ 45) พันธะกฎหมายระหว่าง เมืองสุโขทัยและเมืองน่าน." ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2553.

วราภรณ์ เรืองศรี. คาราวานพ่อค้าทางไกล : การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดน ตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. "ความสำคัญของเกลือสินเธาว์ที่มีผลกระทบต่อชุมชนโบราณ : กรณีศึกษา บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ จังหวัดน่าน." ศิลปศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน : เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์ จีนโบราณ. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2539.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. ความมียกย่องของประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการ, 2539.

———. "จารึกพระธาตุศรีสองรัก : มรดกความทรงจำแห่งจังหวัดเลย ว่าด้วยสัญญาทางไมตรี ศรีอโยธยา-ศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2103." ใน 100 เอกสารสำคัญ : สรรพสาระ ประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยฯ, 2554.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

———. เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2552.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. เจดีย์ในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา. นนทบุรี: เมืองโบราณ, 2560.

———. พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

———. ศิลปะเมืองเชียงแสน : วิเคราะห์งานศิลปกรรมร่วมสมัยกับหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสาร ทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551.

———. ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2546.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 24 จดหมายเหตุเรื่องกองทัพ ปราบฮ่อ. พระนคร: ก้าวหน้า, 2507.

สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. ประวัติศาสตร์ไทใหญ่. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2544.

- สมหมาย เปรมจิตต์. ตำนานสิบห้าราชวงศ์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, ผู้ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.
- . พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2539.
- สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ : ทริภุญไชย-ล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.
- . ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.
- สัมภาษณ์ ธนธร เหลี่ยมวานิช, นักโบราณคดีประจำหลุมขุดค้น. 3 กุมภาพันธ์ 2562.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร์. "โบราณคดีของเครื่องถ้วยไทในล้านนา แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไผ่เลี้ยงและแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว." วารสารธรรมศาสตร์ 32, no. 1 (มกราคม – เมษายน) (2556): 104.
- . โบราณคดีเครื่องถ้วยในสยามแหล่งเตาล้านนาและสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554.
- . แหล่งเตาล้านนา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2533.
- สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. แผนที่ชุมชนเมืองเก่า. กรุงเทพฯ: สำนัก, 2548.
- สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีหมู่บ้านสันติภาพ 2 ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน. 2559. อัดสำเนา.
- . ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมในจังหวัดน่าน. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- . พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. น่าน: กรมศิลปากร, 2557.
- . พงศาวดาร พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร. น่าน: กรมศิลปากร, 2557.
- . รายงานการขุดค้นศึกษากำแพงเมืองบริเวณชุมชนบ้านพญาวัด ตำบลตุ้ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. เชียงใหม่: พลอยการพิมพ์, 2555.
- สินชัย กระบวนแสง. ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519.
- สืบแสง พรหมบุญ และกาญจณี ละอองศรี. ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย : ค.ศ. 1282 - 1853. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. "จารึกบนฐานพระพุทธรูป “พระญาศรียศราช” : ที่มาของ “ขุนพล พระญาเชลียง” และศึกเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. 1987." ใน ล้านนา-สุโขทัย : จารึก : สาระดลทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2553.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง และคณะ. เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,

2537.

หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร. รายงานการขุดแต่งและบูรณปฏิสังขรณ์กำแพงเมือง
น่าน. 2536. อัดสำเนา.

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000. กรุงเทพฯ: บริษัทรุ่งเรือง
การพิมพ์, 2535.

———. ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉอ กรีน. รายงานการขุดค้น-ศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดพญาวัต ตำบลตุ๊ใต้
อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. 2539. อัดสำเนา.

———. รายงานการขุดค้นแหล่งเตาแดงปู่ฮ้อ บ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. 2546.
อัดสำเนา.

———. รายงานการบูรณะพระธาตุยอยหงส์ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน. 2539.
อัดสำเนา.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด วุฒิเจริญ. การขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดหนองบัว บ้านหนองบัว หมู่ที่ 5
ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน. 2539. อัดสำเนา.

ห้างหุ้นส่วนจำกัดช่อฟ้าก่อสร้าง. รายงานเบื้องต้นการขุดค้นทางโบราณคดี โครงการบูรณะและพัฒนา
โบราณสถานวัดสวนตาล ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน. 2560. อัดสำเนา.

อมรรัตน์ ชูพูล. "การศึกษาแหล่งเตาเผาและรูปแบบผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาแหล่งเตาเมืองน่าน
บ้านบ่อสวก ต.สวก อ.เมือง จ.น่าน." ศิลปศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

อมรา ศรีสุชาติ. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์, 2546.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์,
2547.

อาคม พัมปิยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์. ศรีรามเทพนคร : รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยา
ตอนต้น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2527.

ฮันส์ เพนธ์. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 5 : จารึกในพิพิธภัณฑฯ น่าน และจารึกเมืองน่านที่น่าสนใจ.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	อริย์รัช นงงาม
วัน เดือน ปี เกิด	30 มิถุนายน 2533
สถานที่เกิด	ชลบุรี
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	527/121 หมู่ 5 ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20000
ผลงานตีพิมพ์	ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านกับสุโขทัยและล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 จากหลักฐานทางโบราณคดี A relationship between Nan Sukhothai and Lanna in 14th - 17th Century from Archaeological Evidence นำเสนอวันที่ 13 มิถุนายน 2562 ใน “โครงการประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัย ศิลปากรวิจัย ครั้งที่ 11”

